

Wydział Prawa, Administracji i Stosunków
Międzynarodowych
NAUKI PRAWNE

mgr Karolina Kosińska

**ROZWIĄZANIE MAŁŻEŃSTWA
W POLSCE.
ROZWAŻANIA *DE LEGE FERENDA***

Praca doktorska

Przygotowana pod kierunkiem
prof. dr. hab. Mariusza Załuckiego

KRAKÓW 2024

Dedykacja i podziękowania

Dedykuję tę pracę mojemu mężowi Łukaszowi oraz synom, Konradowi i Mikołajowi.

Dziękuję Wam za wsparcie, cierpliwość i wyrozumiałość, które umożliwiły mi realizację tego przedsięwzięcia. Wasza obecność, pomoc i motywacja były kluczowe w procesie tworzenia tej pracy.

Wyrazy wdzięczności kieruję również do mojej Mamy, która była dla mnie źródłem inspiracji i wsparcia. Choć nie ma Jej już z nami, pamięć o Niej wciąż dodaje mi sił.

Dziękuję mojemu Promotorowi Panu prof. dr. hab. Mariuszowi Załuckiemu za nieocenioną pomoc, cenne uwagi i wsparcie merytoryczne, które pozwoliły mi na rozwój i skuteczną realizację badań.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	6
1. Wybór tematu i znaczenie problematyki	6
2. Potrzeba reformy i jej znaczenie	9
3. Problem badawczy i cel pracy	10
4. Struktura pracy i ścieżki badawcze	19
ROZDZIAŁ I: MAŁŻEŃSTWO W PRAWIE POLSKIM	23
1. Wstęp	23
2. Definicja małżeństwa	24
3. Konstytucyjny model małżeństwa	26
4. Formy zawarcia małżeństwa w prawie polskim	31
4.1. Świecka forma zawarcia małżeństwa	32
4.2. Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa	33
5. Wzajemne prawa i obowiązki małżonków	36
6. Podsumowanie	41
ROZDZIAŁ II: ROZWIĄZANIE MAŁŻEŃSTWA W PRAWIE POLSKIM W UJĘCIU HISTORYCZNYM	43
1. Wstęp	43
2. Zawarcie małżeństwa w ujęciu historycznym	44
3. Rozwiązanie małżeństwa w okresie Rzeczypospolitej Obojga Narodów.....	52
4. Wprowadzenie obcych praw na ziemiach polskich	57
5. Derogacja napoleońskiego prawa rodzinnego	58
6. Okres zaborów	61
6.1. Ziemie zachodnie	61
6.2. Ziemie środkowe	62

6.3. Ziemie południowe	67
6.4. Spisz i Orawa	70
7. Prawo małżeńskie z 1945 roku	76
7.1. Stały rozkład pożycia	77
7.2. Przyczyny stałego rozkładu pożycia	79
7.3. Wina	81
7.4. Rozwód za porozumieniem stron	83
7.5. Deklaracja narodowości bądź pochodzenia niemieckiego w czasie okupacji.....	84
8. Kodeks rodzinny z 1950 roku	85
8.1. Rozwód z ważnych powodów	86
8.2. Rozwód z wyłącznej winy powoda na podstawie art. 30 § 2 k.r.	88
9. Podsumowanie	92
ROZDZIAŁ III: ROZWIĄZANIE MAŁŻEŃSTWA W PRAWIE POLSKIM <i>DE LEGE LATA</i>: STAN OBECNY I JEGO KRYTYKA.....	94
1. Wstęp	94
2. Rozwiązanie małżeństwa w prawie polskim <i>de lege lata</i>	96
2.1. Ogólna charakterystyka rozwodu	96
2.2. Pozytywna przesłanka rozwodowa oraz przyczyny rozkładu pożycia.....	100
2.3. Negatywne przesłanki rozwodowe	119
2.4. Orzeczenie o rozwiązaniu małżeństwa	132
3. Postępowanie odrębne w sprawach małżeńskich	134
4. Statystyki sądowe	147
4.1. Ilość rozwodów w latach 2013-2022	148
4.2. Stosunek rozwodów bez orzekania o winie do rozwodów z orzekaniem o winie	154
4.3. Statystyki rozwodów małżeństw nie mających małoletnich dzieci w stosunku do małżeństw posiadających małoletnie dzieci	165
4.4. Okres od wniesienia powództwa do prawomocnego orzeczenia rozwodu	171
5. Krytyka obecnej regulacji	176

6.	Badanie ankietowe	179
6.1.	Próba badawcza i jej charakterystyka	180
6.2.	Część badawcza	183
7.	Podsumowanie	193
ROZDZIAŁ IV: ROZWIĄZANIE MAŁŻEŃSTWA I ZWIĄZANE Z TYM TENDENCJE W PRAWIE OBCYM - POSZUKIWANIE ALTERNATYWY.....		195
1.	Wstęp	195
2.	Reformy prawa rozwodowego w krajach europejskich zakończone zmianami prawnymi	199
3.	Reformy prawa rodzinnego we Francji i Hiszpanii jako przykład pozytywnych zmian w prawie rozwodowym	211
4.	Próby reform prawa rozwodowego w krajach europejskich niezakończone zmianami prawnymi	221
5.	Podsumowanie	223
ROZDZIAŁ V: PRÓBA NAKREŚLENIA OPTYMALNEGO MODELU ROZWIĄZYWANIA MAŁŻEŃSTWA W PRAWIE POLSKIM		227
1.	Wstęp	227
2.	Dotychczas podejmowane próby reformy prawa rozwodowego w Polsce.....	231
3.	Optimalny model prawa rozwodowego w Polsce – wnioski <i>de lege ferenda</i>	236
4.	Rekomendacje dla polskiego ustawodawcy - propozycje zmian legislacyjnych dla wdrożenia nowego modelu rozwodowego.....	242
5.	Podsumowanie	245
BIBLIOGRAFIA		251
WYKAZ ORZECZNICTWA		268
WYKAZ SKRÓTÓW		271
SPIS TABEL		273
SPIS WYKRESÓW		275

WSTĘP

1. Wybór tematu i znaczenie problematyki

Cytując J. Mazurkiewicza *za ważne, a nawet bardzo ważne uważam konieczne zmiany w polskim prawie rodzinnym i opiekuńczym. Ich społeczna doniosłość jest trudna do przecenienia, choć nie tylko potrzebę zmian doniosłych w nim dostrzegam*¹.

Problematyka związana z rozwodami wielokrotnie stanowiła przedmiot badań prowadzonych przez przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, w tym prawa, socjologii, teologii, pedagogiki oraz psychologii. Niewątpliwie wynika to z faktu, że kwestie dotyczące trwałości oraz rozpadu małżeństwa mają istotne znaczenie z punktu widzenia funkcjonowania zarówno instytucji małżeństwa, jak i rodziny. W literaturze socjologicznej słusznie podkreśla się, że współczesne małżeństwo, a także rodzina, jest postrzegane jako kontrakt emocjonalny, w którym wyraźnie zmniejsza się znaczenie więzi strukturalno-przedmiotowych, a na znaczeniu zyskują relacje osobowe w rodzinie w XXI wieku².

Jeżeli zatem dochodzi do wygaszenia więzi uczuciowych pomiędzy małżonkami, a jednocześnie pojawiają się problemy prowadzące do deprecjacji poczucia satysfakcji z funkcjonowania związku, współczesne pary częściej rozważają możliwość rozwodu. Z analizy powszechnie dostępnych statystyk wynika, że liczba postępowań rozwodowych stale wzrasta, co świadczy o wciąż aktualnym charakterze tego zagadnienia³.

¹ J. Mazurkiewicz, *Rodzinne do remontu! Czyli o potrzebie wielkiej reformy prawa rodzinnego* [w:] P. Stec, M. Załucki (red.), *50 lat kodeksu cywilnego. Perspektywy rekodyfikacji*, Kraków 2015, s. 301.

² Zob. U. Gałęska, *Przeobrażenia więzi rodzinno-społecznych w rodzinie w XXI wieku*, Wychowanie w Rodzinie, 2015, t. XI/1, s. 27-41.

³ Zob. E. Markowska-Gos, *Małżeństwo a odpowiedzialność. Socjologiczno-prawna analiza rozwodów w Polsce*, Kultura – Przemiany – Edukacja, t. XI (2022), s. 72.

Dodatkowo, liberalizacja poglądów społecznych, spadek duchowości oraz rosnąca akceptacja dla alternatywnych form tworzenia rodziny przyczyniają się do postrzegania rozwodu jako zjawiska powszechnego, będącego raczej wynikiem niesatysfakcjonującego związku, aniżeli jednoznacznie patologicznej sytuacji małżeńskiej.

Małżeństwo, jako instytucja społeczna i prawna, odgrywa fundamentalną rolę w kształtowaniu relacji międzyludzkich, a także w organizacji życia rodzinnego i społecznego, dlatego wybór tematu tej pracy nie był przypadkowy. Współczesne społeczeństwo zmaga się z dynamicznymi zmianami, które mają bezpośredni wpływ na stabilność i funkcjonowanie małżeństw⁴.

W Polsce, podobnie jak w innych krajach, obserwuje się rosnącą liczbę rozwodów, co rodzi pytania o adekwatność obowiązujących przepisów prawnych i konieczność ich dostosowania do nowych realiów⁵.

Małżeństwo, mimo że jest postrzegane jako trwała i stabilna instytucja, coraz częściej okazuje się być związkiem nietrwałym, który rozpada się z różnych powodów – od różnic charakterów, przez kwestie ekonomiczne, po zdrady czy przemoc. Problem ten dotyka nie tylko samych małżonków, ale również ich dzieci, rodziny i całe społeczeństwo. Z tego względu, reforma prawa rozwodowego jest nie tylko kwestią prawną, ale także moralną i społeczną, wymagającą kompleksowego podejścia i uwzględnienia różnych perspektyw⁶.

Wybór tematu tej pracy wynika z potrzeby zbadania i zrozumienia, w jaki sposób prawo może wpływać na proces rozwodowy oraz jakie zmiany są niezbędne, aby procedura ta była bardziej sprawiedliwa, przejrzysta i mniej stresująca dla wszystkich zaangażowanych stron. Obecne przepisy prawne, mimo licznych nowelizacji, nadal pozostają niewystarczająco elastyczne, co skutkuje licznymi problemami praktycznymi, takimi jak przewlekłość postępowań, wysoki koszt rozwodów, a także nierówności w traktowaniu różnych grup społecznych. Właśnie te kwestie stały się inspiracją do podjęcia badań nad potrzebą reformy prawa rozwodowego w Polsce⁷.

⁴ K. Piasecki, *Prawo małżeńskie*, Warszawa 2011, s. 11-13.

⁵ zob. *Mariage and divorce statistic*, <https://ec.europa.eu/eurostat>.

⁶ Zob. E. Markowska-Gos, *Małżeństwo...*, s. 72 i nast.

⁷ A. Malicki, J. Naulak, *Rozwód – refleksje prawno-społeczne*, Pal. 2003, Nr 9–10, s. 85.

Poszukiwanie zmian w prawie rozwodowym jest konieczne z wielu powodów, które można podzielić na kilka kluczowych obszarów, w tym:

- społecznych,
- prawnych,
- ekonomicznych,
- psychologicznych.

Współczesne społeczeństwo ulega ciągłym przemianom, które wpływają na postrzeganie małżeństwa i rozvodu. Tradycyjny model rodziny, oparty na silnej strukturze patriarchalnej, ustępuje miejsca bardziej egalitarnym relacjom, w których zarówno mężczyzna, jak i kobieta mają równe prawa i obowiązki. Wzrost liczby związków nieformalnych, rodziny patchworkowe, czy coraz większa akceptacja dla związków jednopłciowych wymuszają na systemie prawnym dostosowanie się do nowych realiów. Prawo rozwodowe, aby spełniało swoją funkcję, musi uwzględniać te zmiany i oferować rozwiązania, które będą odpowiadały na potrzeby wszystkich członków społeczeństwa, niezależnie od formy ich związku⁸.

Rozwód, nawet w przypadku pełnej zgody obu stron, jest procesem emocjonalnie i psychologicznie wyczerpującym. Konflikty, które towarzyszą rozpadowi związku, często przenoszą się na dzieci, które stają się nie tylko świadkami, ale i uczestnikami tych konfliktów. Brak wsparcia psychologicznego oraz mechanizmów łagodzenia konfliktów skutkuje poważnymi konsekwencjami dla zdrowia psychicznego wszystkich członków rodziny. Obowiązujące przepisy prawne, zamiast wspierać małżonków w przejściu przez ten trudny okres, często prowadzą do eskalacji konfliktów, wydłużenia postępowań oraz zwiększenia kosztów rozvodu.

Obecne przepisy prawa rozwodowego w Polsce są skomplikowane i sformalizowane, co prowadzi do wydłużania postępowań oraz generuje dodatkowe koszty. Wprowadzenie bardziej dopasowanych i zrozumiałych procedur mogłoby znacząco poprawić efektywność systemu prawnego oraz zwiększyć dostępność wymiaru sprawiedliwości dla obywateli. Konieczne jest również uwzględnienie roli mediacji i innych alternatywnych form

⁸ M. Wieczorek, *Demograficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania rozwodów w Polsce*, Monografie i Opracowania, SGH, Warszawa, 1990, s. 18 i nast.

rozwiązywania sporów, które mogą pomóc małżonkom osiągnąć porozumienie w kwestiach spornych, takich jak opieka nad dziećmi, podział majątku czy alimenty⁹.

Procedura rozwodowa jest często kosztowna, co stanowi dodatkowe obciążenie dla osób, które i tak znajdują się w trudnej sytuacji życiowej. Wysokie koszty związane z postępowaniem sądowym, opłatami czy kosztami pomocy prawnej mogą skutkować pogorszeniem sytuacji materialnej rozwodzących się małżonków oraz ich dzieci. Wprowadzenie bardziej dostępnych i przystępnych cenowo form rozwodów, mogłoby znacząco zmniejszyć koszty i przyspieszyć proces¹⁰.

2. Potrzeba reformy i jej znaczenie

Potrzeba reformy prawa rozwodowego nie jest tylko teoretycznym postulatem, ale wynika z realnych problemów, z którymi borykają się osoby korzystające z tego prawa. Reforma prawa rozwodowego oznacza konieczność kompleksowego przemyślenia i dostosowania obowiązujących przepisów do współczesnych realiów społecznych, ekonomicznych i kulturowych¹¹.

Proces ten powinien być ukierunkowany na kilka kluczowych celów. Jednym z najważniejszych powinno być uproszczenie procedur rozwodowych, szczególnie w przypadkach, gdy obie strony zgadzają się na rozwód i nie ma spornych kwestii dotyczących opieki nad dziećmi lub podziału majątku.

Wprowadzenie nowych, alternatywnych form rozwiązywania spraw rozwodowych w przypadkach niespornych stanowiłoby istotne uzupełnienie i ułatwienie w ramach istniejącego systemu prawnego. Obecnie funkcjonujące procedury sądowe są często długotrwałe, kosztowne i emocjonalnie obciążające dla małżonków oraz ich dzieci. Z tego względu warto rozważyć wprowadzenie nowych rozwiązań, które mogłyby

⁹ Ibidem.

¹⁰ J. Wierciński, *Opinia prawna dotycząca projektu zmiany ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw*, Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, 2013, nr 4, s. 140-142.

¹¹ J. Mazurkiewicz, *Rodzinne do remontu! ...*, s. 307 i nast.

zminimalizować negatywne skutki rozvodu, a jednocześnie usprawnić działanie całego systemu prawnego.

Nowymi formami mogłyby być rozwody w formie mediacji, arbitrażu czy rozwodów cywilnych poza sądem, albowiem stanowiłyby one skuteczną alternatywę dla tradycyjnych postępowań sądowych, szczególnie w przypadkach, gdzie obie strony są zgodne co do warunków rozvodu. Takie podejście pozwoliłoby odciążyć system sądowy oraz przyspieszyć proces zakończenia małżeństwa, co jest korzystne zarówno dla małżonków, jak i dla dzieci, które często stają się ofiarami przedłużających się konfliktów rodzinnych¹².

Reforma powinna wzmocnić rolę mediacji oraz innych alternatywnych metod rozwiązywania sporów. Mediacja może pomóc małżonkom w osiągnięciu porozumienia w kwestiach spornych, takich jak opieka nad dziećmi, podział majątku czy alimenty, bez konieczności angażowania się w długotrwałe postępowania sądowe. Wprowadzenie obowiązkowej mediacji w spornych sprawach rozwodowych mogłoby przyczynić się do zmniejszenia liczby spraw sądowych oraz poprawy relacji pomiędzy byłymi małżonkami¹³.

3. Problem badawczy i cel pracy

Problem badawczy niniejszej pracy można sformułować następująco: *Jakie zmiany de lege ferenda w polskim systemie prawnym dotyczącym rozwiązania małżeństwa mogą przyczynić się do uproszczenia procedur rozwodowych, odciążenia sądów oraz zwiększenia ochrony interesów małżonków i małoletnich dzieci, biorąc pod uwagę współczesne realia społeczne oraz doświadczenia z innych krajów europejskich?*

Celem niniejszej pracy jest szczegółowa analiza regulacji prawnych dotyczących rozwiązania małżeństwa w polskim systemie prawnym oraz wskazanie możliwości ich reformy w kontekście zmieniających się realiów społecznych, prawnych oraz potrzeb

¹² A. Bieranowski, *Rozłączenie małżonków – rozważania na temat notarialnego rozvodu i separacji*, Rejent, rok 34, nr 2(394), s. 60-63.

¹³ Ibidem.

obywateli¹⁴. W szczególności dysertacja będzie koncentrować się na ocenie skuteczności obecnie obowiązujących przepisów, w tym przepisów zawartych w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym oraz Kodeksie postępowania cywilnego, które regulują kwestie związane z rozwodami. Analiza obejmie zarówno materialnoprawne, jak i procesowe aspekty rozwodów, a także ich wpływ na ochronę interesów dzieci oraz małżonków.

Podstawowym zadaniem będzie ocena, w jakim stopniu obowiązujące przepisy są w stanie sprostać wyzwaniom współczesności, takim jak rosnąca liczba rozwodów¹⁵, zmieniające się modele życia rodzinnego, większa akceptacja alternatywnych form związków oraz potrzeba elastycznych i mniej konfrontacyjnych procedur rozwiązywania małżeństw. W kontekście tej analizy podejmę próbę wskazania kierunków możliwych reform prawnych, które miałyby na celu zarówno uproszczenie i przyspieszenie procedur rozwodowych, jak i zwiększenie ochrony interesów stron postępowania – zwłaszcza dzieci, które są najbardziej narażone na negatywne skutki rozwodu.

Głównym celem pracy jest więc ocena efektywności i adekwatności istniejących regulacji prawnych dotyczących rozwodów w Polsce. W tym celu zostaną zbadane zarówno teoretyczne założenia przyjęte w polskim prawie, jak i praktyczne problemy, które pojawiają się w związku z funkcjonowaniem obowiązujących przepisów. W analizie zostanie również poruszona kwestia, czy obecne przepisy odpowiadają rzeczywistym potrzebom społecznym, czy też konieczne są zmiany, aby uczynić proces rozwodowy bardziej dostępnym, efektywnym i mniej obciążającym dla stron postępowania, w tym dzieci¹⁶.

Kolejnym celem będzie zbadanie, na ile obowiązujące przepisy w zakresie rozwodów są dostosowane do współczesnych realiów społecznych. W ostatnich dekadach nastąpiły istotne zmiany w zakresie struktury rodziny, relacji małżeńskich oraz podejścia do instytucji małżeństwa, co znajduje swoje odzwierciedlenie zarówno w zwiększonej liczbie rozwodów, jak i w zmianach w zakresie postrzegania związku małżeńskiego¹⁷. W kontekście

¹⁴ Zob. T. Sokołowski, W. Stojanowska, [w:] T. Smoczyński (red.), System Prawa Prywatnego, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2014, s. 592.

¹⁵ W 2023 roku do polskich Sądów Okręgowych wpłynęło niemal 81.000 spraw o rozwód.

¹⁶ Te kwestie będą szczegółowo omawiane w rozdziale III pracy.

¹⁷ A. Malicki, J. Naulak, *Rozwód...*, s. 85 i nast.

tych przemian ważnym elementem pracy będzie ocena, czy obecne przepisy uwzględniają te zmiany i w jaki sposób można je dostosować do nowych wyzwań. Szczególną uwagę poświęcono kwestii rozwodów bez orzekania o winie, które zyskują na popularności, oraz problemowi długotrwałych i skomplikowanych postępowań rozwodowych, które często prowadzą do eskalacji konfliktów między małżonkami¹⁸.

W pracy zostanie również podjęta próba oceny, na ile polski system rozwodowy uwzględnia rosnącą potrzebę mediacji i innych alternatywnych form rozwiązywania konfliktów małżeńskich. Współczesne społeczeństwa coraz częściej poszukują sposobów rozwiązywania sporów poza salą sądową, a mediacja staje się coraz bardziej popularnym narzędziem w procesach rozwodowych. Praca będzie miała na celu ocenę, czy obecny system prawny w Polsce odpowiednio promuje mediację jako formę rozwiązywania sporów, a także jakie zmiany mogłyby zostać wprowadzone, aby zwiększyć jej rolę w procesach rozwodowych¹⁹.

Ważnym aspektem analizy będzie także zbadanie alternatywnych form rozwiązania małżeństwa. Praca będzie dążyć do zrozumienia, na ile tego typu rozwiązania, funkcjonujące w innych krajach, mogłyby zostać zaadaptowane w Polsce i jakie byłyby tego potencjalne korzyści oraz zagrożenia. W kontekście międzynarodowym będę również dążyć do porównania polskich przepisów z regulacjami dotyczącymi rozwodów w innych krajach europejskich²⁰. Celem tego porównania będzie zrozumienie, w jaki sposób inne państwa radzą sobie z podobnymi wyzwaniami w zakresie rozwodów oraz jakie rozwiązania prawne mogłyby stanowić inspirację dla polskiego ustawodawcy. Analiza ta pozwoli na zidentyfikowanie najlepszych praktyk, które mogłyby zostać wdrożone w polskim systemie prawnym w celu jego modernizacji i dostosowania do współczesnych potrzeb obywateli.

¹⁸ Ocena nastąpi m.in. na podstawie szczegółowej analizy statystyk sądowych.

¹⁹ Mediacja jest ważnym elementem rozwiązywania sporów małżeńskich m.in. w prawie hiszpańskim. Szerzej na temat rozwodów pozasądowych w A. Cavallé Cruz, *Viabilidad del divorcio de muto acuerdo ante notario*, El Notario del Siglo XXI, 2021, nr 42 por. M. Pareña Vicente, *El divorcio sin juez en el Derecho español y francés: entre el divorcio por notario y el divorcio por abogado. Dificultades teóricas y prácticas*, Anuario de Derecho Civil, 2019, t. LXXII, s. 28.

²⁰ Przykłady rozwiązania małżeństw w sposób pozasądowy będą szczegółowo omówione w rozdziale IV niniejszej pracy.

Celem pracy będzie również zbadanie, jakie bariery prawne i praktyczne stoją na drodze do ewentualnej reformy przepisów dotyczących rozwodów w Polsce. Każda zmiana prawna wymaga odpowiedniego przygotowania i analizy, aby zapewnić, że nowe przepisy będą skuteczne i zgodne z konstytucyjnymi zasadami ochrony małżeństwa i rodziny. W tym kontekście praca podejmie próbę oceny, jakie trudności mogą się pojawić w procesie legislacyjnym²¹, oraz jakie mechanizmy kontrolne i zabezpieczenia powinny zostać wprowadzone, aby reforma była skuteczna i nie naruszała interesów żadnej ze stron.

A zatem celem niniejszej dysertacji jest dogłębna analiza obecnego stanu prawnego dotyczącego rozwodów w Polsce, z uwzględnieniem jego praktycznych skutków dla stron postępowania oraz możliwości reformy przepisów *de lege ferenda*. Praca ta będzie stanowić kompleksowe opracowanie problematyki rozwodowej w polskim systemie prawnym, uwzględniając zarówno teoretyczne założenia prawa rodzinnego, jak i współczesne wyzwania społeczne oraz międzynarodowe doświadczenia w zakresie alternatywnych form rozwiązywania małżeństw.

Główne tezy i hipotezy badawcze, które postawiłam w pracy, pełnią kluczową rolę w wyznaczeniu kierunku moich badań oraz określeniu problemów prawnych, które wymagają rozwiązania.

Tezy to twierdzenia, które zamierzam udowodnić w toku analizy, dotyczą niedostosowania obecnych przepisów prawnych w Polsce do współczesnych potrzeb społecznych oraz konieczności reform w systemie rozwodowym. Teza pierwsza (**Teza nr 1**) zakłada, że obecne przepisy prowadzą do wydłużania postępowań rozwodowych i eskalacji konfliktów między małżonkami. W drugiej tezie (**Teza nr 2**) podkreślam, że nadmierne sformalizowanie procedur rozwodowych powoduje dodatkowe obciążenie emocjonalne i czasowe dla wszystkich stron. Kolejne tezy wskazują na potrzebę uproszczenia procedur (**Teza nr 3**), wprowadzenia bardziej elastycznych rozwiązań prawnych (**Teza nr 4**) oraz czerpania z doświadczeń innych krajów europejskich (**Teza nr 5**). Tezy te wytyczają główne problemy, które chciałbym zbadać i które uważam za kluczowe do rozwiązania.

²¹ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozvodu - analiza krytyczna i postulaty de lege ferenda*, Józefów 2017, Instytut Działalności Publicznej, s. 235 i nast.

Hipotezy, które formułuję, to przypuszczenia, które należy zweryfikować w trakcie badań. Każda z nich ściśle związana jest z postawionymi przeze mnie tezami i sugeruje, jakie związki przyczynowo-skutkowe można zaobserwować. Hipoteza pierwsza (**Hipoteza nr 1**) zakłada, że niedostosowanie przepisów prawnych do współczesnych realiów prowadzi do przedłużających się postępowań rozwodowych oraz zwiększenia konfliktów pomiędzy małżonkami. Hipoteza druga (**Hipoteza nr 2**) sugeruje, że zbyt skomplikowane procedury utrudniają szybkie i sprawne rozwiązanie małżeństwa. W dalszych hipotezach przewiduję, że uproszczenie procedur rozwodowych (**Hipoteza nr 3**) oraz wprowadzenie bardziej elastycznych przepisów (**Hipoteza nr 4**) mogłoby zmniejszyć obciążenie emocjonalne stron oraz lepiej chronić interesy dzieci. Ostatnia hipoteza (**Hipoteza nr 5**) zakłada, że doświadczenia innych krajów mogą dostarczyć inspiracji do reformy polskiego systemu prawnego.

Celem postawienia tych tez i hipotez jest skierowanie analizy na konkretne problemy prawne oraz poszukiwanie możliwych rozwiązań. Tezy pozwalają zdefiniować główne problemy, które dostrzegam w obecnym systemie prawnym, natomiast hipotezy pomagają sformułować przypuszczenia dotyczące tego, jakie zmiany mogłyby pozytywnie wpłynąć na funkcjonowanie systemu rozwodowego. Dzięki tym przypuszczeniom mogę przeprowadzić szczegółową analizę, która pozwoli mi zweryfikować, czy postulowane zmiany rzeczywiście poprawią sytuację małżonków. W rezultacie, tezy i hipotezy, które postawiłem, stanowią kluczowe narzędzie badawcze, pomagając skoncentrować się na tym, jak współczesne przepisy dotyczące rozwodów można ulepszyć, aby lepiej odpowiadały na potrzeby społeczeństwa.

W niniejszej pracy zastosowano różne metody badawcze²², aby zapewnić kompleksową i wieloaspektową analizę problematyki prawa rozwodowego w Polsce²³.

Przeprowadziłam szczegółową analizę przepisów prawa rozwodowego w wybranych krajach europejskich, takich jak m.in. Francja, Hiszpania, Estonia, Portugalia, Rumunia, etc. Celem tej metody było zidentyfikowanie najlepszych praktyk oraz ocena, w jaki sposób można je zaadaptować na gruncie polskiego systemu prawnego. Analiza porównawcza

²² Zob. K. Popper, *Logika odkrycia naukowego*, Warszawa 2006.

²³ J.W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Kraków 2013, s. 41 oraz M. Cieślarczyk, Z. Chojnacki, *Techniki i narzędzia badawcze stosowane w pracach magisterskich i doktorskich*, Warszawa 2006.

pozwała na lepsze zrozumienie, jakie rozwiązania funkcjonują w innych krajach oraz jakie korzyści mogłyby przynieść wprowadzenie podobnych rozwiązań w Polsce²⁴.

Dokonałam także analizy obowiązujących przepisów prawa rozwodowego w Polsce, aby zidentyfikować główne problemy i luki prawne. Celem tej metody było zrozumienie, jakie aspekty prawa wymagają zmiany oraz jakie konsekwencje niesie za sobą obecny stan prawny. Analiza ta pozwala na zidentyfikowanie kluczowych obszarów, które wymagają reformy oraz na opracowanie konkretnych propozycji zmian²⁵.

Przeprowadziłam badanie w dniach 15–19 lutego 2021 roku, obejmujące 303 respondentów, które stanowiło kluczowy element niniejszej pracy, mający na celu uzyskanie pogłębionej wiedzy na temat społecznych opinii dotyczących instytucji rozvodu, przyczyn rozpadu małżeństw oraz oceny propozycji reform legislacyjnych, zmierzających do uproszczenia procedur rozwodowych. Włączenie wyników tego badania pozwoliło na skonfrontowanie teoretycznych rozważań oraz statystyk dotyczących rozwodów z rzeczywistymi opiniami i postawami społeczeństwa, co stanowi istotną wartość dodaną do całości analizy²⁶.

Badanie zostało zaprojektowane z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego, w formie ankiety internetowej, udostępnionej na platformie *Google Forms*. Link do ankiety zamieszczono w grupach tematycznych na portalu społecznościowym *Facebook*, co pozwoliło dotrzeć do zróżnicowanego grona respondentów, charakteryzujących się różnym statusem społecznym, wiekiem oraz poziomem wykształcenia. Wybór tej metody był uzasadniony kilkoma czynnikami. Po pierwsze, ankieta internetowa zapewnia szybki dostęp do dużej liczby uczestników w krótkim czasie, co było kluczowe dla uzyskania reprezentatywnej próby. Po drugie, anonimowość wypełniania ankiety sprzyjała szczerości odpowiedzi, dzięki czemu zebrane dane odzwierciedlały prawdziwe opinie respondentów, zwiększając tym samym wiarygodność wyników. Po trzecie, zastosowanie ankiety internetowej znacznie ułatwiło

²⁴ Idibem.

²⁵ M. Cieślarczyk, Z. Chojnacki, *Techniki i narzędzia...*, op. cit.

²⁶ J.W. Creswell, *Projektowanie....* oraz M. Cieślarczyk, Z. Chojnacki, *Techniki ...*

analizę statystyczną uzyskanych wyników, co umożliwiło szybkie i efektywne przetwarzanie danych.

Metodologia badania obejmowała również szczegółowy podział respondentów na grupy według kryteriów demograficznych, takich jak wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania oraz status zawodowy. Taki podział pozwolił na bardziej szczegółową analizę, ukazującą zróżnicowane postawy wobec instytucji rozwodu, przyczyn rozpadów małżeństw oraz ocenę potencjalnych reform, które miałyby umożliwić rozwody pozasądowe, przeprowadzane na przykład przed notariuszem.

Główne tezy badawcze sformułowane na podstawie tego badania zakładały, że wprowadzenie możliwości przeprowadzenia rozwodów pozasądowych spotka się z pozytywnym odbiorem społecznym, jako sposób na uproszczenie i przyspieszenie procedur rozwodowych. Z kolei druga teza zakładała, że w społeczeństwie istnieje obawa, iż uproszczone procedury rozwodowe mogą prowadzić do nadużyć, szczególnie w przypadku par z dziećmi oraz w sytuacjach konfliktowych. Na podstawie tych tez postawiłam hipotezy badawcze, które przewidywały, że większość respondentów uzna rozwody pozasądowe za korzystne, gdyż umożliwiają szybkie i bezkonfliktowe rozwiązanie małżeństwa, szczególnie w przypadku par bezdzietnych. Jednocześnie jednak zakładałam, że ankietowani mogą wyrażać obawy dotyczące uproszczonych procedur, które mogłyby prowadzić do pochopnych decyzji oraz braku odpowiedniej ochrony interesów małżonków i dzieci.

Zastosowana metodologia badawcza, pozwoliła na uzyskanie wiarygodnych danych, które nie tylko wzbogaciły teoretyczne rozważania, ale także dostarczyły praktycznych wniosków dotyczących reformy procedur rozwodowych oraz potencjalnych zagrożeń wynikających z wprowadzenia rozwodów pozasądowych²⁷.

W ramach pracy ponadto przeanalizowałam dane zebrane z sądów powszechnych, dotyczące liczby rozwodów w Polsce w latach 2010-2022, ze szczególnym uwzględnieniem lat 2013–2022 (do czasu zakończenia przygotowywania niniejszej rozprawy nie zostały opublikowane dane za rok 2023)²⁸. Ich uwzględnienie ma na celu ukazanie ilościowego

²⁷ Ibidem.

²⁸ Zob. J. Witkowski (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2014, s. 280-299, J. Witkowski (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2015, s. 242-261, D. Rozkrut (przew.),

obrazu tego zjawiska, co pozwala na precyzyjne zrozumienie zarówno jego skali, jak i dynamiki.

Statystyki te, oparte na danych z Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), dostarczają wiarygodnych, obiektywnych informacji, które stanowią solidną podstawę do analizy zmian w polskim systemie sądownictwa oraz do rozważania kwestii społecznych związanych z rozwodami.

Metodologia analizy statystyk obejmuje badanie trendów czasowych, co umożliwia śledzenie zmian w liczbie rozwodów na przestrzeni lat, oraz analizę porównawczą, dzięki której możliwe jest zestawienie danych w różnych kontekstach, takich jak orzekanie o winie, obecność małoletnich dzieci w rodzinach rozwodzących się czy długość trwania postępowań. Dane te zostały przedstawione w ujęciu rocznym, co pozwala na wychwycenie fluktuacji wynikających zarówno z czynników społecznych, jak i prawnych.

Włączenie tych danych do pracy ma istotne znaczenie, ponieważ dostarcza informacji na temat skali zjawiska rozwodów i pozwala na osadzenie go w szerszym kontekście demograficznym oraz społecznym. Statystyki pozwalają również na analizę postaw małżonków wobec orzekania o winie, gdzie zauważalny jest trend polegający na wybieraniu mniej konfrontacyjnych sposobów rozwiązania małżeństwa, co przejawia się w rosnącej liczbie rozwodów bez orzekania o winie. Kolejnym ważnym aspektem, który można zbadać dzięki statystykom, jest relacja między rozwodami a obecnością małoletnich dzieci. Analiza tych danych pozwala na ocenę, jak obecność dzieci wpływa na przebieg postępowań oraz decyzje sądów w sprawach dotyczących opieki nad dziećmi i podziału majątku. Również czas trwania postępowań rozwodowych, zbadany na podstawie dostępnych danych, daje możliwość oceny efektywności pracy sądów i wyciągnięcia wniosków na temat ich obciążenia oraz skuteczności działania w obszarze prawa rodzinnego.

Rocznik Demograficzny, Warszawa 2016, s. 238-257, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2017, s. 238-257, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2018, s. 236-255, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2019, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2020, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2021, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2022, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2023, s. 230-249.

Włączenie statystyk sądowych do analizy pozwala nie tylko na zilustrowanie teoretycznych rozważań, ale także na wyciągnięcie praktycznych wniosków dotyczących funkcjonowania systemu sądownictwa w Polsce. Dzięki nim możliwe jest zidentyfikowanie głównych wyzwań, przed którymi stoją sądy w kontekście rosnącej liczby rozwodów, oraz ocena, jak zmieniające się warunki społeczne, takie jak pandemia COVID-19, wpływają na procesy rozwodowe. Statystyki te stanowią zatem nie tylko narzędzie do ilościowego opisu zjawiska, ale również kluczowy element pozwalający na ocenę kondycji systemu sądownictwa oraz skuteczności jego działania na przestrzeni ostatnich lat.

Porównanie polskiego prawa rozwodowego z przepisami obowiązującymi w innych krajach ma na celu zidentyfikowanie rozwiązań, które mogłyby zostać zaadaptowane w Polsce. Analiza obejmuje zarówno przepisy dotyczące rozwodów, jak i alternatywne formy rozwiązywania sporów, takie jak mediacja, rozwody przed Urzędem Stanu Cywilnego czy przed notariuszem. Celem tej metody było pokazanie, w jaki sposób inne kraje radzą sobie z problemami rozwodowymi oraz jakie zmiany można by wprowadzić w Polsce, aby poprawić funkcjonowanie systemu rozwodowego²⁹.

Przeprowadziłam także analizę ewolucji prawa rozwodowego w Polsce, aby zrozumieć, jakie czynniki historyczne wpłynęły na kształtowanie się obecnych przepisów oraz jakie wnioski można wyciągnąć na przyszłość. Analiza ta pozwala na zrozumienie, jakie były motywacje do wprowadzania zmian w przepisach oraz jakie problemy wynikają z historycznych uwarunkowań prawa rozwodowego³⁰.

Dokonałam przeglądu literatury prawniczej oraz dokumentów legislacyjnych, aby zidentyfikować główne trendy i dyskusje dotyczące reformy prawa rozwodowego w Polsce. Celem tej metody było zrozumienie, jakie argumenty i stanowiska dominują w debacie publicznej oraz jakie zmiany są najczęściej postulowane przez ekspertów. Analiza treści pozwala na zidentyfikowanie głównych obszarów debaty oraz na opracowanie argumentów i rekomendacji, które mogłyby stanowić podstawę do reformy prawa rozwodowego.

²⁹ M. Cieślarczyk, Z. Chojnacki, *Techniki i narzędzia...*, op. cit.

³⁰ Ibidem.

Każda z zastosowanych metod badawczych miała na celu dostarczenie kompleksowej i wieloaspektowej analizy problematyki rozwodowej, co umożliwiło opracowanie konkretnych propozycji reformy prawa rozwodowego w Polsce³¹.

4. Struktura pracy i ścieżki badawcze

Struktura pracy została zaprojektowana w sposób umożliwiający systematyczne i logiczne przedstawienie analizowanych zagadnień oraz wyciągnięcie wniosków, które mogą stanowić podstawę do reformy prawa rozwodowego w Polsce. Poszczególne rozdziały pracy są ze sobą ściśle powiązane i prowadzą przez wszystkie aspekty badanej problematyki, od teoretycznych podstaw, przez analizę historyczną, aż po konkretne propozycje zmian legislacyjnych.

Rozdział pierwszy omawia ewolucję instytucji małżeństwa w polskim systemie prawnym, wskazując na jej znaczenie jako fundamentu społecznego, prawnego i kulturowego. Rozpoczyna się od analizy definicji małżeństwa, zarówno w ujęciu prawnym, jak i słownikowym, aby ukazać różnorodność perspektyw na tę instytucję oraz jej rolę w społeczeństwie. Szczególną uwagę poświęcono formom zawarcia małżeństwa, zarówno świeckim, jak i wyznaniowym, co ma znaczenie w kraju, gdzie przepisy prawa rodzinnego są silnie powiązane z normami religijnymi. Kolejna część rozdziału skupia się na konstytucyjnym modelu małżeństwa w Polsce, określonym w artykule 18 Konstytucji RP, który definiuje *małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, podkreślając jego heteroseksualny i monogamiczny charakter oraz gwarantując mu szczególną ochronę prawną*. Wskazano, jak przepisy konstytucyjne wpływają na regulacje dotyczące zawierania i rozwiązywania małżeństw, a także na prawa i obowiązki małżonków. W rozdziale przeanalizowano również wzajemne prawa i obowiązki małżonków wynikające z art. 23 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, takie jak wspólne pożycie, wzajemna pomoc, wierność oraz współdziałanie dla dobra rodziny. Omówiono, jak te normy kształtują codzienne życie małżeńskie i wyznaczają granice prawne oraz moralne w relacjach małżonków. Szczególna uwaga została poświęcona wychowaniu dzieci, które jest jednym z kluczowych zadań małżeństwa. Analizowałam kwestie władzy rodzicielskiej, obowiązku alimentacyjnego oraz

³¹ Ibidem.

prawa i obowiązki rodziców względem dzieci. Wskazano, jak przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz Konstytucji RP kształtują te relacje, podkreślając wagę ochrony interesów dzieci. Rozdział kończy się omówieniem różnych form zawarcia małżeństwa w polskim prawie, zarówno przed kierownikiem Urzędu Stanu Cywilnego, jak i w formie wyznaniowej. Analizując dualność regulacji prawnych w Polsce, zwrócono uwagę na to, jak oba sposoby zawarcia małżeństwa wywołują identyczne skutki prawne, co jest istotne dla zrozumienia współczesnego kształtu prawa rodzinnego. Całość rozdziału ukazuje złożoność regulacji dotyczących małżeństwa w polskim systemie prawnym i stanowi podstawę do dalszych rozważań na temat ewolucji oraz przyszłych kierunków rozwoju prawa rodzinnego w Polsce.

Rozdział drugi pracy stanowi dogłębną analizę historycznych aspektów rozwodów w Polsce, ukazując ewolucję przepisów prawnych na przestrzeni wieków. Przedstawione zostały zmieniające się normy prawne regulujące zakończenie małżeństwa, a także czynniki polityczne, społeczne i religijne, które kształtowały te regulacje. W kontekście całej pracy, rozdział ten pełni funkcję retrospektywną, umożliwiając zrozumienie, jak historyczne uwarunkowania wpłynęły na współczesne przepisy prawne dotyczące rozwodów. W początkowych częściach rozdziału omówiono charakter małżeństw przedchrześcijańskich, które były zawierane w sposób nieformalny, a ich zakończenie było regulowane przez zwyczaje i decyzje rodzin. Wraz z przyjęciem chrześcijaństwa i dominacją Kościoła katolickiego w Polsce, wprowadzono zasadę nierozzerwalności małżeństwa, co znacząco ograniczyło możliwości jego rozwiązania. Rozwód jako taki nie istniał, a jedyną drogą do zakończenia związku było unieważnienie małżeństwa lub separacja. Kościół miał monopol na regulacje małżeńskie, a jego normy obowiązywały przez wiele stuleci. W czasach nowożytnych, pod wpływem reformacji oraz idei oświeceniowych, zaczęły pojawiać się bardziej liberalne podejścia do rozwodów. Reformy te dotyczyły głównie regionów protestanckich, gdzie wprowadzono przepisy umożliwiające rozwiązanie małżeństwa, jednak były one mocno krytykowane przez Kościół katolicki. W Polsce reformy rozwodowe miały miejsce dopiero w okresie II Rzeczypospolitej, a następnie w PRL, gdzie wprowadzono sądy rodzinne i możliwość rozwodów cywilnych. Było to istotne odejście od tradycyjnego, kościelnego podejścia do małżeństwa. Rozdział drugi przedstawia także, jak w różnych epokach kształtowały się regulacje dotyczące separacji, unieważnienia małżeństwa oraz rozwodów. Omówiono wpływ prawa kanonicznego oraz reformy prawa świeckiego, a także skutki wprowadzenia rozwodów cywilnych. Wskazano,

że współczesne przepisy rozwodowe w Polsce, mimo odwoływania się do historycznych tradycji, muszą odpowiadać na nowe wyzwania społeczne, takie jak rosnąca liczba rozwodów i zmiany w strukturze rodzin.

Rozdział trzeci analizuje obecne regulacje prawne dotyczące rozwodów w Polsce oraz ich skuteczność w odniesieniu do zmieniających się potrzeb. Obowiązujące przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz Kodeksu postępowania cywilnego, mimo zapewniania ochrony trwałości małżeństwa, nie nadążają za współczesnymi zmianami, takimi jak rola kobiet czy zróżnicowanie form życia rodzinnego. Przesłanka zupełnego i trwałego rozkładu pożycia często nie odzwierciedla rzeczywistych sytuacji życiowych, co komplikuje proces rozwodowy. Krytyka koncentruje się na sztywności procedur oraz konieczności orzekania o winie, co prowadzi do eskalacji konfliktów i wydłużania postępowań. W rozdziale przedstawiono również statystyki rozwodowe z lat 2013–2022, które ukazują rosnącą liczbę rozwodów i ich przyczyny, wskazując na potrzebę uproszczenia procedur. Omówiłam także przeprowadzone badanie ankietowe na temat możliwości wprowadzenia alternatywnych sposobów rozwiązania małżeństwa. Wyniki wykazują, że społeczeństwo popiera zmiany, ale obawia się uproszczenia rozwodów, które mogłoby prowadzić do nadużyć i niedostatecznej ochrony prawnej. Wnioski wskazują na potrzebę reformy, która zapewni efektywne i sprawne rozwiązywanie małżeństw, jednocześnie chroniąc interesy dzieci i małżonków.

W rozdziale czwartym analizuję reformy prawa rozwodowego w wybranych krajach europejskich, które wprowadziły alternatywne procedury, takie jak rozwody przed notariuszem, urzędnikiem stanu cywilnego oraz na podstawie umowy małżonków³². Te alternatywne formy rozwodów są odpowiedzią na problemy polskiego systemu, takie jak

³² J. Haberko, *Rozwiązanie małżeństwa w drodze „umowy”?* Uwagi na tle projektu zmian Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz ustawy – Prawo o aktach stanu cywilnego, Zeszyty prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, 2013, nr 2, s. 11 i nast; por. J. Wierciński, *Opinia prawna dotycząca zmiany ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw*, Zeszyty prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, 2013, nr 4, s. 140-142; por. E. Wojnarska-Krajewska, *Opinia prawna na temat poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw*, Zeszyty prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, 2013, nr 4, s. 147-149.

przewlekłość postępowań i obciążenie sądów. Statystyki pokazują wzrost liczby rozwodów w Europie, co podkreśla potrzebę bardziej dopasowanych rozwiązań prawnych. Analiza obejmuje przykłady z Francji, Hiszpanii, Rumunii i innych krajów, które wprowadziły nowe systemy rozwodowe, uwzględniające współczesne realia społeczne. Wprowadzenie takich form w Polsce mogłoby przyspieszyć procesy rozwodowe i zmniejszyć konfliktowość. Rozdział ten podkreśla, że nowoczesne rozwiązania mogą odciążyć sądy i lepiej odpowiadać na potrzeby współczesnych rodzin.

Wprowadzenie do ostatniego rozdziału omawia optymalny model rozwodowy dla Polski, oparty na analizie europejskich systemów prawnych oraz przeglądzie projektów ustaw. Rozdział proponuje uproszczenie procedur rozwodowych. Ostatni rozdział przedstawia ponadto rekomendacje wdrożenia rozwiązań oraz kierunki dalszych reform, które mogą stworzyć bardziej nowoczesny i efektywny system rozwodowy w Polsce.

Przyjęta struktura pracy oraz zastosowane ścieżki badawcze umożliwiają kompleksowe zrozumienie problematyki prawa rozwodowego oraz opracowanie konkretnych propozycji jego reformy, co może przyczynić się do poprawy funkcjonowania systemu prawnego oraz lepszej ochrony interesów małżonków i dzieci.

ROZDZIAŁ I

MAŁŻEŃSTWO W PRAWIE POLSKIM

1. Wstęp

Instytucja małżeństwa od wieków stanowi fundament społeczeństw, a jej charakter i regulacje prawne ewoluowały na przestrzeni lat, dostosowując się do zmieniających się norm kulturowych, religijnych i społecznych. W polskim systemie prawnym małżeństwo jest szczególnie chronione, co wynika zarówno z przepisów konstytucyjnych, jak i ustawowych, w tym Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Pomimo ugruntowanej pozycji prawnej, małżeństwo, jako instytucja, nie jest wolne od kontrowersji i dynamicznych zmian wynikających z postępu społecznego i kulturowego. W niniejszym rozdziale podjęłam próbę szczegółowego zbadania pojęcia małżeństwa, jego definicji oraz funkcji, jakie pełni w polskim porządku prawnym³³.

Rozdział rozpoczyna się od omówienia definicji małżeństwa, zarówno w ujęciu słownikowym, jak i prawnym. Analiza ta ma na celu ukazanie, w jaki sposób ta instytucja jest postrzegana w różnych kontekstach – od *stricte* prawniczego po społeczno-kulturowy. W Polsce małżeństwo jest nie tylko związkiem prawnym, ale również społeczną i kulturową normą, której przypisuje się określone role i znaczenie. Wraz z omówieniem definicji małżeństwa, rozdział porusza również kwestię form jego zawarcia, zarówno w ramach prawa świeckiego, jak i wyznaniowego, co jest szczególnie istotne w kraju, gdzie przepisy prawa rodzinnego są silnie powiązane z normami religijnymi.

Kolejna część rozdziału koncentruje się na omówieniu konstytucyjnego modelu małżeństwa w Polsce. Artykuł 18 Konstytucji RP definiuje małżeństwo *jako związek kobiety i mężczyzny, podkreślając jego heteroseksualny i monogamiczny charakter oraz gwarantując mu szczególną ochronę prawną i społeczną*. Rozdział ten stawia sobie za cel analizę tego, jak przepisy konstytucyjne oraz ich interpretacja wpływają na regulacje

³³ E. Lewandowska, „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny...” – *Konstytucyjny model małżeństwa*, Kortowski Przegląd Prawniczy, nr 3/2016, s. 208.

dotyczące zawierania i rozwiązywania małżeństwa, a także na prawa i obowiązki małżonków.

Istotnym elementem rozważań w tym rozdziale jest również analiza wzajemnych praw i obowiązków małżonków, które kształtują ich codzienne życie oraz relacje w ramach małżeństwa. Rozdział szczegółowo omawia obowiązki wynikające z art. 23 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, takie jak wspólne pożycie, wzajemna pomoc, wierność oraz współdziałanie dla dobra rodziny. Te normy nie tylko określają podstawy relacji małżeńskiej, ale również wyznaczają granice prawne i moralne, które małżonkowie powinni respektować.

W ramach omówienia praw i obowiązków małżonków, rozdział porusza także kwestie związane z wychowaniem dzieci, które stanowi jedno z najważniejszych zadań małżeństwa. Prawo polskie przywiązuje szczególną wagę do ochrony interesów dzieci, co znajduje odzwierciedlenie w szeregu przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz w Konstytucji RP. W związku z tym, szczegółowej analizie poddano takie zagadnienia jak władza rodzicielska, obowiązek alimentacyjny oraz prawa i obowiązki rodziców wobec ich dzieci.

Rozdział kończy się omówieniem form zawarcia małżeństwa w prawie polskim, gdzie opisano zarówno świecką formę zawarcia związku małżeńskiego przed kierownikiem Urzędu Stanu Cywilnego, jak i formę wyznaniową. Analiza ta jest istotna z punktu widzenia zrozumienia dualności regulacji prawnych w Polsce, gdzie oba sposoby zawarcia małżeństwa wywołują identyczne skutki prawne.

Niniejszy rozdział ma na celu ukazanie kompleksowości regulacji dotyczących małżeństwa w polskim systemie prawnym oraz wskazanie, jak przepisy te kształtują nie tylko prawa i obowiązki małżonków, ale również funkcje społeczne, jakie pełni ta instytucja. Przedstawione zagadnienia stanowią podstawę do dalszych rozważań na temat ewolucji i kierunków rozwoju prawa rodzinnego w Polsce.

2. Definicja małżeństwa

Instytucja małżeństwa funkcjonuje we wszystkich kulturach prawnych. Model małżeństwa, prawa i obowiązki małżonków, przesłanki oraz sposób jego zawarcia jak

również sposób jego rozwiązania zależą od wielu czynników w tym uwarunkowań kulturalno-prawnych, religii czy też położenia geograficznego³⁴.

Wyjaśnienie pojęcia małżeństwa warto więc zacząć od jego definicji słownikowej. Zgodnie ze Słownikiem Języka Polskiego PWN małżeństwo to: *związek kobiety i mężczyzny (w niektórych krajach także związek osób tej samej płci) usankcjonowany prawnie*³⁵.

W Słowniku Języka Polskiego Witolda Doroszewskiego małżeństwo określone jest jako: *związek prawny mężczyzny i kobiety mający na celu utworzenie rodziny*³⁶.

Jan Winiarz i Janusz Gajda podają obszerniejszą definicję małżeństwa, gdzie opisują go jako *trwały stosunek prawny łączący zwykle dożywotnio mężczyznę i kobietę, którzy z zachowaniem konstytutywnych przesłanek przewidzianych w przepisach KRO dokonali czynności prawnej zawarcia małżeństwa i w następstwie jej dokonania stali się równouprawnionymi podmiotami kompleksu praw i obowiązków małżeńskich w celu optymalnej realizacji funkcji społecznych założonej przez ich związek rodziny*³⁷.

Encyklopedia PWN rozróżnia zaś trzy znaczenia pojęcia małżeństwa:

- socjologiczne, zgodnie z którym jest to: *kulturowo akceptowany związek między osobami przeciwnej płci, w którym utrzymywanie stosunków seksualnych jest aprobowane i z którym jest związane oczekiwanie, że narodzą się w nim dzieci;*
- prawne, zgodnie z którym jest to *regulowany przez prawo trwały związek kobiety i mężczyzny zawarty w celu wspólnego pożycia, wzajemnej pomocy i współdziałania dla dobra założonej rodziny, a zwłaszcza wychowywania dzieci;*
- religioznawcze, zgodnie z którym małżeństwo: *we wszystkich wielkich religiach małżeństwo jest kontraktem chronionym licznymi przepisami; jego celami są: prokreacja, stworzenie instytucjonalnych warunków dla ludzkiej seksualności, miłość i wzajemna pomoc*

³⁴ E. Lewandowska, „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny...” – Konstytucyjny model małżeństwa, *Kortowski Przegląd Prawniczy*, nr 3/2016, s. 208.

³⁵ *Słownik Języka Polskiego*, PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/malzenstwo;2481015.html>, dostęp dnia 13 września 2022 roku.

³⁶ W. Doroszewski (red.) *Słownik Języka Polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/malzenstwo;5449250.html>, dostęp dnia 13 września 2022 roku.

³⁷ J. Winiarz, J. Gajda, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001, s. 37.

*małżonków, zapewnienie kobietom opieki, różnie akcentowane w poszczególnych religiach*³⁸.

W prawie polskim małżeństwo można scharakteryzować jako związek kobiety i mężczyzny, uregulowany przepisami prawa, powstający z ich woli w celu urzeczywistnienia praw i obowiązków małżeńskich i gdzie oboje małżonkowie są równi.

Zawarcia małżeństwa w Polsce uregulowane jest przez dwa porządki prawne, a to - świecki oraz kościelny. *Treść instytucji małżeństwa stanowią określone stosunki prawne o charakterze prawno-małżeńskim oraz prawno-rodzinnym w zakresie poszczególnych gałęzi prawa prywatnego i publicznego*³⁹. Zawarte małżeństwo zatem tworzy nowy stan cywilny, rodzą się pojęcia *żona* i *mąż* oraz stanowi podstawę *rodziny*, którą tworzą małżonkowie oraz potomkowie, a ich sytuację prawną regulują przepisy o pokrewieństwie⁴⁰. Prawdłowo zawarty związek małżeński określany jest jako trwały jednak nie nierozzerwalny. Nierozzerwalność bowiem charakteryzuje pojęcie małżeństwa w prawie kanonicznym, gdzie wyklucza się możliwość jego rozwiązania poprzez rozwód. Na podstawie przedstawionych definicji małżeństwa można wywnioskować kilka wspólnych cech, m.in. takie, że małżeństwo jest związkiem heteroseksualnym, powstaje z wolnej woli narzeczonych w sposób sformalizowany. Tadeusz Smoczyński zauważa, że małżeństwo jest pojęciem zastanym, albowiem znaczenie tego pojęcia nie budzi wątpliwości, gdyż zostało ono ukształtowane przez lata rozwoju ludzkości⁴¹.

3. Konstytucyjny model małżeństwa

Zgodnie z art. 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, małżeństwo definiowane jest *jako związek kobiety i mężczyzny, a rodzina, macierzyństwo oraz rodzicielstwo znajdują*

³⁸ Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/malzenstwo.html>, dostęp dnia 13 września 2022 roku.

³⁹ K. Piasecki, *Prawo małżeńskie*, Warszawa 2011, s. 11-13.

⁴⁰ Ibidem, s. 148.

⁴¹ T. Smoczyński [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 11, *Prawo Rodzinne i Opiekuńcze*, Warszawa 2009, s. 45 i nast.

się pod ochroną i opieką państwa polskiego⁴². Przepis ten wyraźnie określa małżeństwo jako instytucję heteroseksualną i monogamiczną, przy czym zapewnia mu ochronę prawną, co jednoznacznie wyklucza możliwość prawnego uznania związków osób tej samej płci za małżeństwo. W doktrynie prawa rodzinnego podkreśla się, że taka konstrukcja normatywna uniemożliwia prawne usankcjonowanie związków homoseksualnych, a umiejscowienie tego przepisu w rozdziale I Konstytucji, zawierającym zasady ustroju Rzeczypospolitej, dodatkowo wzmacnia społeczne i prawne znaczenie instytucji małżeństwa i rodziny⁴³.

Pomimo iż ustawodawca nie zdecydował się na sformułowanie ustawowej definicji małżeństwa, doktryna prawa rodzinnego zwykle określa małżeństwo jako trwały związek kobiety i mężczyzny, oparty na zasadzie równości małżonków, który jest zawierany w celu wspólnego pożycia oraz realizacji dobra małżonków i założonej przez nich rodziny. Jest to związek o charakterze prawnym, którego trwałość i równouprawnienie stron stanowią fundamentalne zasady, a celem tego związku jest realizacja określonych wartości społecznych i rodzinnych⁴⁴.

Instytucja małżeństwa nierozzerwalnie łączy się z pojęciem rodziny, o czym ustawodawca wspomina również w art. 18 Konstytucji, gwarantując rodzinie szczególną ochronę i opiekę ze strony państwa. W literaturze przedmiotu często podkreśla się, że małżeństwo oraz rodzina są analizowane łącznie jako elementy tworzące wspólną strukturę społeczną. Warto zauważyć, że zarówno w Konstytucji, jak i w ustawodawstwie zwykłym brak jest jednoznacznej definicji rodziny, choć w doktrynie podejmowane są próby jej stworzenia. Najczęściej autorzy odwołują się do nauk socjologicznych, definiując rodzinę jako

⁴² *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 z późn. zm).

⁴³ Zob. T. Smoczyński, *Rodzina i prawo rodzinne w świetle nowej Konstytucji*, [w:] *Państwo i prawo* z 1997, z. 11-12, s. 188; M. Sobrowolski, *Status prawny rodziny*, Przegląd Sejmowy nr 3 (158)/2020, s. 23.

⁴⁴ Zob. np. T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze. Analiza i wykładnia*, Warszawa 2001, s. 38; S. Grzybowski, *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1980, s. 35; por. J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2005, s. 78; J. Winiarz, J. Gajda, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1999, s. 37.

wspólnotę osób realizującą wspólne cele, pozostającą w trwałych i ścisłych relacjach uczuciowych oraz prawnych⁴⁵.

W literaturze wyróżnia się trzy typy rodzin: pełną, niepełną oraz bezdzietną. W odniesieniu do rodziny bezdzietnej w trakcie prac Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego w 1996 roku pojawiały się głosy kwestionujące traktowanie małżeństwa bez dzieci jako rodziny. Taka interpretacja mogłaby prowadzić do negatywnych konsekwencji, bowiem przyjęcie założenia, że rodzinę tworzy dopiero pojawienie się dziecka, prowadziłoby do absurdalnego wniosku, że śmierć dziecka oznaczałaby automatyczny koniec istnienia rodziny⁴⁶.

Artykuł 18 Konstytucji jest szeroko komentowany w doktrynie, zarówno wśród prawników, jak i poza tym środowiskiem. Zasadnicze pytanie, które się pojawia przy analizie tego przepisu, dotyczy tego, czy w jego treści zawarta jest legalna definicja małżeństwa. W literaturze prawniczej pojawiają się różne opinie na ten temat. Jedni autorzy, jak T. Smoczyński⁴⁷, uważają, że przepis ten dookreśla pojęcie małżeństwa, natomiast inni, jak P. Winczorek⁴⁸, twierdzą, że art. 18 zawiera konstytucyjną definicję małżeństwa. Przepis ten pełni dwie zasadnicze funkcje, a to stanowi element aksjologii konstytucyjnej, wyrażając podstawowe wartości związane z rodziną i jej rolą w społeczeństwie, oraz nakłada obowiązki na władze publiczne, zobowiązując je do ochrony i opieki nad tymi wartościami. Zgodnie z zasadą *nullum matrimonium extra legem*, małżeństwo istnieje wyłącznie jako instytucja prawna, co oznacza, że Konstytucja zapewnia istnienie małżeństwa w systemie ustawodawstwa zwykłego.

Ustrojodawca, chcąc zapewnić małżeństwu i rodzinie odpowiedni poziom bezpieczeństwa, posługuje się terminami *opieka* oraz *ochrona*. Art. 18 Konstytucji wyraźnie

⁴⁵ Zob. M. Dobrowolski, *Status prawny rodziny*, s. 25.

⁴⁶ Zob. materiały z 76-79 posiedzenia Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego (wypowiedź J. Ciemnińskiego) w dn. 17-18 września i 1-2 października 1996 r., [w:] *Komisja Konstytucyjna Zgromadzenia Narodowego*, Biuletyn XXXIX, Warszawa 1997, s. 136.

⁴⁷ T. Smoczyński [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 11..., s. 46.

⁴⁸ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Warszawa 2003, s. 2.

stanowi o ochronie małżeństwa i rodziny, a pośrednio mówi o tym także art. 47, który gwarantuje prawo do ochrony życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz prawo do decydowania o swoim życiu osobistym. W doktrynie oba te pojęcia – ochrona i opieka – rozumiane są w ten sposób, że ochrona oznacza działania władz publicznych mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa małżeństwu i rodzinie w relacjach z podmiotami zewnętrznymi, natomiast opieka odnosi się do działań na rzecz tych instytucji podejmowanych przez władze publiczne. Te dwa pojęcia mogą być rozumiane łącznie jako zakres obowiązków państwa względem małżeństwa i rodziny⁴⁹.

Państwo, realizując swoje zadania opiekuńcze i ochronne wobec małżeństwa i rodziny, powinno zapewnić odpowiednie instrumenty prawne, które wspierają te instytucje w realizacji ich społecznych funkcji, zgodnie z zasadą pomocniczości zawartą w preambule Konstytucji. Działania państwa nie powinny polegać na przejmowaniu funkcji i obowiązków małżonków i rodziny, gdyż mogłoby to prowadzić do zjawisk patologicznych. Państwo ma obowiązek tworzenia takich ram prawnych, które ułatwią małżonkom i rodzinom realizację ich zadań w społeczeństwie, zgodnie z zasadą poszanowania godności człowieka oraz wolności osobistej, zagwarantowanych w art. 30 i 31 Konstytucji⁵⁰.

Ochrona małżeństwa i rodziny przewidziana przez Ustrojodawcę ma charakter względny, co jest zrozumiałe w kontekście konieczności uwzględnienia różnorodnych potrzeb rodziny i zasady pomocniczości. Konieczność zapewnienia ochrony rodzinie wynika również z art. 71 ust. 1 Konstytucji, który nakłada na władze publiczne obowiązek uwzględniania dobra rodziny w polityce społecznej i gospodarczej oraz udzielania szczególnej pomocy rodzinom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej lub społecznej, a także rodzinom wielodzietnym i niepełnym.

Konstytucja w art. 48 ust. 1 gwarantuje rodzicom prawo do wychowania swoich dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem, z uwzględnieniem ich dojrzałości oraz wolności sumienia i wyznania. Chociaż Konstytucja nie precyzuje zakresu ochrony małżeństwa, zasady monogamii i heteroseksualności małżeństwa, określone w art. 18, a także

⁴⁹ Zob. L. Garlicki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2002, s. 5-6 por. M. Dobrowolski, *Status prawny rodziny w świetle nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Przegląd Sejmowy 1999, nr 4, s. 21-22.

⁵⁰ Ibidem.

równouprawnienie kobiet i mężczyzn w życiu rodzinnym, politycznym i społecznym (art. 33 ust. 1), stanowią wyraz tej ochrony⁵¹.

W Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym narzędziami ochrony małżeństwa są przede wszystkim przepisy mające na celu zapewnienie jego trwałości, do których należy zaliczyć regulacje dotyczące warunków jego rozwiązania, unieważnienia, ustalenia nieistnienia małżeństwa, jak również przepisy odnoszące się do konwalidacji małżeństwa oraz separacji małżeńskiej. Trwałość małżeństwa zabezpiecza także fakt, że jego rozwiązanie oraz unieważnienie nie może nastąpić na podstawie samodzielnej decyzji małżonków, lecz wymaga prawomocnego orzeczenia sądu, które może zostać wydane jedynie wówczas, gdy spełnione są określone w ustawie przesłanki. Ustawodawca przyznaje jednocześnie legitymację do wniesienia pozwu rozwodowego lub o separację wyłącznie małżonkom, nie dopuszczając możliwości wystąpienia z takim żądaniem przez inne osoby. Wprowadza również zasadę, wyrażoną w art. 56 § 3 k.r.o., zgodnie z którą rozwód nie jest dopuszczalny, jeżeli żąda go wyłącznie małżonek winny rozkładu pożycia. Kolejnym instrumentem ochrony małżeństwa jest mediacja, której zasady określa art. 436 § 1 k.p.c.⁵², oraz możliwość zawieszenia postępowania zgodnie z art. 440 § 1 k.p.c.⁵³, które mogą zostać zastosowane w sytuacji, gdy istnieje szansa na utrzymanie pożycia małżeńskiego. Ochronny charakter w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym mają również przepisy dotyczące konwalidacji małżeństwa. Instytucja ta polega na uznaniu za ważne małżeństwa, które było narażone na unieważnienie, w wyniku spełnienia się po jego zawarciu określonej przesłanki, której brak stanowił podstawę do wystąpienia z powództwem o unieważnienie, lub na skutek zaistnienia innej okoliczności, która zgodnie z ustawą uniemożliwia wystąpienie z żądaniem o unieważnienie małżeństwa. Ponadto instytucja separacji małżeńskiej, zgodnie z art. 61 § 1 k.r.o., również służy ochronie trwałości małżeństwa. Wyrazem troski państwa o trwałość małżeństwa jest ponadto uregulowanie instytucji domniemania ustania małżeństwa w sytuacji, gdy jeden z małżonków został uznany za zmarłego, zgodnie z art. 55 § 1 k.r.o.

⁵¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej...*

⁵² Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. *Kodeks postępowania cywilnego* (Dz.U z 1964 r., Nr 43, poz. 296, tekst jedn. z 2021 r., poz. 1692).

⁵³ *Ibidem*.

4. Formy zawarcia małżeństwa w prawie polskim

Małżeństwo, aby zostało skutecznie zawarte, musi przybrać odpowiednią formę prawną, którą szczegółowo reguluje Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Zgodnie z przepisami polskiego prawa, małżeństwo może zostać zawarte zarówno przed kierownikiem Urzędu Stanu Cywilnego, jak i w formie wyznaniowej. Polski ustawodawca, poprzez dwa akty normatywne, mianowicie Ustawę z dnia 26 czerwca 1997 roku o zmianie ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz niektórych innych ustaw⁵⁴ oraz Ustawę z dnia 24 lipca 1998 roku o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, Ustawy o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw⁵⁵, szczegółowo określił zasady dotyczące wyżej wymienionych, równorzędnych form zawarcia małżeństwa. Małżeństwo zawarte według prawa wewnętrznego danego kościoła lub innego związku wyznaniowego wywiera skutki prawne identyczne jak małżeństwo zawarte przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, pod warunkiem spełnienia wymagań określonych w k.r.o. Rozszerzenie treści art. 1 k.r.o. o ustępy 2 i 3 oznacza wprowadzenie faktycznej wolności wyboru formy zawarcia małżeństwa w rozumieniu polskiego prawa⁵⁶. Nowelizacja przepisów dotyczących sposobu zawarcia małżeństwa, dokonana na mocy powołanych aktów prawnych, stanowiła konsekwencję ratyfikacji Konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską oraz realizację art. 10 ust. 6 tej umowy⁵⁷. W nowym stanie prawnym przyjęto, że strony mają pełną swobodę wyboru formy zawarcia małżeństwa, dzięki czemu od dnia 15 listopada 1998 roku nupturienti mogą wybierać pomiędzy cywilną a wyznaniową formą zawarcia małżeństwa⁵⁸.

⁵⁴ Zob. Dz.U. z 1997 r., Nr 59, poz. 375.

⁵⁵ Zob. Dz.U. z 1998 r. Nr 117, poz. 757.

⁵⁶ Zob. W. Góralski, *Forma zawarcia małżeństwa według art. 1 § 2 KRO* [w:] Prawo Kanoniczne, 46 (2003), nr 1-2, s. 109.

⁵⁷ Ustawa z dnia 8 stycznia 1998 r. o ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, Dz. U. z 1998 r., Nr 12, poz. 42.

⁵⁸ Ks. J. Krajczyński, *Swoboda wyboru formy zawarcia małżeństwa w Polsce*, Ius Matrimoniale 16 (22), 2011.

4.1 Świecka forma zawarcia małżeństwa

Zawarcie związku małżeńskiego w formie świeckiej następuje, gdy mężczyzna i kobieta składają przed kierownikiem Urzędu Stanu Cywilnego oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński. Obecność obu stron jest obligatoryjna, jednakże ustawodawca przewiduje wyjątek – z ważnych powodów sąd może zezwolić na złożenie oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński przez pełnomocnika. Pełnomocnictwo musi być udzielone w formie pisemnej, z podpisem urzędowo poświadczonym, i powinno wyraźnie wskazywać osobę, z którą małżeństwo ma być zawarte. Oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński winno być złożone w obecności dwóch pełnoletnich świadków. Obywatele polscy przebywający za granicą mogą zawrzeć małżeństwo także przed polskim konsulem lub osobą wyznaczoną do wykonywania jego funkcji.

Osoby zamierzające zawrzeć związek małżeński mają obowiązek przedłożenia kierownikowi Urzędu Stanu Cywilnego dokumentów niezbędnych do zawarcia małżeństwa. Z obowiązku tego może zwolnić jedynie sąd, gdy występują trudności nie do przewyciężenia. W przypadku bezpośredniego zagrożenia życia jednej ze stron, kierownik USC może udzielić ślubu bez wymogu dostarczenia tych dokumentów. Niemniej jednak, nawet w tej sytuacji strony są zobowiązane złożyć zapewnienie, że nie są świadome istnienia okoliczności wykluczających zawarcie małżeństwa. Ustawa nakłada na nupturientów obowiązek przedłożenia dokumentu tożsamości, odpisu skróconego aktu urodzenia, pisemnego zapewnienia o braku przeszkód do zawarcia małżeństwa (ważnego przez 6 miesięcy od jego złożenia), oraz – jeśli przepisy tego wymagają, np. z powodu zbyt młodego wieku – zezwolenia na zawarcie małżeństwa.

Treść oświadczenia składanego przed kierownikiem USC brzmi: *Świadomy/świadoma praw i obowiązków wynikających z zawarcia małżeństwa, uroczyście oświadczam, że wstępuję w związek małżeński z (imię i nazwisko drugiej osoby) i przyrzekam, że uczynię wszystko, aby nasze małżeństwo było zgodne, szczęśliwe i trwałe*⁵⁹. Osoba niemogąca mówić może złożyć to oświadczenie poprzez podpisanie protokołu przyjęcia oświadczeń o wstąpieniu

⁵⁹ Art. 7 § 3 k.r.o.

w związek małżeński. Po złożeniu oświadczeń przez obie strony, kierownik USC ogłasza, że wskutek zgodnych oświadczeń małżeństwo zostało zawarte.

Małżeństwo przed kierownikiem Urzędu Stanu Cywilnego nie może zostać zawarte przed upływem miesiąca od dnia złożenia wymaganego zapewnienia. Jeśli jednak przemawiają za tym ważne względy, kierownik USC może wydać zgodę na wcześniejsze zawarcie małżeństwa. W przypadku, gdy kierownik USC uzyska informację o istnieniu okoliczności wyłączającej zawarcie małżeństwa, jest zobowiązany odmówić przyjęcia oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński. W razie powzięcia wątpliwości co do istnienia takiej okoliczności, kierownik USC może zwrócić się do sądu o rozstrzygnięcie, czy małżeństwo może zostać zawarte⁶⁰.

4.2 Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa

Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa w Polsce wynika z ratyfikacji umowy międzynarodowej zawartej pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską, znanej jako Konkordat⁶¹. Na podstawie postanowień tej umowy możliwe jest zawarcie małżeństwa w formie religijnej, które pomimo sakralnego charakteru wywołuje skutki prawne w zakresie prawa świeckiego. Dotyczy to nie tylko wiernych Kościoła Rzymskokatolickiego, lecz również członków innych legalnie działających kościołów oraz związków wyznaniowych na terenie Polski, którym to prawo zapewnia możliwość skorzystania z wyznaniowej formy zawarcia małżeństwa⁶².

⁶⁰ Zob. T. Smoczyński, *Rodzina i prawo rodzinne w świetle nowej Konstytucji*, [w:] *Państwo i prawo* z 1997, z. 11-12, s. 188; M. Sobrowolski, *Status prawny rodziny*, Przegląd Sejmowy nr 3 (158)/2020, s. 23.

⁶¹ *Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 roku* (Dz.U. z 1993 r., nr 51, poz. 318).

⁶² Zob. S. Biskupski, *Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego*, s. 324, por. A. Mezglewski, A. Tunia, *Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa cywilnego*, Warszawa 2007, s. 7-11, por. W. Góralski, *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*, Warszawa 1998, s. 11, por. W. Góralski, *Funkcje publiczne duchownego przy zawieraniu małżeństwa konkordatowego*, Lublin 2007, s. 348-349, por. P. Majer, *Uwagi odnośnie do małżeństwa konkordatowego – art. 10*

Małżeństwo zawarte w tej formie uznaje się za zawarte w chwili, gdy mężczyzna i kobieta, w obecności duchownego, oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa, które będzie podlegać prawu polskiemu. Na tej podstawie, kierownik Urzędu Stanu Cywilnego sporządza akt małżeństwa. Ważne jest, aby przed ceremonią duchowny został uprzednio powiadomiony przez przyszłych małżonków poprzez przedłożenie zaświadczenia wydanego przez kierownika USC, które potwierdza brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa oraz zawiera oświadczenia w sprawie nazwisk przyszłych małżonków i ich przyszłych dzieci. Jeżeli to zaświadczenie nie zostanie przedłożone, duchowny nie będzie mógł udzielić ślubu. Zaświadczenie to jest ważne przez sześć miesięcy od dnia jego wydania.

W przypadku, gdy jedno z przyszłych małżonków znajduje się w sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia, małżeństwo może zostać zawarte bez uprzedniego przedstawienia zaświadczenia, jednakże wówczas strony składają przed duchownym zapewnienie, że nie są świadome istnienia jakichkolwiek przeszkód do zawarcia małżeństwa.

Po dokonaniu ceremonii ślubnej, duchowny ma obowiązek niezwłocznie sporządzić zaświadczenie, że małżeństwo zostało zawarte w jego obecności. Dokument ten powinien być podpisany przez duchownego, nowożeńców oraz dwóch pełnoletnich świadków obecnych przy zawarciu małżeństwa. Zaświadczenie to musi być przekazane do urzędu stanu cywilnego w terminie pięciu dni od dnia zawarcia małżeństwa. Jeśli dochowanie tego terminu nie jest możliwe z przyczyn wynikających z siły wyższej, bieg tego terminu zostaje zawieszony na czas trwania przeszkody. Przy obliczaniu biegu terminu nie uwzględnia się dni ustawowo uznanych za wolne od pracy.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami, wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa wywołuje skutki cywilnoprawne na równi z formą świecką, pod warunkiem spełnienia wymaganych formalności, w tym złożenia oświadczeń o woli zawarcia małżeństwa

Konkordatu z 1993 roku a ustawodawstwo państwowe, Ius Matrimoniale 6 (12) 2001, s. 157-158, R. Sobański, *Uwagi o zmianach w prawie polskim postulowanych art. 10 Konkordatu z 28 lipca 1993 roku*. [w:] B. Czech (red.) *Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Katowice 1997, s. 285-286, por. P. Majer, *Zawarcie małżeństwa kanonicznego bez skutków cywilnych*, Kraków 2009, s. 468.

w obecności osoby duchownej oraz przekazania stosownych dokumentów do organów państwowych w ustawowym terminie⁶³.

5. Wzajemne prawa i obowiązki małżonków

Zarówno na poziomie międzynarodowym, jak i krajowym, ustawodawca wyraźnie określa zasadę równości praw i obowiązków małżonków wobec siebie, co ma na celu zagwarantowanie równoprawności w relacjach małżeńskich. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 roku oraz Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka z 1966 roku w jednoznaczny sposób regulują kwestie równouprawnienia mężczyzn i kobiet w małżeństwie, zapewniając, że oboje małżonkowie mają takie same prawa i obowiązki wobec siebie. Dokumenty te stanowią fundament ochrony praw człowieka na arenie międzynarodowej i są punktem odniesienia w wielu krajowych systemach prawnych. Na gruncie europejskim Europejska Konwencja Praw Człowieka z 1950 roku, a także Protokół nr 7 z 1984 roku, jeszcze bardziej rozwijają tę zasadę, precyzując, że żadne przepisy krajowe nie mogą faworyzować jednej ze stron małżeństwa, co mogłoby prowadzić do naruszenia zasady równości⁶⁴.

Rezolucja Komitetu Ministrów Rady Europy nr (78) 37 z 1978 roku jest kolejnym ważnym dokumentem w kontekście równouprawnienia małżonków. W rezolucji tej zalecono, aby ustawodawca w każdym państwie członkowskim Rady Europy dążył do unikania tworzenia przepisów, które mogłyby przyznać jednemu z małżonków przywileje naruszające zasadę równości. Równouprawnienie małżonków nie oznacza tylko formalnej równości w prawie, ale również rzeczywistego zrównania uprawnień i obowiązków w życiu codziennym, co przekłada się na podejmowanie wspólnych decyzji dotyczących istotnych spraw rodziny, takich jak wychowanie dzieci, zarządzanie majątkiem, czy podejmowanie decyzji o codziennym funkcjonowaniu gospodarstwa domowego.

W polskim systemie prawnym równość małżonków została w sposób wyraźny uregulowana w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Zgodnie z art. 23 k.r.o., małżonkowie

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2012, s. 66 i nast.

mają równe prawa i obowiązki względem siebie, co oznacza, że żaden z małżonków nie jest uprzywilejowany względem drugiego. Ustawodawca wprowadził jasne zasady, które mają na celu zapewnienie, że małżeństwo opiera się na wzajemnym zaufaniu, współpracy i równości. Przepis ten odzwierciedla założenie, że małżeństwo jest związkiem partnerskim, w którym obie strony mają obowiązek współdziałania dla dobra rodziny. W konsekwencji każdy z małżonków jest zobowiązany do respektowania praw i obowiązków drugiego małżonka, co wyklucza sytuacje, w których jeden z małżonków mógłby uzyskać przewagę nad drugim.

Art. 23 k.r.o. wymienia cztery podstawowe obowiązki małżonków: wspólne pożycie, wzajemną pomoc, wierność oraz współdziałanie dla dobra rodziny. Wspólne pożycie rozumiane jest jako utrzymanie faktycznej więzi duchowej, fizycznej i gospodarczej, które stanowią fundament trwałego związku małżeńskiego. Wspólność fizyczna odnosi się do relacji seksualnej oraz prokreacyjnej, które są podstawowymi elementami małżeństwa, a także wyrazem jedności i bliskości między małżonkami⁶⁵. Wspólność duchowa natomiast odnosi się do sfery emocjonalnej i psychicznej, która obejmuje wzajemne zaufanie, szacunek, lojalność i wierność⁶⁶. Wspólność gospodarcza, jako trzeci element, odnosi się do wspólnego prowadzenia gospodarstwa domowego oraz zarządzania majątkiem rodzinnym. Ważne jest, aby zaznaczyć, że czasowa rozłąka małżonków spowodowana obowiązkami zawodowymi nie oznacza zerwania więzi gospodarczej, o ile inne elementy wspólnego pożycia są nadal utrzymywane⁶⁷.

Obowiązek wierności w małżeństwie, zgodnie z polskim prawem, oznacza wyłączność seksualną między małżonkami oraz zakaz nawiązywania relacji intymnych z osobami trzecimi. Orzecznictwo sądowe rozwija to pojęcie, wskazując, że naruszeniem obowiązku wierności mogą być także zachowania, które dają pozory zdrady, jak nawiązywanie bliskich relacji emocjonalnych z osobami trzecimi, które mogą wykraczać

⁶⁵ Wyrok SN z dnia 22.10.1999 r., III CKN 386/98, Lex nr 1217913. K. Gromek, *Kodeks rodzinny. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 97.

⁶⁶ Orzeczenie SN z dnia 6.02.2002 r., V CKN, 741/2000, LexPolonica nr 2415307.

⁶⁷ Orzeczenie SN z dnia 25.07.1946 r., C III 386/3/46, OSN 1947/1, poz. 30.

poza granice przyjętej obyczajowości⁶⁸. Każde działanie, które mogłoby prowadzić do naruszenia zaufania między małżonkami, może być uznane za naruszenie obowiązku wierności⁶⁹. W kontekście współczesnych problemów, takich jak sztuczne zapłodnienie, orzecznictwo wskazuje, że inseminacja dokonana bez zgody męża, nasieniem obcego dawcy, może być uznana za naruszenie wierności, chyba że małżonek wyrazi na to zgodę.

Obowiązek wzajemnej pomocy obejmuje zarówno pomoc fizyczną, jak i moralną. Małżonkowie mają obowiązek wspierać się w codziennych trudnościach, co może obejmować zarówno pomoc w prowadzeniu gospodarstwa domowego, jak i wsparcie finansowe, a także opiekę nad chorym współmałżonkiem⁷⁰. W orzecznictwie podkreśla się, że małżonkowie powinni działać w sposób, który sprzyja dobru rodziny, a ich współpraca powinna mieć na celu nie tylko utrzymanie wspólnoty majątkowej, ale także zapewnienie wsparcia emocjonalnego. Ważnym elementem obowiązku pomocy jest także zobowiązanie do zapewnienia drugiemu małżonkowi środków do utrzymania, zwłaszcza w sytuacjach, gdy jeden z małżonków nie jest zdolny do samodzielnego zarobkowania⁷¹.

Współdziałanie dla dobra rodziny, jako czwarty z obowiązków małżonków, obejmuje wspólne podejmowanie decyzji dotyczących zarówno zarządzania majątkiem, jak i wychowania dzieci⁷². Art. 27-29 k.r.o. określają, że każdy z małżonków ma obowiązek przyczyniać się do zaspokajania potrzeb rodziny, zarówno przez pracę zarobkową, jak i przez wkład w prowadzenie gospodarstwa domowego. Zaspokajanie potrzeb rodziny oznacza dostarczanie środków na bieżące wydatki, takie jak jedzenie, mieszkanie, edukacja

⁶⁸ Orzeczenie SN z dnia 26.03.1952 r., C 813/51, NP 1953, Nr 5, s. 82. J. Ignaczewski, *Sądowe Komentarze Tematyczne – Rozwód i separacja*, Warszawa 2012, s. 59.

⁶⁹ Orzeczenie SN z dnia 19.12.1950 r., C 322/50, PiP 1951, Nr 11, s. 803.

⁷⁰ A. Fortońska, *Prawa i obowiązki niemajątkowe małżonków*, Kortowski Przegląd Prawniczy, s. 55-56, dostępny na stronie <https://wpia.uwm.edu.pl/czasopisma/sites/default/files/uploads/KPP/2015/2/61-64.pdf>.

⁷¹ D. Kotłowski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy – wybór orzecznictwa*, Warszawa 2014, s. 45-46.

⁷² T. Sokołowski, [w:] *Kodeks rodziny i opiekuńczy*, H. Dolecki (red.), T. Sokołowski, Warszawa 2013, s. 105.

dzieci czy opieka zdrowotna. W przypadku, gdy jeden z małżonków nie wywiązuje się z tego obowiązku, drugi ma prawo dochodzić swoich roszczeń na drodze sądowej⁷³.

W kontekście nazwisk małżonków, przepisy przed nowelizacją z dnia 24 lipca 1998 roku przewidywały, że żona, która nie złożyła oświadczenia woli, automatycznie przyjmowała nazwisko męża. Nowelizacja art. 25 k.r.o. wprowadziła możliwość wyboru nazwiska przez oboje małżonków – mogą oni przyjąć wspólne nazwisko, zachować swoje dotychczasowe nazwiska lub połączyć oba nazwiska, przy czym takie nazwisko nie może składać się z więcej niż dwóch członów⁷⁴.

W polskim prawie obowiązki małżonków wobec dzieci zostały uregulowane w sposób szczegółowy. Władza rodzicielska, przysługująca obojgu rodzicom, oznacza obowiązek dbania o wszechstronny rozwój dziecka, jego bezpieczeństwo, zdrowie oraz kształtowanie wartości moralnych i społecznych⁷⁵. Zgodnie z art. 92 k.r.o., władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom, którzy są zobowiązani do współpracy w podejmowaniu decyzji dotyczących dziecka. W przypadku rozvodu, sąd orzeka o podziale władzy rodzicielskiej, biorąc pod uwagę przede wszystkim dobro dziecka⁷⁶.

W ramach władzy rodzicielskiej rodzice mają obowiązek reprezentowania dziecka w sprawach prawnych. Obowiązek ten obejmuje zarówno codzienne czynności związane z wychowaniem i opieką nad dzieckiem, jak i decyzje o większym znaczeniu, które mogą wpływać na jego życie, takie jak wybór szkoły, leczenie, czy zgoda na uczestnictwo w określonych zajęciach pozalekcyjnych. Przykładowo, rodzice są zobowiązani do wyrażenia zgody na wszelkie zabiegi medyczne dotyczące dziecka, w tym operacje, terapie czy szczepienia. Reprezentacja dziecka w sprawach prawnych oznacza, że rodzice podejmują decyzje w jego imieniu, kierując się zawsze dobrem dziecka i jego najlepiej

⁷³ Zob. Wyrok SN z dnia 18.03.1999 r., CKN 1050/97, OSNC 1999, nr 10, poz. 177, LEX nr 36872 por. Wyrok SN z dnia 7.07.2000 r., III CKN 1015/00, Legalis, por. Wyrok SN z dnia 25.07.1973 r., I PR 380/73 por. Uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 9.06.1976 r. (III CZP 46/75, OSNCP 1976/9, poz. 184) por. Uchwała SN z dnia 7.06.1972 r. (III CZP 43/72).

⁷⁴ T. Smoczyński, *Prawo rodzinne...*, op. cit. por. M. Sychowicz, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, K. Piasecki (red.), Warszawa 2011, s. 157.

⁷⁵ W. Stojanowska, *Władza rodzicielska w polskim prawie rodzinnym*, Warszawa 2006, s. 112-130.

⁷⁶ Smoczyński, T. (red.), *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2019, s. 45-68.

pojętymi interesami. W sytuacjach, gdy rodzice nie mogą dojść do porozumienia w sprawach dotyczących dziecka, sąd opiekuńczy podejmuje decyzję, biorąc pod uwagę dobro dziecka, a nie interesy któregoś z rodziców⁷⁷.

Obowiązek alimentacyjny, będący jednym z kluczowych obowiązków rodziców wobec dziecka, polega na zaspokajaniu jego potrzeb materialnych i bytowych. Zgodnie z art. 133 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, rodzice są zobowiązani do utrzymywania dziecka aż do momentu, w którym stanie się ono w pełni samodzielne i zdolne do utrzymania się własnymi środkami. Obowiązek alimentacyjny nie wygasa automatycznie w chwili osiągnięcia przez dziecko pełnoletności, lecz może trwać dalej, jeżeli dziecko kontynuuje edukację lub nie jest w stanie podjąć pracy zarobkowej z innych ważnych powodów, takich jak stan zdrowia. Alimenty obejmują szeroki wachlarz wydatków, w tym koszty związane z wyżywieniem, mieszkaniem, edukacją, odzieżą, opieką zdrowotną oraz innymi wydatkami koniecznymi do zapewnienia dziecku odpowiednich warunków życia. W przypadku rozwodu rodziców, obowiązek alimentacyjny zwykle realizowany jest w postaci płatności alimentów przez jednego z rodziców, podczas gdy drugi rodzic sprawuje codzienną opiekę nad dzieckiem. Sąd rodzinny ustala wysokość alimentów, biorąc pod uwagę potrzeby dziecka oraz możliwości finansowe rodziców⁷⁸.

Rodzice mają również obowiązek wspólnie podejmować decyzje dotyczące dziecka i współpracować w jego wychowaniu. Dotyczy to wszystkich istotnych kwestii związanych z dzieckiem, takich jak wybór placówki edukacyjnej, decyzje dotyczące leczenia czy uczestnictwa w zajęciach dodatkowych. Prawo polskie, zgodnie z zasadą równości rodziców w sprawowaniu władzy rodzicielskiej, nakłada na oboje rodziców obowiązek współdziałania w podejmowaniu decyzji dotyczących dziecka, bez względu na to, czy rodzice żyją w związku małżeńskim, czy są rozwiedzeni. W sytuacji, gdy rodzice nie są w stanie osiągnąć porozumienia w sprawach dotyczących dziecka, sąd opiekuńczy ma prawo rozstrzygnąć te spory, zawsze kierując się dobrem dziecka jako nadrzędną wartością.

Prawo polskie kładzie szczególny nacisk na to, aby dziecko było wychowywane w rodzinie, która stanowi podstawową jednostkę społeczną oraz wychowawczą. Zgodnie z art. 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz art. 96 § 1 Kodeksu rodzinnego

⁷⁷ J. Ignaczewski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 254-280.

⁷⁸ S. Borkowski, T. Sokołowski, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2018, s. 98-115.

i opiekuńczego, rodzina powinna być miejscem, w którym dziecko otrzymuje odpowiednie warunki do prawidłowego rozwoju fizycznego, psychicznego i społecznego. Rodzice mają prawo i obowiązek zapewnić swojemu dziecku odpowiednie środowisko wychowawcze, a w przypadku, gdy nie są w stanie tego zrobić, np. z powodu choroby, uzależnień, przemocy domowej czy innych trudnych okoliczności, sąd może ograniczyć lub nawet zawiesić władzę rodzicielską. W takich sytuacjach opieka nad dzieckiem może zostać przekazana innym osobom, instytucjom lub rodzinie zastępczej, które będą odpowiedzialne za wychowanie i troskę o jego dobro.

Rodzice mają również obowiązek traktować swoje dziecko z poszanowaniem jego godności i praw jako osoby. Oznacza to unikanie wszelkich form przemocy fizycznej, psychicznej lub emocjonalnej wobec dziecka. Kodeks rodzinny i opiekuńczy wyraźnie zakazuje stosowania przemocy w procesie wychowywania, a dodatkowe regulacje zawarte w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie nakładają na rodziców obowiązek ochrony dziecka przed przemocą. Polskie prawo rodzinne przewiduje szczegółowe procedury ochronne, które mają na celu zabezpieczenie dzieci przed wszelkimi formami przemocy domowej oraz zapewnienie im odpowiednich warunków do życia i rozwoju⁷⁹.

W przypadku rozvodu lub separacji rodziców, sąd rozstrzyga o władzy rodzicielskiej oraz ustala zasady kontaktów z dzieckiem. Każdy z rodziców, bez względu na to, z którym z nich dziecko zamieszkuje na stałe, ma prawo i obowiązek utrzymywania regularnych kontaktów z dzieckiem. Kontakt ten obejmuje zarówno spotkania osobiste, jak i inne formy komunikacji, takie jak rozmowy telefoniczne, czy wymiana korespondencji. W sytuacji, gdy jeden z rodziców utrudnia drugiemu kontakty z dzieckiem, sąd może nałożyć na tego rodzica sankcje, a nawet zmienić decyzję dotyczącą wykonywania władzy rodzicielskiej. Sąd opiekuńczy ma również prawo do zmiany ustalonych wcześniej zasad kontaktów z dzieckiem, jeśli uzna to za konieczne w interesie dziecka.

Kluczową zasadą, która obowiązuje we wszystkich sprawach dotyczących dzieci, jest zasada dobra dziecka. Zasada ta stanowi, że wszystkie decyzje podejmowane zarówno przez rodziców, jak i przez sądy, muszą uwzględniać przede wszystkim interesy i potrzeby dziecka, a nie prawa czy interesy rodziców. Dobro dziecka jest nadrzędnym kryterium, które wyznacza kierunek działań podejmowanych w ramach władzy rodzicielskiej. W praktyce

⁷⁹ L. Kosicki, *Odpowiedzialność rodzicielska w prawie polskim*, Warszawa 2020, s. 73-105.

oznacza to, że wszelkie decyzje dotyczące dziecka, w tym związane z jego edukacją, leczeniem czy codziennym funkcjonowaniem, muszą być podejmowane w sposób zapewniający dziecku jak najlepsze warunki do jego wszechstronnego rozwoju⁸⁰.

Polskie prawo rodzinne nakłada na rodziców szeroki wachlarz obowiązków względem ich małoletnich dzieci, mających na celu zapewnienie im wszechstronnego rozwoju oraz odpowiednich warunków życia. Władza rodzicielska obejmuje zarówno opiekę nad osobą dziecka, jak i zarządzanie jego majątkiem oraz podejmowanie decyzji o istotnych kwestiach związanych z jego wychowaniem. Obowiązki rodziców dotyczą również zapewnienia dziecku odpowiedniego wykształcenia, warunków do rozwoju fizycznego, psychicznego oraz społecznego, a także ochrony jego praw i godności jako osoby. Wszystkie decyzje podejmowane przez rodziców muszą być skierowane na realizację dobra dziecka, a ich realizacja powinna odbywać się zgodnie z obowiązującym prawem oraz zasadami współżycia społecznego⁸¹.

6. Podsumowanie

Niniejszy rozdział stanowi kompleksowe omówienie instytucji małżeństwa w polskim systemie prawnym, uwzględniając zarówno jego definicję, jak i funkcje społeczne, prawne oraz kulturowe. Przeanalizowano małżeństwo jako trwały związek kobiety i mężczyzny, który stanowi fundament życia rodzinnego i społecznego. Zostały omówione kluczowe cechy tej instytucji, takie jak monogamia, heteroseksualność oraz równość małżonków, które stanowią podstawę regulacji prawnych w Polsce⁸². Szczególne miejsce w rozdziale zajmuje konstytucyjna ochrona małżeństwa, która podkreśla znaczenie tej instytucji oraz jej rolę w kształtowaniu i wspieraniu rodziny⁸³.

⁸⁰ M. Piłkuła, *Ochrona praw dziecka w polskim systemie prawnym*, Kraków 2021, s. 145-163.

⁸¹ M. Stankiewicz, *Władza rodzicielska i kontakty z dzieckiem w praktyce sądów polskich*, Gdańsk 2019, s. 67-89.

⁸² J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010, s. 103-105.

⁸³ M. Maraszek, *Związek małżeński na gruncie prawa polskiego oraz prawa kanonicznego*, Warszawa 2010, s. 7-9.

Rozdział wskazuje również na złożoność regulacji dotyczących małżeństwa, które obejmują zarówno przepisy prawa świeckiego, jak i wyznaniowego. Opisano formy zawierania małżeństwa w Polsce – zarówno przed kierownikiem Urzędu Stanu Cywilnego, jak i w formie wyznaniowej – co pozwala na elastyczne dostosowanie regulacji prawnych do indywidualnych potrzeb obywateli. Analiza wzajemnych praw i obowiązków małżonków pokazuje, że polskie prawo stawia na równość i współpracę w ramach małżeństwa, a także szczególnie dba o ochronę interesów małoletnich dzieci, co jest priorytetem w polskim porządku prawnym.

Podjęto również temat wzajemnych relacji i obowiązków małżonków, takich jak wspólne pożycie, pomoc, wierność oraz współdziałanie dla dobra rodziny. Regulacje te nie tylko wpływają na codzienne funkcjonowanie małżeństw, ale również wyznaczają ramy prawne dla rozwiązywania ewentualnych konfliktów, co jest istotnym elementem stabilności i trwałości małżeństwa.

Rozdział ten stanowi solidną podstawę do zrozumienia prawnych i społecznych aspektów małżeństwa w Polsce. Przedstawione w nim zagadnienia ukazują, że małżeństwo jest instytucją o głębokim znaczeniu społecznym, która podlega różnorodnym regulacjom mającym na celu jego ochronę i wsparcie. Dzięki tej analizie można lepiej zrozumieć, w jaki sposób prawo polskie kształtuje instytucję małżeństwa oraz jakie wartości są chronione w ramach tych regulacji.

W kontekście regulacji prawnych dotyczących małżeństwa nie sposób pominąć kwestii jego rozwiązania, które stanowi integralny element prawa rodzinnego. Choć małżeństwo w polskim porządku prawnym uznawane jest za związek trwały, prawo przewiduje możliwość jego zakończenia w sytuacjach, gdy dalsze utrzymywanie małżeństwa nie jest możliwe.

Kolejny rozdział pracy, zatytułowany *Rozwiązanie małżeństwa w prawie polskim w ujęciu historycznym*, poświęcony będzie analizie ewolucji przepisów dotyczących rozwodu oraz separacji w polskim systemie prawnym. Pozwoli to na zrozumienie, w jaki sposób zmieniające się przepisy prawne wpływały na kształtowanie się instytucji małżeństwa oraz na społeczne postrzeganie rozwodów i separacji.

ROZDZIAŁ II

ROZWIĄZANIE MAŁŻEŃSTWA W PRAWIE POLSKIM W UJĘCIU HISTORYCZNYM

1. Wstęp

Rozdział drugi pracy jest poświęcony historycznym aspektom rozwiązywania małżeństwa, co stanowi kluczowy element zrozumienia ewolucji prawa rozwodowego w Polsce. Niniejsza część pracy ma na celu ukazanie, jak zmieniały się normy prawne regulujące zakończenie małżeństwa na przestrzeni wieków, oraz jakie czynniki – polityczne, społeczne i religijne – miały wpływ na kształtowanie przepisów dotyczących rozwodów.

W poprzednim rozdziale skupiono się na instytucji małżeństwa jako fundamentu społecznego i prawnego, a także omówiono jego rolę oraz regulacje prawne we współczesnym systemie polskim. Kontekst ten pozwolił na zrozumienie podstawowych zasad funkcjonowania małżeństwa oraz wartości, które były i są chronione przez przepisy prawa. Rozdział ten stanowi wprowadzenie do bardziej szczegółowej analizy, jak na przestrzeni wieków traktowano zakończenie małżeństwa, jakie były przesłanki i formy jego rozwiązywania, oraz jak różne systemy prawne wpływały na postrzeganie tej instytucji.

Przy pisaniu tego rozdziału posłużyłam się metodą analizy historyczno-prawnej, która pozwala na ukazanie, jak zmieniały się regulacje dotyczące rozwodów w różnych okresach historycznych oraz jakie czynniki kształtowały te zmiany. Metoda ta jest niezbędna do zrozumienia, w jaki sposób na przestrzeni wieków zmieniały się przepisy dotyczące rozwodów, jakie były ich przyczyny, a także jakie konsekwencje społeczne i prawne wynikały z tych zmian⁸⁴.

Motywacją do podjęcia tego tematu jest potrzeba ukazania, jak historyczne systemy prawne – zarówno świeckie, jak i kościelne – kształtowały podejście do zakończenia małżeństwa. Zrozumienie tej ewolucji jest niezbędne dla analizy współczesnych regulacji

⁸⁴ Zob. J.W Creswell, *Projektowanie*, s. 41.

prawnych oraz ich ograniczeń. W rozdziale tym omówione zostaną przepisy dotyczące rozwodów oraz innych form rozwiązywania małżeństwa, takich jak separacja czy unieważnienie, w różnych epokach historycznych, z uwzględnieniem wpływów religijnych oraz obcych systemów prawnych.

W kontekście całej pracy, rozdział ten nie tylko przedstawia retrospektywną analizę prawną, ale również pozwala na zidentyfikowanie kluczowych zmian, które zaszły na przestrzeni wieków. Analiza ta jest podstawą do zrozumienia, jak współczesne przepisy rozwodowe w Polsce odzwierciedlają historyczne uwarunkowania oraz w jaki sposób mogą one odpowiadać na obecne wyzwania i potrzeby obywateli. Przedstawione wnioski pozwolą również na wskazanie obszarów, które mogą wymagać dalszych reform w celu lepszego dostosowania prawa do zmieniających się realiów społecznych.

W kolejnych częściach rozdziału zostaną szczegółowo przedstawione różne modele rozwiązywania małżeństwa, poczynając od czasów przedchrześcijańskich, kiedy to małżeństwa miały charakter wyłącznie świecki, poprzez okres dominacji Kościoła, aż po czasy nowożytne i współczesne, gdzie nastąpiło wyraźne oddzielenie prawa kościelnego od świeckiego. Taki historyczny kontekst pozwoli na lepsze zrozumienie genezy współczesnych przepisów oraz na wyciągnięcie wniosków dotyczących możliwych kierunków rozwoju prawa rodzinnego w Polsce.

2. Zawarcie małżeństwa w ujęciu historycznym

Obecnie, przez pojęcie małżeństwa rozumiemy monogamiczny związek mężczyzny i kobiety, który opiera się na zasadzie równouprawnienia stron, jest prawnie doniosły i zawarty w sposób sformalizowany, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Małżeństwo to instytucja prawna, której funkcjonowanie regulowane jest przez przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Zgodnie z polskim prawem, małżeństwo może być zawarte zarówno w formie świeckiej, jak i wyznaniowej, co oznacza, że osoby wstępujące w związek małżeński mają możliwość wyboru, czy chcą, aby ich małżeństwo zostało zawarte przed kierownikiem Urzędu Stanu Cywilnego, czy w formie wyznaniowej, zgodnie z przepisami właściwymi dla kościołów i związków wyznaniowych, które mają regulacje umożliwiające zawieranie związków małżeńskich.

Współczesne rozumienie małżeństwa, jako związku monogamicznego i równouprawnionego, wywodzi się z długotrwałego procesu ewolucji tej instytucji. W czasach przedchrześcijańskich prawo małżeńskie w Polsce miało charakter wyłącznie świecki, a małżeństwa były często związkami poligamicznymi, które nie były regulowane przez jakiegokolwiek przepisy religijne. Małżeństwo opierało się na faktycznym pożyciu, a także mogło być zawarte poprzez porwanie kobiety lub jej zakup. Związki te nie miały charakteru formalnego, a ich zawarcie zależało w dużej mierze od umów pomiędzy rodzinami⁸⁵.

Zmiany w prawie małżeńskim zaczęły następować po przyjęciu chrześcijaństwa w Polsce w 962 roku. Wraz z upowszechnieniem religii chrześcijańskiej, Kościół zaczął stopniowo przejmować kontrolę nad regulacjami dotyczącymi małżeństwa, a prawo kanoniczne stało się dominującą formą regulacji tych związków. W XIII wieku osobowe prawo małżeńskie w Polsce zaczęło przyjmować wyraźnie wyznaniowy charakter, co było zgodne z ogólną tendencją w Europie, gdzie prawo kanoniczne odgrywało kluczową rolę w regulowaniu spraw małżeńskich. Kościół katolicki, jako instytucja posiadająca autorytet w sprawach moralnych i obyczajowych, nie tylko wpływał na kwestie związane z zawieraniem małżeństw, ale także regulował ich prawomocność, zasady doboru partnerów, kwestie związane z pożyciem seksualnym oraz trwałością związku⁸⁶.

Kościół katolicki traktował małżeństwo jako sakrament ustanowiony przez Boga, który małżonkowie udzielają sobie nawzajem. Ten sakramentalny charakter małżeństwa oznaczał, że związek ten nie mógł być zawarty bez pełnej, dobrowolnej zgody obu stron⁸⁷. Zgodnie z klasyczną rzymską zasadą *consensus facit nuptias*⁸⁸ (zgoda tworzy małżeństwo), małżeństwo było uznawane za ważne tylko wtedy, gdy mężczyzna i kobieta wyrazili swoją wolę wstąpienia w ten związek bez przymusu i wprowadzenia w błąd. W praktyce oznaczało

⁸⁵ P. Dąbkowski, *Zarys prawa polskiego prywatnego*, Lwów 1922, s. 98-102.

⁸⁶ M. Lipska, *Wpływ prawa kanonicznego na osobowe prawo małżeńskie w Polsce przedrozbiorowej*, [w:] *Matrimonium spes mundi. Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym, polskim i międzynarodowym. Księga dedykowana ks. prof. Ryszardowi Sztychmillerowi*, T. Płoski (red.) i J. Krzywkowska, Olsztyn 2008, s. 432-443.

⁸⁷ Z. Zdrójkowski, *Dawne polskie prawo prywatne ziemskie od połowy XV do połowy XVIII wieku*. Odbitka z Historii państwa i prawa Polski, t. II – wydanie II, Warszawa – Toruń 1966, s. 278.

⁸⁸ S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. I: X-XVIII w., Kraków 1997, s. 230.

to, że zarówno mężczyzna, jak i kobieta stawali się równorzędnymi partnerami w małżeństwie, a oświadczenie woli obu stron było wystarczające do zawarcia związku. Ta zasada równości między małżonkami miała swoje podstawy w sakramentalnym charakterze małżeństwa i wpłynęła na kształtowanie się prawnych aspektów tej instytucji⁸⁹.

W okresie, gdy prawo małżeńskie miało charakter wyznaniowy, regulacje dotyczące małżeństwa były w dużej mierze jednolite na terenie całej Europy, co wynikało z dominującej roli prawa kanonicznego. Prawo to określało m.in. przeszkody do zawarcia małżeństwa, zasady jego rozwiązania, a także kwestie związane z dziedziczeniem, majątkiem wspólnym małżonków oraz obowiązkami i prawami wobec dzieci. Regulacje te miały fundamentalne znaczenie dla społeczeństwa, które opierało się na modelu rodziny opartej na trwałym związku małżeńskim.

Dopiero w XVIII wieku, w wyniku zmian społeczno-politycznych oraz wzrostu znaczenia świeckich instytucji prawnych, małżeństwo zaczęło ponownie przybierać charakter instytucji regulowanej przez prawo świeckie. Proces ten był długotrwały i wynikał z rozwoju idei nowoczesnego państwa, które dążyło do przejęcia kontroli nad kwestiami związanymi z małżeństwem, dziedziczeniem oraz prawami i obowiązkami małżonków. Jednakże do czasu wprowadzenia nowoczesnych kodeksów prawa cywilnego, prawo kanoniczne odgrywało kluczową rolę w regulowaniu spraw małżeńskich⁹⁰.

Do problemów, z którymi Kościół katolicki musiał uporać się należały wielożeństwo, łatwość, z jaką zrywano związki małżeńskie, zawieranie małżeństw osób blisko spokrewnionych oraz forma zawierania małżeństwa. Pierwszym etapem zmian było wprowadzenie zakazu wielożeństwa⁹¹ i choć nie było to zjawisko powszechne oraz dotyczyło głównie osób zamożnych, to jednak konieczność odesłania małżonek wiązała się z kilkoma problemami. Po pierwsze należało wybrać tę najbardziej przydatną, co z następnie oznaczało poniesienie strat materialnych oraz narażać na konflikt z krewnymi odesłanych kobiet⁹². Hierarchia kościelna w zasadzie od początku była przeciwko porzucaniu żon

⁸⁹ S. Bross, *Miłość, małżeństwo, rodzina*, Katowice 1948, s. 30 i nast.

⁹⁰ M. Lipska, *Wpływ prawa kanonicznego...*, s. 433 i nast.

⁹¹ Z. Zdrójkowski, *Dawne polskie prawo prywatne ziemskie od połowy XV do połowy XVIII wieku*. Odbitka z Historii państwa i prawa Polski, t. II – wydanie II, Warszawa – Toruń 1966, s. 278.

⁹² M. Lipska, *Wpływ prawa kanonicznego...*, s. 433 i nast.

i zawieraniu nowych związków. Wynikało to podejścia do małżeństwa, jako związku nierozrwalnego, zawieranego do śmierci jednego z małżonków. W 1215 roku IV Sobór Laterański ustalił granice przeszkody pokrewieństwa oraz powinowactwa na trzeci stopień komputacji kanonicznej w linii bocznej, natomiast ustawodawstwo synodalne, jako dodatkową przeszkodę uznało więzi wynikające z udziału w chrzcie.

W odniesieniu do formy zawarcia małżeństwa, Kościół sprzeciwiał się jedynie tym związkom, które nie były oparte na zgodnej woli obu stron⁹³. W początkowym okresie nie przykładano jednak dużej wagi do formalnego sposobu wyrażania tej woli, ograniczając się jedynie do pobłogosławienia małżeństw, które zostały zawarte uprzednio w tradycyjnej świeckiej formie⁹⁴. Dopiero z czasem Kościół zaczął kształtować bardziej szczegółowe zasady dotyczące formy zawierania małżeństwa. Piotr z Kapui, w 1197 roku, a następnie legat Jakub, przyszły papież Urban IV, postanowili, podczas synodu we Wrocławiu w 1248 roku, że zaręczyny – będące wstępnym etapem prowadzącym do zawarcia małżeństwa – powinny być dokonywane w obecności proboszcza oraz świadków, określonych jako *ludzie dobrzy*⁹⁵. Tym samym Kościół zaczynał odgrywać coraz większą rolę w formalizowaniu instytucji małżeństwa, nie ograniczając się wyłącznie do błogosławienia związków, lecz wprowadzając wymóg obecności duchownych i świadków w procesie zawierania małżeństwa.

Od roku 1215, w związku z uchwałami Soboru Laterańskiego IV, wprowadzono dodatkowy wymóg, aby zawarcie małżeństwa było poprzedzone trzykrotnymi zapowiedziami, które miały być ogłaszane w kościołach parafialnych obu przyszłych małżonków. Celem tego działania było ujawnienie ewentualnych przeszkód do zawarcia małżeństwa, takich jak np. istnienie wcześniejszych zobowiązań, pokrewieństwa czy inne okoliczności, które zgodnie z prawem kanonicznym stanowiłyby przeszkody małżeńskie. W ten sposób Kościół umacniał swoją kontrolę nad instytucją małżeństwa, podkreślając

⁹³ B. Ulanowski, *Materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce w wieku XVI*, cz. I, Kraków 1892, s. 423.

⁹⁴ P. M. Gajda, *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, Tarnów 2000, s. 67.

⁹⁵ W. Abraham, *Dziewosłęb. Studium z dziejów pierwotnego prawa małżeńskiego w Polsce*, Lwów 1922, s. 12.

znaczenie zgodności woli stron oraz zgodności małżeństwa z obowiązującymi normami prawnymi i moralnymi.

Nie podlega wątpliwości to, że arcybiskup Henryk Kietlicz, po powrocie z soboru, starał się wcielić w życie uchwałę soborową, jednakże jej przeprowadzenie napotkało na przeszkody, a sprawa zapowiedzi stanowiła przedmiot długotrwałych sporów szlachty z duchowieństwem, i pomimo, iż kolejne synody tak prowincjonalne, jak i diecezjalne w wiekach XIII i XIV nakazywały stale głosić trzykrotne zapowiedzi i zabraniały małżeństw tajemnych, to szlachta nie chciała się tym nakazom podporządkować, żądając dla siebie przywileju, jaki dotąd był przeznaczony wyłącznie dla osób z rodziny książęcej⁹⁶. W sytuacji gdy synod prowincjonalny w Kaliszu w 1406 roku, wbrew żądaniom szlachty, nakazał głoszenie trzykrotnych zapowiedzi, spotkał się z jej ostrą opozycją, której dano wyraz w uchwałach zjazdu piotrowskiego z tego samego roku, gdzie zażądano zniesienia zapowiedzi w stosunku do osób, w parafii urodzonych i plebanom znanych. Kościół jednak podtrzymał swoje stanowiska w kolejnych statutach. Kolejne statuty krakowski z 1408 roku, wrocławski i przemyski z 1415 roku, poznański z 1420 roku oraz kodyfikacja Mikołaja Trąby z 1420 roku, ponawiały bezwarunkowy obowiązek głoszenia zapowiedzi. Opór episkopatu trwał do 1422 roku, kiedy to na synodzie w Łęczycy zezwolono biskupom na dopuszczenie w tej materii pewnych wyjątków. Skutkiem tejże decyzji, już od roku 1423 w niektórych diecezjach m.in. płockiej i wrocławskiej skrócono czas zapowiedzi do tygodnia, a w niektórych m.in. krakowska czy gnieźnieńskiej zwolniono szlachtę z tego obowiązku całkowicie. W XV wieku szlachta domagała się ostatecznego uznania tego przywileju przez Kościół, co nastąpiło na synodzie prowincjonalnym w Łęczycy w 1512 roku⁹⁷.

Forma kanoniczna w praktyce upowszechniła się pośród wyższych warstw społecznych, natomiast ludność pospolita nadal stosowała świecką formę zawierania

⁹⁶ Statuty legata Jakuba z 1248 roku, Filipa z 1279 roku, arcybiskupa Jana Świnki z 1285 roku, biskupów krakowskich: Nankera w 1320 i Jana Grota w 1331 roku, biskupa płockiego Jakuba Kurdwanowskiego z 1398 roku oraz biskupa wrocławskiego Mikołaja Kurowskiego z 1402 roku, zob. M. Lipska, *Wpływ prawa kanonicznego...*, s. 433 i nast.

⁹⁷ Por. L. Halban, *Powstanie i rozwój zapowiedzi małżeńskich w wiekach średnich*, Lwów 1925.

małżeństw⁹⁸. Kolejnym szczegółem wyróżniającym małżeństwa szlachty był zwyczaj udzielania ślubu w domu rodziców jednego z nowożeńców, a nie w kościele, tak jak w przypadku chłopów czy mieszczan, miało to na celu podkreślenie wyższej pozycji społecznej szlachty w stosunku do pozostałej ludności⁹⁹. Rodzina we wszystkich stanach społecznych miała charakter patriarchalny. Obowiązywało pełne podporządkowanie się władzy ojca. Stosunki osobiste pomiędzy małżonkami opierały się na nałożonym na żonę obowiązku posłuszeństwa mężowi w tym zmiany miejsca zamieszkania, kiedy zmieniał je mąż. Małżonka dzieliła nazwisko, sławę i niesławę męża. Prawo ponadto przewidywało również o połowę niższą karę za szkodę wyrządzoną kobiecie. Moraliści wymagali od żon zalet właściwych dla dobrej służącej. W trzeciej księdze *Dworzanina polskiego* kobiecie stawiano następujące wymogi: „*powinna się strzec wydwarzania, mieć wdzięczność we wszystkim, co pocznie, mieć dobre obyczaje, umieć niemało rzeczy, mieć dowcip wielki, wielkie baczenie, nie być hardą, zawistną, kłótniwą, swarliwą, kłamliwą, sprośną, ni o kim źle mówić (...)*”. Mąż posiadał ponadto prawo umiarkowanego karcenia żony. W tym czasie zarówno sądy i te wiejskie i te miejskie zajmowały zbliżone stanowisko. W roku 1410 krakowski sąd wydał wyrok zezwalający mężowi na karcenie żony *różgą lub batem, ale nie innym narzędziem*. Jedynie przekroczenie umiaru w biciu było karane chociaż co do zasady łagodnie. Mąż miał także prawo wydobycia żony, która go opuściła, od każdego, nawet od jej ojca¹⁰⁰.

Od żony natomiast wymagano absolutnej wierności, zdrada małżeńska spotykała się z jednoznacznym potępieniem. Wierność mężczyzn traktowano zdecydowanie liberalniej. Obowiązek wierności ze strony żony w stosunku do męża trwał nawet po jego śmierci, albowiem wdowa mogła ponownie wyjść za mąż po upływie czasu żałoby, który trwał do roku i sześciu tygodni do roku i sześciu miesięcy od XVI wieku. Natomiast obustronny był obowiązek wspólnego pożycia, a żonie przysługiwało prawo sądowego zmuszenia opornego małżonka do pożycia, jeśli zaniedbywał tego obowiązku. Małżonkowie zobowiązani byli do udzielania sobie wzajemnej pomocy we wszelkich potrzebach, a w szczególności pomocy majątkowej. Mąż winien otaczać żonę opieką zarówno w sądzie jak i poza sądem. Miał obowiązek zapewnić jej odpowiednie do swego stanu utrzymanie.

⁹⁸ S. Płaza, *Historia prawa w Polsce...*, s. 231.

⁹⁹ J. Bardach, *Historia ustroju i prawa polskiego*, t. I, Warszawa 19.., s. 492.

¹⁰⁰ P. Dąbkowski, *Zarys prawa...*, s. 112.

Ten wzajemny stosunek małżonków do siebie miał silną ochronę w prawie karnym. Występki przeciw życiu i zdrowia małżonka były karane surowiej i pociągały także ujemne skutki majątkowe¹⁰¹.

Wraz z upowszechnieniem się formy kanonicznej, ceremonia ślubna zaczęła łączyć elementy obrzędów świeckich z obrzędami kościelnymi. Występowanie obu form prowadziło do zmiany zmówin w zaręczyny (*sponsalia de futuro*), a zdawin w umowę ślubu (*sponsalia de praesenti*). Treścią zaręczyn była umowa zawierana pomiędzy mężczyzną a osobą sprawującą opiekę nad kobietą, która miała charakter kontraktu kupna. Na podstawie tej umowy, w wykonaniu zobowiązań wynikających z kontraktu, miało nastąpić przeniesienie władzy nad kobietą na przyszłego męża w zamian za określone zobowiązania finansowe. Po zawarciu umowy narzeczony zobowiązywał się do pojęcia narzeczonej za żonę, natomiast opiekun kobiety zobowiązywał się do jej wydania, co następowało w dniu ślubu¹⁰².

W czasach nowożytnych, pośród wyższych warstw społecznych, to właśnie ślub stał się centralnym i najważniejszym elementem uroczystości weselnych. Natomiast wśród chłopstwa, jeszcze w XVII wieku, ślub postrzegano jako dodatek do innych ceremonii związanych z zawarciem małżeństwa. Podstawowe zmiany w zakresie formy kościelnej zawierania małżeństw wprowadził Sobór Trydencki, który w dekrete *Tametsi* z dnia 11 listopada 1563 roku, ustanowił obligatoryjną formę kościelną zawarcia małżeństwa. Dekret ten, przyjęty w Polsce w roku 1577, wprowadzał do powszechnego prawa Kościoła katolickiego wymóg zawarcia małżeństwa w obecności właściwego proboszcza oraz dwóch lub trzech świadków¹⁰³.

Zgodnie z postanowieniami Soboru Trydenckiego, małżeństwo było uznawane za sakrament, który powstawał przez zgodne oświadczenie woli przyszłych małżonków, złożone przed proboszczem właściwym ze względu na ich stałe miejsce zamieszkania. Jeżeli narzeczeni nie posiadali stałego miejsca zamieszkania, właściwym proboszczem był proboszcz miejsca ich aktualnego pobytu. Natomiast, gdy narzeczeni zamieszkiwali w różnych parafiach, właściwi byli proboszczowie obu parafii, a ten, który miał udzielić ślubu,

¹⁰¹ M. Lipska, *Wpływ prawa kanonicznego...*, s. 433 i nast.

¹⁰² S. Płaza, *Historia prawa w Polsce...*, s. 231.

¹⁰³ W. Abraham, *Forma zawarcia zaręczyn...*, s. 26.

musiał uprzednio uzyskać od drugiego proboszcza zaświadczenie o prawidłowym ogłoszeniu zapowiedzi oraz o braku jakichkolwiek znanych przeszkód do zawarcia małżeństwa przez nupturientów.

Niezbędna była również obecność dwóch lub trzech świadków, którzy mogli być krewnymi kobiety, heretykami lub nawet osobami niewierzącymi, pod warunkiem, że posiadali wystarczającą dojrzałość umysłową i rozumieli istotę małżeństwa. Jedynym wymaganiem, jakie musieli spełniać świadkowie, była znajomość, czym jest małżeństwo. Proboszcz, przed którym zawierano małżeństwo, miał obowiązek prowadzenia metryk ślubu, a narzeczeni byli zobowiązani do przystąpienia do sakramentu spowiedzi oraz komunii świętej na trzy dni przed zawarciem małżeństwa.

Dekret *Tametsi* wprowadzał również egzamin dla nupturientów, który odbywał się w obecności świadków. Celem tego egzaminu było sprawdzenie znajomości zasad wiary przez przyszłych małżonków, pouczenie ich o obowiązkach wynikających z zawarcia małżeństwa oraz upewnienie się, że nie istnieją żadne przeszkody prawne ani moralne, które mogłyby uniemożliwić zawarcie związku. Małżeństwa zawarte w sposób inny niż określony w dekrete były odtąd uznawane za tajne, a więc nieważne.

Pomimo wprowadzenia formy kościelnej jako obligatoryjnej, małżeństwa w tradycyjnej świeckiej formie nadal zawierano, zwłaszcza wśród warstw niższych społecznie. Dopiero w 1741 roku papież Benedykt XIV bullą *Statim vobis* zalegalizował wszystkie małżeństwa potajemne, co ostatecznie zakończyło okres przejściowy w formie zawierania małżeństw. Od tego momentu jedyną dopuszczalną formą zawarcia małżeństwa była forma trydencka, co oznaczało obowiązek zawarcia małżeństwa w obecności proboszcza oraz zgodnie z przepisami prawa kanonicznego Kościoła katolickiego¹⁰⁴. W kwestii tej wypowiedziało się także świeckie prawo, wedle jego postanowień z roku 1782 żona poślubiona potajemnie nie nosiła nazwiska męża i nie potrzebowała jego asystencji przy dokonywaniu czynności prawnych.

Konsekwencją nieudanego pożycia były rozwody. W dawnym prawie polskim rozwiązanie małżeństwa między żyjącymi małżonkami następowało przez oddalenie żony, a zwłaszcza tej bezpłodnej. Wraz z rozpowszechnianiem się chrześcijaństwa, przepisy prawa kanonicznego ingerujące w kształtowanie się nowego podejścia do instytucji małżeństwa, wykluczyły możliwość rozwiązania małżeństwa wolą małżonków. Kościół katolicki,

¹⁰⁴ Ibidem, s. 20-25.

w przeciwieństwie do prawosławia czy wyznań protestanckich, nie znał rozwodów. Stosowano jednak dwie formy zastępcze, które nie zmuszały małżonków do dalszego bycia razem, a to stwierdzenie nieważności małżeństwa oraz separację¹⁰⁵.

3. Rozwiązanie małżeństwa w okresie Rzeczypospolitej Obojga Narodów

W Rzeczypospolitej Obojga Narodów rozwiązanie małżeństwa jak i stwierdzenie jego nieważności pozostawało w gestii Kościołów oraz innych związków wyznaniowych. Jeśli chodzi o osoby wyznań takich jak prawosławie, islam, judaizm, etc. miały one możliwość rozwiązania małżeństwa poprzez rozwód, katolicy jako jedyna grupa takiej możliwości nie miała. Niemożność rozwodu wynikała z przekonania o nierozzerwalności węzła małżeńskiego. Należy wskazać ponadto, iż pośród innowierców rozwód nie był także zjawiskiem powszechnym. Na przykład unicki metropolita kijowski Jason Junosza Smogorzewski wskazał, że pośród wyznawców jego wiary w latach 1733-1786 orzeczonych zostało jedynie jedenaście rozwodów¹⁰⁶. Ponadto we wskazanych poniżej *Dziela*ch znalazła się informacja, iż pośród Żydów i protestantów rozwody były częstsze jednak nie poparto tego żadnymi statystykami. Dla katolików jedynym sposobem na rozwiązanie małżeństwa było jego unieważnienie. O ile szlachta nie miała większych problemów z uzyskaniem unieważnienia o tyle katoliccy chłopcy raczej nie mieli takiej możliwości i w związku z tym pozostawało im jedynie zbiegostwo¹⁰⁷. Bardzo często już w intercyzach było porozumienie odnośnie stwierdzenia nieważności małżeństwa¹⁰⁸. Przyszli małżonkowie na przykład

¹⁰⁵ D. Makiła, Z. Naworski, *Historia prawa na ziemiach polskich. Polska przedrozbiorowa. Zarys wykładu*, Toruń 1995, s. 31.

¹⁰⁶ T. Czacki, *Dziela*, Poznań 1844, t. 2, s. 26, por. P.Z. Pomianowski, *Rozwód w XIX wieku na centralnych ziemiach polskich. Praktyka stosowania Kodeksu Napoleona w latach 1808 – 1852*, Warszawa 2018, s. 58.

¹⁰⁷ T. Wiślicz, *Upodobanie. Małżeństwo i związki nieformalne na wsi polskiej XVII - XVIII wieku*, Warszawa 2012, s. 172-175.

¹⁰⁸ J.I. Kraszewski, *Polska w czasie trzech rozbiorów 1772-1799: studia do historii ducha i obyczaju*, t. 1: 1772-1787, Warszawa 1902, s. 147.

zastrzegali kary umowne w tej kwestii, a sądy kościelne to aprobowwały, orzekając o unieważnieniu nakazywały wypłaty powyższych kar. Zdarzało się także, iż ażeby ewentualnie zabezpieczyć przyszłe roszczenia o unieważnienie małżeństwa rodzice panny młodej, publicznie ją znieważali, policzkowali i nakazywali wyjście za mąż, gdyby w przyszłości ewentualnie chciano to małżeństwo unieważnić z uwagi na to, iż zostało zawarte pod przymusem¹⁰⁹. W procesach kościelnych powoływano się także nierzadko na fakt, iż udzielający sakramentu kapłan był nieuprawniony, albowiem zgodnie z postanowieniami Soboru Trydenckiego, małżeństwo winien pobłogosławić proboszcz parafii zamieszkania jednego z nupturientów, praktyką zaś było, że ślubu udzielał spokrewniony biskup i to nie miejscowy ordynariusz¹¹⁰. Często przyczyną unieważnienia małżeństwa było także zbyt bliskie pokrewieństwo małżonków, ówczesne prawo kanoniczne zakazywało zawierania małżeństw przez osoby spokrewnione ze sobą do czwartego stopnia według komputacji germańskiej¹¹¹. Sytuacja panująca na obszarze naszego kraju spowodowała wprowadzenie przez Benedykta XIV bullą, reformy prawa kanonicznego w sprawach małżeńskich *Dei miseratione* z 1741 roku¹¹². Jedną z ważniejszych zmian było wprowadzenie obligatoryjnego udziału w każdej tego typu sprawie obrońcy węzła małżeńskiego, do zadań którego zaliczało się m.in. obowiązkowe składanie apelacji od wyroków sądów pierwszej instancji, orzekającego nieważność małżeństwa¹¹³. Reforma ta jednak nie przyniosła oczekiwanych skutków, albowiem według T. Czackiego za czasów panowania króla Stanisława Augusta Poniatowskiego orzeczono w Polsce aż 451 unieważnień z czego konsystorz warszawski stwierdził nieważność 178 małżeństw¹¹⁴. Angielski dyplomata Nathaniel William Wraxall, który w drugiej połowie lat siedemdziesiątych odwiedził Polskę stwierdził, że w Rzeczypospolitej jest (...) *łatwość rozwodów i ich powszechność (...). W każdym innym kraju zwyczaj tak odrażający z punktu widzenia naczelných zasad moralności byłyby niezwłocznie ukrócone. W Polsce*

¹⁰⁹ I. Kulesza - Woroniecka, *Rozwody w rodzinach magnackich w Polsce XVI - XVIII wieku*, Poznań - Wrocław 2002, s. 126.

¹¹⁰ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Olsztyn 1996, t. 3, s. 175.

¹¹¹ I. Kulesza - Woroniecka, *Rozwody w rodzinach magnackich...*, s. 127.

¹¹² S. Biskupski, *Obrońca węzła w kanonicznym procesie*, Łódź 1937, s. 98-99.

¹¹³ P.Z. Pomianowski, *Rozwód w XIX wieku...*, s. 60.

¹¹⁴ T. Czacki, *Dziela...*, s. 26.

jednak zarówno przepisy prawa, jak i więzy honoru i przyzwoitości są bez znaczenia¹¹⁵. O tym, że na Zachodzie były dobrze znane polskie realia świadczy fakt, iż w czasie polemik publicystycznych dot. laicyzacji prawa małżeńskiego, które wraz z rozpoczęciem rewolucji pojawiły się we Francji, zwolennicy rozwodów powoływali się na ich funkcjonowanie w katolickiej Polsce¹¹⁶. Z uwagi na liczne zainteresowania *polskimi rozwodami* nuncjusz apostolski w Rzeczypospolitej kardynał Ferdinando Saluzzo w liście z dnia 5 czerwca 1790 roku opisał praktykę polskich sądów w ten sposób: *jest również prawdą, że panuje skandaliczna i bezbożna łatwość w rozwiązywaniu małżeństw z motywacji i przyczyn bardzo różnych od tych, przewidzianych przez święte kanony; a i pieniądź często wpływa na te decyzje (...). W Warszawie znam tuzin dam rozwiedzionych, które bywają w towarzystwie, i nawet są przykłady dwóch rozwodów u tej samej osoby*¹¹⁷. W roku 1792 biskup Wojciech Skarszewski w piśmie skierowanym do podległych mu konsystorzy upomniął *zagęszczone* nazbyt rozwody w Polsce tymi czasami z krzywdą religii, z pogorszeniem dobrych, wzbudzając w nas tą sprawiedliwą troskliwość, że i o tym przepomnieć nie możemy¹¹⁸. Ponadto z protokołów z posiedzeń Komitetu Cywilnego Reformy, powołanego przez cara Mikołaja w przededniu utworzenia Królestwa Kongresowego można przeczytać, że w krajach *habsburskich, gdzie jest świecka jurysdykcja w sprawach dotyczących stwierdzenia nieważności małżeństwa, było znacznie mniej takich przypadków niż u nas za jurysdykcji duchownej*¹¹⁹.

Postępowanie rozwodowe w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, było uregulowane zupełnie inaczej niż w dzisiejszych czasach, a kwestie rozwodowe były silnie uzależnione od wyznania małżonków, gdyż system prawny był zróżnicowany pod względem religijnym¹²⁰.

¹¹⁵ W. Zawadzki (red.), *Polska Stanisławowska w oczach cudzoziemców*, Wrocław 1963, t. 1, s. 539-540.

¹¹⁶ P.Z. Pomianowski, *Rozwód w XIX wieku...*, s. 61.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Cyt. za S. Biskupski, *Obrońca węzła...*, s. 76.

¹¹⁹ *Protokół posiedzeń Komitetu Reformy od jego rozpoczęcia się dnia 4 lipca 1814r.*, Biblioteka Czarotoryskich w Krakowie, sygn., 5233, k. 42.

¹²⁰ S. Litak, *Kościół i prawo w dawnej Polsce*, Lublin 1991, s. 145-162.

W przypadku katolików rozwody w Rzeczypospolitej Obojga Narodów były niemożliwe, gdyż Kościół katolicki nie uznawał rozwodów. Zgodnie z nauczaniem Kościoła małżeństwo było nierozzerwalne, więc jedynym sposobem na formalne zakończenie małżeństwa była unieważnienie małżeństwa, a nie rozwód w dzisiejszym znaczeniu.

Postępowania takie były prowadzone przez sądy kościelne (trybunały biskupie), a decyzję o unieważnieniu podejmowano na podstawie prawa kanonicznego. Unieważnienie oznaczało, że małżeństwo było nieważne od samego początku, co różniło się od rozwodu w sensie dzisiejszym, który uznaje małżeństwo za zakończone, ale nie podważa jego wcześniejszego istnienia¹²¹.

W Rzeczypospolitej Obojga Narodów istniała duża tolerancja religijna, co sprawiało, że osoby różnych wyznań były traktowane zgodnie z zasadami swoich kościołów. Dla protestantów i prawosławnych rozwody były dopuszczalne, aczkolwiek różniły się procedurą i powodami zależnie od wyznania. Protestanci, szczególnie kalwiniści i luteranie, mogli rozwodzić się pod pewnymi warunkami, które wynikały z Pisma Świętego. Podstawą do rozwodu mogła być zdrada, ucieczka małżonka lub porzucenie go na długi czas, a także tzw. *duchowe rozstanie*, czyli niewierność religijna (np. jedno z małżonków zmieniał wyznanie). Procedura rozwodowa była prowadzona przez sądy kościelne protestanckie, które na końcu wydawały wyrok o rozwiązaniu małżeństwa. Prawosławni również uznawali rozwody, co wynikało z tradycji kościoła wschodniego, gdzie rozwód był akceptowany pod pewnymi warunkami, takimi jak cudzołóstwo, niepłodność, czy opuszczenie małżonka. Rozwód mógł być orzekany przez hierarchię cerkiewną i był akceptowany społecznie¹²². W przypadku małżeństw mieszanych, czyli małżonków wyznających różne religie, sytuacja była bardziej złożona. Małżeństwo mieszane było często przedmiotem sporu prawnego pomiędzy jurysdykcjami różnych sądów kościelnych, a rozwód (lub unieważnienie małżeństwa) był zależny od wyznania dominującego małżonka lub dzieci. Jeśli małżeństwo miało miejsce między osobą katolicką, a innowiercą, często obowiązywało prawo katolickie, co praktycznie uniemożliwiało rozwód. W takich

¹²¹ K. Koranyi, *Prawo małżeńskie w dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2006, s. 78-99.

¹²² Zob. H. Samsonowicz, *Kultura prawna w Polsce średniowiecznej*, Warszawa 1990, s. 213-225.

przypadkach, jeżeli małżonkowie pragnęli się rozstać, często decydowali się na separację, która nie była jednak formalnym zakończeniem małżeństwa¹²³.

Rozwód, w sytuacjach, gdzie był dopuszczalny (na przykład u protestantów lub prawosławnych), wymagał wniesienia sprawy przed odpowiedni sąd kościelny lub świecki, w zależności od lokalnych przepisów. Sądy te rozpatrywały dowody, słuchały zeznań świadków i na podstawie obowiązującego prawa religijnego orzekały o rozwodzie lub jego odmowie.

Procedura sądowa była złożona i często wymagała zgromadzenia licznych świadectw oraz dowodów niewierności czy porzucenia.

W przypadku katolików, unieważnienie małżeństwa było procesem skomplikowanym i długotrwałym, a decyzja mogła zapaść tylko po dogłębnym badaniu okoliczności zawarcia małżeństwa.

Jeśli rozwód nie był możliwy, na przykład wśród katolików, alternatywnym rozwiązaniem mogła być separacja, która była akceptowana przez Kościół katolicki w przypadku poważnych problemów w małżeństwie, takich jak przemoc domowa czy zdrada. Separacja pozwalała małżonkom na życie osobno, ale formalnie pozostawali oni małżeństwem i nie mogli zawrzeć nowego związku. W praktyce, separacja była stosowana w sytuacjach, gdy rozwód nie był dopuszczalny, a dalsze wspólne życie było niemożliwe.

W większości przypadków, jeżeli małżeństwo nie mogło zostać zakończone przez rozwód, formalnie kończyło się ono dopiero wraz ze śmiercią jednego z małżonków. Dopiero wtedy drugi małżonek mógł wstąpić w nowy związek małżeński¹²⁴.

Podsumowując postępowanie rozwodowe w Rzeczypospolitej Obojga Narodów było silnie zdeterminowane przez wyznanie małżonków. Było ono skomplikowane i różniło się w zależności od przepisów religijnych, a sądy kościelne pełniły kluczową rolę w orzekaniu o rozwodach lub unieważnieniach¹²⁵.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ M. Bogucka M., *Władza i społeczeństwo w czasach Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Warszawa 1991, s. 176-193.

¹²⁵ P. Urysz, *Prawo małżeńskie kościoła katolickiego w Polsce przedrozbiorowej*, Lublin 1997, s. 101-120.

4. Wprowadzenie obcych praw na ziemiach polskich

Pierwsza laicyzacja prawa małżeńskiego rozpoczęła się w zaborze austriackim. Na obszarze zagarniętym przez pierwszy rozbiór wprowadzono *Ehepatent*, w następnej kolejności pojawiły się kodeksy galicyjskie¹²⁶. W Prusach oraz na zajętych ziemiach Rzeczypospolitej w dniu 1 czerwca 1794 roku wprowadzono *Landrecht*. Początkowo traktowano go jako prawo subsydiarne w stosunku do prawa miejscowego, które należało stosować w razie występowania luk w prawie rodzimym. W związku z postanowieniami króla Prus, prawo rodzime było coraz bardziej ograniczane i zastępowane prawem pruskim. Jeśli chodzi o prawo małżeńskie, to początkowo pozostano przy sądach duchownych jednak rychło umożliwiono Polakom rozwodzenie się w sposób świecki¹²⁷.

Sprzeczności pomiędzy prawem kanonicznym, a prawem świeckim pruski ustawodawca skomentował w ten sposób: *Jak dalece katolicy w przypadkach ustawami dozwolonych podług zasad ich wyznania powinni wyjednać dla siebie dyspensę swych zwierzchności duchownych, to ich zostawia się sumieniu*¹²⁸. Jesienią 1807 roku po wkroczeniu wojsk napoleońskich na ziemie polskie działalność sądów pruskich została zawieszona. Uchwałą z dnia 30 stycznia 1807 roku Komisja Rządząca wprowadziła moratorium na sześć miesięcy w sytuacji spraw sadowych mocno zawikłanych w tym spraw rozwodowych¹²⁹. Budził jednak wątpliwości fakt, czy Komisja Rządząca przyjęła jednolitą praktykę w tych sprawach, albowiem wyrok Sądu Apelacyjnego w Kaliszu stwierdził, co następuje (...) *co się tyczy rozwodu rozpoznanie tego do sądu duchownego odsyła sądowi przyzwoitemu zostawia*¹³⁰. Dekretem z dnia 27 stycznia 1808 roku Książę Warszawski wprowadził Kodeks Napoleona, który wszedł w życie dnia 1 maja 1808 roku¹³¹. Należy

¹²⁶ S. Grodzicki, *Studia galicyjskie rozprawy i przyczynki do historii ustroju Galicji*, Kraków 2007, s. 15.

¹²⁷ Z. Radwański, J. Wąsicki, *Wprowadzenie pruskiego prawa krajowego na ziemiach polskich*, CPH 1954, t. 6, z. 1, s. 199-206.

¹²⁸ P.Z. Pomianowski, *Rozwód w XIX wieku...*, s. 63.

¹²⁹ M. Rostworowski, *Materiały do dziejów Komisji Rządzącej*, Kraków 1918, s. 508-513.

¹³⁰ P.Z. Pomianowski, *Rozwód w XIX wieku...*, s. 64.

¹³¹ *Dziennik Praw*, Warszawa 1810, t. 1, s. 46-47.

zauważyć, iż akt ten nie przewidywał żadnych przepisów intertemporalnych, jedynie niektóre przepisy przejściowe znalazły się w wydanej przez ówczesnego ministra sprawiedliwości F. Łubieńskiego *Instrukcji względem postępowania w sprawach cywilnych z dnia 23 maja 1808 roku*¹³². Wykładnia § 10 nasuwa wniosek, iż sprawy rozwodowe rozpoczęte przed wojną francusko - pruską powinny się toczyć nadal na pod reżimem *Landrechtu*. Stwierdzenie to znalazło późniejsze potwierdzenie w § 16 Dekretu z dnia 10 października 1809 roku, który stanowił, co następuje w sprawach rozwodowych, które przed dniem 1 maja 1808 roku były procedowane w trybunale cywilnym pierwszej instancji *należy postępować podług przepisów dawniejszych*, a zatem według *Landrechtu*¹³³. Oprócz Księstwa Warszawskiego powstało Wolne Miasto Gdańsk, w którym wedle wszelkich prawideł powinien obowiązywać Kodeks Napoleona, jednak nie ma dowodów na to, ażeby nastąpiła w nim pełna recepcja ww. prawa¹³⁴.

5. Derogacja napoleońskiego prawa rodzinnego

Przez cały okres obowiązywania Kodeksu Napoleona kler bardzo go krytykował. Podejmowano nawet próby nowelizacji *Civil Code*, jednak pod protekcją Napoleona nie wchodziło to w grę. Kiedy Aleksander I przejął Księstwo Warszawskie, zaczęto poważnie myśleć na temat odchodzenia od rozwodów. Temat ten stał się wiodącym podczas zwołanych w latach 1814-1815 obrad Komitetu Cywilnego Reformy. Art. 7 ukazu powołującego reformę mówił o tym, że należy przywrócić klerowi utraconą pozycję, co oznaczało nic innego jak zapowiedź zmian w aktach stanu cywilnego¹³⁵. Na forum Komitetu Sekcji Duchowieństwa i Edukacji postulowano, ażeby to kler mógł prowadzić księgi metrykalne oraz za tym, żeby całkowicie uchylić przepisy rozwodowe oraz za

¹³² *Zbiór Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego. Część 2. Organizacja sądownictwa cywilnego*, Warszawa 1861, t. 7, s. 9 i nast.

¹³³ P.Z. Pomianowski, *Rozwód w XIX wieku...*, s. 65.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ *Protokół posiedzeń Komitetu Reformy od jego rozpoczęcia się dnia 4 lipca 1814r.*, Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, sygn., 5236, k. 10-13.

przywróceniem spraw małżeńskich całkowitej jurysdykcji kościelnej¹³⁶. Jan Wincenty Bandtkie w tym samym czasie postulował wprowadzenie systemu mieszanego na wzór austriacki¹³⁷. W zasadach Konstytucji Królestwa Polskiego w art. 26 zapowiedziano zniesienie dotychczasowego sposobu rejestracji aktów stanu cywilnego, stąd też Rząd Tymczasowy Królestwa Polskiego podjął próby przygotowania stosownego projektu. Jednak w samej Konstytucji kwestię tą pominięto. Urzędy Stanu Cywilnego ku niezadowoleniu środowisk kościelnych funkcjonowały na zasadach dotychczasowych. Donoszono o tym, iż w Warszawie nie chrzczą dzieci, a śluby są zawierane w sposób cywilny, gdzie zatrudniani byli świeccy urzędnicy. Dlatego też w opracowywanych projektach wykluczano możliwość zatrudniania osób świeckich przy dokonywaniu wpisów do rejestrów stanu cywilnego, albowiem było to sprzeczne z prawem kanonicznym. W raporcie przygotowywanym w związku z projektem procedowanym na początku roku 1818 przez Zgromadzenie Ogólne Rady Stanu zauważono co następuje *Zagęszczone u nas rozwody, osłabiając związki familijne, wpływ mają na wychowanie dzieci i los pokolenia przyszłego. Założy się temu tama, póki inne nie nastąpią prawa, usuwając urzędników, bez których wyroki rozwodowe żadnej ważności nie mają*¹³⁸. Duchowieństwo osiągnęło połowiczny sukces w roku 1825, kiedy to uchwalono *Księgę Pierwszą Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego*¹³⁹, w której zabroniono rozwodów pomiędzy katolikami, nadal jednak był on osiągalny pomiędzy protestantami, prawosławnymi oraz wyznawcami judaizmu. Sprawy małżeńskie pozostawiono jednak w rękach sądów powszechnych, co można by nazwać solą w oku duchowieństwa. Świeccy urzędnicy musieli zaprzestać rejestracji jakichkolwiek zdarzeń dotyczących chrześcijan, zgodnie z art. 71 aktu stanu cywilnego połączono z metrykami kościelnymi. Natomiast dla niechrześcijan oraz chrześcijan, *dla których w miejscu zamieszkania (...) nie są urządzone parafie, wyznaczy Komisja Rządowa*

¹³⁶ P.Z. Pomianowski, *Rozwód w XIX wieku...*, s. 66.

¹³⁷ W. Sobociński, *Jan Wincenty Bandtkie obrońcą Kodeksu Napoleona (Przyczynki biograficzno - naukowe i memoriał z 1815r.)*, Rocznik Lubelski 1960 r., z. 3, s. 170.

¹³⁸ AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego, seria 2, t. 76, s. 45.

¹³⁹ S. Zawadzki, *Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim*, Warszawa 1860, t. 1, s. 21 i nast, dostęp elektroniczny na stronie Biblioteki Cyfrowej <https://bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/showcontent/publication/edition/27051?id=27051>- dostęp dnia 29 lutego 2020 roku.

*Wyznań Religijnych osoby do spisywania aktów stanu cywilnego*¹⁴⁰. A zatem należy stwierdzić, iż działalność świeckich urzędników została bardzo mocno ograniczona i właściwie sprowadzała się do rejestracji urodzin, ślubów i zgonów osób wyznania mojżeszowego¹⁴¹. Podkreślić należy, iż po osiemnastu latach obowiązywania prawa świeckiego tam gdzie pojawiały się niezgodności z zasadami poszczególnych wyznań, stosowano prawo państwowe i dostosowano je do reguł wszystkich obrządków praktykowanych przez większe grupy mieszkańców Królestwa Polskiego. Instytucja rozwodu nie była jedynym problemem, na przykład Żydom kłopot sprawiało przestrzeganie nowych uregulowań dotyczących aktów narodzin, albowiem zgodnie z prawem mojżeszowym imię dziecku można było nadać dopiero po ośmiu dniach od narodzin, zaś Kodeks Napoleona wymagał spisania aktu urodzenia w ciągu trzech dni od dnia porodu (art. 55), a w akcie oczywiście należało podać imię (art. 57). *Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego* na przykład wyłączył możliwość uzyskania rozwodu przez katolików, zaś termin na sporządzenie aktu urodzenia wydłużył do ośmiu dni (art. 96)¹⁴².

W roku 1836 hierarchowie Kościoła odnieśli pełen sukces, albowiem Mikołaj I wydał ukaz, który przywrócił w Królestwie w pełni wyznaniowy system prawa małżeńskiego. Ten sam system obowiązywał na tzw. *Ziemiach Zabrzanych*. Znacznie wcześniej, gdyż w 1817 roku, na skutek decyzji kongresu wiedeńskiego przywrócono *Landrecht* na obszarach odzyskanych przez Prusy. Natomiast w Krakowie i jego okręgu Kodeks Napoleona utrzymał się aż do połowy XIX wieku, kiedy to Franciszek Józef wydał patent, mocą którego w miejsce *Code civil* miał zająć *ABGB*¹⁴³ o czym szerzej napiszę w kolejnych podrozdziałach.

¹⁴⁰ art. 92.

¹⁴¹ P. Sygowski, *Żydzi Janowca w latach 1811–1864 w świetle Ksiąg Urzędu Stanu Cywilnego z Archiwum Państwowego w Lublinie i Dokumentów Centralnych Władz Wyznaniowych z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, [w:] *Historia i kultura Żydów Janowca nad Wisłą, Kazimierza Dolnego i Puław. Fenomen kulturowy miasteczka – sztetl*. Materiały z sesji naukowej *V Janowieckie Spotkania Historyczne*. Janowiec nad Wisłą, 28 czerwca 2003 r., F. Jaroszyński, Janowiec 2003, s. 53.

¹⁴² P.Z. Pomianowski, *Rozwód w XIX wieku...*, s. 68.

¹⁴³ J. Bardach (red.), M. Senkowska-Gluck, *Historia państwa i prawa Polski*, t.3: *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, Warszawa 1981, s. 592.

6. Okres zaborów

Rzeczpospolita Polska odziedziczyła po rządach zaborczych szereg systemów prawnych bardzo różnych co do pochodzenia oraz sprzecznych co do poglądu na związek małżeński¹⁴⁴.

6.1. Ziemie zachodnie

W zachodnich województwach Rzeczypospolitej Polskiej od roku 1900 obowiązywał niemiecki kodeks cywilny, który regulował kwestie związane z małżeństwem w sposób wyłącznie społeczno-państwowy. W świetle tych przepisów małżeństwo miało charakter cywilny, co oznaczało, że wszelkie stosunki wynikające z jego zawarcia i trwania podlegały przepisom prawa cywilnego, niezależnie od wyznania małżonków. Tym samym, wszyscy obywatele, bez względu na przynależność religijną, byli zobowiązani do przestrzegania tych samych regulacji prawnych dotyczących małżeństwa. Przepisy te nie miały wpływu na ich relacje z Kościołem, którego byli członkami, ani na ich obowiązki wynikające z przynależności do określonej wspólnoty religijnej. W efekcie, aspekt prawny małżeństwa był całkowicie oddzielony od małżeństwa wyznaniowego, które mogło być zawierane zgodnie z przepisami kościelnymi. Sprawy małżeńskie były rozpatrywane przez sądy powszechne, a zatem sądownictwo w tym zakresie miało charakter świecki.

Zgodnie z tym prawem wszelkie decyzje odnośnie do małżeństwa oraz opieki nad dziećmi należały do męża. Prawo powyższe (§ 1564 i nast.) dopuszczało tak zwane zniesienie wspólnoty małżeńskiej oraz rozwód z tych samych powodów jeśli jeden z małżonków stał się winnym:

¹⁴⁴ *Zasady projektu prawa małżeńskiego uchwalonego przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929*, Komisja Kodyfikacyjna, Podsekcja I prawa cywilnego, t. I, z. 3, Warszawa 1931, s. 78-86. Tekst dostępny elektronicznie w Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego: <https://bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/show-content/publication/edition/35388?id=35388>, dostęp dnia 24 lutego 2020 roku.

- *cudzołóstwa oraz innych przewinień natury moralnej w tym dwużeństwa lub nierządu,*
- *nastawiania na życie współmałżonka,*
- *złośliwego opuszczenia,*
- *ciężkiego naruszenia obowiązków małżeńskich lub niemoralnego zachowania się,*
- *w sytuacji choroby umysłowej małżonka trwającej od trzech lat, jeżeli nie było możliwości na przywrócenie łączności między małżonkami.*

W pierwszych czterech przypadkach prawo do wniesienia skargi upływało po sześciu miesiącach od powzięcia informacji o winie małżonka oraz po dziesięciu od zajścia. Zniesienie wspólności małżeńskiej mogło być zamienione na rozwód¹⁴⁵.

6.2 Ziemie środkowe

W województwach środkowych Rzeczypospolitej Polskiej obowiązywało prawo narzucone Królestwu Kongresowemu przez cara Mikołaja po powstaniu listopadowym. Zerwano tym samym wpływy prawodawstwa zachodnio - europejskiego, w szczególności francuskiego. Zaborcy zależało na tym, żeby nie obowiązywało jednolite prawo dla wszystkich obywateli oparte zarówno na Kodeksie Napoleona jak i sejmowym prawie Królestwa Polskiego z 1825 roku, opartym o jednolite sądownictwo cywilne. Wedle nowego - carskiego prawa zmierzano do rozbicia narodu na szereg grup wyznaniowych oraz do usunięcia wszystkiego co mogłoby powodować poczucie prawnej jedności obywateli, a zatem na zasadach, które były odrzucane przez Sejmy Królestwa Polskiego do czasu, gdy miały jeszcze głos. Prawo z 1836 roku przewidywało różne przepisy dla wyznawców rzymskokatolickich, prawosławnych, unitów, ewangelików oraz do małżeństw osób wyznających każdą inną religię. Osoby innych niż wyżej wymienione wyznań podlegały obowiązującym w prawie cywilnym odrębnym zasadom, wyznania mojżeszowego, mariawickiego, mahometańskiego oraz innym uznanym w Rzeczypospolitej sekt. Przepisy skierowane do małżeństw rzymskokatolickich, prawosławnych i unickich odbiegały od prawa kanonicznego, a niekiedy w przypadku małżeństw mieszanych, stawały z nim w jawnej sprzeczności. Różnice zaznaczały się jeszcze mocniej w miarę zmian w prawie

¹⁴⁵ J. Bardach (red.), M. Senkowska-Gluck, *Historia państwa...*, op. cit.

kanonicznym zwłaszcza w roku 1907, zakończonym reformom tegoż prawa z 1917 roku. Mimo obowiązującego prawa z 1836 roku przepisy nie były stosowane w katolickich sprawach małżeńskich, zastępowano je nowymi przepisami prawa kanonicznego. W prawosławnych zaś, które nie zostały ujęte w prawie z 1836 roku, uzupełniano innymi przepisami religijnymi. A zatem prawo małżeńskie w województwach środkowych było bardzo różnorodne, dodatkowo jego źródła nie były określone ani ustawowo ani konstytucyjnie, a nadto niektóre z praw jak Kodeks Prawa Kanonicznego było zupełnie dla obywateli niezrozumiałe z uwagi na język łaciński, w którym był napisany¹⁴⁶.

Prawo sądowe z 1836 roku przyznało osobom wyznania rzymskokatolickiego, prawosławnym, unitom oraz ewangelikom oddzielne dla każdego wyznania sądownictwo duchowne. Wyznawcy innych niż wyżej wymienione wyznań, podlegali sądownictwu powszechnemu. W sprawach rzymskokatolickich bieg instancji prowadził aż do Stolicy Apostolskiej w Watykanie. W stosunku do sądów duchownych nadzór państwowy był mocno ograniczony lub nie był wykonywany wcale. Z uwagi na to, iż katolickie sądy duchowne przy wykonywaniu swoich obowiązków zleconych im przez państwo stosowały w praktyce postanowienia prawa kanonicznego, nie zaś państwowego (z 1836 roku), skutkiem czego ten sam przypadek był zupełnie różnie wręcz dowolnie rozpatrywany w zależności od tego czy rozstrzygał go katolicki sąd duchowny czy też sąd innego wyznania. Wedle prawa z 1836 roku małżeństwo winno być zawarte na zasadach określonych w danej religii, wyłączając tym samym jakąkolwiek ingerencję państwa czy to przy ocenie zdolności prawnej stron czy samej ważności zawarcia związku małżeńskiego. Dopiero po zawarciu związku małżeńskiego wyznaniowego, następowało rejestrowanie go w aktach stanu cywilnego. Pomiędzy małżonkami występowała niemal równowaga w ich stosunkach osobistych. Prawo z 1836 roku mało poświęcało uwagi rozwiązaniom prawnym osobistych stosunków małżonków, w 1921 roku skreślono przepis odnośnie do obowiązku posłuszeństwa żony wobec męża oraz konieczności uzyskania od męża upoważnienia do różnych czynności życia codziennego. Pewna przewaga męża wynikała z przyznanego mu prawa do zarządu i użytkowania majątkiem żony oraz w podejmowaniu decyzji odnośnie do dzieci, jeśli pomiędzy małżonkami zachodziła różnica zdań. Małżonka nosiła nazwisko męża.

¹⁴⁶ Ibidem, s. 6-7.

Carskie prawo dopuszczało w szerokim zakresie ustanie wspólności małżeńskiej poprzez rozłączenie, rozwód oraz unieważnienia małżeństwa. Wszystko to na zasadach określonych w prawach wyznaniowych. Dla katolików chodziło w grę głównie rozłączenie bądź unieważnienie, dużo rzadziej rozwód. Wedle art. 62 cyt. ustawy rozłączenie mogło być orzeczone z powodu:

- cudzołóstwa,
- ciężkich obelg, doznanych od współmałżonka,
- dopuszczenia się zbrodni bądź występków albo *znagłania drugiego do popełnienia onych*,
- na skutek wzajemnego zezwolenia dla *każdej przyczyny godziwej* (art. 66)¹⁴⁷.

Zgodnie z prawem kanonicznym rozłączenia można było dokonać na skutek wyroku sądu bądź też z własnej woli jeśli zachodziła pewność, że dany powód istnieje, a zwlekanie było niebezpieczne. Powodami tymi były:

- *cudzołóstwo*,
- *przystanie współmałżonka do sekty akatolickiej*,
- *wychowywanie dzieci swoich nie po katolicyku*,
- *prowadzenie życia występnego i hańbiącego*,
- *narażenie współmałżonka na niebezpieczeństwo co do duszy lub ciała*,
- *brutalność, czyniąca wspólne życie zbyt uciążliwym*,
- *te i podobne rzeczy (haec aliaque id genus)*.

Prawo z 1836 roku dopuszczało rozwód dla katolików tylko w sytuacji, jeśli małżeństwo nie zostało fizycznie spełnione, a jedno z małżonków złożyło w zakonie ślub czystości.

Stosowane w praktyce prawo kanoniczne znało jedynie dwa przypadki orzekania rozwodu, mianowicie:

- jeśli małżeństwo nie było spełnione fizycznie, a Stolica Apostolska udzieliła dyspensy z uwagi na przyczynę, którą sama uznawała za słuszną,

¹⁴⁷ Ibidem, s. 8.

- jeśli małżeństwo było nawet spełnione, ale zawarte przez osoby nieochrzczone, z których jeden później przyjął chrzest¹⁴⁸.

Unieważnienie małżeństwa było szeroko rozbudowane zarówno w prawie z 1836 roku jak i w prawie kanonicznym. Wedle *prawa carskiego* unieważnienia małżeństw było możliwe z uwagi na:

- *brak wieku,*
- *błędy przy zawarciu małżeństwa,*
- *przymus strony,*
- *porwania kobiety,*
- *ciągłego obłąkania,*
- *nieuleczalnej niemocy przedślubnej,*
- *różności religii,*
- *wielożeństwa,*
- *ślubów zakonnych i wyższych święceń,*
- *przestępstwa,*
- *pokrewieństwa i powinowactwa do 4 stopnia,*
- *pokrewieństwa duchownego,*
- *pokrewieństwa i powinowactwa cywilnego,*
- *przystojności publicznej,*
- *niewłaściwości duchownego,*
- *braku świadków*¹⁴⁹.

Prawo kanoniczne jedynie nieznacznie odbiegało od powyższego systemu.

Dla innych wyznań prawo świeckie przewidywało jedynie unieważnienia i rozwody. Przyczyny rozwodowe były wyszczególnione dla osób wyznania ewangelickiego, natomiast dla pozostałych stosowało się powody zgodne z ich własnym wyznaniem. Powodami rozwodowymi dla ewangelików były:

- *cudzołóstwo,*
- *złośliwe opuszczenie małżonka,*

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ Ibidem, s. 9.

- *dluga nieobecność,*
- *niemoc fizyczna,*
- *choroba zaraźliwa i nieuleczalna, lub odrażająca,*
- *pomieszanie zmysłów,*
- *życie rozwiązłe,*
- *postępowanie gwałtowne,*
- *zamiar pozbawienia małżonka honoru, wolności, urzędu lub rzemiosła,*
- *przestępstwo i występki przeciwko naturze*¹⁵⁰.

W województwach wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej obowiązywało dawne prawo rosyjskie, a zatem I część XI tomu Zводу Praw z 1832 roku, wprowadzone na ziemiach polskich w 1840 roku po uchyleniu Statusu Litewskiego. Naczelne zasady ww. prawa były pokrewne z zasadami ustanowionymi w Prawie z 1836 roku, a zatem dążące do różnorodności prawa wśród obywateli. Zwód uznawał różnorodne przepisy dla małżeństw zgodnie z ich wyznawaną wiarą. Zwód Praw ustanowił odrębne przepisy prawa małżeńskiego dla prawosławnych, dla chrześcijan i dla niechrześcijan. Ponadto szereg przepisów regulowało małżeństwa mieszane osób powyższych kategorii. Zgodnie z art. 61 wszyscy chrześcijanie mogli wstępować w związki małżeńskie według praw i obrządków kościołów, do których należeli. Zgodnie z art. 90 cyt. ustawy *każde plemię i naród, nie wyłączając pogan mogą zawierać małżeństwa według przepisów swojego prawa lub według przyjętych zwyczajów*¹⁵¹, zatem liczba systemów prawnych regulujących prawo małżeńskie była bardzo liczna, a państwo respektowało przepisy wyznaniowe dotyczące małżeństw. Jedyna ingerencja świeckiego prawodawcy miała na celu uprzywilejowanie wyznania prawosławnego w związkach mieszanych jako państwowego. Inna ingerencja świeckiego prawodawcy była incydentalna i przeprowadzona bez jasnej myśli przewodniej.

Zwód Praw oddawał w zupełności kompetencje do orzekania w sprawach małżeńskich sądom duchownym, nie wyłączając od tej zasady pogan i niechrześcijan, wyjątkiem były rozwody staroobrzędowców, które były rozstrzygane przez sąd świecki. Zawarcie małżeństwa miało jedynie się odbyć przed duchownym danego wyznania bez udziału władz cywilnych. Duchowny dokonywał wpisu do ksiąg parafialnych. Nawet

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Ibidem, s. 10.

w stosunku do staroobrzędowców, których położenie prawne śmiało można było nazwać upośledzonym, ograniczało się jedynie do rejestracji zawartego poprzednio małżeństwa religijnego, jednak władza świecka nie badała, czy małżeństwo zostało zawarte wedle obrzędów nakazanych przez przepisy ich wyznania.

Według Zwodu Praw mąż zobowiązany był *kochać żonę jak siebie samego, żyć z nią w zgodzie, szanować ją, bronić, wybaczać jej wady, nieść ulgę w potrzebie, dawać żonie wyżywienie i utrzymanie* (art. 106). Żona natomiast miała być *mężowi posłuszna, zachowywać się względem niego z miłością, szacunkiem i nieograniczonym posłuszeństwem, dogadzać mu we wszystkim oraz okazywać mu przywiązanie* (art. 107). Żona była zobowiązana zgodnie z art. 108 do stosowania się do woli męża. Małżonkowie musieli mieszkać razem, a w razie zmiany przez męża miejsca zamieszkania, żona musiała się przenieść razem z nim. Żona nosiła nazwisko męża.

Rozłączenie oraz rozwiązanie małżeństwa uzależnione było od prawa wyznaniowego. I tak ta sama przesłanka (np. niemożność fizyczna) dla prawosławnych skutkowałą rozwodem, a dla katolików unieważnieniem małżeństwa. W związku z tymi różnicami pomiędzy poszczególnymi wyznaniem występowало zjawisko uznawania przez sądy jednego wyznania wyroków rozwodowych drugiego. Niezależnie od wyznania Zwód Praw zezwalał na rozwód w razie przyjęcia wiary chrześcijańskiej przez jednego z małżonków niechrześcijańskich, lecz i w takim przypadku nie wszystkie wyznania traktowane były jednakowo, stąd też na przykład u Żydów rozwodu mógł żądać, który pozostał w swojej wierze, zaś u mahometan małżonek, który zmienił wiarę¹⁵².

6.3 Ziemie południowe

W południowych województwach Rzeczypospolitej Polskiej, z wyłączeniem Spiszu i Orawy, obowiązywała austriacka Powszechna ustawa cywilna z 1811 roku, której przepisy wprowadzono wraz z późniejszymi zmianami. Ustawa ta była przejawem oddzielenia państwa od religii w kwestiach małżeńskich w sensie formalnym, jednak w praktyce starano się uwzględniać zasady religijne, biorąc pod uwagę jedynie wyznania chrześcijańskie. Istotna zmiana w tej ustawie miała miejsce w latach 1856-1857, kiedy to doszło do powrotu

¹⁵² Ibidem, s. 12.

do katolickiego prawa i sądownictwa, ale nie na długo, gdyż w 1868 roku rozpoczęto powrót do zasad z 1811 roku, opracowanych w duchu reform józefińskich. Reformy te miały na celu dalsze umocnienie niezależności prawa małżeńskiego od przepisów wyznaniowych, co znalazło odzwierciedlenie w przywróceniu świeckiego sądownictwa w sprawach małżeńskich oraz legalizacji małżeństw cywilnych.

Prawo to miało charakter mieszany, z dominacją elementów religijnych. Było formą pośrednią pomiędzy całkowicie świeckim prawem obowiązującym na zachodzie Polski a prawem wyznaniowym, które dominowało w rejonach centralnych i wschodnich. Kluczową cechą tego systemu było to, że oprócz ogólnych norm obowiązujących wszystkich obywateli, istniały osobne przepisy dla katolików, dla wyznawców innych chrześcijańskich religii, a także szczególne regulacje skierowane do Żydów oraz osób niebędących członkami żadnego oficjalnie uznanego wyznania. Na przykład małżeństwa chrześcijan z osobami niechrześcijańskimi były nieważne, katolikom nie wolno było zawierać związków małżeńskich z niekatolikami, a rozwodnicy nie mogli zawierać małżeństw, o ile ich poprzedni małżonek jeszcze żył. Dodatkowo, małżeństwa były zakazane dla osób, które przyjęły wyższe święcenia kapłańskie lub złożyły śluby zakonne. Przepisy dotyczące Żydów obejmowały m.in. kwestie przeszkód do zawarcia małżeństwa, zapowiedzi, ceremonii ślubnej i rozwodu¹⁵³.

Pomimo wyraźnego charakteru wyznaniowego, prawo to pozostawało niezależne od regulacji religijnych i nie odwoływało się do nich jako źródła norm. Nie podzielało przesłanek rozwiązywania małżeństw wynikających z przepisów religijnych i przewidywało własne sankcje za naruszenia, takie jak pominięcie zapowiedzi lub brak zezwolenia na zawarcie małżeństwa. Udzielanie dyspensy, czyli zwolnienia z niektórych obowiązków, miało charakter świecki, a nie duchowny.

Pod względem sądownictwa, prawo to uznawało kompetencje świeckich sądów powszechnych we wszystkich sprawach dotyczących małżeństw, niezależnie od wyznania, w tym katolików. Sądy świeckie były odpowiedzialne za orzekanie w sprawach rozwodów, separacji oraz ważności małżeństw. Duchowni, w tym rabini, byli dopuszczani do procesu jedynie w przypadku prób pojednania małżonków.

Zawarcie małżeństwa mogło odbyć się w dwóch formach: wyznaniowej lub cywilnej. Małżeństwa wyznaniowe miały jednak pierwszeństwo przed małżeństwami

¹⁵³ Ibidem, s. 15 i nast.

cywilnymi, które były przewidziane głównie dla osób, które nie chciały lub nie mogły zawrzeć małżeństwa w formie religijnej.

W stosunkach osobistych pomiędzy małżonkami dominującą rolę pełnił mąż. Chociaż nie nałożono na żonę obowiązku bezwzględnego posłuszeństwa, mąż był uznawany za głowę rodziny i miał prawo prowadzenia gospodarstwa domowego, a także zastępowania żony we wszystkich sprawach związanych z zarządzaniem majątkiem i rodziną. Rola żony była podporządkowana mężowi, musiała ona wykonywać jego zarządzenia, a on miał obowiązek jej utrzymania. Do wzajemnych obowiązków małżonków należało także przestrzeganie powinności małżeńskiej, dochowanie wierności oraz przyzwoite traktowanie siebie nawzajem¹⁵⁴.

Nierówność między małżonkami doskonale obrazuje, to, iż żona Żydówka nie miała prawa do skargi rozwodowej. W sprawach dzieci wola ojca była najważniejsza, jedynie w sytuacji, gdyby ojciec nie mógł wykonywać swojej władzy rodzicielskiej, spadała ona na matkę, zaś w sprawach majątkowych na opiekuna, którym niekoniecznie była żona. Rozłączenie było dopuszczalne dla osób wszystkich wyznań i miało dwojaki charakter:

- za obopólną zgodą stron (art. 103 i nast.) w drodze postępowania niespornego, przy czym sąd w odstępach ośmiodniowych musiał podejmować próby pojednania stron, a gdy te okazywały się nieskuteczne dopiero mógł orzekać rozłączenia,
- na żądanie jednego z małżonków z powodów przewidzianych prawem (art. 108) - *cudzołóstwa sądownie udowodnionego, skazania za zbrodnię, złośliwego opuszczenia, życia nieporządnego, nastawiania na życie lub zdrowie małżonka lub ciężkiego znęcania się nad nim, znieważień słownych, itp.*

Rozwody nie były dostępne dla katolików. Natomiast wyznawcy innych religii chrześcijańskich, osoby bezwyznaniowe oraz muzułmanie mogli domagać się rozwodu z poważnych przyczyn, zgodnie z ich przekonaniami religijnymi, co było przewidziane w art. 115. Do najważniejszych powodów rozwodu należały m.in.:

- *cudzołóstwo lub popełnienie przestępstwa, za które małżonek został skazany na co najmniej pięć lat pozbawienia wolności,*
- *złośliwe opuszczenie małżonka, a w przypadku nieznanego miejsca pobytu, niezgłoszenie się na sądowe wezwanie w ciągu roku,*

¹⁵⁴ Ibidem, s. 15 i nast.

- *zamach na życie lub zdrowie współmałżonka,*
- *brutalne znęcanie się,*
- *nieprzewyciężona niechęć do małżonka (przy tej przyczynie wymagana była zgoda obu stron).*

W takich przypadkach sąd mógł najpierw orzec separację. Przepisy ogólne obowiązywały również w odniesieniu do Żydów, z wyjątkiem art. 133, który umożliwiał im rozwiązanie małżeństwa poprzez wręczenie przez męża żonie listu rozwodowego, pod warunkiem uzyskania zgody sądu. Taki rozwód mógł nastąpić za zgodą obu stron bez konieczności podawania przyczyny lub na wniosek męża w wyniku cudzołóstwa żony.

Zakaz rozwodów dla katolików skutkował próbami obejścia przepisów prawa. Jednym ze sposobów było zawieranie tzw. małżeństw siedmiogrodzkich, które wiązały się ze zmianą wyznania. Od 1894 roku popularnym rozwiązaniem stało się zawieranie małżeństw węgierskich, co wymagało uzyskania obywatelstwa węgierskiego. Inną metodą było zawieranie małżeństw niemieckich, *ad hoc*, po uprzedniej zmianie obywatelstwa austriackiego na niemieckie¹⁵⁵.

6.4 Spisz i Orawa

Na ziemiach Spiszu i Orawy obowiązywał na mocy ustawy z dnia 26 października 1921 roku mieszany system poprzez częściowe wprowadzenie prawa, obowiązującego w okręgu sądu apelacyjnego w Krakowie, a częściowo na mocy węgierskiego prawa małżeńskiego. Tym samym obydwie prawa miały tam zastosowanie¹⁵⁶. Małżonkowie mogli wybrać, czy zawierają związek zawierany w formie cywilnej (ustawa węgierska) bądź wyznaniowej (Prawo cywilne z 1811 roku). W zależności od wybranej formy małżeństwo mogło być zawarte lub nie i tak samo rozwiązane lub nie, jednak pierwotnie obrana forma obowiązywała od początku do końca, nie można jej było zmieniać w trakcie trwania związku.

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ Ibidem.

Konkludując powyższy stan prawa na ziemiach polskich był tak różnorodny i szkodliwy dla obywateli, że musiał zostać uporządkowany oraz ujednolicony dla wszystkich albowiem był czynnikiem zamętu w stosunkach rodzinnych, nierzadko czynnikiem rozkładu, podważał porządek prawny obywateli oraz naruszał zasady współżycia społecznego.

Po upadku Rzeczypospolitej Obojga Narodów i okresie zaborów, postępowanie rozwodowe w Polsce zmieniało się w zależności od obowiązujących systemów prawnych narzucanych przez państwa zaborcze (Rosja, Prusy, Austria). Każdy zaborca wprowadził swoje regulacje dotyczące rozwodów, które były silnie uzależnione od wyznania, lokalnych zwyczajów oraz od tego, które prawo cywilne było stosowane w danym regionie¹⁵⁷.

Postępowanie rozwodowe w każdym zaborze miało charakter sądowy, ale różniło się szczegółami w zależności od przepisów prawa i dominującego wyznania. Zazwyczaj proces rozwodowy przebiegał według następujących etapów:

- wniesienie pozwu – jeden z małżonków musiał wnieść pozew rozwodowy do sądu. W pozwie należało wskazać przyczyny rozvodu, zgodnie z obowiązującymi przepisami;
- dowody – sądy wymagały przedstawienia dowodów na poparcie roszczeń. W wielu przypadkach rozwody były oparte na oskarżeniach o cudzołóstwo, przemoc domową lub inne przestępstwa, co wymagało udowodnienia w sądzie;
- rozprawa sądowa – sądy prowadziły postępowania na podstawie dowodów i przesłuchań świadków. Często w procesach rozwodowych brali udział duchowni, zwłaszcza w przypadkach osób wyznania katolickiego, gdzie dochodziło do separacji, a nie rozvodu.
- orzeczenie sądu – po zakończeniu postępowania dowodowego, sąd wydawał wyrok. W przypadku rozvodu orzekano o winie jednego z małżonków, co miało znaczenie dla dalszych kwestii, takich jak podział majątku czy opieka nad dziećmi¹⁵⁸.

W 1918 roku po odzyskaniu niepodległości Polska znalazła się w czołówce państw, które musiały zunifikować obowiązujące na ich terenie różne systemy prawne. Charakterystycznym nie tylko dla Polski lecz również dla innych państw było podejście komparatystyczne i porównawcze, należało także czerpać inspirację

¹⁵⁷ M. Górny, *Historia prawa małżeńskiego w Polsce międzywojennej*, Kraków 2007, s. 67-95.

¹⁵⁸ S. Grzybowski, *Prawo małżeńskie w Polsce przedrozbiorowej*, Kraków 2000, s. 92-113.

z doświadczeń wyżej rozwiniętych systemów prawnych, aby poszukać najlepszych i najnowocześniejszych rozwiązań¹⁵⁹. Członkowie Komisji Kodyfikacyjnej nie ograniczyli się jedynie do wzorów praw byłych zaborców projektując nową procedurę cywilną. Podstawą prac Komisji były dzieła naukowe oraz najważniejsze obowiązujące europejskie procedury cywilne, zaczynając od francuskiej z 1806 roku, poprzez rosyjską z 1864 roku, niemiecką z 1877 roku, austriacką z 1895 roku, węgierską z 1911 roku, zuryską z 1913 roku po berneńską z 1918 roku. Nie tracili także z pola widzenia procedury włoskiej z 1865 roku, greckiej z 1834 roku czy angielskiej ze względu na jej odmienność od kontynentalnej¹⁶⁰. Zaczynając od drugiej połowy XIX wieku jedną z najważniejszych kwestii poruszanych w europejskiej nauce procesu cywilnego był problem zapewnienia rzetelnego oraz sprawiedliwego, a przy tym szybkiego oraz ekonomicznie korzystnego postępowania¹⁶¹. Członkowie Komisji Kodyfikacyjnej musieli się mierzyć z określeniem stosunku kontradiktoryjności do zasady śledczej jak również zasady dyspozycyjności do oficjalności, próbując przy tym ustalić stosunek stron procesowych do władzy sędziego. *Proces cywilny zapewnić winien orzecznictwo sprawiedliwe, a więc zgodne z rzeczywistym stanem rzeczy i obowiązującymi zasadami, przy czym zdążyć winien do możliwie najszybszego uzyskania tytułu egzekucyjnego. Z drugiej strony ekonomia procesowa wymaga, aby osiągnąć wspomniany cel najmniejszym nakładem kosztów i nakładem pracy stron, a zwłaszcza sądu*¹⁶².

Uznanie modelu francuskiego z uwagi na kryzys liberalizmu oraz publicyzacji prawa prywatnego stało się nie wystarczające nie tylko dla Polski, ale również dla innych krajów europejskich. Francuski kodeks procedury cywilnej na skutek przyjęcia ordonansu o procedurze cywilnej z 1667 roku nazwano już *starym kiedy się urodził*¹⁶³. Zakres zadań

¹⁵⁹ A. Stawarska-Rippel, *Trzy transformacje w procedurze cywilnej w Polsce w XX wieku. Wzorce rozwiązań*, Zeszyty Prawnicze UKSW 11.2, 2011, s. 353.

¹⁶⁰ *Polska Procedura Cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem. Przedruk wyczerpanych druków z r. 1921 i 1923*, I. Warszawa 1928, s. 204, 208.

¹⁶¹ T. Pietrzykowski, B. Wojciechowski, *Równość, prawda i sprawiedliwość w procesie cywilnym. Rozważania na tle nowelizacji k.p.c.*, *Palestra* 49.9-10/2004, s. 12 i nast.

¹⁶² F.K. Frierich, *Postępowanie przed sądami okręgowymi. Uwagi ogólne. Rzut oka na strukturę najważniejszych procedur cywilnych*, [w:] *Polska Procedura Cywilna*, I., op. cit., s. 187.

¹⁶³ A. Stawarska-Rippel, *Trzy transformacje...*, s. 356.

sądu oraz stron postępowania dotyczący ustaleń faktycznych, które były wyłączną domeną stron, a ustaleń prawnych, które były domeną sądu, okazał się nieefektywny. E.N. Pigeau jako jeden z autorów kodeksu wskazał pięć uwag krytycznych, zarzucając mu nadmierny formalizm, przewlekłość postępowania, nazbyt skomplikowane ujęcie regulacji, sztywność przepisów oraz przewagę ich realizacji ponad merytorycznymi zasadami sprawiedliwości rozstrzygnięcia¹⁶⁴. W założeniach procesu cywilnego zaczęto akcentować element publiczny, jako element procedury, a nie praw cywilnych stron oraz samego przedmiotu procesu, jak wskazał G. Jellinek z *natury prawa publicznego wynika, iż jest ono samodzielnym, prawo zaś prywatne, możliwym tylko przez oparcie się na publicznym*¹⁶⁵. Rozważano wprowadzenie elementów oficjalno-śledczych do procedury cywilnej, które miały się manifestować przede wszystkim w zakresie aktywności sędziego w procesie oraz sposobie dopuszczania dowodów w celu sprawiedliwego rozstrzygnięcia. Argumentem przemawiającym za tymi zmianami było to, żeby proces cywilny nie był *sztuką niewiedzenia metodycznie o tym, o czym wie cały świat*¹⁶⁶.

W czasie prac przygotowawczych w 1917 roku w komisji warszawskiej, ustalono, że polski kodeks procedury cywilnej, ma się opierać na zasadach jawności, ustności z uwzględnieniem pisemności oraz bezpośredniości, zaś zasada kontradiktoryjności winna być połączona z zasadą oficjalno-śledczą, przy jednoczesnym zachowaniu zasady dyspozycyjności¹⁶⁷. Wyżej wymienione ujęcie zasad powstającego kodeksu było także skutkiem przełomu w europejskim postępowaniu cywilnym, który dokonał się w 1895 roku wraz z wejściem w życie austriackiego postępowania cywilnego, w którym pozycja sędziego była stosunkowo silna. Sędzia już nie tylko sprawował kontrolę nad procesem, lecz jego władza rozszerzyła się także na grunt ustaleń faktycznych w sprawie¹⁶⁸. Model austriacki był wzorcowym dla europejskich reform procedury cywilnej, m.in. w Niemczech, na

¹⁶⁴ A. Wijffels, *French Civil Procedure (1806-1975)* [w:] *European Traditions in civil Procedure*, ed. C.H. Van Rhee, Antwerp-Oxford 2005, s. 26.

¹⁶⁵ K. Lutostański, *Z badań nad pierwiastkiem prywatnym i publicznym w procesie cywilnym*, Warszawa 1907, s. 2-4.

¹⁶⁶ Op. cit., s. 12.

¹⁶⁷ S. Gołąb, *Projekty polskiej procedury cywilnej. Powstanie – uzasadnienie – zdania odrębne*, Kraków 1930, s. 41.

¹⁶⁸ K. Lutostański, *Z badań nad...*, s. 29.

Węgrzech, w Niderlandach, w Polsce, a następnie w Skandynawii, Grecji, Lichtensteinie czy Zurychu.

Zdaniem F. Klein'a¹⁶⁹ procedura cywilna winna być traktowana jako zjawisko, dotyczące społeczeństwa jako całości, a nie tylko jako środek do rozwiązywania prywatnych sporów stron, podkreślając tym samym interes społeczny postępowania cywilnego. Zamierzenia autora projektu austriackiego postępowania cywilnego nie zostały zatem zrealizowane w całości, albowiem projekt zakładał realizację zasady śledczej w całości, zaś w późniejszym kodeksie znalazła się ona w postaci złagodzonej. Można więc zaobserwować tendencję ustawodawcy do ustanowienia tzw. równowagi sił w procedurze cywilnej. I właśnie ten umiarkowany kierunek został uwzględniony w pracach nad polskim kodeksem postępowania cywilnego *Jeśli chodzi o zdanie sobie sprawy z zasad najbardziej naczelných procesu cywilnego, z fundamentów, na jakich oparł się projekt – to trzeba zauważyć przede wszystkim, że nie czyni on gwałtownych przeskoków i nie wprowadza radykalnych nowości, wychodząc z założenia, że życie prawne nie może być terenem dla doktrynalnych doświadczeń, które by je skrzywdzić mogły. Projekt trzyma się więc w każdej ze swych instytucji procesowych <złotego środka>, przyjmując tylko rzeczy wypróbowane w praktyce prawnej*¹⁷⁰.

Austriackie postępowanie cywilne przełamało model dyspozycyjno-kontradiktoryjny w dwóch aspektach. Pierwszym z nich było to, że sędzia był zobligowany czynić wszelkie starania celem właściwego i wyczerpującego wyjaśnienia sprawy, a zatem dochodzenie do prawdy nie było ograniczone jedynie do kwestii sprawnych, natomiast w drugim aspekcie sąd już nie musiał się ograniczać w postępowaniu tylko do dowodów przedstawionych przez strony procesu¹⁷¹. W tym czasie do nauki prawa weszły da nowe pojęcia *Sozialfunktion* oraz *Wohlfahrtsfunktion* czyli po pierwsze funkcja społeczna, a po drugie funkcja uwzględniająca interes publiczny. A zatem w związku z odejściem od prawdy

¹⁶⁹ Op. cit.

¹⁷⁰ S. Gołąb, op. cit., s. 41.

¹⁷¹ § 183 austriackiej ustawy z dnia 1 sierpnia 1895 r. *Ustawa o postępowaniu sądowym w cywilnych sprawach spornych...*

formalnej, strony winny był prezentować jedynie prawdziwe fakty, zgodnie z zasadą prawdomówności *Wahrheitspflicht*¹⁷².

Pośród członków polskiej Komisji Kodyfikacyjnej jedynie Alfons Parczewski był wyraźnie przeciwko uwzględnieniu zasady śledczej w jakiegokolwiek postaci, pozostali członkowie, zgodnie z europejską tendencją, proponowali jej uwzględnienie. K. Stefko stał na stanowisku, że należy zapewnić sędziemu materialne kierownictwo w procesie, sprzeciwiał się jednak stanowisku . Skąpskiego, który postulował, że sąd winien mieć możliwość dopuszczenia dowodów, których strony nie przedstawiły. Kamil Stefko twierdził, że *dochodzenia śledcze są zbyt uciążliwe dla sędziego i z obowiązku takiego śledczego przewodniczący się nie wywiąże*¹⁷³. Ponadto uważał, że należy zobowiązać strony do lojalnego prowadzenia procesu oraz nie utrudniania postępowania, ponadto wskazywał, że należy wzorować się na kodeksie austriackim. Także S. Gołąb sprzeciwiał się uwzględnieniu zasady śledczej w proponowanej przez Józefa Skąpskiego postaci, albowiem uważał, że narusza naczelną zasadę prawa prywatnego, a to autonomię stron¹⁷⁴.

Maurycy Allerhand twierdził, że nie ma sprzeczności pomiędzy zasadą śledczą i prawem prywatnym. Jakub Glass poparł wniosek Józefa Skąpskiego proponujący bardzo szeroki zakres uwzględnienia zasady śledczej, natomiast J.J. Litauer uważał, że sędziemu trzeba udzielić szerokich pełnomocnictw przy prowadzeniu procesu¹⁷⁵.

Przewodniczący polskiej Komisji Kodyfikacyjnej Franciszek Ksawery Fierich podsumowując dyskusję podtrzymał swoje stanowisko, że sędzia nie może być tylko biernym widzem, lecz powinien mieć możliwość brania udziału w zbieraniu dowodów. Podkreślił, że zakres zasady śledczej nie powinien być szerszy niż w procedurze austriackiej¹⁷⁶. Finalnie członkowie polskiej Komisji Kodyfikacyjnej postępowania cywilnego przyjęli rozwiązanie kompromisowe, wzorując się na austriackiej równowadze między sądem, a stronami. F. Klein proponował szerokie uwzględnienie zasady śledczej, lecz zrealizowały go dopiero najnowsze europejskie procedury cywilne, to jest węgierska

¹⁷² C.H. Van Rhee, *op. cit.*, s. 11-12.

¹⁷³ *Polska Procedura Cywilna...*, s. 263.

¹⁷⁴ *Op. cit.*

¹⁷⁵ *Op. cit.*, s. 263-264.

¹⁷⁶ *Op. cit.*, s. 264.

w 1911 roku, zuryjska w 1913 roku oraz berneńska w 1918 roku. Swoją szczególną uwagę na najnowsze kodeksy postępowania cywilnego zwrócili Józef Skąpski, Jan Jakub Litauer i Franciszek Ksawery Fierich w projekcie *Tytułu o dowodach*, gdzie w trzydziestu czterech na dziewięćdziesiąt trzy artykuły projektu wzorowali się wyłącznie na nich, a szczególnie na procedurze berneńskiej¹⁷⁷.

Dopiero w 1929 roku wprowadzono jednolite prawo małżeńskie, które regulowało kwestie rozwodów w całym kraju. Ustawa z 1929 roku przewidywała rozwody cywilne, jednak z uwzględnieniem pewnych ograniczeń wynikających z tradycji katolickiej. Rozwód mógł zostać orzeczony w przypadku, gdy jedno z małżonków ponosiło winę za rozpad związku, a także w sytuacji, gdy małżeństwo uległo trwałemu i nieodwracalnemu rozkładowi.

7. Prawo małżeńskie z 1945 roku

W dniu 28 maja 1929 roku Komisja Kodyfikacyjna przyjęła Projekt prawa małżeńskiego¹⁷⁸, znany również jako projekt Lutostańskiego, nazwany tak od nazwiska jego referenta. Projekt ten jednak zakończył się niepowodzeniem. Spotkał się on z silną krytyką, szczególnie ze strony Kościoła Katolickiego i związanych z nim środowisk. W rezultacie rząd nie skierował go do dalszych prac legislacyjnych¹⁷⁹. Aż do zakończenia II Wojny Światowej Komisja nie opracowała żadnego nowego projektu dotyczącego prawa małżeńskiego. Pomimo tego podejmowano niezależne próby stworzenia nowego aktu prawnego w tej dziedzinie, m.in. Z. Lisowski opublikował własny projekt zatytułowany

¹⁷⁷ *Polska Procedura Cywilna...*, s. 265-299.

¹⁷⁸ *Projekt prawa małżeńskiego uchwalony przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929*, Komisja Kodyfikacyjna, Podsekcja I Prawa Cywilnego, Warszawa 1931, t. I, z. 1, tekst dostępny w wersji elektronicznej w Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/showcontent/publication/edition/35389?id=35389>, dostęp dnia 24 lutego 2020 roku.

¹⁷⁹ P. Fiodorczyk, *Z prac nad unifikacją osobowego prawa małżeńskiego w 1945 roku*, MHI, t. 1, Białystok 2003, s. 66

*Prawo małżeńskie (projekt ustawy)*¹⁸⁰, a Jerzy Jaglarz zaproponował *Problem kodyfikacji prawa małżeńskiego w Polsce*¹⁸¹. Żadne z tych projektów nie doprowadziły jednak do uchwalenia nowego prawa.

Po wojnie, w Polsce, unifikacja przepisów dotyczących małżeństwa stała się jednym z priorytetów nowej władzy. W związku z tym, z dniem 1 stycznia 1946 roku, zaczęło obowiązywać nowe prawo małżeńskie, oparte na ustawie z dnia 25 września 1945 roku. Wprowadzono je wraz z przepisami wykonawczymi zawartymi w Dekrecie z dnia 25 września 1945 roku¹⁸².

7.1 Stały rozkład pożycia

Na wniosek jednego z małżonków sąd mógł orzec rozwód, pod warunkiem, że dobro małoletnich dzieci nie sprzeciwiało się temu oraz że doszło do trwałego rozpadu pożycia małżeńskiego. W szczególności rozwód był możliwy, gdy drugi z małżonków:

- *dopuścił się zdrady, chyba że strona poszkodowana wybaczyła ten czyn lub upłynęło sześć miesięcy od momentu, gdy dowiedziała się o zdradzie, bądź trzy lata od jej popełnienia,*
- *podjął działania zagrażające życiu współmałżonka lub jego dziecka, albo dopuścił się poważnej zniewagi, pod warunkiem, że strona poszkodowana wybaczyła ten czyn lub upłynęło sześć miesięcy od uzyskania informacji o zdarzeniu, bądź trzy lata od jego wystąpienia,*
- *odmówił środków na utrzymanie rodziny,*
- *bez uzasadnionej przyczyny opuścił wspólne mieszkanie na co najmniej rok, albo opuścił je ze słusznej przyczyny, lecz nie powrócił w ciągu roku od jej ustania,*
- *popęłnił przestępstwo hańbiące,*

¹⁸⁰ ¹⁸⁰ Z. Lisowski, *Prawo małżeńskie (projekt ustawy)*, Poznań 1934.

¹⁸¹ J. Jaglarz, *Problem kodyfikacji prawa małżeńskiego w Polsce*, Poznań 1934, s. 47-71.

¹⁸² P. Fiodorczyk, *Z prac nad...*, s. 65-80.

- *prowadził rozwiązły lub nieodpowiedzialny tryb życia, lub nakłaniał małżonka lub dzieci do niemoralnych zachowań,*
- *wykonywał zajęcie hańbiące lub czerpał z tego dochody,*
- *uzależnił się od alkoholu lub narkotyków,*
- *cierpiał na zakaźną chorobę weneryczną, która zagrażała zdrowiu małżonka lub potomstwa,*
- *przez co najmniej rok cierpiał na chorobę psychiczną,*
- *był dotknięty niemocą płciową, niezależnie od momentu jej powstania (z wyjątkiem osób powyżej 50. roku życia)¹⁸³.*

Rozwód mógł być orzekany wyłącznie na wniosek jednego z małżonków, bez udziału prokuratora w postępowaniu¹⁸⁴. Warunkiem koniecznym do orzeczenia rozvodu był trwały rozkład pożycia, natomiast przeszkodą uniemożliwiającą uzyskanie rozvodu, nawet w przypadku spełnienia tej pozytywnej przesłanki, było dobro małoletnich dzieci¹⁸⁵. W tamtych czasach trwały rozkład pożycia był definiowany jako stan, w którym zerwana została więź moralna i fizyczna, które stanowią istotę małżeństwa, gdy wygasło wzajemne uczucie miłości i przywiązania, a także, gdy utracone zostało zaufanie i szacunek, co sprawia, że dalsze życie małżeńskie staje się dla małżonków, lub przynajmniej jednego z nich, nie do zniesienia¹⁸⁶.

¹⁸³ Zob. art. 24 Prawa małżeńskiego.

¹⁸⁴ J. Witecki, *Prawo małżeńskie i przepisy wprowadzające prawo małżeńskie. komentarz*, Łódź 1946, s. 44.

¹⁸⁵ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozvodu - analiza krytyczna i postulaty de lege ferenda*, Józefów 2017, Instytut Działalności Publicznej, s. 26.

¹⁸⁶ J. Witecki, *Prawo małżeńskie...*, s. 41.

W literaturze oraz orzecznictwie pojawiały się również inne definicje rozkładu pożycia, gdzie podkreślano, że jego istnienie można stwierdzić, gdy nie ma żadnych perspektyw na ponowne nawiązanie współżycia małżonków¹⁸⁷.

Dobro małoletnich dzieci było istotnym elementem w Projekcie Lutostańskiego. Zgodnie z art. 77 Projektu, sąd mógł odmówić przekształcenia separacji w rozwód, jeśli uznał, że byłoby to sprzeczne z dobrem małoletnich dzieci¹⁸⁸. Ochrona dzieci stanowiła fundament zasady trwałości małżeństwa, do której odnosiły się również regulacje zawarte w dekrecie z 1945 roku.

7.2 Przyczyny stałego rozkładu pożycia

Katalog przyczyn trwałego rozkładu pożycia małżeńskiego nie miał charakteru zamkniętego i wyczerpującego, a był zgodny z katalogiem przyczyn uzasadniających orzeczenie separacji. Oznaczało to, że twórcy Projektu inspirowali się wcześniejszym projektem opracowanym w okresie międzywojennym¹⁸⁹. Aby sąd mógł orzec rozwód, oprócz ustalenia trwałego rozkładu pożycia, konieczne było również stwierdzenie przyczyny, która do tego rozkładu doprowadziła¹⁹⁰. J. Witecki argumentował, że każda okoliczność wymieniona w art. 24 automatycznie oznaczała trwały rozkład pożycia, ponieważ zgodnie z zamysłem ustawodawcy, takie przyczyny zawsze prowadziły do

¹⁸⁷ W. Świąćicki, *Tezy z zakresu prawa małżeńskiego zawarte w orzeczeniach Sądu Najwyższego wydanych do dnia 1 lipca 1948 r.*, Łódź 1948, s. 12 za R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu...*, s. 26.

¹⁸⁸ *Zasady projektu prawa małżeńskiego uchwalonego przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929*, Komisja Kodyfikacyjna, Podsekcja I prawa cywilnego, t. I, z. 3, Warszawa 1931, s. 78-86. Tekst dostępny elektronicznie w Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego: <https://bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/show-content/publication/edition/35388?id=35388> - dostęp dnia 24 lutego 2020 roku.

¹⁸⁹ J. Witecki, *Prawo małżeńskie i przepisy wprowadzające prawo małżeńskie. Komentarz*, Łódź 1946, s. 44.

¹⁹⁰ W. Świąćicki, *Tezy z zakresu...*, s. 12.

rozkładu. W sytuacji, gdy przyczyna nie była bezpośrednio wymieniona w art. 24, sąd powinien ocenić, czy była ona rzeczywistą przyczyną trwałego rozkładu pożycia¹⁹¹.

Z logicznego punktu widzenia można by wnioskować, że okoliczności wymienione w art. 24 stanowiły bezwzględne podstawy do rozwodu, co oznaczało, że ich zaistnienie było wystarczającą przyczyną do rozwiązania małżeństwa. Jednakże Sąd Najwyższy miał inne zdanie na ten temat. W orzeczeniu z dnia 25 lipca 1947 roku (sygn. akt C. II. 747/47)¹⁹² sąd wskazał, że przyczyny podane w art. 24 prowadzą do trwałego rozkładu pożycia tylko wtedy, gdy miały rzeczywisty wpływ na psychikę małżonków, doprowadziły do zaniku wzajemnych uczuć, a w rezultacie uniemożliwiły kontynuowanie wspólnego życia małżeńskiego. Innymi słowy, przyczyny te musiały skutkować takim pogorszeniem relacji, które czyniło dalsze współżycie niemożliwym¹⁹³.

W literaturze prawniczej dominowało stanowisko zgodne z orzeczeniem Sądu Najwyższego, twierdząc, że przyczyny wymienione w art. 24 miały charakter względny. Oznaczało to, że żadna z tych przyczyn nie mogła być automatyczną podstawą do orzeczenia rozwodu, jeśli nie prowadziła do trwałego rozkładu pożycia. A. Brzeziński zauważył, że sądy będą musiały przyjąć jedno z dwóch możliwych podejść: albo to, które proponował J. Witecki, albo to, które on sam uzasadniał. Przewidywał możliwość rozbieżności w orzecznictwie. R. Dubowski, wspierając podejście Brzezińskiego, argumentował, że wykładnia celowościowa i systemowa, a także przepisy art. 457⁸ kodeksu postępowania cywilnego, prowadzą do wniosku, że przyczyny wymienione w art. 24 miały charakter względny. Dowodem na to był także przepis art. 457¹⁴ k.p.c. z 1930 roku¹⁹⁴, który dawał sądowi prawo do przeprowadzenia dowodów, nawet jeśli strony zrezygnowały z ich przedstawienia, oraz żądania złożenia przysięgi przez świadków lub biegłych, nawet jeśli strony ich z tego zwolniły. Wszystkie te argumenty wskazywały, że intencją ustawodawcy

¹⁹¹ J. Witecki, *Prawo małżeńskie...*, s. 41-42.

¹⁹² Orzeczenie SN z dnia 25 sierpnia 1947 roku, C. II. 747/47 [w:] W. Świąćicki, *Tezy z zakresu...*, s. 12.

¹⁹³ S.M. Grzybowski, I. Różański, *Prawo małżeńskie. Komentarz. Wyciąg z motywów Komisji Kodyfikacyjnej - tezy polityczne - wzory*, Kraków 1946, s. 140-141; A. Balon, *Nowe prawo małżeńskie obowiązujące od 1 stycznia 1946*, Kraków 1946, s. 19; s. 31.

¹⁹⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 roku - Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 1930 r., Nr 83, Poz. 651 ze zm.).

było uzależnienie możliwości rozwodu od faktycznych relacji między małżonkami, a nie od samego zaistnienia jednej z okoliczności wymienionych w art. 24¹⁹⁵.

Według J. Witeckiego rozwód mógł być orzeczony niezależnie od wpływu, jaki miał na dobro małoletnich dzieci. Jednakże, zgodnie z treścią art. 24, rozwód był dopuszczalny tylko wtedy, gdy nie naruszał dobra małoletnich dzieci. A. Baziński stwierdził, że przyczyna uzasadniająca powództwo rozwodowe musiała być interpretowana w taki sposób, że wywoływała trwałe rozkład pożycia, a rozwód nie sprzeciwiał się dobru dzieci¹⁹⁶. Podobne regulacje istniały w innych krajach, co wskazuje, że członkowie Komisji Kodyfikacyjnej byli świadomi tych rozwiązań podczas opracowywania projektu prawa małżeńskiego.

7.3 Wina

Zgodnie z art. 27 § 1 prawa małżeńskiego, przy orzekaniu rozwodu sąd miał obowiązek ustalić, czy i która ze stron ponosi winę za rozkład pożycia. Wyjątek od tej zasady przewidywał art. 27 § 2, zgodnie z którym w przypadkach takich jak niemoc płciowa lub choroba umysłowa rozwód następował bez przypisywania winy żadnej ze stron¹⁹⁷. Oznaczało to, że sąd orzekał o winie z urzędu, niezależnie od tego, czy któryś z małżonków składał o to wniosek¹⁹⁸. Stefan Grzybowski i Ignacy Różański podkreślali, że zaniechanie oznaczania winy na zgodny wniosek stron nie było możliwe. Wina była istotna nie tylko dla orzeczenia rozwodu, ale miała znaczenie przede wszystkim dla skutków rozwodu.

W doktrynie zwracano jednak uwagę, że takie podejście może zagrozić realizacji zasady trwałości małżeństwa, gdyż mogło prowadzić do sytuacji, w której rozwód byłby orzekany na wniosek małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia, co stałoby w sprzeczności z zasadą rekryminacji. Zgodnie z łacińską maksymą *nemo audiatur*

¹⁹⁵ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu*, s. 29 por. A. Baziński, *Stały rozkład pożycia jako warunek rozwodu*, PiP 1947, z. 3, s. 76, cytat odnosił się do polemiki prowadzonej z J. Witeckim..

¹⁹⁶ A. Baziński, *Stały...*, s. 72-76.

¹⁹⁷ J. Witecki, *Prawo małżeńskie...*, s. 46.

¹⁹⁸ S.M. Grzybowski, I. Różański, *Prawo małżeńskie*, s. 169.

turpitudine propriam allegans – osoba powołująca się na własne przewinienia nie powinna być wysłuchana przez sąd¹⁹⁹. Aby określić, czy wina była przesłanką rozwodu, czy miała jedynie wpływ na jego skutki, konieczne było rozważenie różnych sytuacji procesowych, w jakich mogli się znajdować małżonkowie.

W przypadku, gdy tylko jedno z małżonków ponosiło wyłączną winę, a to drugie nie żądało rozwodu, kwestia winy nie była kwestionowana. Jeśli jednak żadne z małżonków nie było winne, rozwód mógł być orzeczony z innych przyczyn, bez badania winy. Na przykład w przypadku choroby zakaźnej sąd mógł uznać, że żadne z małżonków nie jest winne, jeśli zakażenie było wynikiem przypadkowego kontaktu z zarażonym przedmiotem, i rozwód mógł zostać orzeczony na podstawie pozytywnych przesłanek rozwodowych, o ile dobro dzieci nie stanowiło przeszkody²⁰⁰. Taka interpretacja była zgodna z § 2 art. 27 prawa małżeńskiego.

Jednakże, doktryna i orzecznictwo były zgodne co do tego, że mimo braku winy, małżonek cierpiący na chorobę psychiczną lub niemoc płciową nie mógł sam wystąpić z wnioskiem o rozwód – wniosek musiał pochodzić od drugiego małżonka, którego te dolegliwości nie dotyczyły²⁰¹. W sytuacji, gdy rozwodu żądał małżonek wyłącznie winny, rozwód był niedopuszczalny. Zgodnie z orzeczeniem Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 1946 roku (sygn. akt C. III. 639/46)²⁰², powództwa rozwodowego nie można było opierać na własnej winie, a przyczyna rozwodu musiała leżeć po stronie drugiego małżonka. Podobne stanowisko wyraził Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 22 stycznia 1948 roku (sygn. akt C. III. 852/47)²⁰³, gdzie uznał, że trwały rozkład pożycia nie uzasadnia rozwodu, gdy wina leży wyłącznie po stronie małżonka, który o rozwód wnosi.

¹⁹⁹ H. Świątkowski, *Z zagadnień nowego prawa małżeńskiego*, PiP 1946, z. 1, s. 24-26.

²⁰⁰ J. Witecki, *Prawo małżeńskie...*, s. 46-47.

²⁰¹ S. Szer, *Nowe prawo małżeńskie*, PiP 1946, z. 2, s. 36.

²⁰² Orzeczenie SN z dnia 13 czerwca 1946 roku, sygn. akt C. III. 639/46 [w:] W. Świąćicki, *Tezy z zakresu...*, s. 13.

²⁰³ Orzeczenie SN z dnia 22 stycznia 1948 roku, sygn. akt C. III. 852/47 [w:] W. Świąćicki, *Tezy z zakresu...*, s. 14 por. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 10 czerwca 1948 roku, sygn. akt C. I. 286/48 [w:] W. Świąćicki, *Tezy z zakresu...*, s. 15.

Podsumowując, rozwód z wyłącznej winy jednego z małżonków był niedopuszczalny, co znajduje potwierdzenie w art. 24, który stanowi, że rozwód może zostać orzeczony na wniosek jednego z małżonków tylko wtedy, gdy drugi małżonek przyczynił się do trwałego rozkładu pożycia swoim zawinionym postępowaniem²⁰⁴. W sytuacji, gdy powództwo o rozwód wnosił małżonek niewinny, sąd mógł orzec rozwód na jego żądanie²⁰⁵. Zgodnie z art. 30 § 2 prawa małżeńskiego, sąd mógł także orzec rozwód z winy obu małżonków, co dopuszczało dwie możliwości – albo orzeczenie rozvodu na wniosek jednej ze stron, albo konieczność, by oboje małżonkowie wnosili o rozwód²⁰⁶.

Na zakończenie należy stwierdzić, że wina nie była bezpośrednią przesłanką rozwodową, lecz miała wpływ na skutki rozvodu, zwłaszcza w kwestiach takich jak obowiązek alimentacyjny, zadośćuczynienie za doznaną krzywdę czy odszkodowanie. W uzasadnieniu projektu ustawy Lutostańskiego, będącego podstawą dla późniejszego prawa małżeńskiego, wskazano, że *projekt nie przyjmuje tradycyjnego stanowiska wielu prawodawstw, które uzależniają orzeczenie rozvodu od winy jednego z małżonków*²⁰⁷. Projekt traktował rozwód nie jako karę za winy, ale jako konieczność w sytuacji, gdy związek został nieodwracalnie zdegradowany, niezależnie od tego, kto był winny tej degradacji. Wina miała znaczenie dopiero przy ustalaniu odpowiedzialności za materialne skutki rozvodu, ale nie wpływała na samą jego dopuszczalność.

7.4 Rozwód za porozumieniem stron

Prawo małżeńskie nie przewidywało możliwości orzeczenia rozvodu na podstawie porozumienia stron, bez wskazania przyczyny trwałego rozkładu pożycia. W pierwotnej wersji projektu prawa małżeńskiego przewidziano taką możliwość, jednak po dokonanych poprawkach została ona usunięta. Zmiana ta była wynikiem wymiany korespondencji pomiędzy Biurem Prawnym KRN, które popierało ten rodzaj rozvodu, a Ministerstwem

²⁰⁴ K. Brzozowski, *O właściwą wykładnię art. 24 pr.małż.*, PiP 1948, z. 12, s. 52.

²⁰⁵ J. Witecki, *Prawo małżeńskie...*, s. 46.

²⁰⁶ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozvodu*, s. 33.

²⁰⁷ *Zasady projektu prawa małżeńskiego uchwalonego...*, s. 78.

Sprawiedliwości, które się temu sprzeciwiało. Kluczowym czynnikiem, który doprowadził do odrzucenia tej koncepcji, była reforma z 1944 roku radzieckiego kodeksu cywilnego z 1926 roku, która wyeliminowała możliwość rozwodu za obopólną zgodą stron, rejestrowanego w urzędzie stanu cywilnego.

Warto zauważyć, że przepisy wprowadzające wspomnianą ustawę początkowo przewidywały możliwość rozwodu za zgodą obu stron po upływie trzech lat od zawarcia małżeństwa oraz po trzech latach od wejścia w życie prawa małżeńskiego²⁰⁸. W praktyce oznaczało to, że małżonkowie musieli być zgodni nie tylko co do samego orzeczenia rozwodu, ale również jego konsekwencji. Wymagano, aby takie porozumienie obejmowało wszystkie aspekty związane z rozwodem, w tym rozstrzygnięcia dotyczące winy, alimentów, władzy rodzicielskiej, odszkodowania za ewentualne szkody oraz kwestii nazwiska żony po wydaniu orzeczenia²⁰⁹.

7.5 Deklaracja narodowości bądź pochodzenia niemieckiego w czasie okupacji

Kolejna przesłanka rozwodowa została ujęta w przepisach wprowadzających prawo małżeńskie, a konkretnie w art. XII, który stanowił, że na wniosek jednego z małżonków sąd mógł orzec rozwód, jeżeli drugi małżonek podczas okupacji niemieckiej zadeklarował narodowość lub pochodzenie niemieckie na obszarze Generalnego Gubernatorstwa lub województwa białostockiego, bądź podlegał wykluczeniu ze społeczeństwa polskiego zgodnie z ustawą z dnia 6 maja 1945 roku o wyłączeniu wrogich elementów ze społeczeństwa polskiego²¹⁰.

²⁰⁸ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu...*, s. 35.

²⁰⁹ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 29.12.1947 r., C.I. 1679/47 [w:] W. Świącicki, *Tezy z zakresu...*, s. 25.

²¹⁰ Ustawa z dnia 6 maja 1945 roku o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów (Dz.U. z 1945 r., Nr 17, poz. 96).

Ta przesłanka była wyjątkowa, ponieważ miała charakter bezwzględny. Oznaczało to, że ani dobro dzieci, ani brak trwałego rozkładu pożycia małżonków nie stanowiły przeszkody do orzeczenia rozwodu na tej podstawie²¹¹.

8. Kodeks rodzinny z 1950 roku

Wprowadzenie kodeksu rodzinnego²¹² przyniosło istotne zmiany, jednak nie oznaczało rewolucji w zakresie przesłanek rozwodowych. Kodeks opierał się na klauzuli rozkładu pożycia oraz na zasadzie ochrony dobra dzieci, co stanowiło kontynuację rozwiązań zawartych w wcześniejszym prawie małżeńskim. Zamiast wcześniejszej pozytywnej przesłanki stałego rozkładu pożycia wprowadzono pojęcie trwałego i zupełnego rozkładu. Nowością było również wymaganie, aby rozwód nastąpił z ważnych powodów. Zgodnie z art. 29 § 1 kodeksu rodzinnego, *jeżeli między małżonkami nastąpił z ważnych powodów zupełny i trwały rozkład pożycia, każdy z małżonków może żądać, aby sąd rozwiązał małżeństwo przez rozwód*.

Kolejną nowością było wprowadzenie zakazu orzekania rozwodu na żądanie małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia, co znalazło odzwierciedlenie w art. 30 § 1 kodeksu rodzinnego: *Rozwód nie może być orzeczony, jeżeli żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia, chyba że drugi małżonek wyrazi zgodę na rozwód*. Takie rozwiązanie próbowano już wcześniej wprowadzić w ramach prawa małżeńskiego, jednak brakowało wyraźnych podstaw prawnych do takiej interpretacji. Ustawodawca, chcąc rozwiązać wątpliwości interpretacyjne, wprowadził ten przepis, który jasno mówi o zakazie orzekania rozwodu w takim przypadku.

Zasada rekryminacji, zakazująca rozwodu na żądanie małżonka wyłącznie winnego, została jednak złagodzona, pozwalając na rozwód, jeśli małżonek niewinny wyraził na to zgodę. Co więcej, § 2 tego artykułu stanowił, że sąd mógł orzec rozwód na wniosek małżonka wyłącznie winnego, nawet bez zgody drugiej strony, jeśli wymagał tego interes

²¹¹ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 18.08.1948 r., To. C. 113/48, PiP 1948, z. 11, s. 136-138.

²¹² Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 roku - Kodeks rodzinny (Dz.U. z 1950 r., Nr 34, poz. 308 ze zm.).

społeczny, szczególnie w wyjątkowych sytuacjach, takich jak długotrwała separacja małżonków²¹³.

8.1 Rozwód z ważnych powodów

Wprowadzenie nowego Kodeksu rodzinnego, który posługiwał się pojęciem *z ważnych powodów*, spowodowało konieczność zdefiniowania, co należy uznawać za takie powody. W *Wytycznych z 1955 roku* wskazano, że za ważny powód zupełnego i trwałego rozkładu pożycia małżeńskiego należy uznawać jedynie takie okoliczności lub zachowania, które zgodnie z zasadami doświadczenia życiowego zazwyczaj prowadzą do rozkładu pożycia. Dodatkowo, powody te musiały być zgodne z zasadami moralności socjalistycznej, aby mogły zostać uznane za wystarczające przyczyny rozkładu pożycia.²¹⁴ Do ważnych powodów na przykład nie można było zaliczyć²¹⁵:

- *nieuleczalnej choroby małżonka, gdyż w takiej sytuacji małżonkowie mają szczególny obowiązek dbania o siebie*²¹⁶,
- *różnice w pochodzeniu społecznym*²¹⁷,
- *porozumienie stron zawarte przed ślubem, iż w razie rozwodu nie będą sobie robiły przeszkód*²¹⁸,
- *zawarcie związku małżeńskiego, jedynie w celu nadania dziecku nazwiska,*
- *zatajenie informacji o przebytej chorobie wenerycznej, pod warunkiem, iż choroba ta została wyleczona i nie stanowi zagrożenia dla współmałżonka bądź przyszłego potomstwa*²¹⁹,

²¹³ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu...*, s. 36-37.

²¹⁴ J. Gwiazdomorski, *W sprawie wytycznych SN do art. 29 k.r.*, NP. 1957, nr 1, s. 16.

²¹⁵ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu...*, s. 37-38.

²¹⁶ Orzeczenie SN z dnia 18.09.1952 r., C. 1283/52, OSN 1953, nr 3, poz. 84.

²¹⁷ Orzeczenie SN z dnia 23.01.1951 r., C. 689/50, NP, nr 11, s. 46.

²¹⁸ Orzeczenie SN z dnia 23.05.1952 r., C. 407/52, PiP, 1953, z. 1, s. 133-134.

²¹⁹ Orzeczenie SN z dnia 11.11.1954 r., II C. 1492/53, OSN 1955, nr 3, poz. 62.

- *złożenie zeznań przed organami wymiaru sprawiedliwości w sprawie przeciwko drugiemu małżonkowi, pomimo przepisu zezwalającego na odmowę ich składania*²²⁰,
- *nieróbstwo, pod warunkiem, że drugi małżonek nie żądał zmiany postawy*²²¹,
- *niepoważna bądź kapryśna postawa jednego z małżonków, przejawiająca się tym, że pomimo harmonijnego pożycia, po pewnym czasie odmawia współżycia cielesnego z uwagi na brak popędu płciowego, choć obiektywnie rzecz ujmując relacje pomiędzy małżonkami nie uległy w tym czasie żadnej negatywnej zmianie*²²².

Do ważnych przyczyn należało zaliczyć²²³:

- *cudzołóstwo*²²⁴,
- *pozory zdrady małżeńskiej*²²⁵,
- *wyznania miłości oraz pocałunki bez utrzymywania stosunków cudzołożnych*²²⁶,
- *zniewagi oraz poniżanie małżonka*²²⁷,
- *pobicie małżonka*²²⁸,
- *złe traktowanie dzieci współmałżonka*²²⁹,
- *odmowa rozpoczęcia współżycia płciowego*²³⁰,
- *zatajenie posiadania dziecka przedmałżeńskiego*²³¹,

²²⁰ Orzeczenie SN z dnia 5.04.1952 r., C. 926/51, NP. 1953, nr 5, s. 81.

²²¹ Orzeczenie SN z dnia 9.03.1956 r., IV CR. 36/55, OSN 1956, nr 4, poz. 110.

²²² Z. Wiszniewski [w:] *KR. Kom.*, M. Grudziński, J. Ignatowicz, 1955, s. 127.

²²³ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu...*, s. 38.

²²⁴ Orzeczenie SN z dnia 19.12.1950 r., C. 347/50, OSN 1951, nr 2, poz. 55.

²²⁵ Orzeczenie SN z dnia 19.12.1950 r., C. 322/50, OSN 1953, nr 1, poz. 7.

²²⁶ Orzeczenie SN z dnia 26.03.1952 r., C. 813/51, NP 1953, nr 5, poz. 82.

²²⁷ Orzeczenie SN z dnia 28.08.1951 r., C. 154/51, OSN 1952, nr 3, poz. 69.

²²⁸ Orzeczenie SN z dnia 7.11.1950 r., C. 262/50, PiP 1951, z. 8-9, s. 425-426.

²²⁹ Orzeczenie SN z dnia 7.03.1953 r., C. 2031/52, OSN 1953, nr 4, poz. 123.

²³⁰ Orzeczenie SN z dnia 9.05.1952 r., C. 1096/51, NP 1953, nr 5, s. 81.

²³¹ Orzeczenie SN z dnia 19.06.1956 r., I C.R. 49/56, PiP 1956, z. 12, s. 1106-1107.

- ukrycie zawarcia poprzedniego związku małżeństwa wyznaniowego, jeśli współmałżonek był wierzący²³²,
- znaczna różnica wieku²³³,
- różnica charakterów²³⁴,
- uchylanie się od pomocy małżonkowi w pracy w gospodarstwie rolnym²³⁵.

8.2 Rozwód z wyłącznej winy powoda na podstawie art. 30 § 2 k.r.

Kodeks rodzinny wykluczał możliwość orzeczenia rozwodu nawet w sytuacji zupełnego i trwałego rozkładu pożycia powstałego z ważnych powodów, jeśli o rozwód wnosił małżonek wyłącznie winny. O wyjątkach od tej reguły pisałam powyżej, jednak w tym miejscu należy je omówić szerzej. Z brzmienia art. 30 k.r. wynikają trzy przesłanki na podstawie których sąd mógł orzec rozwód, a to:

- interes społeczny,
- długotrwałe rozłączenie,
- wyjątkowość przypadku.

Sąd Najwyższy w wytycznych z 1952 roku wskazał, iż wyjątkowość przypadku nie może być rozumiana w ten sposób, że dopuszczalność orzeczenia rozwodu jest zdeterminowana od jakichś niezwykle rzadko spotykanych okoliczności, tylko że interes społeczny wyjątkowo może sankcjonować rozwiązanie małżeństwa na żądanie małżonka wyłącznie winnego bez zgody tego drugiego. Co można interpretować w ten sposób, że wyjątkowość przypadku nie stanowi samodzielnej przesłanki, a jedynie wskazówkę interpretacyjną²³⁶.

²³² Ibidem,

²³³ Orzeczenie SN z dnia 21.04.1960 r., 4 CR 631/59, OSPiKA 1961, z. 6, poz. 161.

²³⁴ Orzeczenie SN z dnia 31.10.1950 r., C. 225/50, NP 1951, nr 11, s. 46.

²³⁵ Orzeczenie SN z dnia 25.03.1959 r., I CR. 1218/57, RPE 1960, nr 2, s. 404.

²³⁶ S. Szer, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1956, s. 127.

Zgodnie ze wskazanymi powyżej wytycznymi interes społeczny orzeczenia rozwodu na żądanie małżonka wyłącznie winnego bez zgody drugiego małżonka pojawiał się w sytuacji, gdy nie można było przyjąć, iż orzeczenie rozwodu w danych okolicznościach mogłoby zachęcić do samowolnego zrywania małżeństwa oraz gdy równocześnie rozwiązanie małżeństwa byłoby akceptowalne w moralnym odczuciu społeczeństwa. Pod reżimem Kodeksu Rodzinnego przyjmowano, iż interes społeczny występował w takich sytuacjach jak na przykład potrzeba sformalizowania związku, w którym powód faktycznie pozostawał, jednak co należy podkreślić, posiadanie związku pozamałżeńskiego samo w sobie nie przesądzało o spełnieniu przesłanek opisanych w dyspozycji art. 30 § 2 k.r. i wymagało występowania dodatkowych okoliczności, które przemawiałyby za rozwiązaniem małżeństwa w ten właśnie sposób. Taką okolicznością mogłoby być narodzenie się dziecka z tego nieformalnego związku²³⁷. Sytuacja taka mogłaby wzbudzić w sądzie przekonanie, iż może on orzec rozwód z wyłącznej winy żądającego rozwodu pod warunkiem, że powód przekonałby sąd, iż jest w stanie zawierając kolejny związek małżeński, stworzyć normalnie funkcjonującą rodzinę, zapewniając tym samym odpowiednie warunki do rozwoju dzieciom. Inną sytuacją, którą w orzecznictwie wskazywano jako taką, w której interes społeczny przemawiał za orzeczeniem rozwodu na podstawie art. 30 § 2 k.r. była ciężka choroba małżonka, jeśli po uzyskaniu rozwodu mógłby wstąpić w związek małżeński z osobą, która by mu zapewniła opiekę oraz pomoc²³⁸. Ponadto wskazywano na niskie pobudki kierujące małżonkiem odmawiającym zgody, zwłaszcza gdy udzielenie jej uzależniał od nieuzasadnionych korzyści²³⁹. Interesu społecznego w uzyskaniu rozwodu nie uzasadniał fakt piastowania przez małżonka wyłącznie winnego ważnego stanowiska bądź posiadanie przez niego szczególnych kwalifikacji²⁴⁰.

W orzecznictwie wielokrotnie wskazywano, iż zastosowanie art. 30 § 2 k.r. wykluczało szczególnie naganne oraz aspołeczne zachowanie małżonka, które dyskwalifikowało go w roli żony lub męża czy też rodzica. Za takie zachowanie uważano na przykład porzucenie małżonka znajdującego się w bardzo trudnej sytuacji życiowej, nieprzyczynianie się do zaspokajania materialnych potrzeb małoletniego dziecka, pomimo

²³⁷ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu...*, s. 40.

²³⁸ Orzeczenie SN z dnia 8.07.1952 r., C 1115/52, NP 1953, nr 6, s. 56.

²³⁹ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu...*, s. 41.

²⁴⁰ Orzeczenie SN z dnia 2.12.1960 r., I CR 506/59, NP 1962, nr 9, s. 1238-1239.

faktu, iż małżonek posiadał na to środki, brutalne traktowanie małżonka²⁴¹. Natomiast małżonek w podeszłym wieku czy przebywający stale poza granicami kraju nie mógł się powoływać na okoliczności wskazane w dyspozycji ar. 30 § 2 k.r.

Podsumowując interes społeczny nie uzasadniał rozwodu, jeśli małżonek wyłącznie winny postępował w swoim małżeństwie wyjątkowo nagannie, gdyż rozwiązanie małżeństwa w takiej sytuacji nie spotkałoby się z *moralną aprobatą mas pracujących*. Podkreślić należy także, iż jeżeli istniały dzieci pochodzące ze związku pozamałżeńskiego, postępowanie małżonka nie dawało szans na to, iż będzie on w stanie zbudować właściwie funkcjonującą rodzinę.

Warunkiem, który musiał być spełniony, ażeby sąd mógł orzekać o rozwiązaniu małżeństwa pod kątem interesu społecznego było długotrwałe rozłączenie małżonków. Pomimo tego, iż długotrwałe rozłączenie małżonków było traktowane jako osobna od interesu społecznego przesłanka rozwodowa, to jednak należy stwierdzić, iż interpretacja taka była błędna. Założenie ustawodawcy było następujące interes społeczny nigdy nie może przemawiać za rozwodem, jeżeli rozłączenie małżonków nie trwało dostatecznie długo²⁴².

Ustalenie jak długi okres rozłączenia małżonków pozwalał na to, żeby uznać, iż było długotrwałe należało oprzeć na konkretnych okolicznościach sprawy, której dotyczyło, a w szczególności należało wziąć pod uwagę okres wspólnego pożycia, tryb ich życia, wiek, itp. A zatem pod kątem jakich kryteriów, jeżeli nie przez pryzmat interesu społecznego należało rozpatrywać okoliczności do rozwiązania małżeństwa. W wytycznych z 1952 roku wskazano, iż *doświadczenie życiowe uzasadnia wniosek, że za długotrwałe rozłączenie małżonków należy wskazać okres co najmniej pięć lat*. Na tle poprzedniego stanu prawnego w orzecznictwie zrodziła się koncepcja szczególnie trwałego rozłączenia, w myśl której orzeczenie rozwodu na żądanie małżonka wyłącznie winnego pomimo braku zgody drugiego z małżonków uzasadniał wyjątkowo długi, nawet kilkunastoletni okres rozłączenia²⁴³.

W okresie drugiej transformacji polskiej procedury cywilnej, prawo krajowe zaczęło opierać się na zupełnie innym systemie prawnym, a mianowicie na zasadach prawa

²⁴¹ Z. Wiszniewski [w:] *KR. Kom.*, M. Grudziński, J. Ignatowicz, 1955, s. 146.

²⁴² Ibidem.

²⁴³ Orzeczenie SN z dnia 7.11.1955 r., III Cr 1328/54, PiP 1957, z. 2, s. 411-412.

socjalistycznego. Radziecka procedura cywilna była dwukrotnie kodyfikowana, a każda zmiana przypadała na okres politycznej liberalizacji²⁴⁴. Pierwsza kodyfikacja z 1923 roku związana była z pewnym rozluźnieniem polityki gospodarczej i wprowadzeniem ograniczonej gospodarki rynkowej. Druga kodyfikacja z 1964 roku była częścią ogólnej rekodyfikacji prawa radzieckiego, która trwała od 1954 do 1964 roku, mającej na celu uporządkowanie materiału prawnego.

Podstawowe wzorce zmian w polskiej procedurze cywilnej zostały wprowadzone ustawą z dnia 20 lipca 1950 roku, która opierała się na zasadach radzieckiego prawa cywilnego oraz na regulacjach dotyczących sądów, prokuratury i arbitrażu państwowego. Zmiany te były mniej inspirowane radzieckim kodeksem postępowania cywilnego. W latach 30. XX wieku w Związku Radzieckim dokonano licznych nowelizacji postępowania cywilnego, wprowadzając 52 akty prawne, które zmieniały kodeks obowiązujący od 1923 roku. Zjawisko socjalizacji prawa prywatnego oraz rozszerzenie zasady śledczej, postrzegane jako ochrona interesów kapitału monopolistycznego²⁴⁵, było charakterystyczne dla radzieckiego systemu prawnego²⁴⁶.

Jednym z przykładów krytyki radzieckiego kodeksu z 1923 roku było niedostateczne uregulowanie roli prokuratora w procesie cywilnym, co zmieniło się dopiero po przyjęciu nowego kodeksu z 1964 roku. W Polsce ustawa z 20 lipca 1950 roku, zmieniająca Kodeks postępowania cywilnego z 1930 roku, określiła uprawnienia prokuratora w osobnym rozdziale VII, zatytułowanym "Udział prokuratora w procesie cywilnym". W pierwszym projekcie nowego kodeksu postępowania cywilnego z 1955 roku uprawnienia prokuratora nie były wyodrębnione, ale w projekcie z 1960 roku zostały opisane w księdze II, a w projekcie z 1964 roku znalazły się w tytule II. Istotne ograniczenie zasady

²⁴⁴ A. Stawarska-Rippel, *Trzy transformacje...*, s. 362.

²⁴⁵ W. Berutowicz, *Zasada dyspozycyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1957, s. 51.

²⁴⁶ A. Stawiarska-Rippel, *Państwowy arbitraż w ZSRR*, *Miscellanea Historico-Iuridica* 8/2009, s. 143-160, zob. A. Stawiarska-Rippel, *O pierwszy radzieckim kodeksie procedury cywilnej. Postępowanie cywilne od dekretów o sędzie do początków rekodyfikacji radzieckiego prawa*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, komitet redakcyjny: J. Ciągwa, M. Mikołajczyk, P. Fiedorczyk, A. Stawiarska-Rippel, T. Adamczyk, A. Drogoń, W. Organiściak, Białystok-Katowice 2010, II, s. 335-366.

dyspozycyjności w procesie cywilnym, które przejawiało się w uprawnieniach prokuratora i organizacji społecznych, oraz działalność arbitrażu państwowego, to kluczowe elementy, które odróżniały radziecką procedurę od kodeksów państw zachodnich. Dążenie do osiągnięcia prawdy materialnej oraz elementy inkwizycyjne, jak wznowienie postępowania w trybie nadzoru, były znane wcześniej w procedurze cywilnej w Europie, np. w szwajcarskiej procedurze berneńskiej z 1918 roku, w której uwzględniono śledczy charakter postępowania. W Polsce rewizja nadzwyczajna była inspirowana radzieckimi rozwiązaniami²⁴⁷.

W 1946 roku uchwalono Kodeks rodzinny, który ułatwiał rozwody, czyniąc procedurę bardziej formalną. Rozwód mógł być orzekany na podstawie trwałego rozkładu pożycia, bez potrzeby udowadniania winy. W 1964 roku wprowadzono Kodeks rodzinny i opiekuńczy, który obowiązuje do dziś, choć przeszedł liczne zmiany. Prawo to utrzymało możliwość rozwodu na podstawie trwałego i zupełnego rozkładu pożycia, jednocześnie wykluczając rozwód, jeśli byłby sprzeczny z zasadami współżycia społecznego. Nowy kodeks ograniczył rozwody, które mogłyby być niesłuszne²⁴⁸.

Po transformacji ustrojowej w 1989 roku zasady rozwodowe nie uległy większym zmianom, jednak sądy zaczęły orzekać rozwody w bardziej liberalny sposób. Nadal główną podstawą rozwodu był trwały i zupełny rozkład pożycia małżeńskiego. Prawo dopuszczało rozwody zarówno za obopólną zgodą, jak i w przypadkach, gdzie jedna strona domagała się rozwodu z powodu winy drugiej.

9. Podsumowanie

Rozdział drugi pracy przedstawia kompleksową analizę historycznych aspektów rozwiązania małżeństwa w prawie polskim, ukazując ewolucję tej instytucji na tle zmieniających się realiów społecznych, politycznych i religijnych. Przegląd zmian w podejściu do rozwodów, separacji oraz unieważnienia małżeństwa na przestrzeni wieków

²⁴⁷ A. Stawarska-Rippel, *Trzy transformacje...*, s. 368.

²⁴⁸ K. Leszczyńska, *Małżeństwo i rozwód w Polsce Ludowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.

pozwała zrozumieć, w jaki sposób kształtowały się normy prawne regulujące zakończenie małżeństwa oraz jakie czynniki determinowały te zmiany.

Na przestrzeni wieków rozwody i inne formy rozwiązania małżeństwa były kształtowane przez różnorodne wpływy, w tym przede wszystkim przez Kościół katolicki, który przez długi czas odgrywał kluczową rolę w regulacji spraw małżeńskich. Początkowo małżeństwo było uznawane za sakrament nierozzerwalny, a rozwody były praktycznie niemożliwe. Dopiero w okresie reformacji i pod wpływem innych wyznań w tym protestanckich oraz prawosławnych pojawiła się możliwość zakończenia małżeństwa poprzez rozwód, co jednak nie dotyczyło katolików.

Okres zaborów przyniósł istotne zmiany w zakresie prawa małżeńskiego na ziemiach polskich, wprowadzając różnorodne systemy prawne, które różniły się w zależności od zaborcy i wyznania. W zaborze pruskim i austriackim wprowadzono rozwody cywilne, co pozwalało na rozwiązanie małżeństwa bez względu na wyznanie, podczas gdy w zaborze rosyjskim katolicy nadal nie mieli takiej możliwości. Było to wynikiem wprowadzenia świeckich regulacji prawnych oraz ograniczenia wpływu Kościoła na sprawy małżeńskie.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku Polska stanęła przed koniecznością ujednolicenia przepisów rozwodowych, co znalazło wyraz w Kodeksie Cywilnym z 1929 roku, który uregulował kwestie rozwodów na zasadach przyjętych w nowoczesnych systemach prawnych. Pomimo oporu Kościoła Katolickiego, państwo dążyło do laicyzacji prawa małżeńskiego, uznając potrzebę elastycznych rozwiązań dla obywateli.

W okresie powojennym wprowadzenie prawa małżeńskiego z 1945 roku oraz Kodeksu rodzinnego z 1950 roku przyniosło dalszą liberalizację przepisów dotyczących rozwodów, uwzględniającą zmieniające się potrzeby społeczeństwa. Zasada trwałego i zupełnego rozkładu pożycia małżeńskiego stała się podstawą orzekania rozwodów, co pozwalało na rozwiązywanie małżeństw, które faktycznie nie funkcjonowały.

Historyczny przegląd regulacji dotyczących rozwodów w Polsce ukazuje ewolucję tej instytucji od nierozzerwalnego sakramentu do współczesnego narzędzia umożliwiającego zakończenie nieudanych związków małżeńskich. Zmiany te były odpowiedzią na dynamicznie zmieniające się potrzeby społeczne i stanowią podstawę do dalszych rozważań nad kierunkiem rozwoju prawa małżeńskiego.

ROZDZIAŁ III

ROZWIĄZANIE MAŁŻEŃSTWA W PRAWIE POLSKIM *DE* *LEGE LATA.*

STAN OBECNY I JEGO KRYTYKA

1. Wstęp

Niniejszy rozdział poświęcony jest analizie obecnych regulacji prawnych dotyczących rozwodów w Polsce oraz ich skuteczności w kontekście zmieniających się realiów społecznych i potrzeb współczesnych małżeństw. W polskim systemie prawnym małżeństwo, mimo braku precyzyjnej definicji ustawowej, jest szczegółowo regulowane zarówno w zakresie prawa materialnego, jak i procesowego, co ma na celu ochronę trwałości związku oraz interesów jego członków, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci.

Prawo materialne obejmuje przepisy określające przesłanki rozwodowe, w tym przesłanki negatywne, które uniemożliwiają rozwiązanie małżeństwa w określonych sytuacjach. Z kolei prawo procesowe wyznacza procedury obowiązujące w trakcie postępowań rozwodowych, obejmujące m.in. jurysdykcję sądów, postępowanie dowodowe czy środki ochrony interesów stron. System ten, oparty na przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z 1964 roku oraz Kodeksu postępowania cywilnego, choć teoretycznie zapewnia ochronę trwałości małżeństwa, napotyka liczne trudności w praktycznym funkcjonowaniu.

Obecnie obowiązujące przepisy, które wywodzą się jeszcze z ustaw z połowy XX wieku, nie uwzględniają współczesnych przemian społecznych, takich jak zmiana roli kobiet w społeczeństwie, zróżnicowanie form życia rodzinnego czy wzrastająca liczba rozwodów. Wymóg zupełnego i trwałego rozkładu pożycia małżeńskiego, jako przesłanka rozwodu, często nie odzwierciedla rzeczywistych sytuacji życiowych, w których małżonkowie, mimo braku miłości i woli kontynuowania związku, nie mogą przed sądem udowodnić, że rozkład jest trwały.

Krytyka obecnych rozwiązań prawnych koncentruje się także na nadmiernej sztywności procedur oraz konieczności orzekania o winie, co prowadzi do eskalacji

konfliktów i przedłużania postępowań rozwodowych. Kumulacja kwestii takich jak podział majątku, ustalenie opieki nad dziećmi i alimentów sprawia, że rozwody w Polsce często stają się długotrwałym i wyczerpującym procesem, który nie tylko negatywnie wpływa na małżonków, ale także odbija się na ich dzieciach. Zamiast skupiać się na osiągnięciu porozumienia, strony zmuszone są do konfrontacji, co dodatkowo komplikuje rozwiązanie ich sytuacji życiowej.

W rozdziale tym szczególną uwagę poświęcono również analizie statystyk sądowych, które dostarczają cennych informacji na temat skali i charakterystyki spraw rozwodowych w Polsce w latach 2013–2022 (do czasu zakończenia rozprawy nie ukazały się statystyki za 2023 rok). Statystyki te wskazują m.in. na liczbę rozwodów, czas trwania postępowań oraz strukturę przyczyn rozpadu małżeństw. Dane te są kluczowe, ponieważ pozwalają na obiektywną ocenę, czy obowiązujące przepisy prawne spełniają swoją funkcję oraz czy odpowiadają na rzeczywiste potrzeby społeczne. Analiza tych danych pokazuje, że w większości przypadków rozwody odbywają się bez orzekania o winie, co wskazuje na społeczną potrzebę uproszczenia procedur rozwodowych. Obecne przepisy, zamiast promować ugodowe rozwiązywanie sporów, często zmuszają strony do niepotrzebnego przechodzenia przez długotrwałe i kosztowne procesy sądowe.

Aby pogłębić analizę problematyki rozwodowej w Polsce, przeprowadzono także badanie ankietowe, którego celem było zbadanie społecznego podejścia do rozwodów oraz ocena możliwości ich przeprowadzania poza murami sądów, na przykład przed notariuszem. Wyniki badania wskazują, że choć społeczeństwo jest otwarte na zmiany, to jednocześnie wyraża liczne obawy związane z potencjalnymi nadużyciami, brakiem ochrony prawnej w sytuacjach konfliktowych oraz niewystarczającą ochroną interesów dzieci. Ankieta ukazała, że Polacy dostrzegają konieczność reformy obecnego systemu, ale obawiają się, że uproszczenie procedur rozwodowych może prowadzić do licznych problemów praktycznych.

Rozdział ten stanowi kompleksową analizę wad i niedoskonałości obecnych regulacji prawnych dotyczących rozwodów w Polsce. Wskazuje na konieczność poszukiwania optymalnego modelu rozwiązania małżeństwa, który z jednej strony będzie chronił interesy stron i ich dzieci, z drugiej zaś umożliwi sprawne i efektywne rozwiązanie małżeństwa, gdy jest to nieuniknione. Przedstawione statystyki oraz wyniki badania ankietowego jasno pokazują, że istnieje potrzeba reformy systemu rozwodowego, która

uwzględniałyby współczesne realia społeczne oraz promowała bardziej ugodowe i odpowiedzialne podejście do kwestii rozwodowych.

Rozdział ten wprowadza do kolejnego, w którym omówione zostaną modele prawne dotyczące rozwodów funkcjonujące w innych krajach.

2. Rozwiązanie małżeństwa w prawie polskim *de lege lata*

2.1. Ogólna charakterystyka rozvodu

Aktualnie obowiązujący w Polsce Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 roku²⁴⁹ nie zawiera legalnej definicji małżeństwa. W doktrynie zaś pojawiają się różne, zbliżone treściowo definicje małżeństwa²⁵⁰. Na podstawie wskazanych poniżej przyjmuję się, że małżeństwo to formalnoprawny związek mężczyzny i kobiety, zawarty zgodnie z przepisami obowiązującego prawa dla celów prawem tym przewidzianych.

Prawo polskie uznaje zasadę trwałości związku małżeńskiego, która wynika wprost z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej²⁵¹, w której w art. 18, Rzeczpospolita Polska daje gwarancję opieki i ochrony małżeństwu, jako związkowi kobiety i mężczyzny, rodzinie, macierzyństwu oraz rodzicielstwu. Art. 71 ust. 1 Konstytucji RP nakazuje, żeby państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględniało dobro rodziny. Wyrazem realizacji zasady trwałości związku małżeńskiego są także przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, gdzie na przykład wskazano, że celem małżeństwa jest zapobieganie

²⁴⁹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (Dz.U. z 1964r., Nr 9, Poz. 59, teks jedn. z 2019 r., Poz. 2086).

²⁵⁰ Por. A. Walaszak, *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1971, s. 23; por. S. Grzybowski, *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1980, s. 35; por. J. Winiarz, [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego* pod red. J. S. Piątkowskiego, Ossolineum 1985, s. 38 i nast.; por. J. Winiarz, J. Gajda, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1999, s. 37; por. J. Ignatowicz, *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1996, s. 62; por. T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 1949, s. 18.

²⁵¹ Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. z 1997r., Nr 78, Poz. 483).

zawieraniu związków małżeńskich w sposób lekkomyślny, ponadto zakazuje się zawierania małżeństw osobom zbyt młodym i niedojrzałym do podejmowania tak poważnych decyzji życiowych, zabronione także jest zawieranie małżeństwa osobom, które pozostają już w związku małżeńskim.

Zasada trwałości małżeństwa nie oznacza jego nierozzerwalności, dlatego też art. 56 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego przewiduje możliwość rozwiązania małżeństwa poprzez rozwód, jeśli pomiędzy małżonkami nastąpił zupełny i trwały rozkład pożycia. Ustawodawca ustawą z dnia 21 maja 1999 roku o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw²⁵² wprowadził nową instytucję – separację, która wcześniej nie istniała w polskim systemie prawnym. Różnica między separacją a rozwodem polega na tym, że do orzeczenia separacji wystarczy zupełny rozkład pożycia, bez konieczności jego trwałości. Małżonkowie pozostający w separacji nadal pozostają w związku małżeńskim, co uniemożliwia im zawarcie nowego małżeństwa. Istnieją inne różnice, takie jak to, że w trakcie separacji małżonek zachowuje dotychczasowe nazwisko, podczas gdy po rozwodzie, w ciągu trzech miesięcy od uprawomocnienia się orzeczenia, może wrócić do nazwiska sprzed zawarcia małżeństwa.

Obecny Kodeks rodzinny i opiekuńczy wprowadził również pewne zmiany dotyczące rozwodu. Zlikwidowano wymóg istnienia ważnych powodów rozkładu pożycia, który był uprzednio konieczną przesłanką rozwodu. Wprowadzono natomiast nową negatywną przesłankę, zgodnie z którą rozwód nie może zostać orzeczony, jeśli jest sprzeczny z zasadami współżycia społecznego. Zamiast *interesu społecznego* jako wyjątku od zakazu orzeczenia rozwodu na wniosek małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia, wprowadzono pojęcie *sprzeczności z zasadami współżycia społecznego*.

Instytucja rozwodu nie stoi w sprzeczności z zasadą trwałości małżeństwa, lecz stanowi od niej wyjątek. Należy podkreślić, że zarówno państwo, jak i społeczeństwo mają na celu utrzymanie trwałych małżeństw, szczególnie tam, gdzie są dzieci, ponieważ w stabilnym i zgodnym małżeństwie dzieci mają najlepsze warunki do prawidłowego wychowania, rozwoju umiejętności, kształtowania charakteru i przygotowania do życia w społeczeństwie²⁵³. Nie można jednak przyjmować, iż małżeństwo jest instytucją

²⁵² Dz.U. Nr 52, poz. 532.

²⁵³ Uchwała SN z dnia 9.6.1976 r., III CZP 46/75, OSNCP 1976, Nr 9, poz. 184.

dozgonną, takie rozwiązania były praktykowane w Europie w okresie od XII do XVI wieku, a w latach 1816–1884 także we Francji i one nie sprawdziły się. Praktyka wręcz wskazuje, iż niejednokrotnie rozwiązanie małżeństwa poprzez rozwód jest tak zwanym mniejszym złem niż sztuczne utrzymanie go, doprowadzając wielokrotnie do patologicznych związków²⁵⁴. Podkreślenia wymaga fakt, iż rozwiązanie małżeństwa przez rozwód dotyczy zarówno małżeństwa zawartego przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego jak również przed duchownym zgodnie z przepisem art. 1 § 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Jednakże w tym ostatnim wypadku rozwiązaniu przez rozwód ulega wyłącznie małżeństwo podlegające prawu polskiemu, małżeństwo świeckie, a nie małżeństwo podlegające prawu wewnętrznemu Kościoła katolickiego bądź też innego związku wyznaniowego.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy stosuje przesłanki rozwodu, wprowadzając jedną pozytywną (choć w piśmiennictwie rozróżnia się dwie) oraz trzy negatywne.

Przesłankę pozytywną zgodnie z art. 56 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego stanowi *zupełny i trwały* rozkład pożycia małżonków, zaś do przesłanek negatywnych należą:

- *dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków;*
- *sprzeczność żądania rozwodu z zasadami współżycia społecznego;*
- *wyłączna wina małżonka żądającego rozwodu.*

Natomiast do przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego można zaliczyć:

- *niewierność małżeńską;*
- *nadużywanie alkoholu;*
- *narkomanię;*
- *uzależnienie od internetu;*
- *negatywny stosunek do członków rodziny;*
- *trudności mieszkaniowe;*
- *nieporozumienia na tle finansowym;*
- *niezgodność charakterów;*
- *niedobór seksualny;*
- *dłuższą nieobecność;*

²⁵⁴ A. Malicki, J. Naulak, *Rozwód – refleksje prawno-społeczne*, Pal. 2003, Nr 9–10, s. 85.

- różnice światopoglądowe;
- inne²⁵⁵.

Pozytywne przesłanki rozwodowe, to okoliczność lub zespół okoliczności, których wystąpienie w świetle prawa jest niezbędne do rozwiązania małżeństwa. Według J. Strzebińczyka *wszystkie określone w przepisach prawa materialnego okoliczności, które sąd zmuszony jest uwzględnić, dokonując oceny sprawy z punktu widzenia dopuszczalności uwzględnienia powództwa rozwodowego* ²⁵⁶. Zgodnie z cyt. powyżej art. 56 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, *jeżeli pomiędzy małżonkami nastąpił zupełny i trwały rozkład pożycia, każdy z małżonków może żądać, ażeby sąd rozwiązał małżeństwo przez rozwód*²⁵⁷, przesłanka ta stanowi warunek *sine qua non* możliwości orzeczenia rozwodu²⁵⁸. Co ważne zarówno zupełność jak i trwałość muszą występować łącznie. O pozytywnej przesłance rozwodu używając formy pojedynczej piszą między innymi B. Walaszek²⁵⁹, W. Stojanowska²⁶⁰, A. Bieliński i M. Pannert²⁶¹, natomiast J. Gajda²⁶² czy K. Gromek²⁶³ rozróżniają dwie pozytywne przesłanki rozwodu w postaci zupełności rozkładu pożycia jako jednej i trwałości rozkładu pożycia jako drugiej. Natomiast A. Sabuda powołuje się na trzy przesłanki pozytywne rozwodu, a to zupełność, trwałość i rozkład pożycia²⁶⁴. Warto podkreślić, iż w literaturze często pojawia się określenie *pozytywne przesłanki rozwodowe*,

²⁵⁵ Ibidem.

²⁵⁶ J. Strzebińczyk, *Prawo rodzinne*, Kraków 2016, s. 175.

²⁵⁷ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*...

²⁵⁸ A. Zieliński, *Rozwód. Materialnoprawne podstawy rozwodu oraz postępowanie odrębne w sprawie o rozwód. Komentarz praktyczny wraz z wzorami*, Warszawa 2013, s. 38.

²⁵⁹ B. Walaszek, *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1971, s. 97.

²⁶⁰ W. Stojanowska, *Rozwód a dobro dziecka*, Warszawa 1979, s. 98.

²⁶¹ A. Bieliński, M. Pannert, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2011, s. 102.

²⁶² J. Gajda, *KRO. ASC*, s. 235.

²⁶³ K. Gromek, *Rozwód de lege ferenda I de lege lata*, Monitor Praw. 2004, nr 2, s. 65 oraz *KRO. Komentarz*, 2013, s. 384-385.

²⁶⁴ A. Sabuda, *Ochrona dobra dziecka jako element przesłanek i przeszkód w orzeczeniu rozwodu*, NP 1980, nr 7-8, s. 55.

leczy autorzy nie podają czy chodzi o dwie czy może trzy przesłanki, tak jak na przykład T. Sokołowski²⁶⁵ czy B. Czech²⁶⁶.

2.2. Pozytywna przesłanka rozwodowa oraz przyczyny rozkładu pożycia

Rozpoczynając rozważania na temat rozkładu pożycia małżeńskiego należy najpierw wyjaśnić czym jest owe pożycie małżeńskie. Polski ustawodawca nie objaśnił niniejszego pojęcia, dlatego też należy odwołać się do języka potocznego. Według Słownika Języka Polskiego pożycie jest to *przestawanie, obcowanie z kimś, wspólne życie z kimś, także obcowanie fizyczne dwojga ludzi zwłaszcza w małżeństwie*²⁶⁷, a zatem pojęcie to obejmuje między innymi wspólne zamieszkiwanie, prowadzenie gospodarstwa domowego czy też utrzymywanie kontaktów fizycznych. Według J. Gwiazdomorskiego pożycie małżeńskie oznacza swego rodzaju wspólność zewnętrzną²⁶⁸. Jednak co warto podkreślić, na pożycie małżeńskie składa się także sfera emocjonalna, duchowa, która jest jedną ze składowych małżeństwa. Fakt niezamieszkiwania pod jednym dachem przez małżonków nie oznacza, iż pożycie ustało, albowiem są różne sytuacje życiowe, czy to choroba, czy emigracja zarobkowa, gdzie małżonkowie przez wiele miesięcy są od siebie odseparowani, a jednak łączą ich wspólne więzi i nie można mówić tutaj o rozkładzie pożycia małżeńskiego²⁶⁹.

Pod wpływem powyższych rozważań w literaturze pojawiła się tak zwana *koncepcja obiektywna*, wedle której pożycie małżeńskie opiera się na trzech filarach - wspólnocie duchowej, fizycznej i gospodarczej²⁷⁰. W sytuacji, gdy któryś z filarów runie, oznacza, iż małżeństwo przestaje dobrze funkcjonować. Warto podkreślić, iż koncepcja powyższa nie

²⁶⁵ T. Sokołowski [w:], *System Prawa Prywatnego*, t. 11, 2009 i 2014, s. 601-623.

²⁶⁶ B. Czech [w:] *KRO. Komentarz* pod red. K. Piaseckiego, Kraków 2011, s. 379-385.

²⁶⁷ W. Doroszewski (red.) *Słownik Języka Polskiego*, hasło: *pożycie*, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/pozycie;5480334.html>, dostęp dnia 27 marca 2022 roku.

²⁶⁸ J. Gwiazdomorski, *Rozkład wspólności jako podstawa rozwodu*, NP. 1955, nr 5, s. 63.

²⁶⁹ M. Andrzejewski, *Prawna ochrona rodziny - skrypt dla studentów pedagogiki i innych nauk społecznych*, Warszawa 2018, s. 45.

²⁷⁰ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu...*, s. 47.

wyklucza także więzi uczuciowej, którą traktuje w równej płaszczyźnie z pozostałymi²⁷¹. Tomasz Sokołowski zmodyfikował ową koncepcję i przedstawił własną, zgodnie z którą na pożycie małżeńskie składają się więź osobista, podzielona na więź fizyczną i uczuciową, więź ekonomiczna oraz więź rodzicielska²⁷². Ponadto dowodzi, iż więź uczuciowa i fizyczna winny być traktowana jako elementy składowe jednej więzi - osobistej, albowiem traktowanie ich osobno prowadzi do niemiarodajnej bezpośredniej oceny jej stanu²⁷³. Nadto podkreśla, iż więź uczuciowa najczęściej wyraża się poprzez pożycie fizyczne²⁷⁴. Tomasz Sokołowski twierdzi, że *należy (...) podkreślić, że oba pojęcia: więzi psychicznych i więzi fizycznych, stanowią nadal wyraźnie wyodrębnione składniki jednej płaszczyzny odniesień osobistych i mogą być w jej ramach analizowane także oddzielnie. Dopiero po dokonaniu analizy obu tych więzi należy ocenić, biorąc je łącznie pod uwagę, czy między małżonkami istnieje więź osobista, rozumiana jako jedna więź, która integruje więź emocjonalną i fizyczną*²⁷⁵. Ponadto stoi na stanowisku, iż o więzi emocjonalnej trzeba wnioskować w sposób pośredni *poprzez analizę opisu więzi fizycznej i gospodarczej*²⁷⁶. Wskazuje również na to, że *więzi osobiste przejawiają się (...) poprzez realizację wzajemnych praw i obowiązków w zakresie wspólnego zamieszkiwania małżonków*²⁷⁷. Biorąc pod uwagę powyższe rozważania należy wskazać, iż w ramach więzi osobistej pojawia się także więź gospodarcza. W świetle powyżej wskazanych argumentów na uznanie zasługuje, iż wyżej wymieniony autor w ramach koncepcji obiektywnej wykazał powiązania pomiędzy strefą psychiczną, a fizyczną pożycia. Od klasycznego ujęcia wyróżnia jednak autora, to, iż wyodrębnił także osobną więź tworzącą pożycie małżeńskie w postaci więzi rodzicielskiej. W jego ocenie więź rodzicielska pogłębia, a także wzmacnia pożycie małżeńskie, natomiast brak posiadania potomstwa w perspektywie czasu wpływa

²⁷¹ A. Olejniczak, *Materialnoprawne przesłanki udzielenia rozwodu*, Poznań 1980, s. 15.

²⁷² T. Sokołowski, *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Poznań 2013, s. 229-230.

²⁷³ T. Sokołowski *Skutki prawne rozwodu*, Poznań 1996, s. 21-24.

²⁷⁴ T. Sokołowski [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 11, 2009, s. 610-611.

²⁷⁵ T. Sokołowski *Skutki prawne rozwodu...*, s. 23.

²⁷⁶ T. Sokołowski [w:] *System Prawa Prywatnego...*, s. 615.

²⁷⁷ *Ibidem*, s. 614.

negatywnie na udane pożycie małżeńskie²⁷⁸. Za przejaw więzi rodzicielskiej wskazuje na wspólne sprawowanie opieki nad dziećmi²⁷⁹. Rozkład pożycia na tej płaszczyźnie objawia się zaprzestaniem bądź ograniczeniem wspólnego działania we wszelkich obszarach dotyczących potomstwa²⁸⁰. Podkreślić należy, iż nie zawsze rozkład pożycia jest połączony z rozkładem więzi rodzicielskiej, albowiem małżonkowie pomimo tego, iż się rozstają, mają jednak na uwadze dobro wspólnych potomków i robią wszystko, ażeby one jak najmniej boleśnie odczuły ich rozstanie, zgadzając się w kwestiach opieki i wychowania, robiąc wszystko z troską o nie. Jednak nie wynika, to z ich wzajemnej miłości, lecz z miłości do dzieci. Wiąż rodzicielska jest dla mnie pojęciem szerszym, aniżeli pożycie małżeńskie. Chociaż zgodnie z obowiązującymi przepisami, rodzinę tworzą już sami małżonkowie, to jednak w momencie pojawienia się w niej potomstwa pojęcie, to nabiera szerszego znaczenia. Uważam, iż wiąż rodzicielska nie może jednak być traktowana jako składnik pożycia, gdyż po pierwsze nie wszystkie małżeństwa mają dzieci, a po wtóre zupełny rozkład pożycia nie musi się wiązać z zupełnym rozkładem więzi rodzicielskiej. Niemniej uważam, że sąd orzekając o rozwodzie winien brać pod uwagę stosunek rodziców do dzieci, to jak działają bądź nie, na ich rzecz oraz czy dzieci nie są instrumentami w rozgrywkach pomiędzy małżonkami. Tomasz Sokołowski podkreśla także, iż *na tym polu celowe jest przeprowadzenie "testu negatywnego", polegającego na stwierdzeniu ewentualnej niemożności współpracy rodzicielskiej. Brak takiej zdolności świadczy w istocie także o zupełności rozkładu więzi małżeńskich w danym okresie*²⁸¹. Jednak stoję na stanowisku, że chociaż uwagi te są jak najbardziej trafne, to jednak nie uzasadniają konieczności wyodrębnienia więzi rodzicielskiej jako osobnego elementu pożycia małżeńskiego. Pojęcie rozkładu pożycia musi obejmować takie sfery, których rozkład jest konieczny, ażeby sąd mógł orzec rozwód. Wręcz niewskazane jest z uwagi na najwyższe dobro jakim jest dobro dzieci, ażeby rozkład pożycia był równoznaczny z rozkładem więzi rodzicielskich. Obok koncepcji klasycznej, w literaturze pojawia się także subiektywne ujęcie pożycia małżeńskiego. Jego twórcą był J. Gwiazdomorski, który zaproponował, ażeby pojęcie

²⁷⁸ Ibidem, s. 620-621.

²⁷⁹ Ibidem, s. 611.

²⁸⁰ Ibidem, s. 620-621.

²⁸¹ Ibidem, s. 613.

*pożycia małżeńskiego traktować jako wspólność małżeńską*²⁸². Wedle jego koncepcji jest to *wspólność myśli, uczuć i przekonań, wspólność przeżyć, trosk i radości, wspólność oparta na trzech uczuciach: miłości, szacunku i zaufania, wspólność fizyczna i w pewnej mierze gospodarcza, słowem wspólność, obejmująca całość życia małżonków*²⁸³. Przedstawiona przez J. Gwiazdomorskiego opisowa definicja pożycia kładzie nacisk na sferę psychiczną, która jest podstawą więzi między małżonkami, zaś stosunki gospodarcze czy fizyczne są jedynie przejawem więzi duchowej. Stąd nasuwa się wniosek, iż ażeby móc stwierdzić rozkład pożycia wystarczy, iż wystąpi pomiędzy małżonkami zanik więzi uczuciowej²⁸⁴. Wyżej wymieniony autor, wskazuje, iż rozkład pożycia małżeńskiego polega na *zaniku u małżonków uczuć miłości, szacunku i zaufania, na zerwaniu więzi duchowej, na ustaniu wspólności myśli, przekonań i przeżyć, słowem na powstaniu u obojga małżonków wzajemnie, albo przynajmniej u jednego z małżonków w stosunku do drugiego, takiego nastawienia psychicznego, że dalsze pozostawanie w małżeństwie jest dla obojga małżonków, albo dla przynajmniej jednego z nich, u którego to nastawienie psychiczne istnieje nie do zniesienia, zaś małżeństwo jako całość nie spełnia - i w granicach ludzkich przewidywań nigdy już nie będzie spełniać - swej funkcji społecznej*²⁸⁵. Wedle tej koncepcji, rozkład więzi fizycznej czy gospodarczej może, ale nie musi wystąpić, ażeby móc orzec o zupełnym rozkładzie pożycia małżeńskiego.

Biorąc pod uwagę koncepcję obiektywną *klasyczną*, ustalając zupełny rozkład pożycia, należy stwierdzić zanik więzi uczuciowej, fizycznej i gospodarczej, natomiast w przypadku koncepcji subiektywnej należy wyłącznie wykazać zanik więzi uczuciowej. Nie sposób się z tym zgodzić. Największą wadą koncepcji subiektywnej jest to, że nie obejmuje ona całego obszaru pożycia, na małżeństwo nie składa się przecież jedynie więź psychiczna. Mało tego, nadal zdarzają się małżeństwa z tak zwanego rozsądku, gdzie więź uczuciowa nie jest tak istotna czy głęboka jakby to wynikało z definicji J. Gwiazdomorskiego, zawierane są z uwagi na nieplanowaną ciążę czy chociażby z powodów ekonomicznych. Badania wykazują, iż chociaż w większości przypadków - 73%

²⁸² J. Gwiazdomorski, *Rozkład wspólności jako podstawa rozwodu...*, s. 63.

²⁸³ Ibidem.

²⁸⁴ Ibidem, s. 70.

²⁸⁵ Ibidem, s. 66.

kobiet oraz 72% mężczyzn²⁸⁶, małżeństwo jest zawierane z powodów uczuciowych, to jednak 20% z nich powstaje jedynie z obawy przed samotnością²⁸⁷. Trafnie zauważa A. Kędzierska, która uważa, iż *przyznając intensywności więzi uczuciowej rolę wyznacznika rozkładu pożycia, za minimum niezbędne do uznania, że więź ta w ogóle istnieje, należałoby uważać obustronną chęć pozostawania w związku*²⁸⁸. Autorka podkreśla, że nie chodzi tu o wolę wyrażaną zewnętrznie, lecz o wewnętrzną postawę, głęboką chęć pozostawania w małżeństwie, chowającą się niejednokrotnie pod pozorami zachowań zewnętrznych. A zatem nastawienie psychiczne małżonków względem siebie, winno być wnikliwie badane przez sąd. Udowodnienie istnienia określonych stanów wewnętrznych jest niebywale trudne, o ile w ogóle możliwe. W jaki sposób można ustalić czy między małżonkami występują jeszcze uczucia? Wnioskować o ich wzajemnym nastawieniu można na podstawie ich pisemnych oraz ustnych zapewnień jak również innych udowodnionych faktów z życia²⁸⁹. Podkreślenia wymaga fakt, iż nawet wyrażana wprost chęć rozwiązania małżeństwa czy to przez oboje czy też jednego z małżonków nie jest wystarczającą przesłanką do jego formalnego zakończenia, to sąd na podstawie zewnętrznych okoliczności musi znaleźć odpowiedź na pytanie czemu małżeństwo należy rozwiązać. Nie wydaje się jednak, ażeby skład sądu był uprawnionym do oceny czy też analizy ludzkiej psychiki. J. Gwiazdomorski, broniąc swojego stanowiska wykazywał, iż istnieją także inne sytuacje, w których sąd jest zmuszony badać aspekty ludzkiej psychiki, a zasadność tej praktyki nie jest kwestionowana. Jako przykłady podawał:

- art. 8 i 9 k.k. - ocena sądu czy dany czyn został popełniony w sposób umyślny czy nie;
- art. 84 k.c. - ocena sądu czy oświadczenie woli zostało złożone pod wpływem błędu co do treści czynności prawnej;

²⁸⁶ A. Kotlarska - Michalska, *Analiza porównawcza wybranych wskaźników więzi rodzinnej wielkomiejskich małżeństw w starszym wieku* [w:] Z. Tyszką (red.) *Analiza przemian wybranych kategorii rodzin polskich*, Poznań 1990, s. 196.

²⁸⁷ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu...*, s. 52.

²⁸⁸ A. Kędzierska, *O rozkładzie pożycia jako o przesłance rozwodowej (W związku z artykułem prof. J. Gwiazdomorskiego)*, NP. 1956, nr 4, s. 71.

²⁸⁹ *Ibidem*, s. 73.

– art. 7 k.c. - ocena sądu, czy dane działanie było podjęte w dobrej czy złej wierze, w przypadku próby wzruszenia domniemania²⁹⁰.

Przedstawione argumenty nie wydają się przekonujące, ponieważ przepisy przywołane przez autora odnoszą się do pojedynczych, incydentalnych zachowań, a nie, jak w przypadku małżeństwa, do długotrwałych relacji, które mogą trwać przez wiele lat i są znacznie bardziej złożone. W związku z tym, przyjęcie subiektywnej koncepcji budzi obawy, że w praktyce kluczowe znaczenie miałaby strona, która wyraża wolę utrzymania małżeństwa. Co więcej, mogłoby to prowadzić do sytuacji, w której sądy, z powodu trudności w wykazaniu subiektywnego rozkładu pożycia, odmawiałyby orzeczenia rozwodu, nawet w sytuacjach, gdy faktycznie nastąpił trwały rozkład pożycia.²⁹¹

Kolejną koncepcją dotyczącą rozkładu pożycia jest *koncepcja normatywna*. Aleksander Wolter stał na stanowisku, iż rozkład pożycia polegał na wynikającym z aktu woli niewykonywaniu obowiązków małżeńskich przez co najmniej jednego z małżonków²⁹². Niewykonywanie tych obowiązków świadczy o rozkładzie pożycia tylko wtedy, kiedy jest wyrazem wspólnej decyzji małżonków oraz wtedy, gdy zgodnie z zasadami doświadczenia życiowego może ono prowadzić do zupełnego i trwałego rozkładu pożycia²⁹³. Według Aleksandra Woltera zupełny rozkład pożycia występuje w sytuacji braku obustronnej woli utrzymania pożycia, zerwania wspólności *stołu i łóża*, kiedy towarzyszy mu stanowcza i zrealizowana wola niewykonywania żadnych obowiązków małżeńskich²⁹⁴. Zaś trwały rozkład pożycia występuje wtedy, gdy zasady doświadczenia życiowego uzasadniają przypuszczenie, iż rozkład, który wystąpił jest nieodwracalny. Zgodnie z powyższą koncepcją wola pozostawania w małżeństwie winna być rozumiana jako nie tylko ta wyrażana bezpośrednio na zewnątrz, lecz ta wewnętrzna chęć utrzymania związku. W tym

²⁹⁰ J. Gwiazdomorski, *Rozkład wspólności jako podstawa rozwodu...*, s. 69-70.

²⁹¹ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu...*, s. 54.

²⁹² A. Wolter, *Przesłanki rozwodu w prawie polskim* (oryginał maszynopisu zaginął - K.K.) - zob. J. Winiarz, *Dyskusja w Dziale Prawa Cywilnego INP PAN nad pracą prof. Aleksandra Woltera "Przesłanki rozwodowe w prawie polskim"*, PiP 1961, z. 6, s. 1027-1029.

²⁹³ J. Winiarz, *Dyskusja...*, s. 817.

²⁹⁴ Ibidem.

wymiarze A. Wolter nawiązuje do ujęcia przedstawionego przez A. Kędzierską²⁹⁵. Ujęcie normatywne Aleksandra Woltera jest zatem zbliżone częściowo do koncepcji obiektywnej, przy czym rozkład więzi fizycznej i gospodarczej rozpatrywany jest poprzez pryzmat obowiązków małżeńskich występujących w tych obszarach²⁹⁶.

Kolejnym zwolennikiem koncepcji normatywnej był S. Szer, wedle którego rozkład pożycia ma miejsce wtedy, kiedy pożycie pomiędzy małżonkami nie funkcjonuje w sposób, jaki wymagają tego normy prawa wynikające z przepisów art. 23 i 27 k.r.o. oraz zasad współżycia społecznego. Inaczej rzecz ujmując, wtedy, kiedy małżonkowie nie spełniają swoich powinności, których źródłem są przepisy prawa stanowionego oraz zasady współżycia społecznego²⁹⁷. Zupełny rozkład pożycia występuje natomiast wtedy, gdy oboje bądź też jeden z małżonków nie wykonują żadnego z podstawowych obowiązków, a trwały wtedy, kiedy nie można się spodziewać, iż małżonkowie powrócą do ich wykonywania²⁹⁸. S. Szer ponadto pisał, że *jest oczywiste, że o tym czy ma miejsce rozkład (...) decyduje sąd, który swe ustalenia pod tym względem oprzeć jednak musi przede wszystkim na dającym się zaobserwować, obiektywnie istniejącym w małżeństwie stanie rzeczy. W oparciu o ujawnione na zewnątrz fakty sąd może ocenić, jaka jest subiektywna (psychiczna) postawa małżonków względem siebie*²⁹⁹. Odnosząc się do koncepcji subiektywnej J. Gwiazdomorskiego, S. Szer stwierdził *stanowisko powyższe jest ponadto nieżyciowe, ponieważ karze sędziemu dla udowodnienia rozkładu ustalać stan "nastawienia psychicznego" małżonków*³⁰⁰. Można przypuszczać, iż S. Szer traktował małżeństwo jako całość, nie dzielił na sferę wewnętrzną i zewnętrzną, kluczem do jego poglądów jest wypowiedziane przez niego *zachowanie się małżonków w stosunkach wzajemnych jest przejawem ich nastawienia psychicznego wobec siebie; wyjątki pod tym względem w niczym*

²⁹⁵ Ibidem.

²⁹⁶ A. Wolter, *Przesłanki rozwodu według projektu kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, SPNWNS 1963, z. 2, s. 47-50.

²⁹⁷ S. Szer, *Prawo rodzinne*, 1966, s. 157.

²⁹⁸ Ibidem.

²⁹⁹ Ibidem, s. 158.

³⁰⁰ Ibidem, z niewielką korektą stylistyczną i ortograficzną Autorki.

nie osłabiają tej życiowo potwierdzonej (...) zasady³⁰¹. Inaczej rzecz ujmując, według S. Szera to przede wszystkim obiektywne okoliczności, które polegają na niewykonywaniu obowiązków małżeńskich składają się na rozkład pożycia. Koncepcja normatywna przedstawiana przez wyżej wymienionego autora w ogóle nie uwzględnia więzi uczuciowych, wręcz eliminuje je z uwagi na trudności z ustaleniem ich stanu. Jednak myślenie takie jest krótkowzroczne, albowiem zdarza się, że małżonkowie nie wypełniają ciężących na nich obowiązków, z uwagi na przykład na pracę poza miejscem zamieszkania, jednak nadal łączą ich uczucia, więc nie można tutaj mówić o rozkładzie pożycia. Reasumując, rozkład pożycia zgodnie z teorią normatywną przedstawianą przez S. Szera polega na nieusprawiedliwionym niewykonywaniu obowiązków małżeńskich³⁰².

Podsumowując powyższe rozważania, uważam, że żadna z omawianych koncepcji nie jest w pełni zadowalająca. Skrajne podejścia, jakie znajdziemy w koncepcji subiektywnej, według której pożycie małżeńskie sprowadza się jedynie do więzi psychicznej małżonków, są absolutnie nie do przyjęcia, ponieważ – jak wskazano wcześniej – małżeństwo obejmuje wiele różnych aspektów, a sfera psychiczna stanowi tylko jeden z nich. Koncepcja ta pomija inne, równie istotne sfery. Z kolei koncepcja normatywna koncentruje się zbyt mocno na zewnętrznych objawach rozkładu małżeństwa. Najbardziej trafna wydaje się koncepcja obiektywna, choć nie jest ona wolna od wad. Po bliższym zapoznaniu można jednak przyznać, że dąży do kompleksowego ujęcia stanu faktycznego, który określamy jako rozkład pożycia.

Przyczyną rozkładu pożycia może być właściwie każda okoliczność, która sprawia, że małżonkowie lub jeden z nich nie widzi dalszej możliwości trwania w związku. Aktualnie obowiązujące przepisy prawa nie uzależniają udzielenia rozwodu od konkretnej przyczyny, a ponadto nie wymaga się, aby ta przyczyna była ważna, co miało miejsce pod rządami wcześniejszego kodeksu rodzinnego (zgodnie z art. 29 k.r. *jeżeli między małżonkami nastąpił z ważnych powodów zupełny i trwały rozkład pożycia, każdy z małżonków może żądać, aby sąd rozwiązał małżeństwo przez rozwód (...)*). Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego, badanie przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego jest istotne z kilku względów: pozwala ocenić charakter i stopień rozkładu pożycia, zwłaszcza pod kątem jego trwałości, a także ustalić, który z małżonków ponosi winę za rozkład pożycia oraz czy

³⁰¹ Ibidem, s. 159.

³⁰² R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu...*, s. 57.

rozvodu nie domaga się małżonek wyłącznie winny. Ponadto badanie przyczyn pozwala określić, czy orzeczenie rozvodu w danej sprawie nie byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego³⁰³.

W świetle obowiązującego prawa przyczyny rozkładu w danej sprawie mają znaczenie, jednak z dogmatycznoprawnej perspektywy ich badanie nie wnosi istotnych wartości poznawczych. W prawie każda okoliczność może być uznana za przyczynę rozkładu pożycia, dlatego też zrozumienie rzeczywistych powodów powinno raczej interesować psychologów, socjologów czy terapeutów niż prawników. Należy również zauważyć, że nie można jednoznacznie stwierdzić, że konkretne wydarzenie doprowadziło do trwałego i zupełnego rozkładu pożycia, ponieważ zazwyczaj jest to wynik wielu różnych przyczyn, które występują w różnych konfiguracjach, a dopiero ich łączna analiza podlega ocenie sądu. Rozpatrywanie, czy dana przyczyna jest zawiniona czy nie, prowadzi do zbyt uproszczonych i schematycznych wniosków. Ponadto ocena, czy konkretna przyczyna jest zgodna z zasadami współżycia społecznego, ma ograniczone znaczenie praktyczne. Jak wskazał Sąd Najwyższy, rozwód nie stoi w sprzeczności z zasadami współżycia społecznego, jeżeli małżonek sprzeciwiający się rozwodowi jest wyłącznie winny lub jeśli wina leży po obu stronach, lecz nie da się precyzyjnie ocenić, która strona ma większy ciężar odpowiedzialności, w tym również małżonek, który wnosi o rozwód.³⁰⁴ A więc ocena konkretnej przyczyny zależy głównie od tego po stronie, którego z małżonków leży oraz czy została przez niego zawiniona³⁰⁵.

Rozkład pożycia małżeńskiego jest skutkiem konkretnych zdarzeń, które miały miejsce pomiędzy małżonkami. O rozpadzie małżeństwa zwykle decyduje jakaś przyczyna dla jednych ważna dla innych błaha, zawiniona bądź też niezawiniona, możliwa jednoznacznie do wskazania lub zawoalowana w sekwencji zdarzeń małżeńskiego pożycia. M. Wieczorek podała i sklasyfikowała społeczno - ekonomiczne oraz demograficzne przyczyny rozwodów, szczegółowo wyodrębniając czynniki, które są determinantami

³⁰³ *Wytyczne z 1968* - punkt I Uchwały pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 1968 roku, III CZP 70/66, OSN 1968, nr 5, poz. 77.

³⁰⁴ *Wytyczne z 1968...* - punkt II.

³⁰⁵ R. Dubowski, *Materialnoprprawne przesłanki rozvodu...*, s. 61.

rozwodów³⁰⁶. J. Grabowicz, odnosząc się do problematyki konfliktu małżeńskiego, przedstawił zagadnienie rzeczywistych przyczyn konfliktów małżeńskich oraz *sądowych przyczyn dążenia do rozwodu*, które są wynikiem małżeńskiej umowy przedrozdowej³⁰⁷. J. Górecki³⁰⁸ wskazał natomiast, że małżonkowie w rozmaity sposób ukrywają rzeczywiste lub też przedstawiają nieistniejące przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego. Autor wyodrębnił dwa rodzaje procesów rozwodowych, te w których małżonkowie prowadzą spór dotyczący rozwodu, winy bądź też dzieci tzw. *proces sporny*, bądź w których strony uzgodniły swoje stanowiska w powyższych kwestiach oraz nie prowadzą sporu tzw. *proces zgodny*. *Proces zgodny* polega na tym, że sąd rozwodowy spełnia rolę organu, który po otrzymaniu pozwu rozwodowego wydaje wyrok rozwodowy jedynie na podstawie zgodnego żądania stron. *Zmierzając bowiem do uzgodnionych celów procesowych, w szczególności dążąc zgodnie do uzyskania rozwodu, małżonkowie dokonują zmywy: ustalają wspólnie treść swych zeznań, a sąd ogranicza postępowanie dowodowe do ich przesłuchania. Zeznając, ukrywają rzeczywiste przyczyny i przejawy rozkładu pożycia (...) wskutek tego uniemożliwiają sądowi dokonanie kontroli istnienia, stopnia, trwałości rozkładu; a brak tej kontroli pociąga za sobą rozwiązywanie małżeństw, które nie uległy rozkładowi, bądź mu uległy w nie dość znacznej mierze*³⁰⁹. W sytuacjach takich postępowanie dowodowe zostaje ograniczone do przesłuchania stron na podstawie art. 442 k.p.c. (w sytuacji gdy małżonkowie nie mają wspólnych małoletnich dzieci) bądź sąd przeprowadza dowód na przykład w postaci zeznań świadka, który nie wnosi nic do sprawy, lecz czyni zadość wymogom procedury cywilnej. Pojęcie tak zwanych rozwodów zgodnych jest używane w literaturze często.

Główny Urząd Statystyczny w Rocznikach Demograficznych wymienia następujące przyczyny rozwodów³¹⁰:

– *niedochowanie wierności małżeńskiej;*

³⁰⁶ M. Wieczorek, *Demograficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania rozwodów w Polsce*, Monografie i Opracowania, SGH, Warszawa, 1990, s. 18 i nast.

³⁰⁷ J. Grabowicz, *Czynniki integracji i dezintegracji małżeństwa na wsi*, s. 132.

³⁰⁸ J. Górecki, *Rozwód*, s. 102.

³⁰⁹ *Ibidem*, s. 121.

³¹⁰ *Rocznik Demograficzny GUS*, Warszawa 2012, s. 246.

- *nadużywanie alkoholu;*
- *naganny stosunek do członków rodziny;*
- *trudności mieszkaniowe;*
- *nieporozumienia na tle finansowym;*
- *niezgodność charakterów;*
- *niedobór seksualny;*
- *dłuższa nieobecność;*
- *różnice światopoglądowe;*
- *inne.*

W latach 2002–2022 najczęściej występującą główną przyczyną rozwodów, według danych statystycznych GUS, była niezgodność charakterów. Pojęcie to jest niezwykle szerokie i wydaje się, iż w wielu sprawach może być tak naprawdę fikcyjną przyczyną, ukrywającą rzeczywiste podłoże rozkładu pożycia, może oczywiście być główną przyczyną rozkładu małżeństwa, jednak częściej jest chyba przyczyną sprawczą, aniżeli przyczyną genetyczną. *Poprzez przyczynę sprawczą należy rozumieć okoliczność będącą bezpośrednim czynnikiem wpływającym na decyzję o rozwodzie. Przyczyna genetyczna to taka, która sięga do źródła rozkładu pożycia małżeńskiego (np. rozwodogennych motywów zawarcia małżeństwa, takich jak nieplanowana ciąża)*³¹¹. Potwierdzeniem powyższych wywodów są wyniki badań przeprowadzonych w latach siedemdziesiątych XX w. przez W. Stojanowską³¹². Pośród zbadanych spraw jedną z najczęściej występujących przyczyn rozkładu pożycia wskazywanych w pozwie rozwodowym była niezgodność charakterów. Dopiero w toku procesu sądowego następowała weryfikacja tej enigmatycznej przyczyny, a zatem nie było potrzeby uwzględnienia jej w katalogu głównych przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego ustalonych przez sąd³¹³. Statystyki sądowe ostatnich lat wskazują, iż najczęstszą główną przyczyną rozkładu pożycia małżeńskiego jest niezgodność charakterów, widać jednak tendencję, do ustalania przez sąd w toku postępowania czym ta

³¹¹ K. Sawczuk - Skibińska, *Rozkład pożycia a możliwość pojednania małżonków w procesie o rozwód*, Warszawa 2016, wydanie internetowe na stronie *Legalis.pl* - dostęp dnia 6 kwietnia 2020 roku.

³¹² W. Stojanowska, *Problematyka rozwodów w świetle badań*, Warszawa 1977, s. 75.

³¹³ *Ibidem*.

owa niezgodność charakterów jest. J. Suwar podzielił przyczyny rozwodów na cztery kategorie ze względu na źródło występującego konfliktu³¹⁴:

- *psychologiczne (m.in. alkoholizm, różnice cech charakteru, różnice w wykształceniu);*
- *obiektywne (m.in. relacje z rodziną współmałżonka, warunki mieszkaniowe i materialne);*
- *macierzyńsko-pedagogiczne (m.in. różnice na temat wychowania dziecka, brak dziecka, brak zainteresowania domem i rodziną);*
- *naruszenie wierności małżeńskiej.*

Przedstawione powyżej argumenty bezsprzecznie pokazują, iż zagadnienie przyczyn rozkładu pożycia jest bardzo złożone. Jego wieloaspektowość sprawia, że żaden z tworzonych katalogów przyczyn nie ma charakteru zamkniętego. Jednakże założeniem klasyfikowania przyczyn rozwodu powinno być możliwie najdokładniejsze ich skategoryzowanie oraz przybliżenie do rzeczywistych przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego. Jak powszechnie wiadomo okoliczności, sprawiające rozkład pożycia małżeńskiego, nie są obojętne prawu rozwodowemu. Może się wydawać, że kolejne regulacje prawa rodzinnego bagatelizują znaczenie przyczyn rozwodu, jednakże ich nieobecność w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym nie oznacza, że nie mają znaczenia w czasie procesu rozwodowego.

Przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego mogą się pojawić jeszcze przed zawarciem związku małżeńskiego, dzieje się to za sprawą tego, że partnerzy mieszkają ze sobą przez jakiś czas przed zawarciem związku, różnica jest jedynie taka, że ich związek nie jest sformalizowany. Sąd Najwyższy wskazał, iż żeby móc uznać, iż przyczyny rozkładu pojawiły się jeszcze przed zawarciem związku małżeńskiego muszą one mieć swoje odzwierciedlenie w aktualnej sytuacji małżonków, a zatem musi między nimi istnieć związek przyczynowo - skutkowy³¹⁵. W świetle spraw rozpatrywanych przez Sąd Najwyższy najczęściej zdarzało się, że właściwa przyczyna, która powodowała rozkład

³¹⁴ J. Suwart, *Konflikty małżeńskie w świetle badań socjologicznych*, s. 11, cyt. za Karolina Sawczuk - Skibińska, *Rozkład pożycia....*

³¹⁵ Orzeczenie SN z dnia 11.11.1954 r., II C 1492/53, OSN 1955, nr 3, poz. 62.

pożycia była ukrywana przez jednego z małżonków³¹⁶. A zatem skoro każda okoliczność może być uznana za przyczynę rozkładu pożycia, to także ta zawiniona jeszcze przed zawarciem związku małżeńskiego także.

Wady oświadczenia woli pojawiająca się w trakcie zawierania związku małżeńskiego także mogą stanowić przyczynę rozkładu małżeństwa³¹⁷. Do wad oświadczenia woli zalicza się:

- *groźbę* - art. 87-88 k.c.;
- *brak świadomości lub swobody* - art. 82 k.c.;
- *pozorność* - art. 83 k.c.;
- *błąd* - art. 84-86 k.c.

Jakkolwiek ciężko sobie wyobrazić sytuację, że małżeństwo zawarte na przykład pod wpływem groźby rozpoczęło jakiegokolwiek pożycie jednak, dopóki nie zostanie ono formalnie unieważnione uważa się, że istnieje.

W dniu 15 listopada 1998 roku wprowadzono do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego art. 15¹, zgodnie z którym *małżeństwo może być unieważnione, jeżeli oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński lub oświadczenie przewidziane w art. 1 § 2 zostało złożone:*

- 1) przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli;*
- 2) pod wpływem błędu co do tożsamości drugiej strony;*
- 3) pod wpływem bezprawnej groźby drugiej strony lub osoby trzeciej, jeżeli z okoliczności wynika, że składający oświadczenie mógł się obawiać, że jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste.*

Podkreślenia wymaga fakt, iż przez wejściem w życie ww. przepisu małżonkowie, którzy zawarli związek poprzez *wadliwe* oświadczenie woli mogli jedynie je rozwiązać poprzez rozwód wykazując tym samym trwały i zupełny rozkład pożycia oraz zastosowania nie miała żadna z negatywnych przesłanek. Aktualnie strony mogą wybrać, czy chcą takie

³¹⁶ Orzeczenie SN z dnia 13.01.1953 r., C 1631/52, OSN 1954, nr 1, poz. 9, orzeczenie SN z dnia 19.06.1956 r., I C.R. 49/56, PiP 1956, z. 12, s. 1106-1107.

³¹⁷ Orzeczenie SN z dnia 8.10.1952 r., C 1809/51, NP. 1953, nr 6, s. 56.

małżeństwo unieważnić, wziąć rozwód czy wytoczyć powództwo o separację, przyjmując, iż każde z wyżej wymienionych żądań zależy od różnych przesłanek oraz wywołuje odmienne skutki prawne³¹⁸. Zdania powyższego nie podziela A. Zieliński, wedle którego po dodaniu do Kodeksu art. 15¹ wyłączono możliwość powoływania się na wady oświadczeń woli jako przyczynę rozkładu pożycia w postępowaniu o orzeczenie rozwodu³¹⁹. Nie sposób się jednak z tym stwierdzeniem zgodzić, albowiem przesłanką nie są wady oświadczenia woli same w sobie lecz zupełny i trwały rozkład, którego może wywołać każda przyczyna³²⁰. Wyżej przedstawiony pogląd jest również nietrafiony z uwagi na to, iż podstawy unieważnienia mają ograniczone zastosowanie, a zatem rozwód nie utracił swego znaczenia w sytuacji, gdy małżeństwo zostało zawarte pod wpływem błędu. Zgodnie z art. 15¹ § 3 k.r.o. - *nie można żądać unieważnienia małżeństwa po upływie sześciu miesięcy od ustania stanu wyłączającego świadome wyrażenie woli, od wykrycia błędu lub ustania obawy wywołanej groźbą – a w każdym wypadku po upływie lat trzech od zawarcia małżeństwa*. Warto także zauważyć, iż w katalogu błędów nie wskazano pozorności, która na przykład w sytuacji zawierania związku małżeńskiego z obcokrajowcem może być kluczowa, albowiem tylko w taki sposób można nabyć uprawnienia do pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. W doktrynie wskazuje się na to, iż w świetle art. 15¹ k.r.o. błąd może odnosić się tylko co do tożsamości osoby i przepis ten nie może być zastosowany, gdy przedmiotem błędu są cechy osobiste przyszłego małżonka³²¹.

Pomimo tego, że wady oświadczenia woli mogą być przyczyną rozkładu pożycia, to należy jednak podkreślić, iż winny być traktowane jako jedna z okoliczności faktycznych, lecz same w sobie nie nadają się do stosowania w sprawie rozwodowej. Nieważnym jest,

³¹⁸ Z. Krzemiński, *Rozwód. Praktyczny komentarz. Orzecznictwo. Piśmiennictwo. Wzory pism*, Kraków 2006, s. 40-41.

³¹⁹ A. Zieliński, *Rozwód. Materialnoprawne podstawy rozwodu oraz postępowanie odrębne w sprawie o rozwód. Komentarz praktyczny z orzecznictwem. Wzory pism procesowych*, Warszawa 2016, s. 35-36.

³²⁰ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu...*, s. 64.

³²¹ A. Zielonacki [w:] *KRO. Komentarz*, H. Dolecki (red.), T. Sokołowski, Warszawa 2013, s. 73-74.

czy błąd okazał się istotny jak wymaga tego art. 84 § 2 k.c., a kluczowym zaś to czy wywołał on zupełny oraz trwały rozkład³²².

Zgodnie z wytycznymi z roku 1955 *rozkład jest zupełny, gdy nie istnieje między małżonkami więź duchowa, fizyczna ani gospodarcza*³²³. Definicja ta przyjęła się w literaturze i orzecznictwie, a na jej podstawie sformułowano pojęcie pożycia małżeńskiego, opartego na trzech więziach - duchowej, fizycznej i gospodarczej³²⁴. A zatem badając zupełność rozkładu trzeba objąć wszystkie wyżej wspomniane obszary. Rozkład zupełny jest stwierdzany, jeśli ustali się wygaśnięcie, a co za tym idzie nieistnienie żadnych relacji pomiędzy małżonkami w tych obszarach³²⁵. Sprawa na pierwszy rzut wydaje się dość prosta i oczywista jednak w rzeczywistości rodzi szereg problemów, które zostaną wskazane poniżej.

Do więzi gospodarczej zalicza się wspólne zamieszkiwanie, wydatkowanie środków, wspólne prowadzenie działalności gospodarczej, branie pod uwagę interesów drugiego małżonka w decyzjach związanych z pracą zarobkową, czy też podział obowiązków domowych³²⁶. Sąd Najwyższy w Wytycznych z 1955 roku wyraził następujący pogląd, *gdy jednak przy zupełnym braku więzi duchowej i fizycznej pozostały pewne elementy więzi gospodarczej, rozkład pożycia może być mimo to uznany za zupełny, jeśli utrzymanie elementów więzi gospodarczej (np. wspólnego mieszkania) wywołane zostało szczególnymi okolicznościami*³²⁷. Pogląd ten ma zasadnicze znaczenie dla sądu, który orzeka w sprawie o rozwód, jeśli na przykład małżonkowie nadal mieszkają pod jednym dachem bądź wspólnie prowadzą działalność gospodarczą, albowiem ciężko jest nie zauważyć, że rozwiązanie powyższego problemu obarczone jest wieloma sprzecznościami. Patrząc na powyższą sytuację można stwierdzić, że rozkład nie jest zupełny, co strony same potwierdzają, jednak fakty są zupełnie przeciwne. Przedstawiony przykład obrazuje to, iż

³²² R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozvodu...*, s. 64.

³²³ Podobnie w orzeczeniu SN z dnia 7.11.1955 r., III Cr 1328/54, PiP 1957, z. 2, s. 410-413.

³²⁴ zob. Z. Wiszniewski [w:] *KR. Komentarz*, M. Grudziński, J. Ignatowicz, 1959, s. 190.

³²⁵ A. Olejniczak, *Materialnoprawne przesłanki...*, s. 21.

³²⁶ T. Sokołowski [w:] *System Prawa Prywatnego...*, s. 618-620.

³²⁷ Zdanie powyższe znalazło uznanie w doktrynie m.in. przez H. Haak, *Ustanie małżeństwa. Komentarz*, Toruń 1998, s. 25; B. Czech [w:] *KRO. Kom.*, K. Piasecki (red.), Warszawa 2011, s. 381.

wskazana w ustawie koncepcja rozkładu zupełnego w praktyce nie jest wystarczająca. Polski ustawodawca nie przewidział wyjątków, które pozwalałyby przyjąć, że rozkład pożycia jest zupełny, w sytuacji, kiedy istnieją życiowo uzasadnione przypadki pozostawania we wspólnocie gospodarczej. W § 1567 ust. 2 niemieckiego kodeksu cywilnego (BGB) odnajdujemy *wspólne życie przez krótki czas, stanowiące próbę pojednania, nie przerywa, ani nie zawiesza okresu określonego w § 1566*³²⁸, który to przepis przewiduje okres faktycznej separacji niezbędnej do określenia, czy doszło do rozkładu pożycia³²⁹. Zgodnie z art. 81 hiszpańskiego kodeksu cywilnego obowiązującym od dnia 9 sierpnia 1981 roku do dnia 9 lipca 2005 roku *ustaniu pożycia małżeńskiego (...) nie sprzeciwia się utrzymywanie lub czasowe wznowienie życia w jednym mieszkaniu, jeśli wynika to (...) z konieczności, próby pojednania lub ma to na względzie interes dzieci (...), Przerwanie pożycia małżeńskiego, jeśli zostało wywołane z motywów pracowniczych, zawodowych lub innej przyczyny o podobnej naturze*³³⁰. Biorąc pod uwagę całość powyższych rozważań przychyliam się do stanowiska, iż każda sprawa rozwodowa jest indywidualna, a to sąd musi zbadać, czy pozostawanie w jakiejś zależności gospodarczej może zaważyć na orzeczeniu rozwodu.

W powyższym podrozdziale będę się zastanawiać także i nad tym, czy utrzymywanie więzi fizycznych bądź jednorazowy stosunek płciowy ma wpływ przy orzekaniu zupełności rozkładu w sytuacji, gdy więzi gospodarcza i duchowa już nie istnieją.

W latach pięćdziesiątych XX wieku w orzecznictwie Sądu Najwyższego utrwalił się pogląd, iż utrzymywanie stosunków fizycznych wyklucza możliwość uznania rozkładu pożycia za zupełny nawet jeśli relacje między małżonkami nie są harmonijne³³¹.

W wytycznych z 1955 roku doprecyzowano ten fakt w ten sposób, że *nawet sporadyczne tylko stosunki fizyczne między małżonkami z reguły będą wskazywać, że rozkład*

³²⁸ *Bürgerliches Gesetzbuch*, kodeks dostępny na stronie Federalnego Ministerstwa Sprawiedliwości i Ochrony Konsumentów pod adresem - https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_1567.html - dostęp dnia 19 kwietnia 2020 roku.

³²⁹ R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu...*, s. 66.

³³⁰ BOE nr 172 z dnia 20 lipca 1981 roku, s. 16457-16462.

³³¹ Orzeczenie SN z dnia 5.01.1952 r., C 431/51, NP. 1953, nr 5, s. 81.

*pożycia nie jest jeszcze zupełny*³³². Aktualnie w doktrynie przyjmuje się podobne stanowisko.

A. Olejniczak uważa, iż każda sytuacja wyjątkowa uzasadnia uznanie zupełnego rozkładu pożycia: *zachodzi, gdy małżonek bezpodstawnie przeświadczony o możliwości nawiązania ponownie pożycia podejmuje próbę znalezienia właśnie w tej płaszczyźnie porozumienia, kontaktu ze współmałżonkiem, lecz pomimo seksualnego zbliżenia stan rozkładu pożycia nie uległ zmianie*³³³.

Reasumując, należy rozważyć, czy jednorazowe podjęcie współżycia fizycznego może mieć wpływ na rozstrzygnięcie czy doszło do rozkładu pożycia. Każdorazowo należy sprawę rozpatrywać indywidualnie, przychylam się to twierdzenia A. Olejniczka, albowiem skoro małżonkowie spróbowali podjąć próbę pojednania nawet poprzez jednorazową relację intymną, a jednak nadal chcą się rozstać, to nie można uznać, iż rozkład nie jest zupełny i należy orzec rozwód.

W wytycznych z 1955 roku może zauważyć, iż ustawodawca dopuszczał uznanie rozwodu pomimo istnienia pewnych elementów więzi fizycznej i gospodarczej, nie ma jednak podobnych twierdzeń, jeśli chodzi o więź duchową. Z powyższego można wnioskować, iż nie dopuszczano uznania rozkładu za zupełny, jeśli między małżonkami istniała więź emocjonalna³³⁴.

W doktrynie utrwalił się pogląd, iż wrogiego nastawienia małżonków nie należy utożsamiać z rozkładem więzi duchowej. Wspomniany powyżej A. Olejniczak uważa, że zupełność rozkładu musi być oceniana jedynie w granicach określonych tym pojęciem, a dotyczyć ma tylko rozkładu więzi małżeńskich, a nie relacji międzyludzkich³³⁵. Można sobie wyobrazić sytuację, która z całą pewnością nie raz ma miejsce, iż małżonkowie pomimo rozwodu mają ze sobą poprawne, a nawet przyjacielskie relacje, nie oznacza, to

³³² Pkt. II *Wytycznych z 1955 roku*, zob. B. Walaszek, *Zarys...*, s. 98-99, por. J. Ignaczewski, *Rozwód po nowelizacji...*, s. 14, A. Zieliński, *Rozwód...*, s. 40.

³³³ A. Olejniczak, *Materialnoprawne przesłanki...*, s. 27.

³³⁴ H. Dolecki, T. Sokołowski, *KRO. Komentarz*, 2013, s. 386.

³³⁵ A. Olejniczak, *O pogłębianiu rozkładu pożycia i winie małżonków*, [w:] M. Andrzejewski (red.), *Księga Jubileuszowa Profesora Tadeusza Smoczyńskiego*, Toruń 2008, s. 291.

jednak, iż rozkład zupełny pożycia nie nastąpił. Brak jest kryteriów, które pozwoliłyby odróżnić relacje duchowe małżeńskie od relacji międzyludzkich, a zatem to znowu do sądu będzie należała ocena czy małżonkowie powinni uzyskać rozwód czy nie. Nie można doprowadzać do tego, że aby uzyskać rozwód należy chociażby udawać przed sądem wrogość wobec siebie. Nie rzadko jest przecież tak, że małżonkowie pozostają już w innych związkach, jednak wychowują nadal swoje wspólne dzieci, dlatego wręcz pożądanym jest, ażeby nie było pomiędzy nimi konfliktów emocjonalnych.

Podsumowując powyższe rozważania, warto zaznaczyć, że wykładnia przesłanki zupełności rozkładu pożycia, zarówno ta przedstawiana w doktrynie, jak i znajdująca swoje odzwierciedlenie w orzecznictwie, znacznie odbiega od literalnego znaczenia, jakie wskazują przepisy. W rzeczywistości sytuacje, które mogłyby nie zostać uznane za zupełny rozkład, w świetle przedstawionych argumentów i dowodów często są traktowane jako takie. Prowadzi to do sytuacji, w której sąd zyskuje szerokie, niemalże nieograniczone możliwości interpretacyjne, ponieważ granice tego pojęcia są nieostre.

Wystąpienie trwałego rozkładu pożycia jest pozytywną przesłanką, której spełnienie jest konieczne, aby sąd mógł orzec rozwód. Pojęcie trwałości na pierwszy rzut oka nie powinno powodować trudności interpretacyjnych, ponieważ w sensie dosłownym, *zupełny rozkład* oznacza taki stan, który nie jest w żaden sposób odwracalny³³⁶. Podobne rozumienie tego pojęcia znalazło wyraz w uzasadnieniu projektu ustawy wprowadzającej instytucję separacji do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, gdzie wskazano, że *wymaganie trwałego rozkładu pożycia mogłoby nasuwać wątpliwości, czy oczekiwanie na pojednanie małżonków może być brane pod uwagę*³³⁷. W. Stojanowska, pisząc o trwałym rozkładzie, wskazuje na jego nieodwracalność³³⁸. Trwałość małżeństwa nie oznacza jego niezniszczalności, ale raczej odporność na rozpad przez cały czas jego trwania. W kontekście trwałego rozkładu pożycia stwierdza się, że relacje między małżonkami są nieodwracalnie uszkodzone, niezdolne do naprawy. Jednak żaden sąd, wydając wyrok o rozwodzie, nie może być pewny,

³³⁶ Ł. Dąbrówka, A. Dąbrówka, *pojęcie trwały*, [w:] A. Dąbrówka, E. Geller, *Słownik antonimów. 64 000 znaczeń przeciwstawnych i uzupełniających języka polskiego*, Warszawa 1996.

³³⁷ Cytat z druku nr 708 z dnia 12 listopada 1998 roku, zawierającego rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy, Kodeks Cywilny, Kodeks postępowania cywilnego oraz Prawo o aktach stanu cywilnego, III Kadencja Sejmu RP, s. 4.

³³⁸ W. Stojanowska, *Rozwód a dobro dziecka...*, s. 98.

że rozkład jest trwały, ponieważ zdarzają się przypadki, w których rozwiedzeni małżonkowie godzą się i ponownie zawierają związek małżeński. Jak słusznie zauważył J. Mazurkiewicz, *pewność co do trwałości rozkładu pożycia można osiągnąć dopiero po śmierci jednego z małżonków*³³⁹. Na podstawie tych rozważań można stwierdzić, że sąd orzekający w konkretnej sprawie nigdy nie może z całą pewnością przewidzieć, czy małżonkowie w przyszłości nie zdecydują się na wznowienie pożycia.

W wytycznych z 1955 roku wyjaśniono, że „do uznania, że rozkład jest trwały, nie jest konieczne stwierdzenie, że powrót małżonków do pożycia jest bezwzględnie wyłączony. Wystarczy ocena oparta na doświadczeniu życiowym, że w danych okolicznościach powrót małżonków do wspólnego pożycia nie nastąpi”. W świetle tego stanowiska Sądu Najwyższego należy stwierdzić, że nie chodzi o pewność, iż pożycie nie zostanie wznowione, lecz o wysokie prawdopodobieństwo, że do tego nie dojdzie. Pogląd ten zyskał poparcie zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie. A. Olejniczak zauważa, że *zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie panuje zgodność, iż nie jest konieczne stwierdzenie niemożności podjęcia pożycia, lecz ocena prawdopodobieństwa powrotu do wspólnego pożycia w świetle okoliczności sprawy i doświadczenia życiowego*³⁴⁰.

Przesłanka trwałości rozkładu pożycia wskazuje, że istnieje wiele okoliczności, które należy wziąć pod uwagę przy prognozowaniu, czy w danej sprawie nastąpił trwały rozkład małżeństwa. Takimi okolicznościami mogą być m.in. długotrwałość rozłąki, charakter zdarzenia, które spowodowało zupełny rozkład, czy też subiektywne postrzeganie przez małżonków możliwości naprawienia związku. Oczywiście jest, że są to jedynie przykładowe kryteria, które sąd powinien uwzględnić, ponieważ złożoność relacji międzyludzkich jest niemalże nieograniczona. Na przykład Sąd Najwyższy³⁴¹ wskazał, że należy oceniać zachowanie małżonków od możliwie najwcześniejszego okresu ich pożycia, a szczególne znaczenie mają okoliczności zarówno przed, jak i po powstaniu faktycznej separacji. W doktrynie podkreśla się również znaczenie wpływu osób trzecich, takich jak członkowie rodziny małżonka czy dzieci z poprzedniego związku, na trwałość rozkładu pożycia.

³³⁹ J. Mazurkiewicz, *"Rozwodzić" jest przeciwieństwem "zwodzić"...*, s. 453.

³⁴⁰ A. Olejniczak, *Materialnoprawne przesłanki...*, s. 23-24.

³⁴¹ Zob. Orzeczenie SN z dnia 26.08.1958 r., 3 CR 327/57, RPE 1959, z. 3, s. 343-344 oraz Orzeczenie SN z dnia 27.02.1948 r., C III 2338/47, OSN 1949, nr 1, poz. 16.

Biorąc pod uwagę wszystkie te okoliczności, a także inne niewymienione, ponieważ nie sposób omówić wszystkich możliwych przypadków, należy stwierdzić, że stwierdzenie trwałości rozkładu pożycia jest w dużej mierze uznaniowe i zależy od oceny sądu, gdyż nikt nie jest w stanie przewidzieć, jakie sytuacje mogą pojawić się w przyszłości³⁴².

2.3. Negatywne przesłanki rozwodowe

W polskim prawie obowiązują trzy przesłanki negatywne orzeczenia rozwodu, zaliczają się do nich:

- *dobro małoletnich dzieci,*
- *sprzeczność rozwodu z zasadami współżycia społecznego,*
- *zakaz orzekania rozwodu na wniosek wyłącznie winnego małżonka.*

Każda z nich zostanie omówiona w powyższym rozdziale jako osobna część, albowiem każdą należy rozpatrzyć osobno. Dobro dziecka w społecznie uznawanej hierarchii wartości zajmuje nadrzędne miejsce. Ochrona taka wynika z przepisów konstytucyjnych jak i aktów prawa międzynarodowego.

W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w art. 72 wskazano, co następuje:

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.

2. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych.

3. W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka.

4. Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka³⁴³.

³⁴² R. Dubowski, *Materialnoprawne przesłanki rozwodu...*, s. 81.

³⁴³ *Konstytucja RP.*

Natomiast art. 48 ust. 1 zapewnia dziecku wolność sumienia, wyznania i przekonań, z uwzględnieniem stopnia jego dojrzałości. Art. 65 ust. 3 zakazuje stałego zatrudniania dzieci do lat 16. Art. 70 ust. 1 wskazuje na obowiązek szkolny do 18 roku życia. A zatem ustawodawca traktuje ze szczególną troską dobro małoletnich. Ponadto w aktach prawa międzynarodowego dobro dziecka jest szczególnie podkreślane. W Konwencji o prawach dziecka, w art. 3 nakazano, jak najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka we wszelkich działaniach jego dotyczących. W podobnym tonie wyrażane są interesy dziecka w Konwencji haskiej z 1980 roku³⁴⁴, w Europejskiej Konwencji z 1996 roku o wykonywaniu praw dzieci³⁴⁵, w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych³⁴⁶ i innych. A zatem dobro dziecka stanowi dyrektywę zarówno tworzenia jak i stosowania prawa i ma jednakową treść zarówno w polskich jak i międzynarodowych aktach prawnych.

W Polsce potrzeba uwzględniania dobra dziecka w sprawach o rozwód ma bogatą historię o czym szerzej w dalszej części rozdziału.

M. Łopatkowa powiedziała *kategoria dobra dziecka jest tak pojemna, że zmieści się w niej każda dziecięca krzywda*³⁴⁷. Trudno się z tym stwierdzeniem nie zgodzić, jednak szeroko akceptowana w doktrynie była definicja zaproponowana przez S. Kołodziejckiego, który uważał, że dobro dziecka to *zespół wartości duchowych i materialnych, niezbędnych do właściwego rozwoju fizycznego i duchowego dziecka, zarówno w wymiarze intelektualnym jak i moralnym oraz koniecznych do prawidłowego przygotowania do pracy dla dobra całego społeczeństwa*³⁴⁸. A. Olejniczak wskazywał, że dobro dziecka to taka sytuacja, w której z punktu widzenia zaspokajania potrzeb dziecka, zarówno materialnych jak i niematerialnych, jest pozytywnie oceniana w społecznej hierarchii wartości³⁴⁹.

³⁴⁴ *Konwencja dot. cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę*, sporządzona w Hadze 25 października 1980 roku (Dz.U. z 1995r., Nr 108, poz. 528).

³⁴⁵ *Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci*, sporządzona w Strasburgu 25 stycznia 1996 roku (Dz.U. z 2000, Nr 107, poz. 1128).

³⁴⁶ *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych*, otwarty do podpisu w dniu 19 grudnia 1966 roku w Nowym Jorku (Dz.U. z 1977r., Nr 38, poz. 169).

³⁴⁷ Cyt. za J. Mazurkiewicz, *"Rozwodzić" jest przeciwieństwem "zwodzić"....*, s. 457.

³⁴⁸ S. Kołodziejcki, *Dobro wspólnych nieletnich dzieci....* s. 30.

³⁴⁹ A. Olejniczak, *Materialnoprawne przesłanki....*, s. 52.

Polski ustawodawca przyjmując dopuszczalność rozwodów, uwzględnił społeczną potrzebę rozwiązywania tak zwanych związków *martwych*, istniejących jedynie formalnie, lecz wprowadzenie przesłanki negatywnej w postaci dobra dziecka, może wskazywać, iż intencja była taka, żeby utrzymywać nawet te *martwe* związki wtedy, kiedy dobro małoletnich dzieci by na tym ucierpiało.

Artykuł 56 § 2 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego stanowi, że (...) *mimo zupełnego i trwałego rozkładu rozwód nie jest dopuszczalny, jeżeli wskutek niego miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków (...)*. Jej negatywny charakter przejawia się tym, iż jeśli sąd uzna, iż dobro małoletnich ucierpi na skutek rozwodu, to nie ma możliwości rozwiązania małżeństwa, nawet pomimo spełnienia pozytywnej przesłanki. Polski ustawodawca nie przewidział, żadnego odstępstwa od przesłanki dobra dziecka, stąd też można powiedzieć, że jest ona bezwzględna³⁵⁰, a zatem nie ma takiego stanu faktycznego, w którym sąd mógłby orzec rozwód, jeśli dobro dziecka byłoby z tym sprzeczne³⁵¹. Bezwzględność ww. normy wynika z tego, iż należy zapewnić ochronę małoletnim dzieciom z uwagi na ich wiek oraz stopień rozwoju, gdyż są one szczególnie narażone na skutki rozstania rodziców. Sąd Najwyższy w zaleceniach z 1976 roku wskazał, że *prawidłowe wychowanie dzieci, właściwe kształtowanie ich osobowości oraz rozwijanie przez nie talentów jest najlepiej realizowane w trwałym oraz harmonijnym małżeństwie*³⁵². Analogiczne uwagi na ten temat znalazły się w preambule Konwencji o prawach dziecka³⁵³, gdzie wskazywano na bardzo pozytywny wpływ środowiska rodzinnego na rozwój dziecka³⁵⁴. Ochrona interesów dziecka w prawie rozwodowym ma swoje korzenie już w latach 20. ubiegłego stulecia. Art. 58 Projektu prawa małżeńskiego z 1929 roku wskazywał, że *sąd wyrzeczy rozłączenie (separację - K.K.), jeżeli uzna, że względ na dobro małoletnich dzieci nie stoi temu na przeszkodzie oraz jeżeli stwierdzi stały rozkład pożycia (...)*. Projekt ten przewidywał po 3 latach zamianę rozłączenia na rozwód pod warunkiem, że

³⁵⁰ W. Stojanowska, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 11, 2009, s. 691.

³⁵¹ J. Winiarz, *Rozwód...*, s. 567.

³⁵² Pkt. IV.1 uchwały pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 9.06.1976 r., III CZP 46/75, OSN 1976, nr 9, poz. 184.

³⁵³ *Konwencja o prawach dziecka* z dnia 20 listopada 1989 roku (Dz.U. z 1991r., Nr 120, poz. 526).

³⁵⁴ R. Dubowski, *Materialnoprawne...*, s. 107.

*dobro małoletnich dzieci nie stoi temu na przeszkodzie*³⁵⁵. W uzasadnieniu do ww. projektu wskazano, iż ochrona interesów dziecka była jednym z głównych motywów przyjęcia zasady trwałości małżeństwa³⁵⁶. Do tradycji tej nawiązywały wprost przepisy powojennego prawa małżeńskiego, zgodnie z art. 24 nie można było orzec rozwodu, jeżeli sprzeciwiałoby się temu *dobro niepełnoletnich dzieci*. Podobne odwołanie znalazło swojej odzwierciedlenie w Kodeksie rodzinnym, gdzie art. 29 § 2 stanowił, co następuje *rozwód nie jest dopuszczalny, gdyby dobro małoletnich dzieci miało wskutek niego ucierpieć*³⁵⁷.

W sprawach o rozwód zasada dobra dziecka realizowana jest na trzech płaszczyznach, a to:

- w przepisach określających przebieg procesu oraz zabezpieczenia interesu rodziny w czasie jego trwania,
- w przepisach mówiących o przesłankach rozwodowych,
- w przepisach dotyczących skutków rozwodu, mających na celu organizację oraz zabezpieczenie interesów poszczególnych członków rodziny po orzeczeniu rozwodowym³⁵⁸

Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie wskazuje wprost, co oznacza termin *wspólnych małoletnich dzieci*, jednak w doktrynie nie budzi wątpliwości, iż chodzi o:

- 1) dzieci urodzone w czasie trwania małżeństwa (art. 62 k.r.o.),
- 2) dzieci jednego z małżonków urodzone poza małżeństwem, ale
 - a) uznane przez współmałżonka (art. 72 k.r.o.),
 - b) co do których ustalono sądownie ojcostwo współmałżonka,
 - c) przysposobione przez współmałżonka,
- 3) dzieci przysposobione wspólnie przez małżonków³⁵⁹.

³⁵⁵ art. 77 projektu Lutostańskiego.

³⁵⁶ *Zasady projektu prawa małżeńskiego...*, s. 78-80.

³⁵⁷ R. Dubowski, *Materialnoprawne...*, s. 108.

³⁵⁸ A. Olejniczak [w:] H. Dolecki, T. Sokołowski, *KRO Komentarz*, 2013, s. 409.

³⁵⁹ A. Sabuda, *Ochrona dobra dziecka w procesie rozwodowym (zakres podmiotowy)*, KSP 1969, z. 3-4, s. 103-105, por. T. Smoczyński, *Prawo rodzinne*, 2014, s. 155, por. A. Olejniczak [w:] H. Dolecki, T. Sokołowski, *KRO Kom...*, s. 409.

Podkreślić należy, iż w ramach tej przesłanki chodzi o dziecko już narodzone, a zatem Sąd nie może nie orzec rozwodu biorąc pod uwagę sytuację *nasciturusa*, gdyż małoletnim jest osoba, która nie ukończyła 18 lat, a zatem musiała najpierw się urodzić, ażeby móc liczyć lata życia³⁶⁰. Zakres podmiotowy tej przesłanki dotyczy ponadto dzieci wspólnych małżonków. Pamiętać ponadto należy, iż omawiana przesłanka odnosi się jedynie do dzieci małoletnich. *Ratio legis* powyższej regulacji wynika z faktu, iż osoby pełnoletnie mają już na tyle ukształtowaną osobowość oraz psychikę, że rozwód rodziców nie pociągnie negatywnych skutków dla ich rozwoju. W sytuacji jednak, gdyby rozwód godził w dobro pełnoletnich dzieci stron na przykład z uwagi na kontynuowanie przez nie nauki oraz konieczność ciągłej pomocy finansowej, możliwym jest powołanie się na drugą negatywną przesłankę rozwodową w postaci sprzeczności żądania rozwodu z zasadami współżycia społecznego. Przesłanka ta wynika także z art. 56 § 2 k.r.o. Podkreślić należy, iż dzieci, które nie są wspólne podobnie jak te pełnoletnie również objęte są ochroną przesłanki sprzeczności rozwodu z zasadami współżycia społecznego³⁶¹. Nie zawsze dobro dziecka ucierpi z powodu rozwodu, czasami będzie dla niego wręcz ulgą, bądź zwyczajnie będzie mu to obojętne na przykład w sytuacji długiej rozłąki z rodzicem pracującym za granicą, bądź jest wychowywane przez dziadków³⁶². W latach pięćdziesiątych dwudziestego wieku odmowy orzeczenia rozwodu z uwagi na dobro dziecka zdarzały się rzadko, wręcz uważano, iż przepis ten jest *martwy*³⁶³. Z biegiem czasu nie uległo to jednak znaczącej zmianie, dopiero krytyka niektórych autorów doprowadziła do postawienia tezy mówiącej o tym, że rozwód co do zasady sprzeciwia się dobru dziecka, zaś jego orzeczenie winno uzasadniać szczególne okoliczności³⁶⁴. Przeciwnicy tej teorii zaś wskazywali na to, iż rozkład pożycia i sytuacje, które do niego doprowadziły są szkodliwe dla dobra dziecka, lecz sam rozwód jednak nie, albowiem stwierdza tylko to co już faktycznie nastąpiło³⁶⁵. Oczywiście znalazły

³⁶⁰ W. Stojanowska, *Rozwód a dobro dziecka*..., s. 120.

³⁶¹ R. Dubowski, *Materialnoprawne*..., s. 117.

³⁶² S. Kołodziejski, *Dobro wspólnych nieletnich dzieci - jako przesłanka odmowy orzeczenia rozwodu*, Pal. 1965, s. 29.

³⁶³ A. Stelmachowski, *Dobro dziecka w procesie rozwodowym*, NP. 1953, nr 8-9, s. 58-65.

³⁶⁴ S. Kaleta, *Prawo rodzinne w systemie prawa polskiego*, S.C. 1961, s. 120.

³⁶⁵ M. Wawiłowa, *Jeszcze o interesie dziecka w procesie rozwodowym*, NP. 1954, nr 2, s. 49-52 por. S. Garlicki, *Dobro małoletnich dzieci*..., s. 51 i nast.

się także osoby, które prezentowały stanowiska pośrednie, które wskazywały na potrzebę indywidualnego rozpatrywania każdej sprawy.

W literaturze posługiwano się argumentem, że czynnikiem, który ma niewątpliwie wpływ na ocenę dobra dziecka w przypadku rozwodu jest charakter przyczyn oraz czas trwania rozkładu pożycia³⁶⁶. Nie można odmówić słuszności argumentowi, że pewne przyczyny będą jednoznacznie wskazywały na to, że odmowa rozwiązania małżeństwa w sposób szczególnie naraża dziecko na krzywdę - mówimy tutaj o sytuacjach skrajnych takich jak alkoholizm, nadużycia seksualne, znęcanie się, itp., które będą bezapelacyjnie przemawiały za rozwiązaniem małżeństwa. Między badaniem przyczyn rozkładu, a ochroną dobra dziecka występuje, zatem związek pośredni. Wskazywano ponadto, iż jeżeli małżonkowie mimo zupełnego i trwałego rozkładu pożycia pozorują normalne życie i stwarzają względnie normalne warunki dla dzieci, to rozwód mógłby być sprzeczny z ich dobrem³⁶⁷. Stoję na stanowisku, że utrzymywanie małżeństwa *na siłę* pod pretekstem ochrony dobra dziecka, może spowodować sytuację zupełnie odwrotną, albowiem nie orzeknięcie przez Sąd rozwodu spowoduje frustrację, rozgoryczenie i jeszcze większą niechęć do trwania w tym związku. Przymus rodzi bunt. Jeśli małżonkowie potrafili trwać w pozorowanym związku dla dobra dziecka, to można śmiało przypuszczać, że ich stosunek po rozwodzie do dziecka się nie zmieni i nadal będą o nie odpowiednio dbać³⁶⁸. Analogicznie, jeśli rodzic nie dbał o dziecko w trakcie trwania związku małżeńskiego, nie można zakładać, że zacznie to robić po oddaleniu powództwa o rozwód³⁶⁹. Reasumując odmowa udzielenia rozwodu ze względu na dobro dziecka nie chroni dziecka przed zerwaniem więzi z jednym z rodziców, gdyż to od ich postawy zależy czy będą o nie dbali czy nie. Sztuczne utrzymywanie małżeństwa nie powstrzyma także małżonka, chcącego się rozwieść przed założeniem nowej rodziny. Małżeństwo to stosunek prawny - formalny,

³⁶⁶ J. Wiślocki, *Dziecko a rozwód...*, s. 47 i nast. por. W. Stojanowska, *Rozwód a dobro dziecka...*, s. 99-101.

³⁶⁷ Z. Wiszniewski [w:] *KR. Kom.*, pod red. M. Gruzickiego, J. Ignatowicza, 1955, s. 133 i 217.

³⁶⁸ Podobnie spostrzeżenia przedstawiła M. Wawilowa, *Ochrona interesów dziecka...*, s. 961-963.

³⁶⁹ S. Szer, *Prawo rodzinne*, 1966, s. 161 por. S. Garlicki, *Dobro małoletnich dzieci...*, s. 58.

a więzi rodzinne są stanem faktycznym. Można trwać w związku małżeńskim, a żyć zupełnie w innym miejscu, posiadając już nową rodzinę.

W literaturze pojawiają się także głosy, że właściwa ocena wpływu rozwodu na dzieci, wymaga zbadania ich cech osobowościowych, stanu zdrowia, stopnia rozwoju zarówno na płaszczyźnie fizycznej jak i emocjonalnej³⁷⁰. Nie ulega wątpliwości fakt, że dziecko z zaburzeniami emocjonalnymi czy też w jakiś sposób niepełnosprawne wymaga większej opieki i uwagi aniżeli dziecko zdrowe, to jednak należy zauważyć, że odmowa udzielenia rozwodu nie sprawi, że tą opiekę otrzyma, zwłaszcza w sytuacji, gdy jej wcześniej nie miało zapewnionej w sposób wystarczający. A zatem uwarunkowania psychiczne i fizyczne dzieci nie mogą przesądzać o niedopuszczalności rozwodu, wręcz przeciwnie, mogą takie rozstrzygnięcie uzasadnić, na przykład w sytuacji takiej, że stan emocjonalny dzieci jest fatalny z uwagi na kłótnie rodziców. Nie można odmówić słuszności twierdzeniu, że dzieci w pewnym wieku z uwagi na swoją wrażliwość mogą przeżywać rozstanie rodziców jako tragedię jednak to nie wyrok sądowy jest tego przyczyną, a jedynie konsekwencją działań go poprzedzających, trudno zatem przyjąć, że odmowa udzielenia rozwodu mogłaby w tej kwestii coś faktycznie zmienić. *Paradoksalnie, przerwanie pasma rodzinnych konfliktów i poddanie dziecka leczeniu mogłoby uzdrowić jego stosunek do samego siebie i świata zewnętrznego*³⁷¹. Jeśli chodzi o potrzeby materialne, to podstawową formą ich zaspokojenia są świadczenia alimentacyjne, a nie odmowa udzielenia rozwodu.

W mojej ocenie przeprowadzona analiza wybranych aspektów związanych z dobrem dziecka pozwala przyjąć, iż co do zasady dobro dziecka nie ucierpi na skutek orzeczenia rozwodu, lecz z uwagi na sytuacje, które poprzedzają fakt złożenia powództwa, z zastrzeżeniem, że nie można przewidzieć absolutnie wszystkich możliwości i sytuacji jakie mogą się rzeczywiście wydarzyć.

Już w latach trzydziestych XX wieku, kiedy po raz pierwszy pojawiła się propozycja uwzględnienia tej przesłanki S. Tylbor powiedział: *przeważnie, gdy niema wspólnego ogniska domowego, gdy rodzice znajdują się ze sobą we wrogich stosunkach, dzieci małoletnie cierpią na tem. Wszelako dobro dzieci nie jest narażone na szwank przez samo formalne orzeczenie rozłączenia lub rozwodu, lecz przez okoliczności faktyczne, które*

³⁷⁰ A. Olejniczak, *Materialnoprawne przesłanki...*, s. 74 por. W. Stojanowska [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 11, 2009, s. 653 i nast.

³⁷¹ R. Dubowski, *Materialnoprawne...*, s. 132.

*doprowadziły do wytoczenia skargi. Samo oddalenie lub uwzględnienie prośby o separację czy o rozwód nie zmieni sytuacji tych dzieci, które żadnych korzyści ani strat z samego wyroku odnieść nie mogą, a cierpią jedynie przez rozkład samego pożycia małżonków. To też przypuszczać należy, że praktyce oddalenia skargi separacyjnej lub rozwodowej z powyższego powodu należałoby do rzadkości*³⁷².

Kolejną przesłankę negatywną rozwodu opisano w art. 56 § 2 *in fine* k.r.o., gdzie wskazano, iż pomimo zupełnego i trwałego rozkładu pożycia rozwód nie jest możliwy, jeśli orzeczenie byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Przesłanka ta jest bezwzględna, albowiem ustawodawca nie określił żadnych odstępstw od tej reguły. Nie przedstawiono także czym owe współżycie społeczne jest. W świetle piśmiennictwa, zasady współżycia społecznego, to nic innego jak normy moralne odnoszące się do stosunków międzyludzkich³⁷³. Zgodnie z tą definicją, w skład wyżej wymienionych zasad wchodzi jedynie te normy, które dotyczą postępowania względem innych osób, a nie samego siebie. Autorzy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego powyższe zasady utożsamiali z regułami moralności socjalistycznej³⁷⁴ jednak aktualnie często podkreśla się, żeby nie utożsamiać go z treściami ideologicznymi związanymi z poprzednim ustrojem politycznym³⁷⁵.

Określenie wszystkich zasad współżycia społecznego jest z góry spisane na przegraną, ponieważ jest to klauzula generalna, a jej immanentną cechą jest to, że pojęcia są nieostre znaczeniowo. Nie oznacza, to jednak, że nie można przeanalizować tych, które zostały wskazane w piśmiennictwie oraz orzeczeniach sądów. Sąd Najwyższy w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej z 18 marca 1968 roku, sygn. akt III CZP 70/66³⁷⁶ wskazał, że orzeczenie rozwodu jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego wtedy, kiedy:

— *z zasadami tymi nie dałoby się pogodzić rażącej krzywdy, jakiej doznałby małżonek sprzeciwiający się orzeczeniu rozwodu,*

³⁷² S. Tylbor, *Uwagi o projekcie...*, s 724-725.

³⁷³ M. Pyziak-Szafnicka, [w:] *Syst.PrPryw.*, t. 1, 2012, s. 801-802.

³⁷⁴ *Projekt kodeksu rodzinnego i opiekuńczego...*, s. 46.

³⁷⁵ K. Gromek, *Rozwód de lege lata...*, s. 66.

³⁷⁶ Wyrok SN z dnia 18.03.1968 r., III CZP 70/66.

- *przeciw rozwodowi przemawiają poważne względy natury społeczno-wychowawczej, które nie pozwalają na to, by orzeczenie rozwodu sankcjonowało stan faktyczny powstały na tle złego traktowania i złośliwego stosunku do współmałżonka lub dzieci,*
- *z innych przejawów lekceważenia instytucji małżeństwa i rodziny lub obowiązków rodzinnych.*

W orzeczeniu tym jednak nadal nie wyjaśniono, czy kwestie niedopuszczalności rozwodu ze względu na rażące pokrzywdzenie współmałżonka należy oceniać w świetle zasad humanitaryzmu z uwzględnieniem czasu trwania małżeństwa, rozkładu jego ciężarów, sytuacji obojga małżonków, a przede wszystkim ich wieku, stanu zdrowia, zdolności do zaspokajania potrzeb osobistych oraz innych okoliczności, mogących charakteryzować materialne i moralne warunki życiowe małżonków.

Sprzecznosc rozwodu z zasadami współżycia społecznego występuje wówczas, kiedy zdarzają się sytuacje, w których zachodzi konieczność zapewnienia drugiemu małżonkowi szczególnej ochrony. Sąd bada przede wszystkim, czy żądając rozwodu, strona powodowa nie krzywdzi strony pozwanej, czyniąc jedynie uprawnienie z prawa wniesienia sprawy rozwodowej. Jak wskazuje się w doktrynie art. 56 § 2 k.r.o., uzależniając dopuszczalność orzeczenia rozwodu od jego oceny w świetle zasad współżycia społecznego, pełni funkcję kontrolną, to znaczy chodzi o ochronę instytucji małżeństwa w pewnych wyjątkowych sytuacjach, w których pomimo zupełności oraz trwałości rozkładu pożycia małżeńskiego zasadne jest niedopuszczenie do wydania orzeczenia pozostającego w sprzeczności z powszechnie akceptowanymi wartościami w tym z zasadami moralnymi oraz zasadami słuszności.

Zgodnie z art. 23 k.r.o. *małżonkowie mają równe prawa i obowiązki w małżeństwie. Są obowiązani do wspólnego pożycia, do wzajemnej pomocy i wierności oraz do współdziałania dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli.* Sprzecznosc rozwodu z zasadami współżycia społecznego może zachodzić zatem w przypadkach naruszenia jednego z wyżej wymienionych obowiązków jakim jest wzajemna pomoc oraz lojalność szczególnie w sytuacjach skrajnych, kryzysowych. Sąd Najwyższy uznał za sprzeczne z zasadami współżycia społecznego udzielenie rozwodu, w sytuacji, gdy jedno z małżonków jest nieuleczalnie chore, wymaga opieki materialnej i moralnej współmałżonka, a rozwód stanowiłby dla niego rażącą krzywdę³⁷⁷. Zasada

³⁷⁷ Wyrok SN z 25.05.1998 r., I CKN 704/97.

wzajemnej pomocy jest wyrazem uznanej społecznie wartości, a zagrożeniem jej realizacji może stać się sytuacja, kiedy małżonek żąda rozwodu, uzasadniając swoje żądanie, że rozkład pożycia nastąpił po kilkudziesięciu latach trwania małżeństwa na przykład na skutek nieuleczalnej choroby drugiego małżonka, zmuszającej go do przebywania w szpitalu. Sąd Najwyższy uznał, że wzajemna pomoc małżonków obejmuje w szczególności udzielenie pomocy materialnej współmałżonkowi w jego trudnościach oraz troskach życiowych, w tym obowiązek przyczyniania się do ulżenia w miarę możliwości jego losowi³⁷⁸. Przy czym podkreślić należy, że nie chodzi o chorobę zawinioną, taką jak na przykład alkoholizm. Zdaniem Sądu Najwyższego *„konsekwencje swego nieodpowiedzialnego zachowania się pozwany musi wziąć na siebie, nie może nimi obarczać współmałżonka, nie może z tego powodu kwestionować i pozbawiać współmałżonka prawa do innego ułożenia sobie dalszych losów życiowych”*. Z drugiej strony należy wskazać, iż nie zawsze żądanie rozwodu przez osobę w podeszłym wieku może być uznane za sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Wszystko jest uzależnione od okoliczności stanu faktycznego, albowiem zgodnie z tezą postawioną w wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu³⁷⁹ *nie godzi w zasady współżycia społecznego orzeczenie rozwodu dlatego, że strony są osobami w podeszłym wieku. Żądając rozwodu, powód nie krzywdzi pozwanej, a czyni jedynie uprawnienie z prawa wniesienia sprawy rozwodowej*. Tym samym śmiało można powiedzieć, że sąd za każdym razem bada to czy na skutek rozwodu małżonek, który nie godzi się na rozwód, dozna krzywdy.

W orzecznictwie dezaprobata wobec przejawianego stosunku do instytucji małżeństwa leży u podstaw odmowy udzielenia rozwodu jako sprzecznej z zasadami współżycia społecznego, w sytuacji, gdy rozkład pożycia jest następstwem lekkomyślnego stosunku do instytucji małżeństwa i lekceważenia obowiązków małżeńskich od chwili jego zawarcia³⁸⁰.

W ramach wyżej wymienionej negatywnej przesłanki rozwodowej może być także chronione dobro małoletnich dzieci jednego z małżonków bądź wspólnych pełnoletnich

³⁷⁸ Orzeczenie SN z dnia 18.09.1952 r., C 1283/52.

³⁷⁹ Wyrok SA w Poznaniu z dnia 5.10.2004 r., I ACa 683/04.

³⁸⁰ Orzeczenie SN z dnia 12.12.1953 r., I CR 1889/54.

dzieci małżonków. W wytycznych zawartych w uchwale³⁸¹ Sądu Najwyższego wskazano, co następuje *za sprzecznością rozvodu z zasadami współżycia społecznego może przemawiać ujemny stosunek do dzieci, i to nawet wtedy, gdy brak podstaw do zastosowania szczególnej przesłanki negatywnej, w myśl której rozwód jest niedopuszczalny, jeżeli wskutek niego miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków. Zasady współżycia społecznego nie ograniczają bowiem obowiązków rodziców tylko do okresu małoletności ich dzieci ani też nie wyłączają możliwości negatywnej oceny moralnej skutków rozvodu, gdy status quo w sytuacji małoletnich dzieci zostaje zachowany. Chodzić tu może zwłaszcza o stosunek do dzieci pełnoletnich, lecz jeszcze niesamodzielnych i potrzebujących pomocy rodziców, jak również o inne sytuacje, w których rozwód nie mógłby wprowadzić spowodować dalszego pogorszenia warunków życiowych dzieci, ale prowadziłby do wyników z punktu widzenia moralnego rażąco niepożądanych.*

Zgodnie z art. 56 § 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego „*rozwód nie jest również dopuszczalny, jeżeli żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia, chyba że drugi małżonek wyrazi zgodę na rozwód albo że odmowa jego zgody na rozwód jest w danych okolicznościach sprzeczna z zasadami współżycia społecznego*”. Powyższa przesłanka jest już ostatnią przesłanką negatywną rozwodową, wyraża ona zasadę rekryminacji, a zatem taką, zgodnie z którą brak jest zgody na rozwód, który żądany jest przez małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia małżeńskiego, chyba, że zaistnieją wyjątki. Jan Górecki wskazuje, że zasada ta nawiązuje do angielskiego wrażenia *doctrine of recrimination*, które zostało zaczerpnięte z prawa kanonicznego³⁸². A. Szpunar natomiast jest zdania, że słowo rekryminacja w języku polskim kojarzy się bardziej ze wzajemnym obwinianiem³⁸³. Orzecznictwo Sądu Najwyższego widzi u źródeł zasady rekryminacji normy moralne. Sąd Najwyższy przypisuje zasadzie rekryminacji rolę tak zwanego hamulca przeciwdziałającego niebezpieczeństwu samodzielnego zrywania związków małżeńskich. Szczególną rolę ta przesłanka ma w stosunku do *małżonków, których wyrobienie społeczne i postawa moralna nie powstrzymałyby od aspołecznego, lekkomyślnego traktowania obowiązków wynikających z zawartego związku małżeńskiego.*

³⁸¹ Uchwała SN z 18.03.1968 r., sygn. akt III CZP 70/66.

³⁸² J. Górecki, *Wina rozvodu a moralność*, PiP 1965, z. 1, s. 27.

³⁸³ A. Szpunar, *Rozwód na żądanie małżonka wyłącznie winnego rozkładu*, [w:] *Prace z prawa cywilnego...*, B. Kordasiewicz (red.), E. Łętowska, s. 329.

Jak wskazuje się w orzecznictwie brak zgody na rozwód motywowany na przykład poczuciem krzywdy strony pozwanej nie daje podstaw do postawienia zarzutu sprzeczności odmowy z zasadami współżycia społecznego, ponieważ małżeństwo opiera się na założeniu trwałości³⁸⁴. W sytuacji, w której pozwany nie wyraża zgody na rozwód, sąd jest zobowiązany ustalić, czy i który z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia, albowiem zgodnie z art. 57 § 1 i 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego *orzekając rozwód sąd orzeka także, czy i który z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia. Jednakże na zgodne żądanie małżonków sąd zaniecha orzekania o winie. W tym wypadku następują skutki takie, jak gdyby żaden z małżonków nie ponosił winy*. Cytując ponownie art. 56 § 3 k.r.o. *rozwód nie jest również dopuszczalny, jeżeli żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia, chyba że drugi małżonek wyrazi zgodę na rozwód albo że odmowa jego zgody na rozwód jest w danych okolicznościach sprzeczna z zasadami współżycia społecznego*. A zatem kluczowym jest pojęcie wyłącznej winy za rozkład pożycia. Wyłączna wina małżonka oznacza, że to on ją ponosi oraz jedynie jemu można mu przypisać całkowitą winę za rozkład pożycia małżeńskiego, zaś drugi małżonek nie przyczynił się do rozpadu małżeństwa w jakimkolwiek stopniu. Sąd Najwyższy zgodnie przyjmuje, że dla przypisania w wyroku rozwodowym winy małżonkom nie ma znaczenia okoliczność, który z małżonków ponosi winę *większą*, a który *mniejszą*.

W prawie polskim rozwodowym nie ma kategorii mniejszej czy większej winy, więc albo małżonek ponosi winę albo nie. A zatem przeszkoda do orzeczenia rozwodu z art. 56 § 3 k.r.o. nie znajdzie zastosowania, jeśli żaden z małżonków nie został uznany za winnego rozkładu pożycia bądź, gdy oboje małżonkowie zostali uznani za winnych rozkładu pożycia.

Artykuł 56 § 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego wskazuje na dwie okoliczności, które sprawiają, iż orzeczenie rozwodu w takich warunkach, to jest wówczas, kiedy rozwodu żąda małżonek wyłącznie winny rozkładu małżeństwa, jest dopuszczalne, to:

- *zgoda drugiego małżonka na orzeczenie rozwodu,*
- *sprzeczność odmowy zgody na rozwód z zasadami współżycia społecznego.*

Jeżeli małżonek niewinny rozkładu pożycia małżeńskiego wyraża zgodę na rozwód, o który wnosi małżonek wyłącznie winny rozpadu małżeństwa, to wówczas zgodnie z prawem nie ma podstaw do odmowy udzielenia rozwodu przez sąd i utrzymywania

³⁸⁴ Wyrok SN z 13.03.1998 r., I CKN 539/97.

fikcyjnego *martwego* małżeństwa istniejącego jedynie *na papierze*. Zgoda na rozwód wyrażona przez małżonka niewinnego uzasadnia odstępianie od zasady rekryminacji przez sąd, ponieważ oznacza, że małżonek, któremu ochrona miała być udzielona, rezygnuje z niej, a co za tym idzie z jednej strony żądanie rozwodu przez małżonka wyłącznie winnego należy ocenić ujemnie z punktu widzenia przyjętych norm moralnych, lecz z drugiej strony wyrażenie zgody na rozwód przez małżonka niewinnego odbiera jego zachowaniu cechę zasadniczą, to znaczy nie można tego żądania traktować jako wymierzonego przeciwko współmałżonkowi niewinnemu, a nawet przeciwnie, zgoda oznacza, że w danych okolicznościach małżonkowie są jednomyślni co do potrzeby rozwiązania ich związku. Niemniej jednak zgoda takiego małżonka musi zostać wyrażona przed sądem, musi być wyraźna, niczym nieskrępowana, a ponadto podlega w procesie kontroli sądu pod kątem występowania wad oświadczenia woli, a zwłaszcza groźby³⁸⁵, albowiem małżonek niewinny może być obiektem nacisków ze strony współmałżonka, mających na celu skłonienie go do wyrażenia zgody na rozwód. W takich sytuacjach brak jest podstaw do uznania wyrażonej zgody za wyraz dobrowolnej chęci rozwiązania małżeństwa, ponadto zgoda małżonka musi istnieć w momencie wyrokowania.

Sprzeczność odmowy wyrażenia zgody na rozwód przez małżonka niewinnego z zasadami współżycia społecznego występuje wówczas, gdy motywy odmowy zgody na rozwód, nie zasługują na ochronę, będąc sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Pojawia się więc pytanie, jakie motywy ustawodawca miał na myśli formując ten przepis, a w konsekwencji, kiedy odmowa zgody na rozwód przez małżonka niewinnego może zostać uznana jako sprzeczna z zasadami współżycia społecznego. Przesłanki te są oczywiście zależne od okoliczności danego stanu faktycznego sprawy rozwodowej. W orzecznictwie wskazuje się, że nie istnieje katalog kryteriów, wedle których postawa pozwanego małżonka odmawiającego zgody na rozwód, podlegałaby ocenie jako niesprzeciwiająca się orzeczeniu rozwodu, a zatem wymaga to każdorazowo rozważenia konkretnego przypadku. Niemniej wskazuje się przykłady takich motywów, które z uwagi na sprzeczność z zasadami moralności czy też słuszności nie zasługują na ochronę i najczęściej świadczą o sprzeczności odmowy zgody na rozwód z zasadami współżycia społecznego. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że taką okolicznością może być szykana małżonka, to znaczy odmowa udzielenia zgody na rozwód pod wpływem

³⁸⁵ Orzeczenie SN z 14.05.1956 r., I CR 746/55.

uczuć zemsty i nienawiści, zawiści wobec małżonka winnego, który składa pozew o rozwód³⁸⁶. Następnie sprzeczna z zasadami współżycia społecznego jest sytuacja, kiedy odmowa zgody *na rozwód służy już tylko chęci zmanifestowania określonej przewagi nad małżonkiem domagającym się rozwodu i przeszkodzenia w ułożeniu sobie przez niego życia osobistego*³⁸⁷. Przy czym podkreślenia wymaga, że ciężar dowodu co do tego, że pozwany małżonek, odmawiający zgody na rozwód, działa wyłącznie w zamiarach szyskany, pod wpływem uczuć zemsty i nienawiści pod jego adresem, jako małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia, spoczywa na małżonku winnym rozkładu pożycia, a zatem powód musi wykazać, że brak zgody na rozwód jest związany z chęcią dokuczenia, upokorzenia bądź zemsty wobec małżonka, który będąc wyłącznie winnym rozkładu pożycia małżeńskiego, wnosi o rozwiązanie małżeństwa przez rozwód. Należy o tym pamiętać, albowiem zdarzają się sytuacje, w których składający pozew do sądu małżonek, ażeby uzyskać rozwód, licząc na wyrażenie zgody na rozwód przez drugiego małżonka, zgadza się wziąć na siebie całą winę za rozpad małżeństwa, w sytuacji, gdy małżonek taki może zmienić zdanie i nie wyrazić zgody na rozwód, czy też swoją zgodę cofnąć.

2.4. Orzeczenie o rozwiązaniu małżeństwa

Kodeks rodzinny i opiekuńczy ukształtował polski model postępowania rozwodowego w taki sposób, aby wyrok rozwodowy obejmował kompleksowe rozstrzygnięcia dotyczące całokształtu spraw rodzinnych. Kluczowym elementem wyroku jest orzeczenie o rozwiązaniu małżeństwa, a pozostałe decyzje są zależne od tego podstawowego rozstrzygnięcia. Istotą orzeczenia jest zawarcie w sentencji wyroku decyzji o rozwiązaniu małżeństwa przez rozwód. Moment, w którym małżeństwo ustaje, jest równoznaczny z datą uprawomocnienia się wyroku rozwodowego. Należy podkreślić, że orzeczenia sądów kościelnych dotyczące ważności bądź rozwiązania małżeństwa

³⁸⁶ Wyrok SN z 7.12.1965 r., III CR 278/65, por. Wyrok SN z 26.10. 2000 r., II CKN 956/99.

³⁸⁷ Wyrok SN z dnia 21.11.2002 r., III CKN 665/00.

kanonicznego nie mają mocy prejudycjalnej w odniesieniu do decyzji sądów cywilnych o ważności lub rozwiązaniu małżeństwa świeckiego³⁸⁸.

Sąd orzekając rozwód, jest zobowiązany do rozstrzygnięcia kwestii związanych z prawami i obowiązkami byłych małżonków. W sposób obligatoryjny sąd wydaje orzeczenie dotyczące:

- *rozwiązania małżeństwa przez rozwód;*
- *ustalenia winy za rozkład pożycia jednego z małżonków bądź obojga;*
- *sprawowania władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem;*
- *kontaktów rodziców z dzieckiem, z tym że na zgodny wniosek małżonków sąd może odstąpić od orzekania o kontaktach;*
- *sposobu korzystania z mieszkania małżeńskiego.*

Fakultatywnie sąd może również orzec w sprawach takich jak:

- *eksmisja jednego z małżonków na wniosek drugiego;*
- *podział wspólnego mieszkania lub przyznanie go jednemu z małżonków;*
- *zasądzenie alimentów dla rozwiedzionego małżonka na jego wniosek;*
- *podział majątku wspólnego małżonków.*

Wyrok rozwodowy ma charakter konstytutywny, gdyż zmienia istniejący stan prawny, poprzez zakończenie stosunku prawnego, jakim jest związek małżeński, wprowadzając nowe uregulowania dotyczące praw i obowiązków małżonków po rozwodzie³⁸⁹.

³⁸⁸ K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Rozwód. Materialnoprawne podstawy rozvodu oraz postępowanie odrębne w sprawie o rozwód*, Warszawa 2021, s. 77-79.

³⁸⁹ Ibidem.

3. Postępowanie odrębne w sprawach małżeńskich

Podrozdział poświęcony przepisom dotyczącym postępowania odrębnego w sprawach o rozwód ma kluczowe znaczenie w kontekście całości regulacji prawnych dotyczących małżeństwa, ponieważ szczegółowo przedstawia ramy prawne, w których toczy się postępowanie rozwodowe, zarówno w aspekcie prawa materialnego, jak i procesowego. Jego głównym celem jest wyjaśnienie, w jaki sposób przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (art. 56-58 oraz art. 60-61 k.r.o.) oraz Kodeksu postępowania cywilnego (art. 425-446 k.p.c.) regulują przebieg procesu rozwodowego, określają przesłanki rozwodu, jak również nakładają na sąd konkretne obowiązki w toku rozpatrywania spraw o rozwód. Dzięki temu podrozdziałowi możliwe jest uzyskanie pełnego obrazu prawnego, jaki przepisy materialne i procesowe tworzą w zakresie rozwiązywania małżeństw w Polsce.

Przed wszystkim, analizując te przepisy, możemy dowiedzieć się, jakie konkretne normy prawa materialnego i procesowego muszą być spełnione, aby sąd mógł skutecznie orzec rozwód. Znajomość tych regulacji jest kluczowa, aby zrozumieć, jakie warunki muszą być spełnione, by sąd stwierdził, że doszło do *trwałego i zupełnego rozkładu pożycia małżeńskiego*, co stanowi podstawową przesłankę do rozwiązania małżeństwa przez rozwód. Ponadto, normy te pozwalają zrozumieć, w jakich przypadkach sąd może odstąpić od standardowego trybu postępowania, co jest szczególnie istotne z uwagi na fakt, że sprawy rozwodowe często są skomplikowane i wymagają dokładniejszego zbadania sytuacji małżonków oraz ich dzieci. Takie odstępstwo może wynikać z konieczności szczegółowego badania dowodów, co wymaga większej elastyczności procesowej.

Przepisy dotyczące postępowania odrębnego w sprawach o rozwód są uregulowane przepisami prawa materialnego w art. 56-58 i 60 i 61 k.r.o. i są one kanwą dla prawa procesowego, które reguluje sposób procedowania, mieszczą się w art. 425-446 k.p.c. W sprawach o rozwód przepisy prawa procesowego są jednorodne. Do orzeczenia rozwodu niezbędnym jest spełnienie przesłanki o trwałym i zupełnym rozkładzie pożycia.

Z uwagi na wagę przedmiotu, sprawy o rozwód, należą do kategorii spraw, które nie powinny być prowadzone szybko, dlatego też w postępowaniu rozwodowym zasada koncentracji dowodów ulega znacznemu osłabieniu na rzecz zbadania rzeczywistej sytuacji małżeństwa oraz ich dzieci na każdym etapie postępowania. Stanowisko to potwierdza także Sąd Najwyższy, wskazując w postanowieniu z dnia 19 października 2017 roku, sygn. akt III

SPP 44/77, że sprawy o rozwód nie należą do kategorii spraw pilnych i, co do zasady, powinny być wyznaczane zgodnie z kolejnością wpływu³⁹⁰.

Przedmiot postępowania w sprawach małżeńskich określa art. 425 k.p.c., zgodnie z którym przepisy w postępowaniu odrębnym stosuje się obligatoryjnie do spraw o:

1. *unieważnienie małżeństwa;*
2. *ustalenie istnienia małżeństwa;*
3. *ustalenie nieistnienia małżeństwa;*
4. *rozwód;*
5. *separację na żądanie jednego z małżonków.*

Przedmiotem postępowania w sprawach o rozwód na podstawie art. 57 i 58 k.r.o. obligatoryjne jest:

1. *orzekanie o rozwodzie oraz o tym, który z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia, chyba, że małżonkowie zgodnie żądają zaniechania orzekania o winie;*
2. *rozstrzyganie o władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi;*
3. *orzekanie o utrzymywaniu kontaktów z małoletnimi dziećmi rodzica, który nie wykonuje władzy rodzicielskiej;*
4. *orzekanie, w jakiej wysokości każdy z małżonków obowiązany jest do ponoszenia kosztów utrzymania i wychowania dzieci;*
5. *orzekanie o sposobie korzystania z mieszkania przez czas wspólnego zamieszkiwania w nim rozwiedzionych małżonków.*

Fakultatywnie, na żądanie jednej bądź obu stron, przedmiotem orzekania w sprawie może być:

1. *nakazanie eksmisji współmałżonka;*
2. *orzekanie o podziale wspólnego mieszkania na zgodny wniosek małżonków;*
3. *orzekania o przyznaniu mieszkania jednemu z małżonków, jeżeli drugi z nich wyraża zgodę na jego opuszczenie bez dostarczania lokalu zamiennego i pomieszczenia zastępczego;*

³⁹⁰ K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Rozwód...*, s. 206-207.

4. *orzekanie o podziale majątku wspólnego, o ile przeprowadzenie tego podziału nie spowoduje nadmiernej zwłoki w postępowaniu;*
5. *orzekanie o dostarczeniu środków utrzymania współmałżonków po rozwiązaniu małżeństwa.*

W sprawach o rozwód dopuszczalna jest kumulacja wszystkich roszczeń wymienionych w art. 58 i 60 k.r.o.

Regulacje dotyczące jurysdykcji krajowej opisane są w art. 1057 § 2 k.p.c. oraz w art. 1103 k.p.c. i 1103¹ k.p.c. Zgodnie z art. 1103 k.p.c. *sprawy rozpoznawane w procesie należą do jurysdykcji krajowej, jeżeli pozwany ma miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu albo siedzibę w Rzeczypospolitej Polskiej.* W myśl art. 1103¹ k.p.c.

§ 1. *Sprawy małżeńskie oraz sprawy dotyczące małżeńskich stosunków majątkowych należą do jurysdykcji krajowej także wtedy, gdy:*

1) oboje małżonkowie mieli ostatnie miejsce zamieszkania lub ostatnie miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej, jeżeli jedno z nich nadal ma miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej, lub

2) małżonek będący powodem ma co najmniej od roku bezpośrednio przed wszczęciem postępowania miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej, lub

3) małżonek będący powodem jest obywatelem polskim i ma co najmniej od sześciu miesięcy bezpośrednio przed wszczęciem postępowania miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej, lub

4) oboje małżonkowie są obywatelami polskimi.

§ 2. *Jurysdykcja krajowa jest wyłączna, jeżeli oboje małżonkowie są obywatelami polskimi oraz mają miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej.*

§ 3. *Jurysdykcja krajowa w sprawie małżeńskiej obejmuje także orzekanie o władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi małżonków.*

Przepis art. 1103 k.p.c. nie ma zastosowania w przypadku, gdy międzynarodowa umowa, ratyfikowana z uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie (zgodnie z art. 91 ust. 2 Konstytucji RP), reguluje daną kwestię inaczej niż obowiązująca ustawa, a tych dwóch aktów prawnych nie da się ze sobą pogodzić. Dodatkowo, od chwili przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, prawo unijne, na mocy art. 91 ust. 3 Konstytucji RP, ma bezpośrednie

zastosowanie i przysługuje mu pierwszeństwo w przypadku sprzeczności z krajowymi przepisami.³⁹¹.

Sprawy o rozwód, zgodnie z art. 17 pkt 1 k.p.c., należą do właściwości rzeczowej sądów okręgowych. Natomiast właściwość miejscową sądu reguluje art. 41 k.p.c., który stanowi, że powództwo dotyczące stosunków małżeńskich należy wytoczyć przed sąd, w okręgu którego małżonkowie ostatnio wspólnie zamieszkiwali, o ile jedno z nich nadal tam zamieszkuje lub przebywa. Jeśli ten warunek nie zostanie spełniony, to właściwy staje się sąd właściwy dla miejsca zamieszkania strony pozwanej, a w przypadku braku takiej podstawy – sąd właściwy dla miejsca zamieszkania powoda. Miejsce zamieszkania definiuje się według przepisów prawa materialnego, zwłaszcza art. 25 k.c., który określa, że jest to miejscowość, w której dana osoba przebywa z zamiarem stałego pobytu. Warto zaznaczyć, że zgodnie z art. 28 k.p.c., osoba fizyczna może mieć tylko jedno miejsce zamieszkania. Jeżeli pozwany nie ma miejsca zamieszkania w Polsce, właściwość sądu ustala się według miejsca jego pobytu w Polsce, a jeśli to miejsce nie jest znane lub nie znajduje się na terytorium Polski, stosuje się ostatnie miejsce zamieszkania w kraju. W sytuacji, gdy nie jest możliwe ustalenie właściwego sądu miejscowego, Sąd Najwyższy, zgodnie z art. 45 k.p.c., na posiedzeniu niejawnym wyznacza sąd, przed który powinno być wniesione powództwo. Aby taki sąd został wyznaczony, muszą być spełnione warunki istnienia drogi sądowej, jurysdykcji krajowej oraz niemożności ustalenia właściwego sądu na podstawie przepisów k.p.c. Z wnioskiem na podstawie art. 45 k.p.c. może wystąpić zarówno strona postępowania, jak i sąd, jeśli nie jest związany wcześniejszym przekazaniem mu sprawy. Sąd Najwyższy stwierdził również, że w przypadku, gdy uzyskanie rozwodu za granicą okazuje się niemożliwe lub nie można racjonalnie wymagać wszczęcia postępowania za granicą, polskie sądy mogą ustalić swoją właściwość, biorąc pod uwagę konieczność rozstrzygnięcia sprawy.³⁹².

W myśl art. 56 § 1 k.r.o., jedynymi uczestnikami postępowania rozwodowego są małżonkowie, co oznacza, że osoby trzecie nie mogą brać w nim udziału. Jeżeli jeden z małżonków cierpi na chorobę psychiczną, ale nie jest ubezwłasnowolniony, a sąd zauważy w trakcie postępowania zmiany w jego osobowości, ma obowiązek, zgodnie z art. 59 k.r.o., zawiadomić prokuratora, jeśli uzna jego udział za konieczny. W przypadku, gdy prokurator

³⁹¹ Ibidem, s. 231-233.

³⁹² Ibidem, s. 235.

wniesie o ubezwłasnowolnienie strony, sąd zobowiązany jest zawiesić postępowanie rozwodowe do czasu rozstrzygnięcia tej kwestii. Osoba częściowo ubezwłasnowolniona może posiadać zdolność procesową w sprawach rozwodowych, co wynika z faktu, że postępowanie rozwodowe ma charakter ściśle osobisty. W związku z tym, Sąd Najwyższy orzekł, że kurator reprezentujący nieobecnego małżonka nie jest uprawniony do wniesienia pozwu o rozwód. Natomiast opiekun osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej, zgodnie z art. 156 k.r.o., ma obowiązek uzyskać zgodę sądu opiekuńczego, aby móc wszcząć postępowanie rozwodowe w jej imieniu³⁹³.

W postępowaniu rozwodowym, istotne jest zwrócenie uwagi na to, kto może występować jako pełnomocnik stron oraz jaki charakter musi mieć udzielone pełnomocnictwo. Zgodnie z art. 87 § 1 k.p.c., w sprawach dotyczących małżeństwa pełnomocnikiem może być adwokat, radca prawny, rodzic, małżonek, rodzeństwo, zstępni stron, jak również osoby przysposobione przez strony. W odniesieniu do pełnomocnictwa, niezbędne jest, aby zostało ono udzielone na potrzeby konkretnej sprawy, z jednoznacznym wskazaniem, jakiego postępowania dotyczy, co wynika z art. 88 k.p.c. oraz art. 426 k.p.c.³⁹⁴.

Z uwagi na to, że postępowanie rozwodowe ma charakter ściśle osobisty, w przypadku śmierci jednej ze stron nie może być ono kontynuowane przez jej następców prawnych. W takiej sytuacji, zgodnie z art. 446 k.p.c., postępowanie ulega automatycznemu umorzeniu. Przepis ten stanowi regulację szczególną względem art. 174 § 1 pkt 1 k.p.c., co oznacza, że ma on zastosowanie w przypadku śmierci jednej ze stron na każdym etapie postępowania, o ile nie zostało ono prawomocnie zakończone.

W sprawach o rozwód interwencja uboczna nie jest dopuszczalna nawet gdy była zgłoszona przez bigamicznego współmałżonka jednej ze stron³⁹⁵.

Zgodnie z art. 22 k.r.o., prokurator ma możliwość wytoczenia powództwa jedynie w sprawach dotyczących unieważnienia małżeństwa lub ustalenia jego istnienia bądź nieistnienia. W praktyce oznacza to, że prokurator nie posiada legitymacji czynnej do wnoszenia powództwa o rozwód. Podobna sytuacja dotyczy Rzecznika Praw Obywatelskich

³⁹³ T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze. Analiza i wykładnia*, Warszawa 2001, s. 197 i nast.

³⁹⁴ K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Rozwód...*, s. 209.

³⁹⁵ J. Ignatowicz [w:] J.S. Piątkowski (red.), *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, cz. 1, Wrocław 1985, s. 108.

(RPO), który również nie może samodzielnie inicjować postępowań rozwodowych. Jednak zarówno prokurator, jak i RPO oraz Rzecznik Praw Dziecka (RPD) mogą przyłączyć się do postępowania rozwodowego, jeśli uznają, że wymaga tego ochrona praworządności, praw obywatelskich lub interesu społecznego³⁹⁶. Na podstawie art. 60 § 1 k.p.c., prokurator może dołączyć do postępowania na każdym jego etapie, mając prawo składania oświadczeń, wniosków oraz przedstawiania dowodów i faktów na ich poparcie. Od momentu przystąpienia prokuratora do postępowania, należy doręczać mu wszelkie pisma procesowe, zawiadomienia o terminach oraz orzeczenia. Ta sama zasada obowiązuje również w odniesieniu do RPO i RPD. Decyzja o przystąpieniu do postępowania przez prokuratora, RPO lub RPD na podstawie art. 7 k.p.c. leży wyłącznie w ich gestii i nie podlega ocenie sądu ani stron. Zgodnie z art. 60 § 2 k.p.c., prokurator ma prawo zaskarżyć każde orzeczenie sądowe. Jest to również prawem RPO i RPD, którzy mogą wnosić zażalenia na postanowienia wydane w sprawie rozwodowej, jeśli są one dopuszczalne zgodnie z przepisami (art. 394 § 1 k.p.c., art. 394la § 1 k.p.c., art. 3942 § 1 k.p.c.). Sąd Najwyższy potwierdził, że prokurator, RPO i RPD mogą składać apelacje od wyroków rozwodowych, jednak nie mają uprawnień do wnoszenia apelacji od wyroków oddalających powództwo rozwodowe, ponieważ nie posiadają legitymacji do wytoczenia powództwa w tych sprawach³⁹⁷.

Kolejnym uczestnikiem, który może brać udział w postępowaniu rozwodowym, jest kurator wyznaczony dla osoby, której miejsce pobytu jest nieznane. Zgodnie z art. 144 § 1 k.p.c., przewodniczący sądu może powołać kuratora, jeżeli wnioskodawca przedstawi wiarygodne dowody na to, że miejsce przebywania danej osoby nie jest znane. Informacja o ustanowieniu kuratora jest publikowana poprzez ogłoszenie, które zostaje umieszczone w budynku sądu, urzędzie gminy oraz w prasie.³⁹⁸

Ustawą z dnia 28 lipca 2005 roku o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw wprowadzono istotne zmiany w zakresie postępowania rozwodowego, zastępując posiedzenie pojednawcze instytucją mediacji. Mediacja w sprawach rozwodowych została uregulowana w art. 436 oraz 445² k.p.c. Przepis art. 436

³⁹⁶ Z. Reisch, W. Siedlecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 1975, t. 1, s. 147.

³⁹⁷ K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Rozwód...*, s. 239-240.

³⁹⁸ Ibidem.

odnosi się do sytuacji, w których istnieją szanse na utrzymanie małżeństwa, natomiast art. 445² k.p.c. dotyczy mediacji mającej na celu polubowne rozwiązanie sporów, o których sąd rozstrzyga zgodnie z art. 58 k.r.o. Warto podkreślić, że mediacja opiera się na zasadzie dobrowolności, zgodnie z art. 183¹ § 1 k.p.c., co oznacza, że strony mogą zostać skierowane do mediacji jedynie za ich zgodą. Zgodnie z art. 436 § 1 k.p.c., sąd może skierować strony do mediacji, jeśli istnieje możliwość utrzymania małżeństwa. Taka mediacja ma charakter pojednawczy, gdyż jej celem jest doprowadzenie do kontynuowania związku małżeńskiego. Zgodnie z art. 436 § 1 i 2 w zw. z art. 1838 § 1 k.p.c., sąd może skierować strony do mediacji na każdym etapie postępowania. Mediacja może także dotyczyć polubownego rozwiązania kwestii związanych z alimentami, potrzebami rodziny, władzą rodzicielską, kontaktami z dziećmi oraz sprawami majątkowymi, zgodnie z art. 445² k.p.c. Koszty mediacji są pokrywane przez strony³⁹⁹.

W postępowaniach rozwodowych kluczowym przepisem jest art. 440 § 1 k.p.c., który stanowi, że w sytuacji, gdy sąd nabierze przekonania, iż istnieje szansa na utrzymanie małżeństwa, postępowanie może zostać zawieszone. Ważne jest, że zawieszenie to może nastąpić jedynie raz w trakcie całego postępowania⁴⁰⁰. Zawieszenie jest podejmowane z urzędu, a jego wznowienie może nastąpić wyłącznie na wniosek stron, nie wcześniej niż po upływie trzech miesięcy od momentu zawieszenia. W przypadku, gdy żadna ze stron nie złoży wniosku o wznowienie postępowania w ciągu roku, sąd umarza postępowanie. Jeśli postępowanie zostanie umorzone po zawieszeniu w pierwszej instancji, nie wyklucza to możliwości ponownego wniesienia powództwa na podstawie tych samych faktów i dowodów. Zawieszenie postępowania może również nastąpić na zgodny wniosek obu stron, a wznowienie tego postępowania może mieć miejsce nie wcześniej niż trzy miesiące od zawieszenia, chyba że strony określą inny termin. W sytuacji, gdy żadna ze stron nie złoży wniosku o wznowienie postępowania, sąd obligatoryjnie umarza sprawę po upływie roku. Dodatkowo, zgodnie z przepisami, sąd musi zawiesić postępowanie z urzędu w sytuacjach przewidzianych w art. 173 k.p.c., np. z powodu siły wyższej, lub w przypadku niestawiennictwa obu stron na rozprawie, zgodnie z art. 177 § 1 pkt 5 k.p.c.

³⁹⁹ Ibidem, s. 245-246.

⁴⁰⁰ J. Rajski, *Gwarancje procesowe prawidłowego rozpatrywania i rozstrzygani spraw rozwodowych*, NP. 1959, nr 7-8, s. 873-876.

Co więcej, art. 428 § 1 zd. 1 k.p.c. przewiduje, że rozprawa odbywa się niezależnie od nieobecności jednej ze stron⁴⁰¹.

Zgodnie z art. 446 k.p.c., w przypadku śmierci jednego z małżonków postępowanie rozwodowe ulega automatycznemu umorzeniu. Jeżeli osoba pozostała przy życiu wystąpi z wnioskiem o przywrócenie terminu do złożenia sprzeciwu wobec wyroku rozwodowego wydanego zaocznie, prawo do kontynuowania tego postępowania przechodzi na spadkobierców zmarłego. W razie pozytywnego rozpatrzenia takiego wniosku, wyrok rozwodowy traci swoją prawomocność, a postępowanie dotyczące rozvodu zostaje zakończone przez umorzenie⁴⁰².

W myśl art. 439 § 1 k.p.c. powództwo wzajemne w sprawie o rozwód jest niedopuszczalne - zgodnie z § 2 cyt. przepisu, w czasie trwania procesu o rozwód nie może być wszczęta odrębna sprawa o rozwód⁴⁰³. Pozwany ma prawo wytoczyć powództwo wzajemne wobec powoda od momentu doręczenia mu pozwu, zgodnie z art. 192 pkt 2 k.p.c. W przypadku, gdy powództwo wzajemne zostanie wniesione w sprawie o rozwód, sąd odrzuci je na podstawie art. 199 § 1 pkt 2 w związku z art. 439 § 1 k.p.c. Jeżeli oboje małżonkowie złożyli odrębne pozwy rozwodowe, zarzut sprawy w toku odnosi się do tej sprawy, w której pozew doręczono później. Kolejność złożenia pozwów nie jest istotna, a kluczowa jest chwila doręczenia. W praktyce takie sytuacje wymagają połączenia obu spraw w jedno postępowanie, a później wniesiony pozew jest traktowany jako odpowiedź na pierwotny pozew wraz z żądaniem rozvodu.

Ze względu na zakaz łączenia spraw należących do różnych trybów postępowania, w myśl art. 191 k.p.c. w sprawie o rozwód niedopuszczalne jest powództwo wzajemne o ustanowienie przez sąd rozdzielności majątkowej z datą wsteczną⁴⁰⁴.

Posiedzenia sądowe w postępowaniu o rozwód toczą się według przepisów ogólnych (art. 148-163 k.p.c.) z charakterystycznymi dla tego postępowania odrębnościami.

⁴⁰¹ K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Rozwód...*, s. 257-258.

⁴⁰² Ibidem, s. 259.

⁴⁰³ J. Kozak, *Niedopuszczalność powództwa wzajemnego*, NP 1991, Nr 4-6, s. 39.

⁴⁰⁴ K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Rozwód...*, s. 261-262.

Zgodnie z art. 427 k.p.c., rozprawy rozwodowe odbywają się z wyłączeniem jawności, chyba że obie strony wyrażą żądanie publicznego rozpoznania sprawy, a sąd uzna, iż jawność nie narusza zasad moralności⁴⁰⁵. Na rozprawie, zgodnie z art. 154 k.p.c., mogą być obecne: strony, ich przedstawiciele ustawowi, pełnomocnicy, prokurator, Rzecznik Praw Obywatelskich, Rzecznik Praw Dziecka oraz interwenci uboczni (jeżeli są dopuszczalni), a także po dwie osoby zaufania z każdej strony. Ogłoszenie wyroku w sprawach rozwodowych jest jawne, ale jawność dotyczy jedynie sentencji wyroku. Na podstawie art. 326 § 3 k.p.c. przewodniczący może odstąpić od ustnego przedstawienia zasadniczych powodów rozstrzygnięcia. Protokół z posiedzenia, zgodnie z art. 158 § 1 k.p.c., musi zawierać szczegółowy zapis przebiegu posiedzenia, w tym wnioski oraz stanowiska stron⁴⁰⁶.

Jedną z kluczowych różnic w postępowaniu dowodowym w sprawach dotyczących małżeństwa jest ograniczenie liczby osób, które mogą być przesłuchiwane jako świadkowie. Zgodnie z art. 430 k.p.c., osoby małoletnie, które nie ukończyły 13 lat, oraz zstępni stron poniżej 17 roku życia, nie mogą występować w roli świadków. Zstępni stron, którzy ukończyli 17 lat, lecz nie osiągnęli jeszcze pełnoletności, mają prawo samodzielnie zdecydować, czy skorzystają z prawa do odmowy zeznań, zgodnie z art. 261 § 1 k.p.c. Co istotne, zarówno małoletni, jak i pozostali krewni oraz powinowaci, wymienieni w art. 261 k.p.c., mogą odmówić zeznań jedynie w sprawach o rozwód. W innych sprawach małżeńskich nie przysługuje im prawo odmowy złożenia zeznań.⁴⁰⁷

Przepis art. 431 k.p.c. wprowadza istotną różnicę w stosunku do zwykłego postępowania, stanowiąc, że w sprawach małżeńskich nie można oprzeć wyroku jedynie na uznaniu powództwa czy przyznaniu pewnych faktów. Wyłącza on stosowanie art. 339 § 2 k.p.c., który przewiduje, że sąd jest związany uznaniem powództwa, chyba że jest ono sprzeczne z prawem, zasadami współżycia społecznego lub zmierza do obejścia przepisów. Również art. 229 k.p.c., dotyczący dowodów przyznanych przez stronę przeciwną, nie ma tu zastosowania, jeżeli przyznanie tych faktów budzi wątpliwości.

⁴⁰⁵ A. Góra-Błaszczkowska, *Postanowienia sądu pierwszej instancji niezaskarżalne zażaleniem*, Pal. 2001, Nr 9-10, s. 48.

⁴⁰⁶ K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Rozwód...*, s. 215.

⁴⁰⁷ Ibidem, s. 217.

Ponadto, zgodnie z art. 431 k.p.c., wyłącza się stosowanie art. 339 § 22 k.p.c., który przewiduje, że w przypadku zaocznego wyroku przyjmuje się za prawdziwe twierdzenia powoda, chyba że budzą uzasadnione wątpliwości lub zostały przytoczone w celu obejścia prawa. Oznacza to, że w sprawach dotyczących małżeństwa dopuszczalne są wyroki zaoczne, a Sąd Najwyższy uznał, że jeśli pozwany nie żądał przeprowadzenia rozprawy pod jego nieobecność, ani nie składał wyjaśnień na piśmie czy ustnie, wyrok może być zaoczny (Uchwała SN (7) z 12 maja 1952 roku, sygn. akt C 1572/51, OSN 1953, Nr 4, poz. 96).

W sprawach, które są objęte postępowaniem odrębnym, sąd pierwszej instancji ma obowiązek przeprowadzenia pełnego postępowania dowodowego. Możliwość odrzucenia środków dowodowych jest dopuszczalna tylko wtedy, gdy wszystkie okoliczności na korzyść strony zostały już dostatecznie wyjaśnione. W sprawach rozwodowych sąd, zgodnie z art. 232 zd. 2 k.p.c., powinien samodzielnie dopuścić dowód, który jest istotny dla rozstrzygnięcia sprawy, co nie narusza zasady kontradiktoryjności ani dyspozytywności postępowania.⁴⁰⁸

Kolejną specyficzną cechą postępowania w sprawach małżeńskich jest przeprowadzanie dowodu z przesłuchania stron. Zgodnie z art. 229 k.p.c., jeśli po przeprowadzeniu innych dowodów nadal pozostają niejasności co do istotnych faktów, sąd może zdecydować o konieczności przesłuchania stron w celu ich wyjaśnienia. Art. 432 k.p.c. przewiduje, że w każdej sprawie o rozwód sąd obligatoryjnie zarządza przeprowadzenie takiego dowodu, co ma związek z tym, że strony posiadają najwięcej informacji dotyczących prywatnych aspektów ich małżeństwa⁴⁰⁹.

W przypadkach, gdy jedną ze stron jest osoba objęta opieką lub kuratelą, sąd ma możliwość zdecydowania o przesłuchaniu tej osoby lub jej przedstawiciela. W wezwaniu na rozprawę sąd powinien jasno wskazać, że celem wezwania jest przesłuchanie, a w przypadku niestawiennictwa bez uzasadnienia, sąd może odstąpić od przeprowadzenia dowodu. Jeżeli strona nie stawia się na rozprawę, sąd przed podjęciem decyzji o odstąpieniu od przesłuchania musi zbadać przyczyny nieobecności. Dowód może być pominięty dopiero wtedy, gdy sąd ustali, że przyczyna niestawiennictwa jest uzasadniona lub nie da się jej szybko usunąć⁴¹⁰.

⁴⁰⁸ Ibidem, s. 218.

⁴⁰⁹ Z. Krzemiński, *Przesłuchanie stron w procesie rozwodowym*, Pal. 1960, Nr 5, s. 50 i nast.

⁴¹⁰ W. Siedlecki, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1957, Nr 12, s. 1072.

Brak możliwości stawienia się pozwanego, wynikający np. z przebywania za granicą, nie jest sam w sobie wystarczającym powodem do rezygnacji z przesłuchania. Jeżeli stan zdrowia lub brak środków finansowych na podróż uniemożliwia obecność strony, sąd może przeprowadzić przesłuchanie za pośrednictwem polskiego konsula. W przypadku dalszych dowodów po przesłuchaniu stron, możliwe jest ponowne przeprowadzenie tego dowodu, co jest obowiązkowe, jeśli strona o to wnosi⁴¹¹. Do przesłuchania stron stosuje się przepisy dotyczące świadków, z uwzględnieniem szczególnych zasad wynikających z art. 304 k.p.c. Strona w postępowaniu rozwodowym nie ma jednak możliwości powoływania się na prawo do odmowy odpowiedzi, jeśli miałoby to zaszkodzić bliskim. Strony muszą liczyć się z ujawnieniem niekorzystnych dla nich faktów, które mogą mieć kluczowe znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Przed przesłuchaniem sąd informuje strony o obowiązku mówienia prawdy oraz o ewentualnym przeprowadzeniu ponownego przesłuchania po złożeniu przez strony przyrzeczenia, co jest poprzedzone informacją o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań. Warto zauważyć, że tzw. informacyjne przesłuchanie stron, o którym mowa w art. 212 k.p.c., nie stanowi właściwego dowodu z przesłuchania przewidzianego w art. 299 k.p.c. oraz 432 k.p.c.⁴¹². W przypadku postępowania przed sądem drugiej instancji, na podstawie art. 381 k.p.c., sąd może zrezygnować z przeprowadzenia dowodu z przesłuchania stron, jeśli został on dopuszczony w pierwszej instancji, a strona swoją nieobecnością uniemożliwiła jego przeprowadzenie⁴¹³.

W sprawach rozwodowych w zakresie przeprowadzania dowodów obowiązują również przepisy zawarte w art. 441 oraz 442 k.p.c. Zgodnie z treścią art. 441 k.p.c., postępowanie dowodowe ma na celu ustalenie okoliczności dotyczących rozkładu pożycia małżeńskiego oraz kwestii związanych z dziećmi stron, w tym ich sytuacji życiowej. Ponadto, jeśli dochodzi do uznania powództwa, postępowanie dowodowe obejmuje także ustalenie przyczyn, które skłoniły pozwanego do przyznania się do roszczeń. Przepis ten określa zakres, w jakim sąd powinien przeprowadzić postępowanie dowodowe, które musi obejmować te kwestie, które są przedmiotem obligatoryjnych rozstrzygnięć zawartych w wyroku rozwodowym. Sąd zobowiązany jest przy tym do przestrzegania przepisów art. 57, 58 k.r.o. oraz art. 613 § 1 w związku z art. 57 i 58 k.r.o.

⁴¹¹ E. Wengerek, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1964, Nr 9, s. 858.

⁴¹² K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Rozwód...*, s. 222.

⁴¹³ K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Rozwód...*, s. 222.

Zgodnie z art. 442 k.p.c., w sytuacji, gdy pozwany uznaje żądanie rozwodu, a małżonkowie nie posiadają wspólnych małoletnich dzieci, sąd może ograniczyć postępowanie dowodowe wyłącznie do przesłuchania stron. Uznanie żądania rozwodu oznacza, że pozwany zgadza się na rozwiązanie małżeństwa oraz przyznaje fakty podane przez powoda jako przyczynę rozkładu pożycia. Decyzja o ograniczeniu postępowania dowodowego pozostaje w gestii sądu, jednakże zgodnie z art. 213 § 2 k.p.c., sąd jest związany uznaniem powództwa, o ile nie jest ono sprzeczne z przepisami prawa, zasadami współżycia społecznego lub nie zmierza do obejścia przepisów.

Art. 434 k.p.c. stanowi, że sąd może zarządzić przeprowadzenie wywiadu środowiskowego, który ma na celu ustalenie warunków życia oraz wychowania dzieci stron. Choć wywiad środowiskowy nie zastępuje postępowania dowodowego, to jednak służy jego przygotowaniu. Przeprowadzenie wywiadu nie jest obowiązkowe, ale ze względu na dobro małoletnich dzieci sąd powinien to rozważyć. W praktyce wywiady środowiskowe są zazwyczaj zlecane kuratorom sądowym, zarówno zawodowym, jak i społecznym, a ich zakres ogranicza się wyłącznie do ustalenia warunków życia dzieci stron⁴¹⁴.

Na podstawie art. 435 k.p.c. prawomocny wyrok rozwodowy ma skutek wobec osób trzecich, przy czym nie dotyczy to części orzekającej o prawach i roszczeniach majątkowych poszukiwanych łącznie z prawami niemajątkowymi. Zapis ten wprowadza tak zwaną rozszerzoną prawomocność wyroków w sprawach małżeńskich, ograniczoną jednak wyłącznie do rozstrzygnięć w sprawach niemajątkowych. Wyrok w sprawie o rozwód ma charakter konstytutywny⁴¹⁵. Jeżeli zaś chodzi o rodzaje wyroków, to mogą one być końcowe i uzupełniające⁴¹⁶. Wyroki, zgodnie z zasadą wyrażoną w przepisie art. 435 § 1 k.p.c. skutkują *erga omnes*, z wyjątkami opisanymi w § 2 tegoż przepisu. Cechę skuteczności (nie wykonalności) posiadają wyroki w sprawach małżeńskich, które nie nadają się do wykonania w drodze egzekucji⁴¹⁷, a cecha ta powstaje w momencie uzyskania prawomocności. Przez skuteczność wyroku należy rozumieć wszelkie inne skutki aniżeli

⁴¹⁴ J. Sztombka, *Wywiad środowiskowy w sprawach rozwodowych*, NP 1978, Nr 5, s. 737.

⁴¹⁵ K. Korzan, *Charakter i skutki wyroków wydanych w sprawach małżeńskich*, S.C. 1975, t. 25-26, s. 95.

⁴¹⁶ Z. Krzemiński, *Wyrok w sprawach małżeńskich*, Pał. 1973, Nr. 3, s. 6 i nast.

⁴¹⁷ A. Zieliński, *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2009, s. 197.

wykonalność i prawomocność⁴¹⁸. Do istotnych skutków wyroków rozwodowych należy to, że są one podstawą do dokonania stosownych wpisów do aktów stanu cywilnego. Natomiast do najważniejszych skutków należy, to, że wyrok rozwodowy kształtuje nowy stan prawny czyli jest prawotwórczy. Każdy wyrok konstytutywny w sprawach małżeńskich ma znaczenie prejudycjalne⁴¹⁹. Wedle art. 435 § 2 k.p.c. wszystkie rozstrzygnięcia o prawach i roszczeniach majątkowych poszukiwanych łącznie z prawami niemajątkowymi nie są objęte rozszerzoną prawomocnością, a zatem nie mają skutków wobec osób trzecich⁴²⁰.

Kończąc rozważania, należy wspomnieć o kwestii zabezpieczenia roszczeń dodatkowych. W postępowaniu rozwodowym stosuje się środki zabezpieczające, których celem jest tymczasowe uregulowanie relacji między stronami na czas trwania procesu. Zabezpieczenia te mogą obejmować między innymi:

1. *alimenty na rzecz małoletnich dzieci lub między małżonkami,*
2. *opiekę nad małoletnimi dziećmi,*
3. *ustalenie zasad kontaktów z dziećmi,*
4. *sposób korzystania z wspólnego mieszkania przez małżonków,*
5. *kwestie dotyczące podziału wspólnego majątku,*
6. *wydanie przedmiotów jednemu z małżonków opuszczającemu wspólne mieszkanie.*

Sąd może udzielić takiego zabezpieczenia zarówno przed rozpoczęciem postępowania, jak i w jego trakcie. Zgodnie z art. 730¹ k.p.c., wniosek o zabezpieczenie może złożyć każda ze stron lub uczestników postępowania, pod warunkiem, że uprawdopodobni swoje roszczenie oraz wykaże interes prawny w uzyskaniu takiego zabezpieczenia. Przy wyborze odpowiedniego środka zabezpieczającego, sąd będzie brał pod uwagę zarówno interesy stron, jak i uczestników postępowania, starając się zapewnić stronie uprawnionej odpowiednią ochronę prawną, jednocześnie unikając nadmiernych obciążeń dla strony zobowiązanej. Zabezpieczenia te mają charakter tzw. zabezpieczeń

⁴¹⁸ W. Siedlecki, *Orzeczenia konstytutywne w postępowaniu cywilny*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa-Wrocław 1967, s. 303.

⁴¹⁹ K. Korzan, *Orzeczenia konstytutywne w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1972, s. 124.

⁴²⁰ K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Rozwód...*, s. 222.

nowacyjnych, co oznacza, że tworzą nową, tymczasową sytuację prawną na czas trwania procesu.

4. Statystyki sądowe

Podrozdział dotyczący statystyk sądowych w sprawach rozwodowych został włączony do pracy w celu przedstawienia ilościowego obrazu rozwodów w Polsce na przestrzeni lat 2013–2022 (do czasu zakończenia pisania niniejszej pracy nie zostały opublikowane dane za 2023 rok).

Zawarte w nim dane pozwalają na zrozumienie skali i dynamiki tego zjawiska oraz wskazują na zmieniające się tendencje w orzekaniu rozwodów.

W oparciu o dane statystyczne można wyciągnąć wnioski dotyczące liczby rozwodów, preferencji małżonków w zakresie orzekania o winie, relacji między rozwodami a obecnością dzieci oraz czasu trwania postępowań. Statystyki pokazują, że większość rozwodów odbywa się bez orzekania o winie, co sugeruje, że strony preferują mniej konfliktowe sposoby zakończenia małżeństwa.

Analiza danych dotyczących obecności dzieci w rozwodzących się rodzinach wskazuje, jak ten czynnik może wpływać na decyzje sądu. Badanie średniego czasu trwania postępowań pozwala również ocenić efektywność polskiego systemu sądownictwa.

We wstępie do pracy szczegółowo omówiono metodologię analizy statystyk. Wykorzystano przede wszystkim analizę trendów czasowych oraz analizę porównawczą, co umożliwia pełniejszą ocenę systemu sądownictwa i jego reakcji na rosnącą liczbę rozwodów. Ponadto, dzięki tym statystykom możliwe jest zidentyfikowanie wyzwań stojących przed sądami oraz ocena wpływu zmian społecznych, takich jak pandemia COVID-19, na przebieg procesów rozwodowych.

Poniżej przedstawiłam dane z Roczników Statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego za lata 2013-2022 potwierdzające powyższe twierdzenia⁴²¹.

⁴²¹ Zob. J. Witkowski (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2014, s. 280-299, J. Witkowski (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2015, s. 242-261, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2016, s. 238-257, D. Rozkrut (przew.),

4.1 Ilość rozwodów w latach 2013-2022

W roku 2013 rozwiodło się 66 132 małżeństw⁴²²

Rozwody Divorces

TABL. 34 (93). ROZWODY
DIVORCES

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	1980	1990	2000	2010	2012	2013
OGÓŁEM^a TOTAL^a	39833	42436	42770	61300	64432	66132
Miasta <i>Urban areas</i>	33868	34299	36040	47394	48552	49342
Wieś <i>Rural areas</i>	5862	7287	6654	13423	15336	16129
Zagranica <i>Abroad</i>	x	x	76	483	544	661
Na 10 tys. ludności	11,2	11,1	11,1	15,9	16,7	17,2
<i>Per 10 thous. population</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	16,3	14,7	15,2	20,2	20,8	21,2
Wieś <i>Rural areas</i>	4,0	4,8	4,5	8,9	10,1	10,6
Na 10 tys. ludności w wieku 20 lat i więcej	16,5	16,5	15,4	20,3	21,2	21,7
<i>Per 10 thous. population at age 20 and more</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	23,4	21,6	20,5	25,2	25,7	26,1
Wieś <i>Rural areas</i>	6,1	7,4	6,5	11,8	13,3	13,8
Na 1000 nowo zawartych małżeństw	129,6	166,2	202,6	268,5	316,1	366,6
<i>Per 1000 contracted marriages</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	180,8	243,3	281,2	345,4	406,6	466,7
Wieś <i>Rural areas</i>	48,8	63,7	80,2	147,3	181,6	216,0

^a Do 1998 r. włącznie w podziale terytorialnym nie uwzględniono rozwodów z powództwa osób (jednej lub obojga) zamieszkałych za granicą. Począwszy od 1999 r. w podziale terytorialnym nie uwzględnia się wyłącznie tych rozwodów, w których w momencie wniesienia powództwa obie osoby zamieszkiwały za granicą.

^a Up to 1998 — data by territorial division excluded divorces if the persons (one or both) lived abroad at the moment of filing petition for a divorce. Since 1999 data by territorial division excludes only such divorces in which both spouses living abroad.

TABELA 1 - ILOŚĆ ROZWODÓW 2013

Rocznik Demograficzny, Warszawa 2017, s. 238-257, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2018, s. 236-255, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2019, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2020, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2021, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2022, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2023, s. 230-249.

⁴²² J. Witkowski (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2014, s. 280-299.

W roku 2014 rozwiódło się 65 761 małżeństw⁴²³.

TABL. 34 (61). ROZWODY
DIVORCES

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	1980	1990	2000	2010	2013	2014
OGÓŁEM^a TOTAL^a	39833	42436	42770	61300	66132	65761
Miasta <i>Urban areas</i>	33868	34299	36040	47394	49342	48490
Wieś <i>Rural areas</i>	5862	7287	6654	13423	16129	16632
Zagranica <i>Abroad</i>	x	x	76	483	661	639
Na 10 tys. ludności	11,2	11,1	11,1	15,9	17,2	17,1
<i>Per 10 thous. population</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	16,3	14,7	15,2	20,2	21,2	20,9
Wieś <i>Rural areas</i>	4,0	4,8	4,5	8,9	10,6	10,9
Na 10 tys. ludności w wieku 20 lat i więcej	16,5	16,5	15,4	20,3	21,7	21,5
<i>Per 10 thous. population at age 20 and more</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	23,4	21,6	20,5	25,2	26,1	25,7
Wieś <i>Rural areas</i>	6,1	7,4	6,5	11,8	13,8	14,2
Na 1000 nowo zawartych małżeństw	129,6	166,2	202,6	268,5	366,6	348,9
<i>Per 1000 contracted marriages</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	180,8	243,3	281,2	345,4	466,7	440,7
Wieś <i>Rural areas</i>	48,8	63,7	80,2	147,3	216,0	212,0

^a Do 1998 r. włącznie w podziale terytorialnym nie uwzględniono rozwodów z powództwa osób (jednej lub obojga) zamieszkałych za granicą. Począwszy od 1999 r. w podziale terytorialnym nie uwzględnia się wyłącznie tych rozwodów, w których w momencie wniesienia powództwa obie osoby zamieszkiwały za granicą.

TABELA 2 - ILOŚĆ ROZWODÓW - 2014

W roku 2015 rozwiódło się 67 296 małżeństw⁴²⁴.

Rozwody Divorces

TABL. 32 (62). ROZWODY
DIVORCES

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	1980	1990	2000	2010	2014	2015
OGÓŁEM^a TOTAL^a	39833	42436	42770	61300	65761	67296
Miasta <i>Urban areas</i>	33868	34299	36040	47394	48490	48896
Wieś <i>Rural areas</i>	5862	7287	6654	13423	16632	17587
Zagranica <i>Abroad</i>	x	x	76	483	639	813
Na 10 tys. ludności	11,2	11,1	11,1	15,9	17,1	17,5
<i>Per 10 thous. population</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	16,3	14,7	15,2	20,2	20,9	21,1
Wieś <i>Rural areas</i>	4,0	4,8	4,5	8,9	10,9	11,5
Na 10 tys. ludności w wieku 20 lat i więcej	16,5	16,5	15,4	20,3	21,5	21,9
<i>Per 10 thous. population at age 20 and more</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	23,4	21,6	20,5	25,2	25,7	25,9
Wieś <i>Rural areas</i>	6,1	7,4	6,5	11,8	14,2	14,9
Na 1000 nowo zawartych małżeństw	129,6	166,2	202,6	268,5	348,9	356,4
<i>Per 1000 contracted marriages</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	180,8	243,3	281,2	345,4	440,7	439,5
Wieś <i>Rural areas</i>	48,8	63,7	80,2	147,3	212,0	226,7

^a Patrz uwagi do działu, pkt 3.

^a See notes to part, item 3.

TABELA 3 - ILOŚĆ ROZWODÓW 2015

⁴²³ J. Witkowski (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2015, s. 242-261.

⁴²⁴ D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2016, s. 238-257.

W roku 2016 rozwiódło się 63 497 małżeństw⁴²⁵.

Rozwody Divorces

TABL. 31 (61). ROZWODY
DIVORCES

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	1980	1990	2000	2010	2015	2016
OGÓŁEM^a TOTAL^a	39833	42436	42770	61300	67296	63497
Miasta <i>Urban areas</i>	33868	34299	36040	47394	48896	45904
Wieś <i>Rural areas</i>	5862	7287	6654	13423	17587	16690
Zagranica <i>Abroad</i>	x	x	76	483	813	903
Na 10 tys. ludności	11,2	11,1	11,1	15,9	17,5	16,5
<i>Per 10 thous. population</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	16,3	14,7	15,2	20,2	21,1	19,8
Wieś <i>Rural areas</i>	4,0	4,8	4,5	8,9	11,5	10,9
Na 10 tys. ludności w wieku 20 lat i więcej	16,5	16,5	15,4	20,3	21,9	20,7
<i>Per 10 thous. population at age 20 and more</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	23,4	21,6	20,5	25,2	25,9	24,4
Wieś <i>Rural areas</i>	6,1	7,4	6,5	11,8	14,9	14,1
Na 1000 nowo zawartych małżeństw	129,6	166,2	202,6	268,5	356,4	328,2
<i>Per 1000 contracted marriages</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	180,8	243,3	281,2	345,4	439,5	400,5
Wieś <i>Rural areas</i>	48,8	63,7	80,2	147,3	226,7	211,7

TABELA 4 - ILOŚĆ ROZWODÓW 2016

W roku 2017 rozwiódło się 65 257 małżeństw⁴²⁶.

Rozwody Divorces

TABL. 31 (61). ROZWODY
DIVORCES

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	1980	1990	2000	2010	2016	2017
OGÓŁEM^a TOTAL^a	39833	42436	42770	61300	63497	65257
Miasta <i>Urban areas</i>	33868	34299	36040	47394	45904	46840
Wieś <i>Rural areas</i>	5862	7287	6654	13423	16690	17472
Zagranica <i>Abroad</i>	x	x	76	483	903	945
Na 10 tys. ludności	11,2	11,1	11,1	15,9	16,5	17,0
<i>Per 10 thous. population</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	16,3	14,7	15,2	20,2	19,8	20,3
Wieś <i>Rural areas</i>	4,0	4,8	4,5	8,9	10,9	11,4
Na 10 tys. ludności w wieku 20 lat i więcej	16,5	16,5	15,4	20,3	20,7	21,2
<i>Per 10 thous. population at age 20 and more</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	23,4	21,6	20,5	25,2	24,4	24,9
Wieś <i>Rural areas</i>	6,1	7,4	6,5	11,8	14,1	14,7
Na 1000 nowo zawartych małżeństw	129,6	166,2	202,6	268,5	328,2	338,9
<i>Per 1000 contracted marriages</i>						
Miasta <i>Urban areas</i>	180,8	243,3	281,2	345,4	400,5	409,7
Wieś <i>Rural areas</i>	48,8	63,7	80,2	147,3	211,7	223,3

TABELA 5 - ILOŚĆ ROZWODÓW 2017

⁴²⁵ D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2017, s. 238-257.

⁴²⁶ D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2018, s. 236-255.

W roku 2018 rozwiodło się 62 843 małżeństw⁴²⁷.

TABL. 31 (55). **ROZWODY**
DIVORCES

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	1980	1990	2000	2010	2017	2018
OGÓŁEM^a TOTAL^a	39833	42436	42770	61300	65257	62843
Miasta Urban areas	33868	34299	36040	47394	46840	45153
Wieś Rural areas	5862	7287	6654	13423	17472	16654
Zagranica Abroad	x	x	76	483	945	1036
Na 10 tys. ludności	11,2	11,1	11,1	15,9	17,0	16,4
Per 10 thousand population						
Miasta Urban areas	16,3	14,7	15,2	20,2	20,3	19,6
Wieś Rural areas	4,0	4,8	4,5	8,9	11,4	10,9
Na 10 tys. ludności w wieku 20 lat i więcej	16,5	16,5	15,4	20,3	21,2	20,5
Per 10 thousand population at the age of 20 and more						
Miasta Urban areas	23,4	21,6	20,5	25,2	24,9	24,1
Wieś Rural areas	6,1	7,4	6,5	11,8	14,7	13,9
Na 1000 nowo zawartych małżeństw	129,6	166,2	202,6	268,5	338,9	326,6
Per 1000 contracted marriages						
Miasta Urban areas	180,8	243,3	281,2	345,4	409,7	393,2
Wieś Rural areas	48,8	63,7	80,2	147,3	223,3	214,6

TABELA 6 - ILOŚĆ ROZWODÓW 2018

W roku 2019 rozwiodło się 65 341 małżeństw⁴²⁸.

Rozwody
Divorces

TABL. 31 (55). **ROZWODY**
DIVORCES

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	1980	1990	2000	2010	2018	2019
OGÓŁEM^a TOTAL^a	39833	42436	42770	61300	62843	65341
Miasta Urban areas	33868	34299	36040	47394	45153	46698
Wieś Rural areas	5862	7287	6654	13423	16654	17657
Zagranica Abroad	x	x	76	483	1036	986
Na 10 tys. ludności	11,2	11,1	11,1	15,9	16,4	17,0
Per 10 thousand population						
Miasta Urban areas	16,3	14,7	15,2	20,2	19,6	20,3
Wieś Rural areas	4,0	4,8	4,5	8,9	10,9	11,5
Na 10 tys. ludności w wieku 20 lat i więcej	16,5	16,5	15,4	20,3	20,5	21,3
Per 10 thousand population at the age of 20 and more						
Miasta Urban areas	23,4	21,6	20,5	25,2	24,1	25,0
Wieś Rural areas	6,1	7,4	6,5	11,8	13,9	14,7
Na 1000 nowo zawartych małżeństw	129,6	166,2	202,6	268,5	326,6	356,3
Per 1000 contracted marriages						
Miasta Urban areas	180,8	243,3	281,2	345,4	393,2	423,4
Wieś Rural areas	48,8	63,7	80,2	147,3	214,6	241,6

TABELA 7 - ILOŚĆ ROZWODÓW 2019

⁴²⁷ D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2019, s. 230-249.

⁴²⁸ D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2020, s. 230-249.

W roku 2020 rozwiodło się 51 164 małżeństw⁴²⁹.

Rozwody
Divorces

TABL. 31 (55). **ROZWODY**
DIVORCES

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	1980	1990	2000	2010	2019	2020
O G Ó Ł E Mª TOTAL^a	39833	42436	42770	61300	65341	51164
Miasta Urban areas	33868	34299	36040	47394	46698	36955
Wieś Rural areas	5862	7287	6654	13423	17657	13601
Zagranica Abroad	x	x	76	483	986	608
Na 10 tys. ludności	11,2	11,1	11,1	15,9	17,0	13,3
Per 10 thousand population						
Miasta Urban areas	16,3	14,7	15,2	20,2	20,3	16,1
Wieś Rural areas	4,0	4,8	4,5	8,9	11,5	8,9
Na 10 tys. ludności w wieku 20 lat i więcej	16,5	16,5	15,4	20,3	21,3	16,7
Per 10 thousand population at the age of 20 and more						
Miasta Urban areas	23,4	21,6	20,5	25,2	25,0	19,8
Wieś Rural areas	6,1	7,4	6,5	11,8	14,7	11,3
Na 1000 nowo zawartych małżeństw	129,6	166,2	202,6	268,5	356,3	352,7
Per 1000 contracted marriages						
Miasta Urban areas	180,8	243,3	281,2	345,4	423,4	426,8
Wieś Rural areas	48,8	63,7	80,2	147,3	241,6	232,7

TABELA 8 - ILOŚĆ ROZWODÓW 20

W roku 2021 rozwiodło się 60 687 małżeństw⁴³⁰.

Rozwody
Divorces

TABL. 31 (55). **ROZWODY**
DIVORCES

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	1980	1990	2000	2010	2020	2021
O G Ó Ł E Mª TOTAL^a	39833	42436	42770	61300	51164	60687
Miasta Urban areas	33868	34299	36040	47394	36955	43718
Wieś Rural areas	5862	7287	6654	13423	13601	16195
Zagranica Abroad	x	x	76	483	608	774
Na 10 tys. ludności	11,2	11,1	11,1	15,9	13,4	16,0
Per 10 thousand population						
Miasta Urban areas	16,3	14,7	15,2	20,2	16,2	19,3
Wieś Rural areas	4,0	4,8	4,5	8,9	8,9	10,6
Na 10 tys. ludności w wieku 20 lat i więcej	16,5	16,5	15,4	20,3	16,8	20,0
Per 10 thousand population at the age of 20 and more						
Miasta Urban areas	23,4	21,6	20,5	25,2	19,8	23,7
Wieś Rural areas	6,1	7,4	6,5	11,8	11,5	13,7
Na 1000 nowo zawartych małżeństw	129,6	166,2	202,6	268,5	352,7	360,5
Per 1000 contracted marriages						
Miasta Urban areas	180,8	243,3	281,2	345,4	426,8	434,5
Wieś Rural areas	48,8	63,7	80,2	147,3	232,7	239,2

TABELA 9 - ILOŚĆ ROZWODÓW 2021

⁴²⁹ D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2021, s. 230-249.

⁴³⁰ D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2022, s. 230-249.

W roku 2022 rozwiodło się 60 162 małżeństw⁴³¹.

Rozwody Divorces

TABL. 31 (55). ROZWODY
DIVORCES

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	1980	1990	2000	2010	2020	2022
O GÓŁEM^a TOTAL^a	39833	42436	42770	61300	51164	60162
Miasta Urban areas	33868	34299	36040	47394	36955	43328
Wieś Rural areas	5862	7287	6654	13423	13601	16005
Zagranica Abroad	x	x	76	483	608	829
Na 10 tys. ludności	11,2	11,1	11,1	15,9	13,4	15,9
Per 10 thousand population						
Miasta Urban areas	16,3	14,7	15,2	20,2	16,2	19,2
Wieś Rural areas	4,0	4,8	4,5	8,9	8,9	10,5
Na 10 tys. ludności w wieku 20 lat i więcej	16,5	16,5	15,4	20,3	16,8	20,0
Per 10 thousand population at the age of 20 and more						
Miasta Urban areas	23,4	21,6	20,5	25,2	19,8	23,6
Wieś Rural areas	6,1	7,4	6,5	11,8	11,5	13,6
Na 1000 nowo zawartych małżeństw	129,6	166,2	202,6	268,5	352,7	386,1
Per 1000 contracted marriages						
Miasta Urban areas	180,8	243,3	281,2	345,4	426,8	456,7
Wieś Rural areas	48,8	63,7	80,2	147,3	232,7	262,6

TABELA 10 - ILOŚĆ ROZWODÓW 2022

Ilość orzeczonych rozwodów w Polsce w ostatniej dekadzie, oprócz 2020 roku, który był wyjątkowy ze względu na pandemię Covid-19 była na podobnym poziomie z niedużą tendencją wzrostową.

WYKRES 1 - ILOŚĆ ROZWODÓW 2013-2022

⁴³¹ D. Rozkrut (przew.), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2023, s. 230-249.

4.2 Stosunek rozwodów bez orzekania o winie do rozwodów z orzekaniem o winie

Poniżej przedstawione dane mają na celu zobrazowanie stosunku rozwodów bez orzekania o winie do rozwodów, w których sąd przeprowadzał postępowanie dowodowe, przypisując winę jednej bądź obu stronom. Jak wskazują dane poniżej około trzech czwartych spraw o rozwód kończyło się na jednej rozprawie bez rozstrzygania winy któregokolwiek z małżonków. Tak wysoki odsetek rozwodów polubownych jasno daje do zrozumienia, że strony w zdecydowanej większości rezygnują z konieczności przeprowadzenia postępowania dowodowego, a tym samym ustalania przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego⁴³².

⁴³² Zob. J. Witkowski (przew.), *Rocznik*..., s. 280-299, J. Witkowski (przew.), *Rocznik* ..., s. 242-261, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik*..., s. 238-257, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik*..., s. 238-257, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik*..., s. 236-255, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik* ..., s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik*..., s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik*..., s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik*..., s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik* ..., s. 230-249.

TABL. 42 (101). ROZWODY W 2013 R. WEDŁUG PRZYCZYN ROZKŁADU POŻYCIA MAŁŻENSKIEGO ORAZ WINY STRON
DIVORCES BY CAUSES OF MARRIAGE'S DISSOLUTION AND GUILT OF SPOUSES IN 2013

PRZYCZYNY ROZKŁADU POŻYCIA MAŁŻENSKIEGO CAUSES OF DISSOLUTION OF MARRIAGE	Ogółem Total	Orzeczenie o winie Guilt of spouses			
		wina męża guilt of husband	wina żony guilt of wife	wina obu stron guilt of husband and wife	bez orze- czenia o winie without guilt
OGÓŁEM TOTAL	66132	11920	2396	3091	48725
Niedochowanie wierności małżeńskiej Infidelity					
Wyłącznie Only	5589	1893	892	136	2668
Z innymi przyczynami With other causes . .	9525	2385	806	1075	5259
Nadużywanie alkoholu Alcohol abuse					
Wyłącznie Only	3507	1381	114	94	1918
Z innymi przyczynami With other causes . .	9079	3761	145	482	4691
Naganny stosunek do członków rodziny Objectionable relation towards family					
Wyłącznie Only	1084	454	24	55	551
Z innymi przyczynami With other causes . .	2589	541	63	281	1704
Trudności mieszkaniowe Housing problems					
Wyłącznie Only	138	3	1	2	132
Z innymi przyczynami With other causes . .	794	33	3	36	722
Nieporozumienia na tle finansowym Financial misunderstandings					
Wyłącznie Only	1110	139	13	59	899
Z innymi przyczynami With other causes . .	4052	267	50	208	3527
Niezgodność charakterów Discrepancy of characters					
Wyłącznie Only	17949	551	133	387	16878
Z innymi przyczynami With other causes . .	7032	219	59	183	6571
Niedobór seksualny Sexual deficiency					
Wyłącznie Only	195	20	8	7	160
Z innymi przyczynami With other causes . .	89	9	—	4	76
Dłuższa nieobecność Long absence					
Wyłącznie Only	1332	117	43	30	1142
Z innymi przyczynami With other causes . .	371	21	9	5	336
Różnice światopoglądowe Philosophy of life					
Wyłącznie Only	263	16	3	7	237
Z innymi przyczynami With other causes . .	67	2	—	3	62
Inne Others					
Wyłącznie Only	1367	108	30	37	1192

TABELA 11 - ILOŚĆ ROZWODÓW BEZ ORZEKANIA O WINIE 2013

TABL. 42 (69). ROZWODY W 2014 R. WEDŁUG PRZYCZYN ROZKŁADU POŻYCIA
MALŻEŃSKIEGO ORAZ WINY STRON
*DIVORCES BY CAUSES OF MARRIAGE'S DISSOLUTION
AND GUILT OF SPOUSES IN 2014*

PRZYCZYNY ROZKŁADU POŻYCIA MALŻEŃSKIEGO <i>CAUSES OF DISSOLUTION OF MARRIAGE</i>	Ogółem <i>Total</i>	Orzeczenie o winie <i>Guilt of spouses</i>			
		wina męża <i>guilt of husband</i>	wina żony <i>guilt of wife</i>	wina obu stron <i>guilt of husband and wife</i>	bez orze- czenia o winie <i>without guilt</i>
OGÓŁEM TOTAL	65761	11503	2409	3189	48660
Niedochowanie wierności małżeńskiej <i>Infidelity</i>					
Wylącznie <i>Only</i>	5115	1758	900	118	2339
Z innymi przyczynami <i>With other causes</i>	9084	2329	852	1096	4807
Nadużywanie alkoholu <i>Alcohol abuse</i>					
Wylącznie <i>Only</i>	3302	1308	101	75	1818
Z innymi przyczynami <i>With other causes</i>	8415	3563	134	467	4251
Naganny stosunek do członków rodziny <i>Objectionable relation towards family</i>					
Wylącznie <i>Only</i>	1069	483	32	98	456
Z innymi przyczynami <i>With other causes</i>	2255	531	50	265	1409
Trudności mieszkaniowe <i>Housing problems</i>					
Wylącznie <i>Only</i>	153	11	4	6	132
Z innymi przyczynami <i>With other causes</i>	690	47	7	35	601
Nieporozumienia na tle finansowym <i>Financial misunderstandings</i>					
Wylącznie <i>Only</i>	1061	119	16	62	864
Z innymi przyczynami <i>With other causes</i>	3882	291	51	206	3334
Niezgodność charakterów <i>Discrepancy of characters</i>					
Wylącznie <i>Only</i>	18998	507	108	463	17920
Z innymi przyczynami <i>With other causes</i>	8207	261	71	198	7677
Niedobór seksualny <i>Sexual deficiency</i>					
Wylącznie <i>Only</i>	139	12	2	8	117
Z innymi przyczynami <i>With other causes</i>	77	8	1	8	60
Dłuższa nieobecność <i>Long absence</i>					
Wylącznie <i>Only</i>	1301	121	43	26	1111
Z innymi przyczynami <i>With other causes</i>	362	28	6	12	316
Różnice światopoglądowe <i>Philosophy of life</i>					
Wylącznie <i>Only</i>	359	15	4	11	329
Z innymi przyczynami <i>With other causes</i>	72	3	1	1	67
Inne <i>Others</i>					
Wylącznie <i>Only</i>	1220	108	26	34	1052

TABELA 12 - ILOŚĆ ROZWODÓW BEZ ORZĘKANIA O WINIE 2014

TABL. 40 (70). ROZWODY W 2015 R. WEDŁUG PRZYCZYN ROZKŁADU POŻYCIA
MALŻEŃSKIEGO ORAZ WINY STRON
DIVORCES BY CAUSES OF MARRIAGE'S DISSOLUTION
AND GUILT OF SPOUSES IN 2015

PRZYCZYNY ROZKŁADU POŻYCIA MALŻEŃSKIEGO CAUSES OF DISSOLUTION OF MARRIAGE	Ogółem Total	Orzeczenie o winie Guilt of spouses			
		wina męża guilt of husband	wina żony guilt of wife	wina obu stron guilt of husband and wife	bez orze- czenia o winie without guilt
OGÓŁEM TOTAL	67296	11643	2413	3393	49847
Niedochowanie wierności małżeńskiej Infidelity					
Wyłącznie Only	5124	1798	917	143	2266
Z innymi przyczynami With other causes	9137	2395	786	1149	4807
Nadużywanie alkoholu Alcohol abuse					
Wyłącznie Only	3510	1362	100	83	1965
Z innymi przyczynami With other causes	7967	3326	152	470	4019
Naganny stosunek do członków rodziny Objectionable relation towards family					
Wyłącznie Only	1062	496	26	68	472
Z innymi przyczynami With other causes	2410	605	68	306	1431
Trudności mieszkaniowe Housing problems					
Wyłącznie Only	87	5	2	5	75
Z innymi przyczynami With other causes	883	43	11	61	768
Nieporozumienia na tle finansowym Financial misunderstandings					
Wyłącznie Only	882	113	17	52	700
Z innymi przyczynami With other causes	4150	303	41	219	3587
Niezgodność charakterów Discrepancy of characters					
Wyłącznie Only	19571	601	146	528	18296
Z innymi przyczynami With other causes	8415	291	65	209	7850
Niedobór seksualny Sexual deficiency					
Wyłącznie Only	190	20	4	3	163
Z innymi przyczynami With other causes	85	4	—	—	81
Dłuższa nieobecność Long absence					
Wyłącznie Only	1346	97	33	31	1185
Z innymi przyczynami With other causes	367	24	4	5	334
Różnice światopoglądowe Philosophy of life					
Wyłącznie Only	437	12	6	13	406
Z innymi przyczynami With other causes	74	1	1	6	66
Inne Others					
Wyłącznie Only	1599	147	34	42	1376

TABELA 13 - ILOŚĆ ROZWODÓW BEZ ORZEKANIA O WINIE 2015

TABL. 39 (69). ROZWODY W 2016 R. WEDŁUG PRZYCZYN ROZKŁADU POŻYCIA
MALŻEŃSKIEGO ORAZ WINY STRON
DIVORCES BY CAUSES OF MARRIAGE'S DISSOLUTION
AND GUILT OF SPOUSES IN 2016

PRZYCZYNY ROZKŁADU POŻYCIA MALŻEŃSKIEGO CAUSES OF DISSOLUTION OF MARRIAGE	Ogółem Total	Orzeczenie o winie Guilt of spouses			
		męża of husband	żony of wife	obu stron of husband and wife	bez orze- czenia o winie without guilt
OGÓŁEM TOTAL	63497	10282	2388	3101	47726
Niedochowanie wierności małżeńskiej Infidelity					
Wylącznie Only	4528	1532	830	127	2039
Z innymi przyczynami With other causes	9401	2394	879	1050	5078
Nadużywanie alkoholu Alcohol abuse					
Wylącznie Only	2965	1030	109	72	1754
Z innymi przyczynami With other causes	7616	3000	135	437	4044
Naganny stosunek do członków rodziny Objectionable relation towards family					
Wylącznie Only	868	344	26	65	433
Z innymi przyczynami With other causes	2323	535	62	287	1439
Trudności mieszkaniowe Housing problems					
Wylącznie Only	76	6	—	6	64
Z innymi przyczynami With other causes	861	35	11	50	765
Nieporozumienia na tle finansowym Financial misunderstandings					
Wylącznie Only	764	93	18	48	605
Z innymi przyczynami With other causes	3981	242	48	222	3469
Niezgodność charakterów Discrepancy of characters					
Wylącznie Only	17389	463	123	405	16398
Z innymi przyczynami With other causes	8636	283	74	223	8056
Niedobór seksualny Sexual deficiency					
Wylącznie Only	231	16	4	6	205
Z innymi przyczynami With other causes	74	5	1	1	67
Dłuższa nieobecność Long absence					
Wylącznie Only	1075	74	18	19	964
Z innymi przyczynami With other causes	437	23	5	13	396
Różnice światopoglądowe Philosophy of life					
Wylącznie Only	287	5	3	9	270
Z innymi przyczynami With other causes	117	4	—	5	108
Inne Others					
Wylącznie Only	1868	198	42	56	1572

TABELA 14 - ILOŚĆ ROZWODÓW BEZ ORZECANIA O WINIE 2016

TABL. 39 (69). ROZWODY W 2017 R. WEDŁUG PRZYCZYN ROZKŁADU POŻYCIA MAŁŻEŃSKIEGO
ORAZ WINY STRON
DIVORCES BY CAUSES OF MARRIAGE'S DISSOLUTION AND GUILT OF SPOUSES IN 2017

PRZYCZYNY ROZKŁADU POŻYCIA MAŁŻEŃSKIEGO CAUSES OF DISSOLUTION OF MARRIAGE	Ogółem Total	Orzeczenie o winie Guilt of spouses			
		męża of husband	żony of wife	obu stron of husband and wife	bez orze- czenia o winie without guilt
OGÓŁEM TOTAL	65257	9654	2386	3116	50101
NIEDOCHOWANIE WIERNOŚCI MAŁŻEŃSKIEJ INFIDELITY					
Wyłącznie Only	3750	1241	688	93	1728
Z innymi przyczynami With other causes	10435	2610	1020	1134	5671
NADUŻYWANIE ALKOHOŁU ALCOHOL ABUSE					
Wyłącznie Only	2151	730	74	44	1303
Z innymi przyczynami With other causes	8197	2956	170	450	4621
NAGANNY STOSUNEK DO CZŁONKÓW RODZINY OBJECTIONABLE RELATION TOWARDS FAMILY					
Wyłącznie Only	599	232	23	37	307
Z innymi przyczynami With other causes	2966	544	72	317	2033
TRUDNOŚCI MIESZKANIOWE HOUSING PROBLEMS					
Wyłącznie Only	53	7	1	3	42
Z innymi przyczynami With other causes	967	35	7	45	880
NIEPOROZUMIENIA NA TLE FINANSOWYM FINANCIAL MISUNDERSTANDINGS					
Wyłącznie Only	522	57	6	22	437
Z innymi przyczynami With other causes	4598	306	51	258	3983
NIEZGODNOŚĆ CHARAKTERÓW DISCREPANCY OF CHARACTERS					
Wyłącznie Only	15612	350	105	295	14862
Z innymi przyczynami With other causes	11980	323	97	322	11238
NIEDOBÓR SEKSUALNY SEXUAL DEFFICIENCY					
Wyłącznie Only	113	10	3	3	97
Z innymi przyczynami With other causes	93	3	3	2	85
DŁUŻSZA NIEOBECNOŚĆ LONG ABSENCE					
Wyłącznie Only	877	43	18	14	802
Z innymi przyczynami With other causes	415	20	6	12	377
RÓŻNICE ŚWIATOPOGLĄDOWE PHILOSOPHY OF LIFE					
Wyłącznie Only	201	3	1	6	191
Z innymi przyczynami With other causes	69	4	1	—	64
INNE OTHERS					
Wyłącznie Only	1659	180	40	59	1380

TABELA 15 - ILOŚĆ ROZWODÓW BEZ ORZEKANIA O WINIE 2017

TABL. 39 (63). ROZWODY W 2018 R. WEDŁUG PRZYCZYN ROZKŁADU POŻYCIA MAŁŻEŃSKIEGO
ORAZ WINY STRON
DIVORCES BY CAUSES OF MARRIAGE'S DISSOLUTION AND GUILT OF SPOUSES IN 2018

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Orzeczenie o winie Guilt of spouses			
		męża of husband	żony of wife	obu stron of husband and wife	bez orze- czenia o winie without guilt
OGÓŁEM TOTAL	62843	9110	2076	2947	48710
NIEDOCHOWANIE WIERNOŚCI MAŁŻEŃSKIEJ INFIDELITY					
Wylącznie Only	3581	1251	620	79	1631
Z innymi przyczynami With other causes	10220	2478	898	1134	5710
NADUŻYWANIE ALKOHOLU ALCOHOL ABUSE					
Wylącznie Only	1882	660	68	36	1118
Z innymi przyczynami With other causes	7845	2783	132	399	4531
NAGANNY STOSUNEK DO CZŁONKÓW RODZINY OBJECTIONABLE RELATION TOWARDS FAMILY					
Wylącznie Only	528	225	18	32	253
Z innymi przyczynami With other causes	2926	539	52	311	2024
TRUDNOŚCI MIESZKANIOWE HOUSING PROBLEMS					
Wylącznie Only	50	5	1	2	42
Z innymi przyczynami With other causes	1095	36	13	52	994
NIEPOROZUMIENIA NA TLE FINANSOWYM FINANCIAL MISUNDERSTANDINGS					
Wylącznie Only	427	55	13	23	336
Z innymi przyczynami With other causes	4244	235	51	192	3766
NIEZGODNOŚĆ CHARAKTERÓW DISCREPANCY OF CHARACTERS					
Wylącznie Only	15563	327	66	305	14865
Z innymi przyczynami With other causes	11526	284	84	294	10864
NIEDOBÓR SEKSUALNY SEXUAL DEFFICIENCY					
Wylącznie Only	93	8	—	6	79
Z innymi przyczynami With other causes	89	7	2	3	77
DŁUŻSZA NIEOBECNOŚĆ LONG ABSENCE					
Wylącznie Only	731	33	11	8	679
Z innymi przyczynami With other causes	382	21	7	12	342
RÓŻNICE ŚWIATOPOGLĄDOWE PHILOSOPHY OF LIFE					
Wylącznie Only	194	7	1	2	184
Z innymi przyczynami With other causes	96	2	—	5	89
POZOSTAŁE OTHERS					
Razem Total	1371	154	39	52	1126

TABELA 16 - ILOŚĆ ROZWODÓW BEZ ORZEKANIA O WINIE 2018

TABL. 39 (63). ROZWODY W 2019 R. WEDŁUG PRZYCZYN ROZKŁADU POŻYCIA MAŁŻEŃSKIEGO
ORAZ WINY STRON
DIVORCES BY CAUSES OF MARRIAGE'S DISSOLUTION AND GUILT OF SPOUSES IN 2019

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Orzeczenie o winie Guilt of spouses			
		męża of husband	żony of wife	obu stron of husband and wife	bez orze- czenia o winie without guilt
OGÓŁEM TOTAL	65341	8682	2218	2698	51743
NIEDOCHOWANIE WIERNOŚCI MAŁŻEŃSKIEJ INFIDELITY					
Wyłącznie Only	3864	1212	696	91	1865
Z innymi przyczynami With other causes	9601	2381	971	1010	5239
NADUŻYWANIE ALKOHOLU ALCOHOL ABUSE					
Wyłącznie Only	2110	701	55	43	1311
Z innymi przyczynami With other causes	7551	2536	118	361	4536
NAGANNY STOSUNEK DO CZŁONKÓW RODZINY OBJECTIONABLE RELATION TOWARDS FAMILY					
Wyłącznie Only	516	196	16	33	271
Z innymi przyczynami With other causes	2828	488	39	294	2007
TRUDNOŚCI MIESZKANIOWE HOUSING PROBLEMS					
Wyłącznie Only	39	6	1	1	31
Z innymi przyczynami With other causes	954	37	15	41	861
NIEPOROZUMIENIA NA TLE FINANSOWYM FINANCIAL MISUNDERSTANDINGS					
Wyłącznie Only	460	34	11	20	395
Z innymi przyczynami With other causes	4718	238	56	189	4235
NIEZGODNOŚĆ CHARAKTERÓW DISCREPANCY OF CHARACTERS					
Wyłącznie Only	16386	300	93	288	15705
Z innymi przyczynami With other causes	12799	312	87	253	12147
NIEDOBÓR SEKSUALNY SEXUAL DEFFICIENCY					
Wyłącznie Only	106	4	3	5	94
Z innymi przyczynami With other causes	94	1	1	3	89
DŁUŻSZA NIEOBECNOŚĆ LONG ABSENCE					
Wyłącznie Only	829	39	10	10	770
Z innymi przyczynami With other causes	436	21	7	7	401
RÓŻNICE ŚWIATOPOGLĄDOWE PHILOSOPHY OF LIFE					
Wyłącznie Only	278	7	3	4	264
Z innymi przyczynami With other causes	143	6	—	1	136
POZOSTAŁE OTHERS					
Razem Total	1629	163	36	44	1386

TABELA 17 - ILOŚĆ ROZWODÓW BEZ ORZECANIA O WINIE 2019

TABL. 39 (63). ROZWODY W 2020 R. WEDŁUG PRZYCZYN ROZKŁADU POŻYCIA MAŁŻEŃSKIEGO
ORAZ WINY STRON
DIVORCES BY CAUSES OF MARRIAGE'S DISSOLUTION AND GUILT OF SPOUSES IN 2020

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Orzeczenie o winie Guilt of spouses			
		męża of husband	żony of wife	obu stron of husband and wife	bez orze- czenia o winie without guilt
OGÓŁEM TOTAL	51164	6595	1634	2179	40756
NIEDOCHOWANIE WIERNOŚCI MAŁŻEŃSKIEJ INFIDELITY					
Wyłącznie Only	2691	869	459	62	1301
Z innymi przyczynami With other causes	7873	1953	721	829	4370
NADUŻYWANIE ALKOHOLU ALCOHOL ABUSE					
Wyłącznie Only	1475	475	49	34	917
Z innymi przyczynami With other causes	5723	1893	108	310	3412
NAGANNY STOSUNEK DO CZŁONKÓW RODZINY OBJECTIONABLE RELATION TOWARDS FAMILY					
Wyłącznie Only	423	142	8	23	250
Z innymi przyczynami With other causes	2062	369	48	213	1432
TRUDNOŚCI MIESZKANIOWE HOUSING PROBLEMS					
Wyłącznie Only	41	4	1	1	35
Z innymi przyczynami With other causes	708	18	4	32	654
NIEPOROZUMIENIA NA TLE FINANSOWYM FINANCIAL MISUNDERSTANDINGS					
Wyłącznie Only	285	23	10	15	237
Z innymi przyczynami With other causes	3449	181	42	140	3086
NIEZGODNOŚĆ CHARAKTERÓW DISCREPANCY OF CHARACTERS					
Wyłącznie Only	12901	254	67	218	12362
Z innymi przyczynami With other causes	10784	241	73	221	10249
NIEDOBÓR SEKSUALNY SEXUAL DEFFICIENCY					
Wyłącznie Only	78	5	—	2	71
Z innymi przyczynami With other causes	94	1	1	3	89
DŁUŻSZA NIEOBECNOŚĆ LONG ABSENCE					
Wyłącznie Only	589	29	8	9	543
Z innymi przyczynami With other causes	321	8	5	5	303
RÓŻNICE ŚWIATOPOGLĄDOWE PHILOSOPHY OF LIFE					
Wyłącznie Only	226	7	1	3	215
Z innymi przyczynami With other causes	118	3	—	3	112
POZOSTAŁE OTHERS					
Razem Total	1333	119	30	55	1129

TABELA 18 - ILOŚĆ ROZWODÓW BEZ ORZĘKANIA O WINIE 2020

TABL. 39 (63). ROZWODY W 2021 R. WEDŁUG PRZYCZYN ROZKŁADU POŻYCIA MAŁŻEŃSKIEGO
ORAZ WINY STRON
DIVORCES BY CAUSES OF MARRIAGE'S DISSOLUTION AND GUILT OF SPOUSES IN 2021

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Orzeczenie o winie Guilt of spouses			
		męża of husband	żony of wife	obu stron of husband and wife	bez orze- czenia o winie without guilt
OGÓŁEM TOTAL	60687	7567	1847	2613	48660
NIEDOCHOWANIE WIERNOŚCI MAŁŻEŃSKIEJ INFIDELITY					
Wylącznie Only	2944	964	530	78	1372
Z innymi przyczynami With other causes	8679	2191	769	1019	4700
NADUŻYWANIE ALKOHOLU ALCOHOL ABUSE					
Wylącznie Only	1488	467	51	27	943
Z innymi przyczynami With other causes	6617	2206	115	318	3978
NAGANNY STOSUNEK DO CZŁONKÓW RODZINY OBJECTIONABLE RELATION TOWARDS FAMILY					
Wylącznie Only	483	191	19	38	235
Z innymi przyczynami With other causes	2478	470	51	299	1658
TRUDNOŚCI MIESZKANIOWE HOUSING PROBLEMS					
Wylącznie Only	42	5	—	2	35
Z innymi przyczynami With other causes	596	21	5	29	541
NIEPOROZUMIENIA NA TLE FINANSOWYM FINANCIAL MISUNDERSTANDINGS					
Wylącznie Only	311	31	7	14	259
Z innymi przyczynami With other causes	4495	203	47	184	4061
NIEZGODNOŚĆ CHARAKTERÓW DISCREPANCY OF CHARACTERS					
Wylącznie Only	17301	342	111	269	16579
Z innymi przyczynami With other causes	12693	284	92	265	12052
NIEDOBÓR SEKSUALNY SEXUAL DEFFICIENCY					
Wylącznie Only	86	6	3	—	77
Z innymi przyczynami With other causes	99	4	1	3	91
DŁUŻSZA NIEOBECNOŚĆ LONG ABSENCE					
Wylącznie Only	583	28	9	—	539
Z innymi przyczynami With other causes	355	13	3	3	332
RÓŻNICE ŚWIATOPOGLĄDOWE PHILOSOPHY OF LIFE					
Wylącznie Only	231	4	1	5	221
Z innymi przyczynami With other causes	127	7	—	3	117
POZOSTAŁE OTHERS					
Razem Total	1079	130	33	57	870

TABELA 19 - ILOŚĆ ROZWODÓW BEZ ORZECANIA O WINIE 2021

TABL. 39 (63). **ROZWODY W 2022 R. WEDŁUG PRZYCZYN ROZKŁADU POŻYCIA MAŁŻEŃSKIEGO ORAZ WINY STRON**
DIVORCES BY CAUSES OF MARRIAGE'S DISSOLUTION AND GUILT OF SPOUSES IN 2022

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Orzeczenie o winie Guilt of spouses			
		męża of husband	żony of wife	obu stron of husband and wife	bez orze- czenia o winie without guilt
OGÓŁEM TOTAL	60162	7195	1702	2430	48835
NIEDOCHOWANIE WIERNOŚCI MAŁŻEŃSKIEJ INFIDELITY					
Wylącznie Only	2533	919	474	46	1094
Z innymi przyczynami With other causes	8014	2048	698	941	4327
NADUŻYWANIE ALKOHOLU ALCOHOL ABUSE					
Wylącznie Only	1327	442	44	24	817
Z innymi przyczynami With other causes	6443	2093	109	331	3910
NAGANNY STOSUNEK DO CZŁONKÓW RODZINY OBJECTIONABLE RELATION TOWARDS FAMILY					
Wylącznie Only	409	172	21	24	192
Z innymi przyczynami With other causes	2396	475	62	261	1598
TRUDNOŚCI MIESZKANIOWE HOUSING PROBLEMS					
Wylącznie Only	28	—	2	1	25
Z innymi przyczynami With other causes	749	26	8	28	687
NIEPOROZUMIENIA NA TLE FINANSOWYM FINANCIAL MISUNDERSTANDINGS					
Wylącznie Only	259	14	5	14	226
Z innymi przyczynami With other causes	4143	166	39	169	3769
NIEZGODNOŚĆ CHARAKTERÓW DISCREPANCY OF CHARACTERS					
Wylącznie Only	17055	340	90	249	16376
Z innymi przyczynami With other causes	14384	324	105	269	13686
NIEDOBÓR SEKSUALNY SEXUAL DEFFICIENCY					
Wylącznie Only	76	1	1	2	72
Z innymi przyczynami With other causes	77	3	2	4	68
DŁUŻSZA NIEOBECNOŚĆ LONG ABSENCE					
Wylącznie Only	455	20	8	7	420
Z innymi przyczynami With other causes	269	20	5	2	242
RÓŻNICE ŚWIATOPOGLĄDOWE PHILOSOPHY OF LIFE					
Wylącznie Only	263	8	1	9	245
Z innymi przyczynami With other causes	90	5	—	5	80
POZOSTAŁE OTHERS					
Razem Total	1192	119	28	44	1001

TABELA 20 - ILOŚĆ ROZWODÓW BEZ ORZEKANIA O WINIE 2022

WYKRES 2 - STOSUNEK ROZWODÓW BEZ ORZEKANIA O WINIE DO ROZWODÓW
Z ORZEKANIEM WINY

4.3 Statystyki rozwodów małżeństw niemających małoletnich dzieci w stosunku do małżeństw posiadających małoletnie dzieci

Poniżej zamieszczone dane, mają na celu pokazanie jak wyglądają statystyki rozwodów małżeństw, które mają bądź nie mają wspólnych małoletnich dzieci. Przedstawione wyniki nie pozostawiają złudzeń co do tego, że niemal połowa rozwodzących się małżeństw nie jest rodzicami małoletnich dzieci, o interes, których sąd winien szczególnie dbać, co jednoznacznie wskazuje na potrzebę wprowadzenia zmian w polskim prawie rozwodowym⁴³³.

⁴³³ Zob. J. Witkowski (przew.), *Rocznik...*, s. 280-299, J. Witkowski (przew.), *Rocznik ...*, s. 242-261, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 238-257, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 238-257, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 236-255, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik ...*, s. 230-

TABL. 52 (111). ROZWODY WEDŁUG LICZBY MAŁOLETNIICH^a DZIECI
W MAŁŻEŃSTWIE
DIVORCES BY NUMBER OF UNDERAGE^a CHILDREN

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Rozwiedzione małżeństwa Divorced couples				
		bez dzieci without children	o liczbie dzieci by number of children			
			1	2	3	4 i więcej 4 and more

W liczbach bezwzględnych In absolute figures

1980	39833	14962	17273	6206	1071	321
1990	42436	13207	16831	9909	1914	575
2000	42770	14994	17153	8265	1775	583
2010	61300	25002	23373	10655	1805	465
2012	64432	26862	24292	10858	1876	544
2013	66132	27740	24443	11535	1910	504

W odsetkach In percentage

1980	100,0	37,6	43,4	15,6	2,7	0,8
1990	100,0	31,1	39,7	23,4	4,5	1,4
2000	100,0	35,1	40,1	19,3	4,2	1,4
2010	100,0	40,8	38,1	17,4	2,9	0,8
2012	100,0	41,7	37,7	16,9	2,9	0,8
2013	100,0	41,9	37,0	17,4	2,9	0,8

^a Poniżej 18 lat. ^a Under 18 years.

TABELA 21 - ILOŚĆ MAŁŻEŃSTW NIE POSIADAJĄCYCH MAŁOLETNIICH DZIECI 2013

TABL. 52 (79). ROZWODY WEDŁUG LICZBY MAŁOLETNIICH^a DZIECI
W MAŁŻEŃSTWIE
DIVORCES BY NUMBER OF UNDERAGE^a CHILDREN

L A T A Y E A R S	Ogółem Total	Rozwiedzione małżeństwa Divorced couples				
		bez dzieci without children	o liczbie dzieci by number of children			
			1	2	3	4 i więcej 4 and more

W liczbach bezwzględnych In absolute figures

1980	39833	14962	17273	6206	1071	321
1990	42436	13207	16831	9909	1914	575
2000	42770	14994	17153	8265	1775	583
2010	61300	25002	23373	10655	1805	465
2013	66132	27740	24443	11535	1910	504
2014	65761	27721	24052	11704	1806	478

W odsetkach In percentage

1980	100,0	37,6	43,4	15,6	2,7	0,8
1990	100,0	31,1	39,7	23,4	4,5	1,4
2000	100,0	35,1	40,1	19,3	4,2	1,4
2010	100,0	40,8	38,1	17,4	2,9	0,8
2013	100,0	41,9	37,0	17,4	2,9	0,8
2014	100,0	42,2	36,6	17,8	2,7	0,7

^a Poniżej 18 lat. ^a Under 18 years.

TABELA 22 - ILOŚĆ MAŁŻEŃSTW NIE POSIADAJĄCYCH MAŁOLETNIICH DZIECI 2014

249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 230-249.

TABL. 50 (80). **ROZWODY WEDŁUG LICZBY MAŁOLETNICH^a DZIECI
W MAŁŻEŃSTWIE**
DIVORCES BY NUMBER OF UNDERAGE^a CHILDREN

L A T A Y E A R S	Ogółem Total	Rozwiedzione małżeństwa <i>Divorced couples</i>						Liczba dzieci Number of children
		bez dzieci <i>without children</i>	z dziećmi <i>with children</i>	o liczbie dzieci <i>by number of children</i>				
				1	2	3	4 i więcej <i>4 and more</i>	
W liczbach bezwzględnych <i>In absolute figures</i>								
1980	39833	14962	24871	17273	6206	1071	321	34313
1990	42436	13207	29229	16831	9909	1914	575	45105
2000	42770	14994	27776	17153	8265	1775	583	41580
2010	61300	25002	36298	23373	10655	1805	465	52165
2014	65761	27721	38040	24052	11704	1806	478	55006
2015	67296	28152	39144	24581	12149	1914	500	56796
W odsetkach <i>In percentage</i>								
1980	100,0	37,6	62,4	43,4	15,6	2,7	0,8	x
1990	100,0	31,1	68,9	39,7	23,4	4,5	1,4	x
2000	100,0	35,1	64,9	40,1	19,3	4,2	1,4	x
2010	100,0	40,8	59,2	38,1	17,4	2,9	0,8	x
2014	100,0	42,2	57,8	36,6	17,8	2,7	0,7	x
2015	100,0	41,8	58,2	36,5	18,1	2,8	0,7	x

^a Poniżej 18 lat. *a Under 18 years.*

TABELA 23 - ILOŚĆ MAŁŻEŃSTW NIE POSIADAJĄCYCH MAŁOLETNICH DZIECI 2015

TABL. 49 (79). **ROZWODY WEDŁUG LICZBY MAŁOLETNICH^a DZIECI
W MAŁŻEŃSTWIE**
DIVORCES BY NUMBER OF UNDERAGE^a CHILDREN

L A T A Y E A R S	Ogółem Total	Rozwiedzione małżeństwa <i>Divorced couples</i>						Liczba dzieci <i>Number of children</i>
		bez dzieci <i>without children</i>	z dziećmi <i>with children</i>	o liczbie dzieci <i>by number of children</i>				
				1	2	3	4 i więcej <i>4 and more</i>	
W liczbach bezwzględnych <i>In absolute figures</i>								
1980	39833	14962	24871	17273	6206	1071	321	34313
1990	42436	13207	29229	16831	9909	1914	575	45105
2000	42770	14994	27776	17153	8265	1775	583	41580
2010	61300	25002	36298	23373	10655	1805	465	52165
2015	67296	28152	39144	24581	12149	1914	500	56796
2016	63497	26209	37288	22853	12101	1881	453	54706
W odsetkach <i>In percentage</i>								
1980	100,0	37,6	62,4	43,4	15,6	2,7	0,8	x
1990	100,0	31,1	68,9	39,7	23,4	4,5	1,4	x
2000	100,0	35,1	64,9	40,1	19,3	4,2	1,4	x
2010	100,0	40,8	59,2	38,1	17,4	2,9	0,8	x
2015	100,0	41,8	58,2	36,5	18,1	2,8	0,7	x
2016	100,0	41,3	58,7	36,0	19,1	3,0	0,7	x

TABELA 24 - ILOŚĆ MAŁŻEŃSTW NIE POSIADAJĄCYCH MAŁOLETNICH DZIECI 2016

TABL. 49 (79). ROZWODY WEDŁUG LICZBY MAŁOLETNICH^a DZIECI W MAŁŻEŃSTWIE
DIVORCES BY NUMBER OF UNDERAGE^a CHILDREN

LATA YEARS	Ogółem Total	Rozwiedzone małżeństwa Divorced couples						Liczba dzieci Number of children
		bez dzieci without children	z dziećmi with children	o liczbie dzieci by number of children				
				1	2	3	4 i więcej 4 and more	
W LICZBACH BEZWZGLĘDNYCH IN ABSOLUTE FIGURES								
1980	39833	14962	24871	17273	6206	1071	321	34313
1990	42436	13207	29229	16831	9909	1914	575	45105
2000	42770	14994	27776	17153	8265	1775	583	41580
2010	61300	25002	36298	23373	10655	1805	465	52165
2016	63497	26209	37288	22853	12101	1881	453	54706
2017	65257	26990	38267	23230	12755	1857	425	56163
W ODSETKACH IN PERCENTAGE								
1980	100,0	37,6	62,4	43,4	15,6	2,7	0,8	x
1990	100,0	31,1	68,9	39,7	23,4	4,5	1,4	x
2000	100,0	35,1	64,9	40,1	19,3	4,2	1,4	x
2010	100,0	40,8	59,2	38,1	17,4	2,9	0,8	x
2016	100,0	41,3	58,7	36,0	19,1	3,0	0,7	x
2017	100,0	41,4	58,6	35,6	19,5	2,8	0,7	x

TABELA 25 - IŁOŚĆ MAŁŻEŃSTW NIE POSIADAJĄCYCH MAŁOLETNICH DZIECI 2017

TABL. 49 (73). ROZWODY WEDŁUG LICZBY MAŁOLETNICH^a DZIECI W MAŁŻEŃSTWIE
DIVORCES BY NUMBER OF MINOR^a CHILDREN

LATA YEARS	Ogółem Total	Rozwiedzone małżeństwa Divorced couples						Liczba dzieci Number of children
		bez dzieci without children	z dziećmi with children	o liczbie dzieci by number of children				
				1	2	3	4 i więcej 4 and more	
W LICZBACH BEZWZGLĘDNYCH IN ABSOLUTE FIGURES								
1980	39833	14962	24871	17273	6206	1071	321	34313
1990	42436	13207	29229	16831	9909	1914	575	45105
2000	42770	14994	27776	17153	8265	1775	583	41580
2010	61300	25002	36298	23373	10655	1805	465	52165
2017	65257	26990	38267	23230	12755	1857	425	56163
2018	62843	26629	36214	21949	11977	1878	410	53333
W ODSETKACH IN PERCENTAGE								
1980	100,0	37,6	62,4	43,4	15,6	2,7	0,8	x
1990	100,0	31,1	68,9	39,7	23,4	4,5	1,4	x
2000	100,0	35,1	64,9	40,1	19,3	4,2	1,4	x
2010	100,0	40,8	59,2	38,1	17,4	2,9	0,8	x
2017	100,0	41,4	58,6	35,6	19,5	2,8	0,7	x
2018	100,0	42,4	57,6	34,9	19,1	3,0	0,7	x

TABELA 26 - IŁOŚĆ MAŁŻEŃSTW NIE POSIADAJĄCYCH MAŁOLETNICH DZIECI 2018

TABL. 49 (73). ROZWODY WEDŁUG LICZBY MAŁOLETNICH^a DZIECI W MAŁŻEŃSTWIE
DIVORCES BY NUMBER OF MINOR^a CHILDREN

LATA YEARS	Ogółem Total	Rozwiedzone małżeństwa Divorced couples						Liczba dzieci Number of children
		bez dzieci without children	z dziećmi with children	o liczbie dzieci by number of children				
				1	2	3	4 i więcej 4 and more	
W LICZBACH BEZWZGLĘDNYCH IN ABSOLUTE FIGURES								
1980	39833	14962	24871	17273	6206	1071	321	34313
1990	42436	13207	29229	16831	9909	1914	575	45105
2000	42770	14994	27776	17153	8265	1775	583	41580
2010	61300	25002	36298	23373	10655	1805	465	52165
2018	62843	26629	36214	21949	11977	1878	410	53333
2019	65341	28197	37144	21993	12900	1849	402	55083
W ODSETKACH IN PERCENTAGE								
1980	100,0	37,6	62,4	43,4	15,6	2,7	0,8	x
1990	100,0	31,1	68,9	39,7	23,4	4,5	1,4	x
2000	100,0	35,1	64,9	40,1	19,3	4,2	1,4	x
2010	100,0	40,8	59,2	38,1	17,4	2,9	0,8	x
2018	100,0	42,4	57,6	34,9	19,1	3,0	0,7	x
2019	100,0	43,2	56,8	33,7	19,7	2,8	0,6	x

TABELA 27 - ILOŚĆ MAŁŻEŃSTW NIE POSIADAJĄCYCH MAŁOLETNICH DZIECI 2019

TABL. 49 (73). ROZWODY WEDŁUG LICZBY MAŁOLETNICH^a DZIECI W MAŁŻEŃSTWIE
DIVORCES BY NUMBER OF MINOR^a CHILDREN

LATA YEARS	Ogółem Total	Rozwiedzione małżeństwa Divorced couples				Liczba dzieci Number of children		
		bez dzieci without children	z dziećmi with children	o liczbie dzieci by number of children				
				1	2		3	4 i więcej 4 and more
W LICZBACH BEZWZGLĘDNYCH IN ABSOLUTE FIGURES								
1980	39833	14962	24871	17273	6206	1071	321	34313
1990	42436	13207	29229	16831	9909	1914	575	45105
2000	42770	14994	27776	17153	8265	1775	583	41580
2010	61300	25002	36298	23373	10655	1805	465	52165
2019	65341	28197	37144	21993	12900	1849	402	55083
2020	51164	21709	29455	17178	10437	1510	330	44008
W ODSETKACH IN PERCENTAGE								
1980	100,0	37,6	62,4	43,4	15,6	2,7	0,8	x
1990	100,0	31,1	68,9	39,7	23,4	4,5	1,4	x
2000	100,0	35,1	64,9	40,1	19,3	4,2	1,4	x
2010	100,0	40,8	59,2	38,1	17,4	2,9	0,8	x
2019	100,0	43,2	56,8	33,7	19,7	2,8	0,6	x
2020	100,0	42,4	57,6	33,6	20,4	3,0	0,6	x

TABELA 28 - ILOŚĆ MAŁŻEŃSTW NIE POSIADAJĄCYCH MAŁOLETNICH DZIECI 2020

TABL. 49 (73). ROZWODY WEDŁUG LICZBY MAŁOLETNICH^a DZIECI W MAŁŻEŃSTWIE
DIVORCES BY NUMBER OF MINOR^a CHILDREN

LATA YEARS	Ogółem Total	Rozwiedzone małżeństwa Divorced couples						Liczba dzieci Number of children
		bez dzieci without children	z dziećmi with children	o liczbie dzieci by number of children				
				1	2	3	4 i więcej 4 and more	
W LICZBACH BEZWZGLĘDNYCH IN ABSOLUTE FIGURES								
1980	39833	14962	24871	17273	6206	1071	321	34313
1990	42436	13207	29229	16831	9909	1914	575	45105
2000	42770	14994	27776	17153	8265	1775	583	41580
2010	61300	25002	36298	23373	10655	1805	465	52165
2020	51164	21709	29455	17178	10437	1510	330	44008
2021	60687	25415	35272	20207	12750	1939	376	53138
W ODSETKACH IN PERCENTAGE								
1980	100,0	37,6	62,4	43,4	15,6	2,7	0,8	x
1990	100,0	31,1	68,9	39,7	23,4	4,5	1,4	x
2000	100,0	35,1	64,9	40,1	19,3	4,2	1,4	x
2010	100,0	40,8	59,2	38,1	17,4	2,9	0,8	x
2020	100,0	42,4	57,6	33,6	20,4	3,0	0,6	x
2021	100,0	41,9	58,1	33,3	21,0	3,2	0,6	x

TABELA 29 - ILOŚĆ MAŁŻEŃSTW NIE POSIADAJĄCYCH MAŁOLETNICH DZIECI 2021

TABL. 49 (73). ROZWODY WEDŁUG LICZBY MAŁOLETNICH^a DZIECI W MAŁŻEŃSTWIE
DIVORCES BY NUMBER OF MINOR^a CHILDREN

LATA YEARS	Ogółem Total	Rozwiedzone małżeństwa Divorced couples						Liczba dzieci Number of children
		bez dzieci without children	z dziećmi with children	o liczbie dzieci by number of children				
				1	2	3	4 i więcej 4 and more	
W LICZBACH BEZWZGLĘDNYCH IN ABSOLUTE FIGURES								
1980	39833	14962	24871	17273	6206	1071	321	34313
1990	42436	13207	29229	16831	9909	1914	575	45105
2000	42770	14994	27776	17153	8265	1775	583	41580
2010	61300	25002	36298	23373	10655	1805	465	52165
2020	51164	21709	29455	17178	10437	1510	330	44008
2022	60162	25719	34443	19381	12669	1994	399	52400
W ODSETKACH IN PERCENTAGE								
1980	100,0	37,6	62,4	43,4	15,6	2,7	0,8	x
1990	100,0	31,1	68,9	39,7	23,4	4,5	1,4	x
2000	100,0	35,1	64,9	40,1	19,3	4,2	1,4	x
2010	100,0	40,8	59,2	38,1	17,4	2,9	0,8	x
2020	100,0	42,4	57,6	33,6	20,4	3,0	0,6	x
2022	100,0	42,7	57,3	32,2	21,1	3,3	0,7	x

TABELA 30 - ILOŚĆ MAŁŻEŃSTW NIE POSIADAJĄCYCH MAŁOLETNICH DZIECI 2022

WYKRES 3 - STOSUNEK ROZWODÓW MAŁŻEŃSTW MAJĄCYCH MAŁOLETNIE DZIECI DO MAŁŻEŃSTW NIEPOSIADAJĄCYCH MAŁOLETNICH DZIECI

4.4 Okres od wniesienia powództwa do prawomocnego orzeczenia rozwodu

W załączonych poniżej tabelach możemy zaobserwować, że około połowy spraw o rozwód jest rozpoznawanych przez sąd w okresie od czterech do jedenastu miesięcy od momentu wniesienia powództwa, do czasu wydania prawomocnego orzeczenia. Biorąc pod uwagę, że trzy czwarte spraw odbywa się na jednej rozprawie, za porozumieniem stron, bez orzekania o winie, to czas oczekiwania jest obiektywnie bardzo długi. W sytuacji wprowadzenia zmian legislacyjnych w postaci możliwości przeprowadzenia rozwodu poza murami sądów, czas ten można będzie ograniczyć do absolutnego minimum, pozostałe zaś sprawy konieczne do orzekania przez sąd, będą rozpoznawane szybciej, co także przyczyni

się do odciążenia składów orzekających. Zmiana ta bezsprzecznie przyniesie korzyść każdej ze stron⁴³⁴.

TABL. 39 (98). ROZWOODY W 2013 R. WEDŁUG OKRESU OD WNIESIENIA POWÓDZTWA DO PRAWOMOCNEGO ORZECZENIA ROZWODU, STRONY WNOSZĄCEJ POWÓDZTWO ORAZ ORZECZENIA O WINIE
DIVORCES BY DURATION FROM THE MOMENT OF FILLING PETITION TO THE DIVORCE ADJUDICATION, PERSON FILLING PETITION AND GUILT OF SPOUSES IN 2013

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Okres od wniesienia powództwa do prawomocnego wyroku Interval between the moment of filling petition and of divorce confirmation					
		1 miesiąc 1 month	2—3	4—6	7—11 miesiący 7—11 months	1 rok 1 year	2 lata i więcej 2 years and more
OGÓŁEM^a TOTAL^a	66132	9854	19879	13302	14784	6648	1665
Z winy męża <i>Guilt of husband</i>	11920	906	2384	2321	3753	2022	534
Z winy żony <i>Guilt of wife</i>	2396	227	522	427	668	451	101
Z winy obu stron <i>Guilt of both persons</i>	3091	66	243	348	1015	998	421
Bez orzeczenia o winie <i>Without guilt</i>	48725	8655	16730	10206	9348	3177	609

TABELA 31 - DŁUGOŚĆ OKRESU OD WNIESIENIE POZWU DO ORZECZENIA ROZWODU 2013

TABL. 39 (66). ROZWOODY W 2014 R. WEDŁUG OKRESU OD WNIESIENIA POWÓDZTWA DO PRAWOMOCNEGO ORZECZENIA ROZWODU, STRONY WNOSZĄCEJ POWÓDZTWO ORAZ ORZECZENIA O WINIE
DIVORCES BY DURATION FROM THE MOMENT OF FILLING PETITION TO THE DIVORCE ADJUDICATION, PERSON FILLING PETITION AND GUILT OF SPOUSES IN 2014

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Okres od wniesienia powództwa do prawomocnego wyroku Interval between the moment of filling petition and of divorce confirmation					
		1 miesiąc 1 month	2—3	4—6	7—11 miesiący 7—11 months	1 rok 1 year	2 lata i więcej 2 years and more
OGÓŁEM^a TOTAL^a	65761	8744	18855	13613	15581	7118	1850
Z winy męża <i>Guilt of husband</i>	11503	701	2052	2163	3811	2188	588
Z winy żony <i>Guilt of wife</i>	2409	198	470	437	716	452	136
Z winy obu stron <i>Guilt of both persons</i>	3189	56	211	315	1022	1083	502
Bez orzeczenia o winie <i>Without guilt</i>	48660	7789	16122	10698	10032	3395	624

TABELA 32 - DŁUGOŚĆ OKRESU OD WNIESIENIE POZWU DO ORZECZENIA ROZWODU 2014

⁴³⁴ Zob. J. Witkowski (przew.), *Rocznik*..., s. 280-299, J. Witkowski (przew.), *Rocznik* ..., s. 242-261, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik*..., s. 238-257, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik*..., s. 238-257, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik*..., s. 236-255, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik* ..., s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik*..., s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik*..., s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik* ..., s. 230-249.

TABL. 37 (67). ROZWODY W 2015 R. WEDŁUG OKRESU OD WNIESIENIA POWÓDZTWA DO PRAWOMOCNEGO ORZECZENIA ROZWODU, STRONY WNOSZĄCEJ POWÓDZTWO ORAZ ORZECZENIA O WINIE
DIVORCES BY DURATION FROM THE MOMENT OF FILLING PETITION TO THE DIVORCE ADJUDICATION, PERSON FILLING PETITION AND GUILT OF SPOUSES IN 2015

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Okres od wniesienia powództwa do prawomocnego wyroku Interval between the moment of filling petition and of divorce confirmation					
		1 miesiąc 1 month	2—3	4—6	7—11 miesiący 7—11 months	1 rok 1 year	2 lata i więcej 2 years and more
OGÓŁEM^a TOTAL^a	67296	8589	18874	13174	16443	8039	2177
Z winy męża Guilt of husband	11643	646	1910	1994	3844	2521	728
Z winy żony Guilt of wife	2413	194	470	439	684	472	154
Z winy obu stron Guilt of both persons	3393	55	200	302	1004	1256	576
Bez orzeczenia o winie Without guilt	49847	7694	16294	10439	10911	3790	719

TABELA 33 - DŁUGOŚĆ OKRESU OD WNIESIENIE POZWU DO ORZECZENIA ROZWODU 2015

TABL. 36 (66). ROZWODY W 2016 R. WEDŁUG OKRESU OD WNIESIENIA POWÓDZTWA DO PRAWOMOCNEGO ORZECZENIA ROZWODU, STRONY WNOSZĄCEJ POWÓDZTWO ORAZ ORZECZENIA O WINIE
DIVORCES BY DURATION FROM THE MOMENT OF FILLING PETITION TO THE DIVORCE ADJUDICATION, PERSON FILLING PETITION AND GUILT OF SPOUSES IN 2016

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Okres od wniesienia powództwa do prawomocnego wyroku Interval between the moment of filling petition and of divorce confirmation					
		1 miesiąc 1 month	2—3	4—6	7—11 miesiący 7—11 months	1 rok 1 year	2 lata i więcej 2 years and more
OGÓŁEM^a TOTAL^a	63497	8561	18542	12394	14730	7186	2084
Z winy męża Guilt of husband	10282	605	1803	1803	3314	2099	658
Z winy żony Guilt of wife	2388	197	459	384	673	511	164
Z winy obu stron Guilt of both persons	3101	51	242	261	881	1112	554
Bez orzeczenia o winie Without guilt	47726	7708	16038	9946	9862	3464	708

TABELA 34 - DŁUGOŚĆ OKRESU OD WNIESIENIE POZWU DO ORZECZENIA ROZWODU 2016

TABL. 36 (66). ROZWODY W 2017 R. WEDŁUG OKRESU OD WNIESIENIA POWÓDZTWA DO PRAWOMOCNEGO ORZECZENIA ROZWODU, STRONY WNOSZĄCEJ POWÓDZTWO ORAZ ORZECZENIA O WINIE
DIVORCES BY DURATION FROM THE MOMENT OF FILLING PETITION TO THE DIVORCE ADJUDICATION, PERSON FILLING PETITION AND GUILT OF SPOUSES IN 2017

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Okres od wniesienia powództwa do prawomocnego wyroku Interval between the moment of filling petition and of divorce confirmation					
		1 miesiąc 1 month	2—3	4—6	7—11 miesiący 7—11 months	1 rok 1 year	2 lata i więcej 2 years and more
OGÓŁEM^a TOTAL^a	65257	8604	18913	12966	15514	7182	2078
Z winy męża Guilt of husband	9654	551	1671	1697	3110	1966	659
Z winy żony Guilt of wife	2386	183	483	400	665	478	177
Z winy obu stron Guilt of both persons	3116	82	239	278	915	1077	525
Bez orzeczenia o winie Without guilt	50101	7788	16520	10591	10824	3661	717

TABELA 35 - DŁUGOŚĆ OKRESU OD WNIESIENIE POZWU DO ORZECZENIA ROZWODU 2017

TABL. 36 (60). **ROZWODY W 2018 R. WEDŁUG OKRESU OD WNIESIENIA POWÓDZTWA DO PRAWOMOCNEGO ORZECZENIA ROZWODU, STRONY WNOSZĄCEJ POWÓDZTWO ORAZ ORZECZENIA O WINIE**
DIVORCES BY DURATION FROM THE MOMENT OF FILLING PETITION TO THE DIVORCE ADJUDICATION, PERSON FILLING PETITION AND GUILT OF SPOUSES IN 2018

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Okres od wniesienia powództwa do prawomocnego wyroku Duration from the moment of filling petition and of divorce confirmation					
		1 miesiąc 1 month	2—3	4—6	7—11 miesiące 7—11 months	1 rok 1 year	2 lata i więcej 2 and more
OGÓŁEM^a TOTAL^a	62843	7749	17758	12599	15347	7224	2166
Z winy męża Guilt of husband	9110	491	1481	1537	2938	1981	682
Z winy żony Guilt of wife	2076	144	382	343	616	436	155
Z winy obu stron Guilt of both persons	2947	76	227	272	810	1025	537
Bez orzeczenia o winie Without guilt	48710	7038	15668	10447	10983	3782	792

TABELA 36 - DŁUGOŚĆ OKRESU OD WNIESIENIE POZWU DO ORZECZENIA ROZWODU 2018

TABL. 36 (60). **ROZWODY W 2019 R. WEDŁUG OKRESU OD WNIESIENIA POWÓDZTWA DO PRAWOMOCNEGO ORZECZENIA ROZWODU, STRONY WNOSZĄCEJ POWÓDZTWO ORAZ ORZECZENIA O WINIE**
DIVORCES BY DURATION FROM THE MOMENT OF FILLING PETITION TO THE DIVORCE ADJUDICATION, PERSON FILLING PETITION AND GUILT OF SPOUSES IN 2019

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Okres od wniesienia powództwa do prawomocnego wyroku Duration from the moment of filling petition and of divorce confirmation					
		1 miesiąc 1 month	2—3	4—6	7—11 miesiące 7—11 months	1 rok 1 year	2 lata i więcej 2 and more
OGÓŁEM^a TOTAL^a	65341	7718	17046	13126	17149	7958	2344
Z winy męża Guilt of husband	8682	446	1262	1348	2879	2069	678
Z winy żony Guilt of wife	2218	155	368	360	632	507	196
Z winy obu stron Guilt of both persons	2698	51	164	206	708	967	602
Bez orzeczenia o winie Without guilt	51743	7066	15252	11212	12930	4415	868

TABELA 37 - DŁUGOŚĆ OKRESU OD WNIESIENIE POZWU DO ORZECZENIA ROZWODU 2019

TABL. 36 (60). **ROZWODY W 2020 R. WEDŁUG OKRESU OD WNIESIENIA POWÓDZTWA DO PRAWOMOCNEGO ORZECZENIA ROZWODU, STRONY WNOSZĄCEJ POWÓDZTWO ORAZ ORZECZENIA O WINIE**
DIVORCES BY DURATION FROM THE MOMENT OF FILLING PETITION TO THE DIVORCE ADJUDICATION, PERSON FILLING PETITION AND GUILT OF SPOUSES IN 2020

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Okres od wniesienia powództwa do prawomocnego wyroku Duration from the moment of filling petition and of divorce confirmation					
		1 miesiąc 1 month	2—3	4—6	7—11 miesiące 7—11 months	1 rok 1 year	2 lata i więcej 2 and more
OGÓŁEM^a TOTAL^a	51164	3634	10444	9786	16245	8568	2487
Z winy męża Guilt of husband	6595	176	671	873	2163	2042	670
Z winy żony Guilt of wife	1634	56	222	205	533	439	179
Z winy obu stron Guilt of both persons	2179	31	91	135	519	854	549
Bez orzeczenia o winie Without guilt	40756	3371	9460	8573	13030	5233	1089

TABELA 38 - DŁUGOŚĆ OKRESU OD WNIESIENIE POZWU DO ORZECZENIA ROZWODU 2020

TABL. 36 (60). ROZWOBY W 2021 R. WEDŁUG OKRESU OD WNIESIENIA POWÓDZTWA DO PRAWOMOCNEGO ORZECZENIA ROZWODU, STRONY WNOSZĄCEJ POWÓDZTWO ORAZ ORZECZENIA O WINIE
DIVORCES BY DURATION FROM THE MOMENT OF FILLING PETITION TO THE DIVORCE ADJUDICATION, PERSON FILLING PETITION AND GUILT OF SPOUSES IN 2021

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Okres od wniesienia powództwa do prawomocnego wyroku Duration from the moment of filling petition and of divorce confirmation					
		1 miesiąc 1 month	2—3	4—6	7—11 miesiący 7—11 months	1 rok 1 year	2 lata i więcej 2 and more
OGÓŁEM^a TOTAL^a	60687	4349	13179	11328	17014	10849	3968
Z winy męża Guilt of husband	7567	206	661	880	2243	2438	1139
Z winy żony Guilt of wife	1847	58	228	228	501	571	261
Z winy obu stron Guilt of both persons	2613	28	112	130	516	959	868
Bez orzeczenia o winie Without guilt	48660	4057	12178	10090	13754	6881	1700

TABELA 39 - DŁUGOŚĆ OKRESU OD WNIESIENIE POZWU DO ORZECZENIA ROZWODU 2021

TABL. 36 (60). ROZWOBY W 2022 R. WEDŁUG OKRESU OD WNIESIENIA POWÓDZTWA DO PRAWOMOCNEGO ORZECZENIA ROZWODU, STRONY WNOSZĄCEJ POWÓDZTWO ORAZ ORZECZENIA O WINIE
DIVORCES BY DURATION FROM THE MOMENT OF FILLING PETITION TO THE DIVORCE ADJUDICATION, PERSON FILLING PETITION AND GUILT OF SPOUSES IN 2022

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Ogółem Total	Okres od wniesienia powództwa do prawomocnego wyroku Duration from the moment of filling petition and of divorce confirmation					
		1 miesiąc 1 month	2—3	4—6	7—11 miesiący 7—11 months	1 rok 1 year	2 lata i więcej 2 and more
OGÓŁEM^a TOTAL^a	60162	4808	13921	11353	17213	8995	3872
Z winy męża Guilt of husband	7195	182	742	883	2208	2080	1100
Z winy żony Guilt of wife	1702	78	208	222	501	427	266
Z winy obu stron Guilt of both persons	2430	38	90	142	479	866	815
Bez orzeczenia o winie Without guilt	48835	4510	12881	10106	14025	5622	1691

TABELA 40 - DŁUGOŚĆ OKRESU OD WNIESIENIE POZWU DO ORZECZENIA ROZWODU 2022

Podsumowując podrozdział poświęcony statystykom sądowym, należy stwierdzić, że dane dotyczące postępowań rozwodowych w Polsce w latach 2013–2022 dostarczają kompleksowego obrazu dotyczącego skali i dynamiki rozwodów w kraju. Wyniki analizy jasno wskazują, że zdecydowana większość spraw rozwodowych (około 75%) kończy się bez orzekania o winie, co odzwierciedla tendencję małżonków do unikania długotrwałych i konfliktowych procesów sądowych. Takie rozstrzygnięcia mają miejsce najczęściej w przypadku małżeństw bez małoletnich dzieci, co stanowi niemal połowę wszystkich rozpatrywanych spraw.

Dane te sugerują potrzebę reformy postępowania rozwodowego, w szczególności uproszczenia procedur w przypadkach, gdy strony zgodnie wnoszą o rozwód bez orzekania o winie. Wprowadzenie alternatywnej możliwości przeprowadzenia rozwodów mogłoby znacząco skrócić czas trwania postępowań, który obecnie wynosi średnio od czterech do jedenastu miesięcy. Takie rozwiązanie pozwoliłoby na odciążenie sądów, co przełożyłoby się na efektywniejsze i szybsze rozpoznawanie spraw wymagających interwencji sądu, zwłaszcza tych dotyczących praw małoletnich dzieci.

Statystyki sądowe ujawniają również, że system prawny w obecnym kształcie nie odpowiada w pełni na potrzeby społeczne i nie nadąża za rosnącą liczbą spraw rozwodowych. Wprowadzenie zaproponowanych zmian legislacyjnych mogłoby nie tylko poprawić komfort stron postępowania, ale także zwiększyć ogólną efektywność systemu sądownictwa.

Analiza statystyk stanowi silny argument na rzecz reformy prawa rozwodowego w Polsce, dostosowując je do współczesnych realiów społecznych i oczekiwań obywateli. Wnioski płynące z przedstawionych danych wskazują na konieczność wprowadzenia bardziej elastycznych i efektywnych procedur rozwodowych, które z jednej strony odciążą sądy, a z drugiej przyczynią się do szybszego i mniej obciążającego emocjonalnie rozwiązania małżeństwa dla zainteresowanych stron.

5. Krytyka obecnej regulacji

Obecny system prawny dotyczący rozwodów w Polsce, mimo oparcia na ugruntowanych przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz na idei ochrony trwałości małżeństwa, napotyka liczne problemy natury zarówno materialnoprawnej, jak i procesowej. Przepisy, które mają za zadanie regulować kwestie związane z rozwiązaniem małżeństwa, okazują się nieadekwatne do współczesnych realiów społecznych oraz potrzeb obywateli. W efekcie dochodzi do sytuacji, w których proces rozwodowy staje się niepotrzebnie skomplikowany, długotrwały i obciążający emocjonalnie

dla wszystkich stron, w tym także dla dzieci⁴³⁵. W niniejszym opracowaniu dokonano krytycznej analizy istniejących regulacji oraz przedstawiono konieczne kierunki reformy.

Prawo materialne, które reguluje przesłanki rozwodu, jest jednym z głównych obszarów wymagających zmiany. Obecnie obowiązujące przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, opierające się na zasadzie trwałości małżeństwa, wymagają, aby rozkład pożycia był zupełny i trwały. Oznacza to, że małżonkowie muszą udowodnić przed sądem nie tylko faktyczne ustanie więzi małżeńskiej, ale także jej trwałość, co często bywa trudne do wykazania w praktyce. Przepis ten, jakkolwiek zrozumiały w kontekście ochrony stabilności rodziny, w rzeczywistości prowadzi do sytuacji, w której małżonkowie zmuszeni są trwać w formalnym związku, mimo że faktycznie nie istnieje już między nimi żadna więź emocjonalna, fizyczna ani gospodarcza. W rezultacie, zamiast ułatwiać rozwiązanie nieudanego związku, przepisy te często przyczyniają się do eskalacji konfliktów i niepotrzebnego przeciągania postępowania⁴³⁶.

Prawo procesowe również wymaga reformy, szczególnie w zakresie orzekania o winie. Obecna regulacja, zgodnie z którą sąd na żądanie jednej ze stron zobligowany jest do ustalenia, który z małżonków ponosi winę za rozpad małżeństwa, prowadzi do pogłębiania konfliktów i wydłużania postępowań rozwodowych. Orzekanie o winie, zamiast być narzędziem służącym ochronie pokrzywdzonej strony, często staje się elementem gry procesowej, wykorzystywanym do osiągnięcia korzystniejszego podziału majątku lub do walki o opiekę nad dziećmi. Długotrwałe postępowania dowodowe, przesłuchania świadków oraz opinie biegłych nie tylko obciążają sądy, ale także negatywnie wpływają na psychikę stron i ich dzieci. Współczesne podejście do prawa rodzinnego, zorientowane na ochronę dobra dziecka oraz umożliwienie stronom jak najszybszego rozpoczęcia nowego etapu życia, wskazuje na potrzebę rezygnacji z obowiązku orzekania o winie lub wprowadzenia bardziej elastycznych rozwiązań, które umożliwią stronom porozumienie bez konieczności przeprowadzania długotrwałego postępowania dowodowego.

⁴³⁵ A. Malicki, J. Naulak, *Rozwód...*, s. 85 i nast.

⁴³⁶ Zob. M. Wieczorek, *Demograficzne...*, s. 18 i nast. por. T. Sokołowski, W. Stojanowska, [w:] T. Smoczyński (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2014, s. 592.

Kolejnym problemem są przepisy dotyczące opieki nad dziećmi oraz podziału majątku, które są rozstrzygane w ramach jednego postępowania rozwodowego. Taka kumulacja zagadnień sprawia, że proces staje się jeszcze bardziej skomplikowany i czasochłonny. W przypadku rozwodów, w których małżonkowie nie są w stanie dojść do porozumienia, sądy zmuszone są do podejmowania decyzji dotyczących podziału majątku oraz opieki nad dziećmi, co często prowadzi do dodatkowych konfliktów i przeciągania postępowania. Brak wyraźnych przepisów dotyczących ochrony interesów dziecka w takich sytuacjach sprawia, że sądy opierają się na ogólnych zasadach, co nie zawsze prowadzi do rozstrzygnięć optymalnych z punktu widzenia dobra małoletnich.

Niedostateczna obecność mediacji w postępowaniach rozwodowych stanowi kolejny istotny problem. Choć polski system prawny przewiduje możliwość skorzystania z mediacji, w praktyce jest ona rzadko stosowana, a jej obligatoryjne przeprowadzenie przed rozpoczęciem postępowania sądowego w sprawach spornych mogłoby znacząco przyspieszyć i uprościć cały proces. Mediacja mogłaby stanowić skuteczne narzędzie do rozwiązywania konfliktów między małżonkami, szczególnie w kwestiach dotyczących opieki nad dziećmi i podziału majątku, co pozwoliłoby uniknąć eskalacji konfliktów i zaoszczędzić czas oraz koszty postępowania sądowego.

W świetle powyższych problemów, konieczne jest wprowadzenie kompleksowej reformy prawa rozwodowego, która uwzględni współczesne potrzeby społeczne oraz standardy międzynarodowe. Uproszczenie procedur rozwodowych, wprowadzenie obowiązkowej mediacji oraz zmiana podejścia do orzekania o winie to tylko niektóre z działań, które mogłyby znacząco poprawić funkcjonowanie systemu. Reforma powinna także obejmować wprowadzenie bardziej precyzyjnych przepisów dotyczących ochrony interesów dzieci oraz wsparcie psychologiczne dla małżonków i dzieci w trakcie trwania postępowania rozwodowego.

W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera przeprowadzone badanie ankietowe, które znajduje się w dalszej części pracy. Jego celem jest skonfrontowanie teoretycznych rozważań i wskazanych problemów z rzeczywistymi odczuciami i opiniami społecznymi. Badanie ma na celu poznanie społecznego podejścia do obecnych regulacji prawnych oraz potencjalnych reform, takich jak możliwość przeprowadzenia rozwodu poza sądem. Wyniki ankiety pozwolą ocenić, czy Polacy są gotowi na wprowadzenie bardziej elastycznych procedur rozwodowych i jak oceniają aktualny system prawny w kontekście własnych doświadczeń. Pozyskane w ten sposób dane stanowią cenny materiał do dalszych

analiz oraz formułowania konkretnych rekomendacji dotyczących reformy prawa rodzinnego w Polsce, mających na celu lepsze dostosowanie systemu prawnego do realiów społecznych oraz efektywną ochronę interesów małżonków i dzieci w trakcie postępowania rozwodowego.

6. Badanie ankietowe

Badanie przeprowadzone w dniach 15–19 lutego 2021 roku, obejmujące 303 respondentów, miało na celu uzyskanie pogłębionej wiedzy na temat opinii społecznych dotyczących instytucji rozvodu, przyczyn rozpadu małżeństw oraz oceny propozycji reform legislacyjnych, które miałyby na celu uproszczenie procedur rozwodowych. Włączenie wyników tego badania do pracy pozwoliło skonfrontować teoretyczne rozważania i statystyki na temat rozwodów z rzeczywistymi postawami społeczeństwa, co umożliwiło pełniejszą analizę omawianego zjawiska⁴³⁷.

Badanie miało za zadanie zweryfikować tezę, że Polacy są otwarci na reformy, które mogłyby przyczynić się do szybszego i mniej sformalizowanego rozwiązania małżeństwa, co w rezultacie mogłoby zwiększyć efektywność systemu sądownictwa w sprawach rodzinnych. Metodologię badania szczegółowo opisano we wstępie pracy. Zastosowano metodę sondażu diagnostycznego w formie ankiety internetowej, udostępnionej na platformie Google Forms, co umożliwiło dotarcie do szerokiej grupy respondentów. Wybór tej metody uzasadniono jej dostępnością, szybkością, różnorodnością odpowiedzi oraz łatwością w analizie wyników.

Postawiono dwie tezy badawcze: pierwsza zakładała, że wprowadzenie rozwodów pozasądowych (przed notariuszem) spotka się z pozytywnym odbiorem społecznym, jako sposób na uproszczenie i przyspieszenie procedur rozwodowych; druga teza sugerowała, że w społeczeństwie istnieją obawy, iż rozwody pozasądowe mogą prowadzić do nadużyć, szczególnie w przypadkach konfliktowych i w małżeństwach z dziećmi. W oparciu o te tezy

⁴³⁷ J.W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Kraków 2013, s. 41 oraz M. Cieślarczyk, Z. Chojnacki, *Techniki i narzędzia badawcze stosowane w pracach magisterskich i doktorskich*, Warszawa 2006.

sformułowano hipotezy, które zakładały, że większość respondentów uzna rozwody pozasądowe za korzystne w przypadku par bezdzietnych, lecz jednocześnie obawiają się nadużyć i pochopnych decyzji przy uproszczeniu procedur.

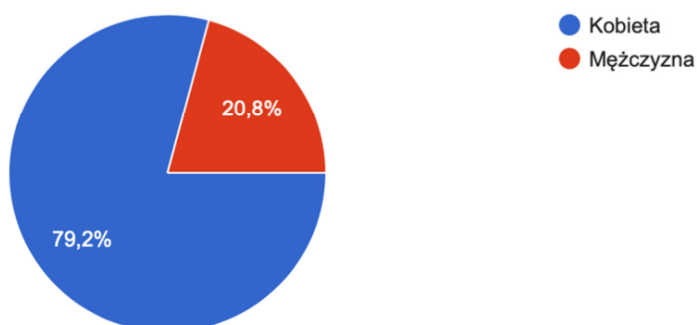
Dzięki zastosowanej metodologii, badanie pozwoliło na zebranie istotnych danych, które nie tylko wzbogacają teoretyczne rozważania na temat rozwodów, ale także dostarczają praktycznych wniosków dotyczących potencjalnych problemów związanych z proponowanymi reformami⁴³⁸.

6.1. Próba badawcza i jej charakterystyka

W badaniu wzięły udział trzysta trzy osoby: 63 mężczyzn i 240 kobiet.

17. Proszę wskazać swoją płeć?

303 odpowiedzi

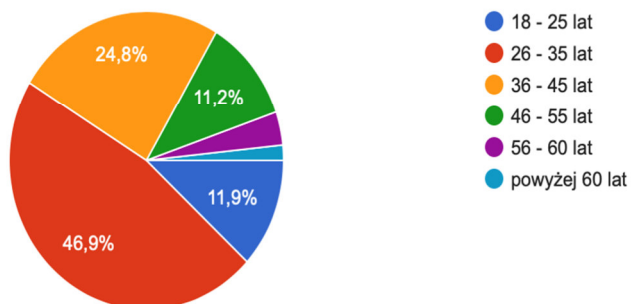
Wykres 4 Płeć respondentów. Źródło własne

Ankietowanych podzieliłam na sześć grup wiekowych: od 18 do 25 lat, od 26 do 35 lat, od 36 do 45 lat, od 46 do 55 lat, od 56 do 60 lat oraz powyżej 60 lat. Największą grupę, bo niemal połowę respondentów stanowiły osoby w wieku 26-35 lat, kolejną pod względem liczebności stanowiły osoby w wieku 36-45 lat - 24,8%, najmniej liczną były osoby po 60 roku życia.

⁴³⁸ Ibidem.

16. Proszę określić swój wiek?

303 odpowiedzi

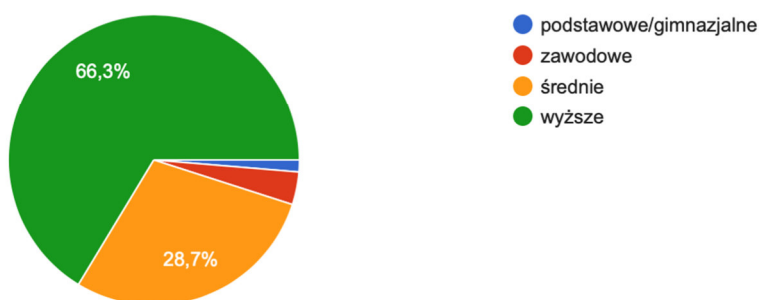

Wykres 5 Wiek respondentów. Źródło własne

Aż dwie trzecie badanych posiadało wykształcenie wyższe (66,30%), 28,7% średnie, natomiast najmniej liczną grupę respondentów stanowiły osoby posiadające wykształcenie podstawowe/gimnazjalne.

18. Proszę określić swoje wykształcenie?

303 odpowiedzi

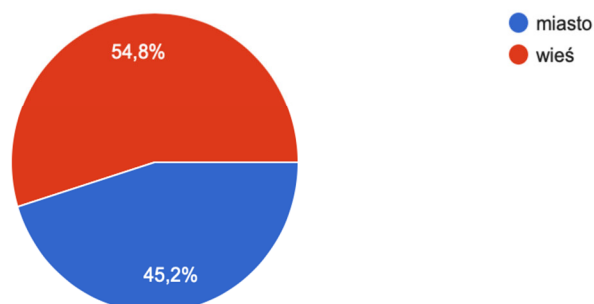

Wykres 6 Wykształcenie respondentów. Źródło własne

Ponad połowa ankietowanych (54,8%) zamieszkuje tereny wiejskiej, 45,2% natomiast mieszka w mieście.

19. Proszę wskazać swoje miejsce zamieszkania?

303 odpowiedzi

Wykres 7 Miejsce zamieszkania. Źródło własne

Kolejnym z pytań dotyczących ankietowanych był status zawodowy respondentów. Trzy czwarte z nich, to osoby pracujące, pozostali albo studiowali albo przybywali na emeryturach, etc.

20. Jaki jest obecnie Pani/Pana status zawodowy?

299 odpowiedzi

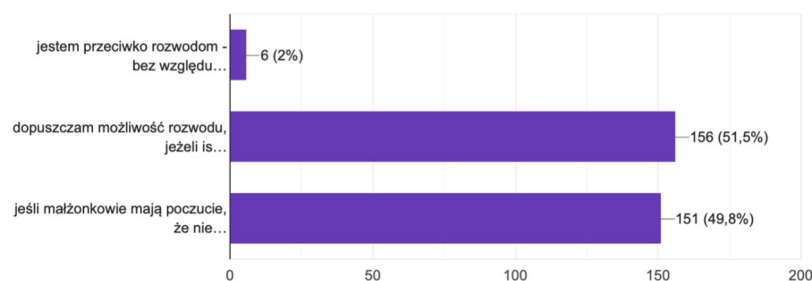
Wykres 8 Status zawodowy. Źródło własne

6.2. Część badawcza

Pierwszym pytaniem było jaki jest stosunek respondentów do rozwodów. 51,5% badanych odpowiedziało, że dopuszcza możliwość rozwodu, jeżeli istnieją bardzo poważne powody. 49,8% respondentów udzieliło odpowiedzi, że jeśli małżonkowie mają poczucie, że nie są szczęśliwi powinni jak najszybciej zakończyć związek. Tylko 2% ankietowanych odpowiedziało, że są przeciwnikami rozwodów bez względu na przyczynę.

1. Jaki jest Pani/Pana stosunek do rozwodu?

303 odpowiedzi

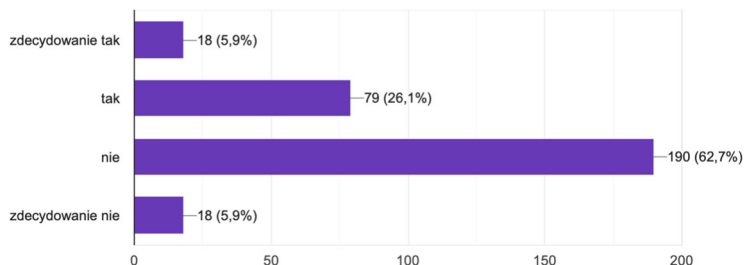

Wykres 9 Stosunek do rozwodu. Źródło własne

Na pytanie czy rozwód jest konsekwencją pochopnie zawartego małżeństwa, 62,7% ankietowanych odpowiedziało, że nie, 26,1% uznało, że tak, a po 5,9% udzieliło odpowiedzi, że zdecydowanie tak lub zdecydowanie nie.

2. Czy rozwód jest konsekwencją pochopnie zawartego małżeństwa?

303 odpowiedzi

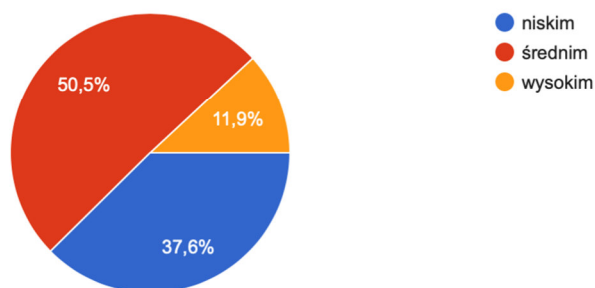

Wykres 10 Pochopność zawartego małżeństwa. Źródło własne

Na pytanie w jakim stopniu rozwody stanowią zagrożenie dla życia społecznego, respondenci udzielili następujących odpowiedzi - 50,5% średnim, 37,6% niskim, natomiast 11,9%, że wysokim.

3. Pani/Pana zdaniem, w jakim stopniu rozwody stanowią zagrożenie dla życia społecznego?

303 odpowiedzi

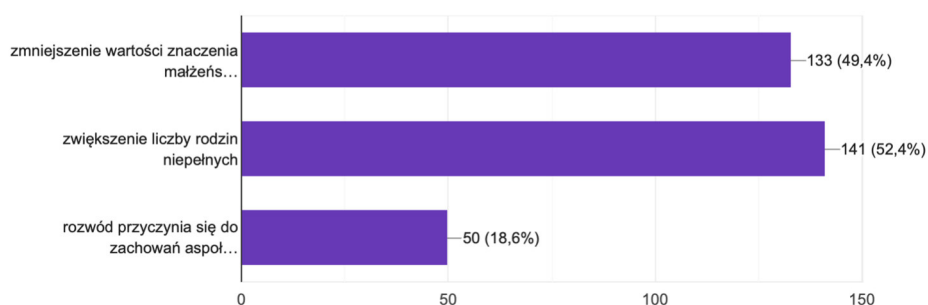

Wykres 11 Stopień zagrożenia. Źródło własne

Na pytanie, dlaczego rozwód stanowi zagrożenie dla życia społecznego, odpowiedzi udzieliło 269 ankietowanych. 52,4% z nich odpowiedziało, że zwiększa się liczba rodzin niepełnych, 49,4% uważa, że zmniejsza się wartość małżeństwa, zaś 18,6% badanych uważa, że rozwód przyczynia się do zachowań aspołecznych.

4. W Pani/Pana ocenie, dlaczego rozwód stanowi zagrożenie dla życia społecznego?

269 odpowiedzi

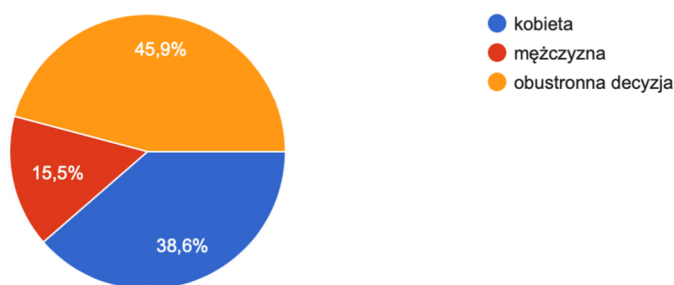

Wykres 12 Powód zagrożenia. Źródło własne

Na pytanie, kto najczęściej decyduje się na rozwód respondenci odpowiedzieli, że jest to obustronna decyzja małżonków (45,9%), 38,6% uważa, że kobiety inicjują postępowania o rozwód, zaś 15,5% uważa, że mężczyźni.

5. Według Pani/Pana, kto najczęściej decyduje się na rozwód?

303 odpowiedzi

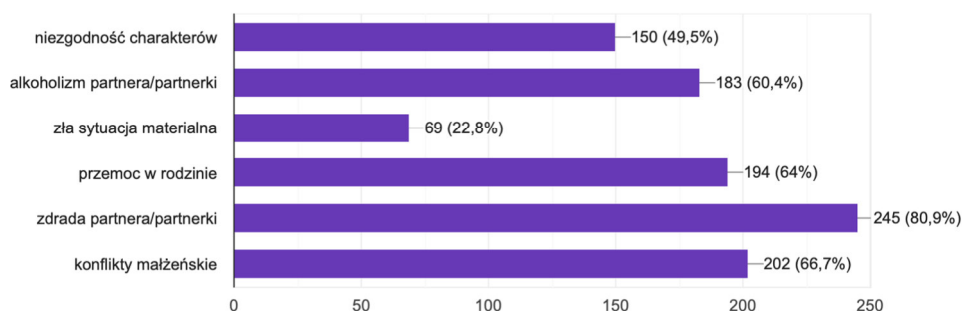

Wykres 13 Płeć powoda. Źródło własne

Na pytanie, jakie są powody, dla których ludzie się rozwodzą (pytanie było wielokrotnego wyboru) aż 80,9% ankietowanych odpowiedziało, że jest to zdrada małżeńska. 66,7% uważa, że do rozwodu doprowadzają konflikty, 64% postawiło na przemoc w rodzinie, 60,4% na alkoholizm, 49,5% obarcza winą *niezgodność charakterów*, zaś najmniej, bo 22,8% złą sytuację finansową.

6. Według Pani/Pana, jakie są powody, dla których ludzie rozwodzą się?

303 odpowiedzi

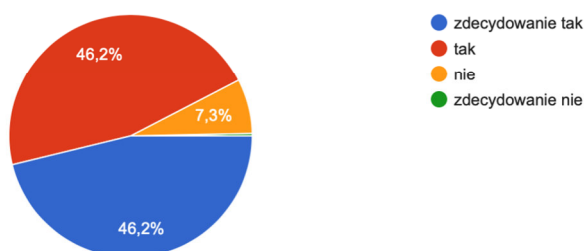

Wykres 14 Powód rozwodu. Źródło własne

Na pytanie czy rozwód ma negatywny wpływ na rozwój emocjonalny i psychiczny dzieci tyle samo ankietowanych - po 46,2% udzieliło odpowiedzi, że tak, bądź zdecydowanie tak, pozostali uznali, że nie (7,3%) oraz 0,3%, że zdecydowanie nie.

7. Pani/Pana zdaniem, czy rozwód ma negatywny wpływ na rozwój emocjonalny i psychiczny dzieci?

303 odpowiedzi

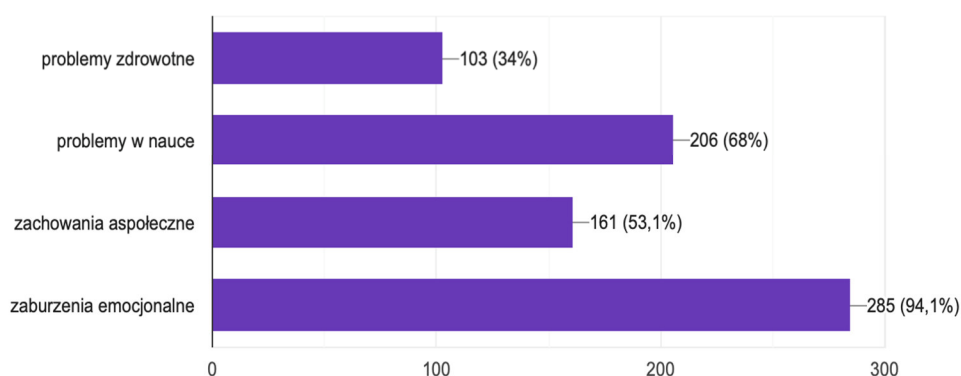

Wykres 15 Wpływ rozwodu na stan emocjonalny dzieci. Źródło własne

Na pytanie jakie zagrożenia dla dzieci mogą się pojawić na skutek rozwodu rodziców 94,1% ankietowanych odpowiedziało, że są to zaburzenia emocjonalne, 68% uważa, że problemy w nauce, 53,1% postawiło na zachowania społeczne, zaś 34% na problemy zdrowotne. Na powyższe pytanie można było udzielić więcej niż jednej odpowiedzi.

8. Jakie wg Pani/Pana mogą pojawić się zagrożenia dla dzieci na skutek rozwodu rodziców?

303 odpowiedzi

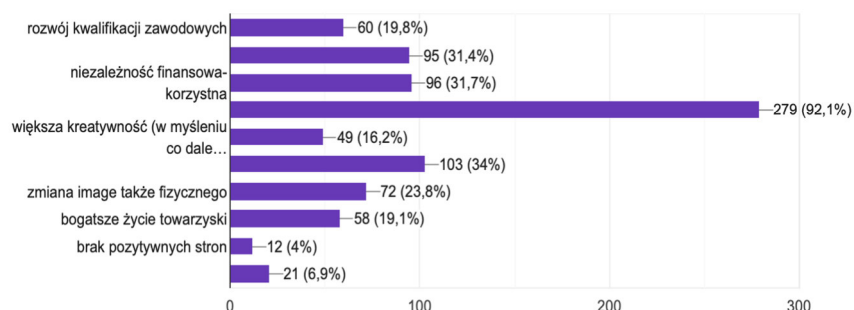

Wykres 16 Zagrożenia dla dzieci na skutek rozwodu. Źródło własne

Na pytanie czy oprócz negatywnych stron rozvodu, są także pozytywne, respondenci odpowiedzieli następująco - rozwój kwalifikacji zawodowych (19,8%), samodzielność w dysponowaniu swoim czasem (31,4%), niezależność finansowa - korzystna (31,7%), możliwość uwolnienia się z toksycznego związku (92,1%), większa kreatywność (w myśleniu co dalej?) -16,2%, wyższy poziom samooceny (34%), zmiana image także fizycznego (23,8%), bogatsze życie towarzyskie (19,1%), brak pozytywnych stron (4%). Na pytanie można było udzielić więcej niż jednej odpowiedzi.

9. Czy dostrzega Pani/Pan, prócz negatywnych stron rozvodu także pozytywne? Jeśli tak, to jakie?

303 odpowiedzi

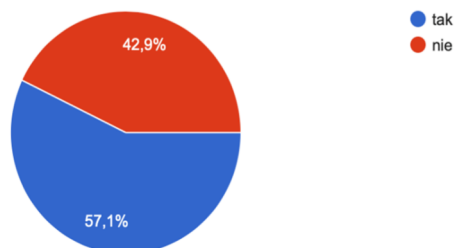

Wykres 17 Pozytywne skutki rozvodu. Źródło własne

57% badanych udzieliła odpowiedzi, iż aktualnie pozostaje w związku małżeńskim, zaś 42,9% jest stanu wolnego.

10. Czy jest Pani/Pan zamężna/zonaty?

303 odpowiedzi

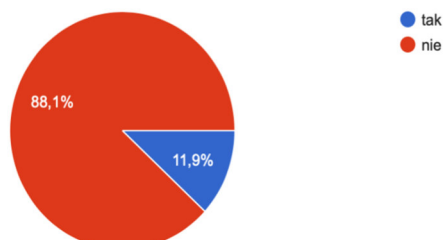

Wykres 18 Stan cywilny. Źródło własne

Na pytanie czy respondenci są rozwiedzeni 88,1% udzieliło odpowiedzi przeczącej, zaś 11,9% twierdzącej.

11. Czy jest Pani/Pan rozwiedziona/y?

303 odpowiedzi

Wykres 19 Rozwiedzeni. Źródło własne

Kolejne pytanie zostało skierowane do osób, które są po rozwodzie, jaki jest ich stosunek do instytucji małżeństwa 79,5% osób zaznaczyło, że ich to nie dotyczy, 8,9% nie ma zdania na ten temat, a zatem należy przyjąć, iż w ten sposób odpowiedziały osoby pozostające w związkach małżeńskich, zaś pozostałe 11% zaznaczyło odpowiedzi nigdy nie zdecydowałoby się drugi raz wziąć ślubu, bądź znowu chcą wyjść za mąż, lub że aktualnie jest w drugim szczęśliwym nieformalnym związku, bądź jest szczęśliwa w drugim małżeństwie. Wielość odpowiedzi wynika, z faktu, że pytanie to umożliwiało wpisanie własnej odpowiedzi, niesugerowanej.

12. Jeśli jest Pan/Pani po rozwodzie jaki jest aktualnie Pani/Pana stosunek do instytucji małżeństwa?

303 odpowiedzi

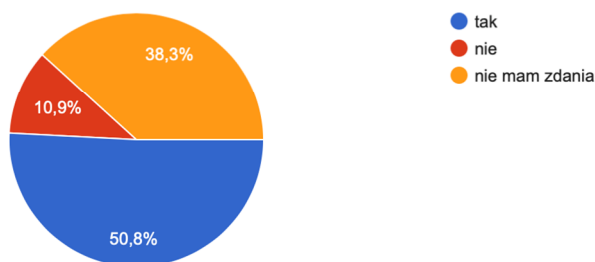

Wykres 20 Stosunek do małżeństwa. Źródło własne

Na pytanie czy ankietowany chciałby mieć możliwość przeprowadzenia rozwodu przed notariuszem odpowiedzieli 50,8%, że tak, 10,9%, że nie, zaś 38,3% nie ma zdania na ten temat.

13. Czy chciałaby Pan/Pani móc się rozwieść przed notariuszem?

303 odpowiedzi

Wykres 21 Rozwód przed notariuszem. Źródło własne

Na podstawie odpowiedzi na pytanie otwarte, można zauważyć szerokie spektrum opinii dotyczących możliwości przeprowadzania rozwodów pozasądowych (przed notariuszem). Wypowiedzi respondentów były zróżnicowane, ale w większości pozytywne wobec tego rozwiązania. Wielu ankietowanych wskazywało na liczne korzyści płynące z możliwości takiego rozwiązania, m.in. wskazując na szybsze procedury, mniejsze koszty oraz ograniczenie formalności. Uczestnicy badania argumentowali, że rozwód pozasądowy mógłby zredukować poziom stresu związanego z publicznym rozstrzygnięciem spraw prywatnych, a także przyspieszyć zakończenie związku w sytuacjach, gdy obie strony są zgodne co do rozwiązania małżeństwa.

Kolejne pytanie (nr 14) było pytaniem otwartym, wymagającym wpisania odpowiedzi o treści: *Proszę wskazać zalety, które mogłyby wynikać z rozwodu zawieranego u notariusza*. Udzielono 303 odpowiedzi. Poniżej przedstawię najważniejsze wnioski wynikające z odpowiedzi respondentów:

1. Skrócenie Czasu Trwania Postępowania - Ankietowani podkreślali, że rozwód pozasądowy (przed notariuszem) mógłby znacznie skrócić czas oczekiwania na zakończenie postępowania, co jest szczególnie istotne w kontekście obecnie długotrwałych spraw sądowych. Zdaniem respondentów, wiele rozwodów można by przeprowadzić w sposób

szybki i sprawny, co pozwoliłoby zaoszczędzić czas nie tylko rozwodzącym się małżonkom, ale również odciążałoby sądy.

2. Zmniejszenie formalności i kosztów: Wiele osób zwracało uwagę na fakt, że pozasądowy rozwód (przed notariuszem) mógłby zminimalizować koszty związane z postępowaniem sądowym, w tym opłaty sądowe i wynagrodzenia dla adwokatów. Respondenci widzieli w tym rozwiązaniu także możliwość zmniejszenia *papierologii* i uproszczenia procedur, co sprawiłoby, że rozwód byłby bardziej dostępny i mniej stresujący.

3. Zmniejszenie konfliktów: Respondenci dostrzegali w rozwodzie pozasądowym szansę na uniknięcie długotrwałych i konfliktowych procesów sądowych. W sytuacjach, gdy małżonkowie są zgodni co do zakończenia małżeństwa i podziału majątku, rozwód przed notariuszem mógłby ograniczyć liczbę sporów, które zazwyczaj eskalują podczas tradycyjnych procesów sądowych.

4. Zgodność w sprawach dotyczących dzieci: Ankietowani zgodnie podkreślali, że pozasądowe rozwody powinny być dostępne wyłącznie dla par bez małoletnich dzieci, aby uniknąć sytuacji, w której kwestie związane z opieką i alimentami pozostają nieuregulowane. Respondenci zauważyli, że w sytuacji braku porozumienia w sprawach dzieci rozwód powinien nadal odbywać się przed sądem.

5. Kwestia zasadności rozwodu: Niektórzy respondenci wyrażali obawy, że rozwód pozasądowy może stać się zbyt łatwą opcją, co może prowadzić do zbyt pochopnych decyzji o zakończeniu małżeństwa. Wskazywali, że rozwód powinien być dobrze przemyślaną decyzją, a uproszczona procedura mogłaby zmniejszyć powagę instytucji małżeństwa.

6. Potrzeba reform: Wyniki ankiety jednoznacznie wskazują, że społeczeństwo dostrzega potrzebę reformy prawa rozwodowego w Polsce. Wprowadzenie możliwości rozwodów pozasądowych (przed notariuszem) postrzegane jest jako sposób na usprawnienie systemu, skrócenie czasu postępowań oraz zmniejszenie obciążenia sądów.

Na ostatnie pytanie otwarte o treści: *Proszę wskazać wady, które mogłyby wynikać z rozwodu zawieranego u notariusza*, odpowiedziało 303 respondentów. Ich odpowiedzi wskazują na dość szeroki zakres obaw związanych z taką formą rozwiązywania małżeństw. Można wyróżnić kilka głównych kategorii, w których skupiają się zastrzeżenia ankietowanych:

- brak pełnej ochrony interesów stron - Respondenci często podnoszą, że rozwód pozasądowy (przed notariuszem) ogranicza się do formalnego rozstrzygnięcia kwestii majątkowych, pomijając inne aspekty relacji małżeńskich. Zwracają uwagę, że notariusz nie ma możliwości przeprowadzenia postępowania dowodowego ani zbadania sytuacji rodzinnej, co jest szczególnie istotne w sprawach dotyczących dzieci. Brak możliwości analizy sytuacji psychologicznej małżonków oraz wpływu rozvodu na dzieci sprawia, że takie rozwiązanie jest postrzegane jako powierzchowne i niewystarczające do rozstrzygnięcia złożonych problemów rodzinnych;
- brak możliwości orzekania o winie i separacji - wiele osób zwraca uwagę na to, że rozwód to nie tylko formalne rozwiązanie małżeństwa, ale również procedura wymagająca rozstrzygnięcia kwestii winy za rozpad związku. W przypadku rozwodów przed notariuszem, brak możliwości orzekania o winie oraz brak procedury separacyjnej może prowadzić do nierozwiązanych konfliktów, które mogłyby negatywnie wpływać na późniejsze relacje między byłymi małżonkami. Respondenci obawiają się, że w sytuacjach konfliktowych brak sądowej oceny winy może spowodować dodatkowe problemy, takie jak nierówny podział majątku lub utrudniony kontakt z dziećmi;
- pochopność decyzji i ryzyko nadużyć - odpowiedzi ankietowanych wskazują na obawę, że uproszczona procedura rozwodowa może prowadzić do pochopnych decyzji o zakończeniu małżeństwa. Szybka i prosta procedura, bez odpowiedniej refleksji i wsparcia psychologicznego, może sprawić, że małżonkowie podejmą decyzję pod wpływem chwilowych emocji, a nie w wyniku przemyślanej analizy swojej sytuacji. Dodatkowo, brak możliwości odwołania się do sądu oraz potencjalne trudności w dochodzeniu swoich praw w przypadku sporu mogą prowadzić do nadużyć, takich jak przymuszenie jednej ze stron do rozwodu;
- brak mediacji i wsparcia dla stron - respondenci wskazują na brak mediacji jako istotną wadę rozwodów pozasądowych. W tradycyjnej procedurze sądowej strony mają możliwość skorzystania z mediacji, co według nich często prowadzi do rozwiązania konfliktu bez potrzeby rozstania się. Brak takiej możliwości w procedurze pozasądowej może powodować, że małżonkowie nie będą mieli szansy na podjęcie próby naprawienia związku lub wypracowania ugodowego porozumienia w sprawach dotyczących dzieci i majątku;
- konflikt interesów i brak narzędzi prawnych - respondenci zwracają uwagę na potencjalny konflikt interesów oraz brak odpowiednich narzędzi prawnych po stronie

notariusza. Jego rola ogranicza się do sporządzania dokumentów, co sprawia, że nie ma on możliwości zbadania sytuacji rodzinnej, wysłuchania stron czy oceny wpływu rozvodu na dzieci. Ponadto, niektórzy ankietowani wyrażają obawy, że notariusze mogliby być podatni na naciski lub manipulacje, co mogłoby prowadzić do niesprawiedliwych rozstrzygnięć;

- potencjalne problemy społeczne - odpowiedzi ankietowanych wskazują również na obawy dotyczące szerokiego dostępu do rozwodów i wynikających z tego konsekwencji społecznych. Uproszczenie procedury rozwodowej mogłoby prowadzić do wzrostu liczby rozwodów, co w konsekwencji mogłoby osłabić stabilność instytucji małżeństwa oraz negatywnie wpłynąć na struktury rodzinne. Istnieje także obawa, że łatwość rozvodu mogłaby być wykorzystywana do celów przestępczych, takich jak wyłudzenia podatkowe czy manipulacje majątkowe;

- potrzeba zmian legislacyjnych i uregulowań prawnych - podkreślana jest potrzeba odpowiednich zmian legislacyjnych, które dokładnie określiłyby zasady przeprowadzania rozwodów pozasądowych (przed notariuszem). Konieczne byłoby wprowadzenie regulacji, które zabezpieczyłyby interesy obu stron oraz zapewniły ochronę dzieci. Bez odpowiednich przepisów prawnych istnieje ryzyko, że procedura ta stanie się nieprzejrzysta i będzie sprzyjać nadużyciom.

Wyniki badania ankietowego potwierdziły sformułowane hipotezy. Zgodnie z **hipotezą 1**, większość respondentów uznała, że rozwody pozasądowe (przed notariuszem) są korzystnym rozwiązaniem, szczególnie dla par bezdzietnych, które nie chcą przechodzić przez długotrwałe postępowania sądowe. Respondenci wskazywali na uproszczenie procedur, zmniejszenie stresu związanego z formalnościami oraz możliwość szybszego zakończenia małżeństwa, co pozwoliłoby na odciążenie systemu sądownictwa.

Jednak **hipoteza 2** również znalazła potwierdzenie. Wielu respondentów wyraziło obawy, że rozwody pozasądowe mogą prowadzić do licznych nadużyć, takich jak brak odpowiedniej ochrony praw małżonków i dzieci, pochopne decyzje oraz brak możliwości skutecznego rozstrzygania kwestii spornych, zwłaszcza w sytuacjach konfliktowych. Obawy te dotyczyły również możliwości manipulacji finansowych oraz braku narzędzi do ochrony interesów dzieci w przypadkach rozwodów par posiadających wspólne potomstwo.

Wyniki badania wskazują, że wprowadzenie rozwodów pozasądowych mogłoby być rozwiązaniem skutecznym i pożądanym przez społeczeństwo, ale tylko pod warunkiem wprowadzenia odpowiednich zabezpieczeń prawnych oraz jasnych regulacji. Istnieje potrzeba szczegółowej analizy, jak takie rozwiązanie mogłoby funkcjonować

w praktyce, aby uniknąć potencjalnych nadużyć i zagwarantować ochronę praw wszystkich stron, szczególnie dzieci.

Chociaż społeczeństwo wykazuje gotowość na uproszczenie procedur rozwodowych, to jednocześnie konieczne jest przeprowadzenie szerokich konsultacji oraz wprowadzenie regulacji prawnych, które zminimalizują ryzyko nadużyć i zagwarantują, że rozwód poza murami sądu będzie bezpieczną i sprawiedliwą alternatywą dla rozwodu tradycyjnego.

7. Podsumowanie

Rozdział poświęcony analizie obecnego stanu prawnego dotyczącego rozwodów w Polsce ukazuje liczne wady i niedoskonałości obecnego systemu prawnego, które negatywnie wpływają na przebieg postępowań rozwodowych oraz ochronę interesów małżonków i ich dzieci. Obowiązujące przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz Kodeksu postępowania cywilnego, mimo że teoretycznie zapewniają ochronę trwałości małżeństwa oraz dobro dzieci, w praktyce często nie spełniają tych założeń. Brak precyzyjnych definicji pojęć takich jak *zupełny i trwały rozkład pożycia* prowadzi do uznaniowości w orzeczeniach sądowych oraz różnic w interpretacji przepisów przez sądy, co z kolei może rodzić poczucie niesprawiedliwości wśród stron postępowania.

Jednym z kluczowych problemów wskazanych w rozdziale jest obligatoryjność orzekania o winie, co często prowadzi do eskalacji konfliktu między małżonkami oraz wydłużenia postępowań rozwodowych. Mimo że istnieje możliwość odstąpienia od orzekania o winie na zgodny wniosek stron, w praktyce mechanizm ten nie jest wystarczająco elastyczny i nie zawsze znajduje zastosowanie. W efekcie, proces rozwodowy staje się niepotrzebnie skomplikowany i długotrwały, co negatywnie wpływa na strony postępowania oraz ich dzieci⁴³⁹.

Analiza statystyk sądowych potwierdza, że znaczna część rozwodów odbywa się bez orzekania o winie, co świadczy o rosnącej potrzebie uproszczenia procedur rozwodowych.

⁴³⁹ Zob. J. Mazurkiewicz, „Rozwodzić” jest przeciwieństwem „zwodzić”..., s. 459 i nast.

Dane wskazują również na długi czas oczekiwania na rozstrzygnięcie spraw rozwodowych, co dodatkowo obciąża strony oraz system sądowy. Wyniki te podkreślają konieczność wprowadzenia bardziej efektywnych procedur oraz nowych rozwiązań prawnych, które umożliwiłyby szybsze i bardziej elastyczne rozwiązywanie małżeństw.

Wyniki badania ankietowego wskazują, że społeczeństwo jest gotowe na zmiany w prawie rozwodowym. Respondenci wyrazili poparcie dla wprowadzenia możliwości przeprowadzania rozwodów poza sądem (przed notariuszem), co mogłoby znacząco odciążyć sądy i przyspieszyć procedury rozwodowe w przypadkach, gdy strony są zgodne co do rozwiązania małżeństwa oraz opieki nad dziećmi. Badanie wykazało również, że istnieje potrzeba wzmocnienia mechanizmów mediacyjnych oraz wsparcia psychologicznego dla stron i ich dzieci w trakcie rozvodu, co mogłoby zmniejszyć negatywne skutki rozwodów dla wszystkich zaangażowanych osób.

Obecny system prawny dotyczący rozwodów wymaga gruntownych zmian, które lepiej odpowiadałyby współczesnym realiom społecznym oraz skuteczniej chroniłyby interesy dzieci i małżonków. Konieczne jest poszukiwanie nowych, bardziej dopasowanych i przyjaznych form rozwiązania małżeństw, które z jednej strony uprościłyby procedury rozwodowe, a z drugiej zapewniłyby pełną ochronę interesów wszystkich zaangażowanych.

ROZDZIAŁ IV

ROZWIĄZANIE MAŁŻEŃSTWA I ZWIĄZANE Z TYM TENDENCJE W PRAWIE OBCYM – POSZUKIWANIE ALTERNATYWY

1. Wstęp

Rozdział ten stanowi szczegółową analizę reform prawa rozwodowego w wybranych krajach europejskich, które wprowadziły alternatywne procedury rozwodowe, takie jak rozwód przed notariuszem, rozwód przed urzędnikiem stanu cywilnego oraz rozwód na podstawie umowy małżonków zatwierdzanej przez sąd. Tematyka ta bezpośrednio kontynuuje wątki podjęte w poprzednim rozdziale, w którym zidentyfikowano liczne niedoskonałości polskiego systemu rozwodowego zarówno w zakresie prawa materialnego, jak i procesowego. Wskazano na jego nadmierne sformalizowanie oraz przewlekłość postępowań, co prowadzi do obciążenia sądów oraz pogłębienia konfliktów pomiędzy małżonkami. Rozważania te uzasadniają potrzebę przyjrzenia się rozwiązaniom stosowanym w innych krajach europejskich, aby zidentyfikować potencjalne wzorce, które mogłyby znacząco poprawić efektywność i dostępność polskiego systemu rozwodowego.

Obecne realia społeczne i demograficzne wskazują na wzrost liczby rozwodów w Europie, a także na zmieniające się podejście do instytucji małżeństwa, które coraz częściej traktowane jest jako związek cywilnoprawny, możliwy do rozwiązania w sposób szybki i mniej konfliktowy. W Unii Europejskiej wskaźnik zawierania małżeństw spadł z 8 na 1000 osób w 1964 roku do 3,2 na 1000 osób w 2020 roku, podczas gdy współczynnik rozwodów wzrósł dwukrotnie, z 0,8 na 1000 osób do 1,6 na 1000 osób. W 2021 roku w Unii Europejskiej zawarto 1,4 miliona małżeństw, przy jednoczesnym odnotowaniu 700 tysięcy rozwodów⁴⁴⁰. Najwyższy odsetek rozwodów występuje na Litwie, Łotwie i w Szwecji, co pokazuje skalę problemu i potrzebę dostosowania przepisów do współczesnych warunków społecznych. W Polsce w 2022 roku rozwiódło się ponad 60 tysięcy małżeństw, z czego większość bez orzekania o winie. Z danych tych wynika, że proces rozwodowy jest

⁴⁴⁰ zob. *Mariage and divorce statistic*, <https://ec.europa.eu/eurostat>.

długotrwały – największa grupa rozwodów trwała od siedmiu do jedenastu miesięcy, a w wielu przypadkach postępowanie rozwodowe przeciągało się nawet do dwóch lat. Takie statystyki jednoznacznie wskazują na konieczność reformy polskiego prawa rozwodowego⁴⁴¹.

Głównym celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie rozwiązań prawnych z takich krajów jak Francja, Hiszpania, Rumunia, Słowenia, Litwa, Grecja i Estonia, a także ocena ich skuteczności w kontekście rozwiązywania małżeństw. Analiza ta ma na celu pokazanie, jak alternatywne formy rozwodów mogą przyczynić się do bardziej efektywnego i mniej konfliktowego zakończenia małżeństw. Przytoczone przykłady wskazują, że reformy w tych krajach były odpowiedzią na zmieniające się potrzeby społeczeństwa, rosnącą liczbę rozwodów oraz zmieniające się postrzeganie małżeństwa jako związku cywilnoprawnego, który powinien być rozwiązywany w sposób szybki i skuteczny⁴⁴². Idea rozwodu notarialnego w naszym kręgu kulturowym oraz geograficznym chronologicznie znalazła wyraz najpierw w prawodawstwach państw Europy Wschodniej⁴⁴³. Teza rozdziału zakłada, że polski system rozwodowy powinien zostać wzbogacony o nowe formy rozwodów, takie jak rozwód przed notariuszem, rozwód przed urzędnikiem stanu cywilnego oraz rozwód na zgodny wniosek stron bez konieczności angażowania sądu. Wprowadzenie takich rozwiązań pozwoliłoby uprościć i przyspieszyć procedury rozwodowe, zmniejszyć obciążenie sądów oraz złagodzić negatywne skutki rozwodów dla małżonków i ich dzieci.

W kontekście tej pracy, analiza oparta jest na metodzie komparatystycznej, która polega na porównaniu różnych systemów prawnych, podstaw prawnych, procedur oraz skutków wprowadzenia alternatywnych form rozwodów w wybranych krajach europejskich. Metoda ta pozwala zrozumieć, jak różne systemy prawne radzą sobie z podobnymi problemami oraz jakie rozwiązania okazały się najbardziej trafne i efektywne. Celem tej analizy jest nie tylko ocena poszczególnych rozwiązań prawnych, ale również

⁴⁴¹ zob. D. Rozkruch, *Rocznik demograficzny. Główny Urząd Statystyczny*, Warszawa 2023, s. 234 i 241.

⁴⁴² A. Bieranowski, *Rozłączenie małżonków – rozważania na temat notarialnego rozwodu i separacji*, Rejent, rok 34, nr 2(394), Warszawa 2024.

⁴⁴³ Ibidem.

identyfikacja potencjalnych barier i wyzwań związanych z ich implementacją w polskim systemie prawnym.

Zmiany w prawie rozwodowym, które miały miejsce w wybranych krajach europejskich, nie tylko liberalizowały podstawy rozvodu, ale także przyczyniły się do odchodzenia od monopolu sądowego w zakresie rozwiązywania małżeństw. Takie reformy były odpowiedzią na rosnące zapotrzebowanie społeczne na bardziej dostępne, mniej formalistyczne i mniej kosztowne procedury rozwodowe. Przykłady z Rumunii, Litwy, Słowenii czy Grecji pokazują, że rozwód przed notariuszem lub urzędnikiem stanu cywilnego może być skuteczną alternatywą dla tradycyjnych postępowań sądowych. W takich przypadkach rozwód staje się procedurą administracyjną, która w zależności od kraju, może być przeprowadzona szybko i bez zbędnych komplikacji, pod warunkiem że małżonkowie są zgodni co do warunków rozstania.

W różnych krajach europejskich przyjęto odmienne modele i przesłanki rozwodowe, które mogą być podzielone na kilka głównych systemów⁴⁴⁴. System bezwzględnych przyczyn rozwodowych, w którym rozwód może zostać udzielony tylko w przypadku wystąpienia określonych okoliczności, takich jak cudzołóstwo, przemoc czy długotrwała separacja. Ma on swoje wady i zalety. Wadą tego systemu jest jego sztywność i brak elastyczności w uwzględnianiu specyficznych sytuacji życiowych, co często prowadzi do długotrwałych i konfliktowych postępowań. Natomiast system mieszany, łączący elementy bezwzględnych przyczyn rozwodowych z wymogiem trwałego rozkładu pożycia małżonków, jest bardziej elastyczny i pozwala na większą swobodę w orzekaniu rozwodów. W takich systemach, jak w prawie angielskim czy niemieckim, rozwód może być udzielony na zgodny wniosek stron, pod warunkiem, że wcześniej nastąpiła odpowiednio długa separacja⁴⁴⁵.

System klauzuli rozkładu pożycia, który stosowany jest m.in. w Polsce i Niemczech, skupia się na stwierdzeniu, że małżeństwo uległo trwałemu i zupełnemu rozkładowi, co pozwala na rozwiązanie związku bez konieczności ustalania winy którejkolwiek ze stron. Jest to podejście oparte na pragmatyzmie, które pozwala na szybsze zakończenie

⁴⁴⁴ zob. A. Wolter, *Przesłanki rozvodu w prawie polskim* za R. Dubowski, *Materialnoprawne...*, s. 211.

⁴⁴⁵ A. Olejniczak, *Zarys charakterystyki...*, s. 58-62.

małżeństwa, które już faktycznie nie istnieje, co z kolei może przyczynić się do zmniejszenia liczby konfliktów i sporów sądowych⁴⁴⁶.

System rozwodu za porozumieniem małżonków, stosowany w Hiszpanii, Portugalii, Rumunii czy Estonii, zakłada, że podstawą rozwiązania małżeństwa jest zgodna wola obu stron. W takich przypadkach rozwód może być udzielony szybko i bez konfliktu, pod warunkiem, że małżonkowie wyrażają swoją wolę dobrowolnie i świadomie oraz są zgodni co do wszystkich kwestii związanych z rozwodem, takich jak podział majątku czy opieka nad dziećmi⁴⁴⁷.

Najbardziej liberalnym systemem jest system rozwodu *repudium*, w którym wystarczy jednostronna decyzja jednego z małżonków o zakończeniu małżeństwa. System ten stosowany jest m.in. w prawie hiszpańskim oraz fińskim, gdzie uznaje się, że małżeństwo powinno trwać tak długo, jak długo obie strony chcą pozostawać w związku⁴⁴⁸.

Analiza powyższych systemów prawnych pozwala na zrozumienie, jak różne podejścia do rozwodów mogą wpływać na ich przebieg i skutki. Przykłady z innych krajów pokazują, że dostępność w przyjmowaniu różnych modeli rozwodowych, dostosowanych do specyficznych potrzeb i sytuacji, może przyczynić się do stworzenia bardziej przyjaznego i efektywnego systemu prawnego. W Polsce, wprowadzenie rozwodów przed notariuszem, urzędnikiem stanu cywilnego lub na zgodny wniosek stron bez udziału sądu mogłoby znacząco odciążyć sądy oraz przyspieszyć proces rozwodowy, co jest szczególnie istotne w sytuacji, gdy liczba rozwodów rośnie, a system sądowy jest przeciążony. Wprowadzenie takich rozwiązań wymaga jednak dokładnej analizy i dostosowania przepisów, aby zapewnić ochronę praw obu stron oraz dzieci. Potrzebne są również odpowiednie mechanizmy kontrolne, które zagwarantują, że decyzje o rozwodzie podejmowane są świadomie i dobrowolnie. W tym kontekście, doświadczenia innych krajów mogą stanowić cenne źródło inspiracji dla polskiego ustawodawcy, który powinien dążyć do stworzenia

⁴⁴⁶ A. Szpunar, *Rozkład pożycia jako podstawa...*, s. 51.

⁴⁴⁷ R. Dubowski, *Materialnoprawne...*, s. 213-214.

⁴⁴⁸ zob. A. Wolter, *Przesłanki rozwodu w prawie polskim* za R. Dubowski, *Materialnoprawne...*, s. 211.

nowoczesnego i przyjaznego systemu rozwodowego, odpowiadającego na współczesne potrzeby społeczeństwa.

2. Reformy prawa rozwodowego w krajach europejskich zakończone zmianami prawnymi

Rumunia

W Rumunii prawo przyznało notariuszom w postępowaniu rozwodowym stosunkowo rozległe i specyficzne kompetencje. Uchwalenie ustawy o środkach mających na celu przyspieszenie rozstrzygnięć sądowych (tzw. mała reforma)⁴⁴⁹ a następnie przyjęcie nowego kodeksu cywilnego (dalej: c.c.r.)⁴⁵⁰ umożliwiło uzyskanie rozwodu w drodze postępowania administracyjnego lub w trybie procedury notarialnej⁴⁵¹. Przestanką negatywną rozwodu administracyjnego jest posiadanie wspólnych małoletnich dzieci, natomiast postępowanie rozwodowe przed notariuszem, od 1 października 2011 roku, odbywa się w dwóch przypadkach: po pierwsze, gdy małżonkowie nie posiadają małoletnich dzieci, oraz po drugie, gdy małżonkowie posiadają małoletnie dzieci.

Rumuńska doktryna podkreśla niezaprzeczalne korzyści rozwodu notarialnego, wskazując między innymi na jego szybkość, odciążenie sądownictwa oraz możliwość przeprowadzenia go nawet jeśli strony posiadają małoletnie dzieci⁴⁵². Podstawa prawna postępowania rozwodowego notarialnego znajduje się w kodeksie cywilnym w art. 375-378

⁴⁴⁹ Opublikowana w Monitorul Oficial nr 714 din 26 octombrie 2010.

⁴⁵⁰ Codul civil al României Legea, ustawa nr 287/2009 z dnia 17 lipca 2009 roku, opublikowana w Monitorul Oficial ai României, Partea I, nr 511 din 24 iulie 2009 ze zm.

⁴⁵¹ N. Crâciun, *The divorce by the public notary*, Bulletin of the Transilvania, Proceedings 2014, vol. 2, s. 189, zob. także A. Nistoreanu, *Considerations regarding the divorce by agreement of the spouses, according to the notary procedure*, Challenges of the Knowledge Society, 2011, vol. 1, s. 409 i nast.

⁴⁵² N. Crâciun, *The divorce....*, s. 189; C. Barsan, *Rumänien....*, s. 19.

oraz w prawie o notariacie i działalności notarialnej - art. 137⁴⁵³. Według art. 375 ust. 1 c.c.r. *jeśli małżonkowie są zgodni co do rozvodu i nie mają małoletnich dzieci urodzonych w związku małżeńskim, pozamałżeńskim lub przysposobionych, urzędnik stanu cywilnego bądź notariusz miejsca zawarcia małżeństwa lub ostatniego wspólnego miejsca zamieszkania małżonków, może stwierdzić rozwiązanie małżeństwa w drodze porozumienia pomiędzy małżonkami wydając im akt rozvodu*. Zgoda małżonków ma fundamentalne znaczenie. Jak wyżej wspomniałam wymóg braku wspólnych małoletnich dzieci nie ma charakteru bezwzględny. Art. 375 ust. 2 zd. 1 c.c.r. rozwód w drodze porozumienia między małżonkami może zostać stwierdzony przez notariusza również w przypadku, gdy małoletnie dzieci urodziły się w związku małżeńskim, poza związkiem małżeńskim lub zostały przysposobione, jeżeli małżonkowie uzgodnią kwestię dotyczącą nazwiska, którego będą używać po rozwodzie, wykonywanie władzy rodzicielskiej przez oboje z nich, ustalą miejsce zamieszkania dziecka po rozwodzie, sposób utrzymywania więzi między rodzicem, a każdym z dzieci oraz określą wkład rodziców w egzystencję, edukację, naukę i szkolenie zawodowe dzieci.

Przeszkodą udzielenia rozvodu przewidzianą w art. 375 ust. 3 c.c.r. jest ochrona małżonka podlegającego specjalnej opiece, zob. art. 374 ust. 2 c.c.r. Na notariuszu spoczywają specyficzne obowiązki w sytuacji gdy małżonkowie mają małoletnie dzieci. Wymogiem jest przedłożenie notariuszowi sprawozdania właściwego organu opiekuńczego z dochodzenia psycho-społecznego. Rozwiązanie to ma na celu ochronę małoletnich dzieci zarówno w rozstrzygnięciach rozwodowych rozpatrywanych na drodze sądowej jak i notarialnej. W postępowaniu rozwodowym notariusz wydaje decyzję o przyjęciu bądź odrzuceniu wniosku rozwodowego. Ma to szczególne znaczenie w aspekcie wzmocnienia pozycji dziecka albowiem dziecko w wieku minimum 10 lat przysługuje prawo do bycia wysłuchanym - art. 264 c.c.r. Opinia dziecka może zostać uwzględniona przez notariusza jeżeli zatem uzna, że zasada to nie jest przestrzegana w porozumieniu rodziców wydaje odmowne postanowienie rozwodowe nakazując zwrócenie się do sądu. Jeśli z jakiegoś powodu dziecko nie może być wysłuchane, notariusz może podjąć decyzję o przyjęciu wniosku rozwodowego odnotowując że przesłuchanie małoletniego nie mogło się odbyć⁴⁵⁴.

⁴⁵³ Legea notarial publici și a activității notariale nr 36/1995 În vigoare de la 16 mai 1995, Monitorul Oficial, Partea I nr 72 din 4 februarie 2013.

⁴⁵⁴ N. Crăciun, *The divorce*..., s. 193.

Zanim notariusz sprawdzi jurysdykcję terytorialną, opisaną w art. 375 ust. 1 c.c.r., ustala czy prawem właściwym dla rozwodu jest prawo rumuńskie⁴⁵⁵. Po złożeniu wniosku notariusz weryfikuje w Krajowym Rejestrze Notarialnym, służącym do rejestracji wniosków rozwodowych czy aby nie figuruje w nim inne żądanie rozwodu wniesione przez tychże małżonków. Rejestr ten adresowany jest do notariuszy i służy unikaniu dublowania się wniosków rozwodowych. W sytuacji kiedy właściwość przysługuje wielu notariuszom, postępowanie prowadzone będzie przez tego, który zarejestrował wniosek jako pierwszy. Po podpisaniu wniosku notariusz wyznacza trzydziestodniowy okres do namysłu. Jeżeli jest taka jest wola i zgoda obu stron, notariusz może wyznaczyć dłuższy termin. Rozwód następuje po potwierdzeniu przez strony swojej decyzji. Akt rozwodu wchodzi w życie z chwilą jego wydania, zaś w odniesieniu do osób trzecich staje się skuteczny w chwili jego rejestracji w akcie małżeństwa bądź w momencie zapoznania się z nim przez osoby trzecie⁴⁵⁶. Notariusz oddali wniosek o rozwiązanie małżeństwa w przypadkach gdy:

1. nie ma jurysdykcji do rozstrzygnięcia wniosku;
2. jedno z małżonków nie może wyrazić zgody w sposób wolny od bezprawnych nacisków;
3. przy składaniu wniosku rozwodowego małżonkowie nie są obecni osobiście ani nie są reprezentowani przez przedstawiciela;
4. małżonek lub przedstawiciel odmawia podpisania wniosku;
5. małżonkowie nie mogą uzgodnić które nazwisko będzie noszone po rozwodzie;
6. jedno z małżonków stawia się u notariusza w wyznaczonym trzydziestodniowym terminie i oświadczy, że nie zamierza kontynuować postępowania rozwodowego;
7. wniosek okazał się bezprzedmiotowy albowiem małżeństwo zostało już rozwiązane przez inny organ;
8. małżonkowie cofną wniosek;
9. strony nie mogą porozumieć się co do obowiązków względem małoletnich dzieci;
10. przed zakończeniem postępowania rozwodowego jedna ze stron umiera.

⁴⁵⁵ Jeżeli chodzi o miejsce zawarcia małżeństwa, nie stanowi to wielkiego problem, albowiem jest ono ustalane na podstawie aktu małżeństwa, który obligatoryjnie dołączany jest do wniosku rozwodowego.

⁴⁵⁶ N. Crâciu, *The divorce*..., s. 192-194.

Nadto notariusz nie uwzględni żądania rozwodu jeśli z raportu z badania psychospołecznego wynika, iż porozumienie co do wspólnego wykonywania władzy rodzicielskiej lub co do miejsca zamieszkania dzieci nie leży w ich interesie. Notariusz niezwłocznie przekazuje drogą elektroniczną informację dotyczącą wykreślenia dokonanego wpisu w Krajowym Rejestrze Notarialnym. Stronom nie przysługuje środek odwoławczy od odmowy dokonania rozwodu przed notariuszem. Strony jednak mogą zwrócić się do sądu o rozwiązanie małżeństwa. Niezależnie od tego możliwe jest żądanie przez którąkolwiek ze stron naprawienia szkody spowodowanej czynem niedozwolonym notariusza⁴⁵⁷.

Słowenia

W 2017 roku Słowenia w ramach reformy prawa rodzinnego wdrożyła instytucję rozwodu notarialnego⁴⁵⁸. *Ratio legis* dokonanej zmiany uzasadnione było ułatwieniem regulowania stosunków rodzinnych zgodnie z wolą samych małżonków, ich potrzebami oraz zmniejszeniem liczby spraw sądowych⁴⁵⁹. W doktrynie pośród przyczyn wprowadzenia takich zmian wymienia się przede wszystkim potrzebę modernizacji procesu rozwodowego, dostosowania się do współczesnych tendencji w tej materii, a w szczególności do dynamiki życia małżonków, która wymaga od stron nieposiadających wspólnych dzieci, ażeby mogli uzyskać rozwód w uproszczonej i szybszej procedurze⁴⁶⁰. Najważniejsze znaczenie dla postępowania notarialnego rozwodowego mają przepisy art. 97 Słoweńskiego Kodeksu Rodzinnego (dalej: DZ)⁴⁶¹. Zgodnie z ust. 1 tego artykułu jeśli małżonkowie, którzy nie mają

⁴⁵⁷ N. Crâciun, *The divorce*..., s. 195-196.

⁴⁵⁸ S. Aras Kramar, *Javnobijeznički razvod braka u reformiranom slovenskom pravu*, Pravni vjesnik, 2020, nr 3-4, s. 233.

⁴⁵⁹ S. Krajlić, *New family code and the dejudicialization of divorce in Slovenia*, Balkan Social Science Review, 2020, t. 15, s. 158-165.

⁴⁶⁰ S. Kraljić, *Sporazumna razveza pred notarjem v luči novega slovenskega Družinskega zakonika* [w:] *Zbornik radova s. IV međunarodnog savjetovanja Aktualnosti građanskog procesnog prava – nacionalna I usporedna pravnoteorijska i praktična dostignuća*, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2018, s. 185-187.

⁴⁶¹ Družinski zakonik (Uradni list RS, št 15/17 z dne 31.03.2017).

wspólnych dzieci pozostających pod ich władzą rodzicielską, zamierzają się rozwieść i zawrzeć porozumienie o podziale majątku wspólnego, w sprawie prawa do zajmowania wspólnego mieszkania oraz w kwestii alimentów na rzecz małżonka, zwracają się oni do notariusza z wnioskiem o sporządzenie w formie aktu notarialnego umowy rozwodowej. Notariusz musi odmówić sporządzenia aktu zawierającego umowę rozwodową, jeżeli zauważy istnienie wady oświadczenia woli małżonka. Podobnie notariusz winien zachować się jeśli stwierdzi, że jeden z małżonków złożył do sądu wniosek o wszczęcie postępowania nieprocesowego o rozwód lub jeżeli jeden małżonków zmarł⁴⁶². Prawo słoweńskie nie przewiduje obligatoryjnego udziału adwokatów w postępowaniu rozwodowym przed notariuszem. Małżeństwo ustaje z chwilą podpisania aktu rozwodowego. Akt rozwodowy jest podstawą do wprowadzenia wzmianki o rozwodzie do rejestru stanu cywilnego (art. 97 ust. 2 zd. 2 DZ). Notariusz ma obowiązek przesłania akt do jednostki administracyjnej odpowiedzialnej za zamieszczania wzmianek o rozwodzie w rejestrze stanu cywilnego w terminie 8 dni od zawarcia umowy przed notariuszem (art. 97 ust. 3 DZ), a zatem zdarzeniem prawnym powodującym ustanie małżeństwa jest umowa⁴⁶³. W literaturze podkreśla się, że rozwód zawarty przed notariuszem ma wiele zalet, zarówno dla stron jak i ogółu społeczeństwa. W stosunku do stron wskazuje się na korzyści płynące z szybkości postępowania, mniejszych kosztów, istotnego obniżenia poziomu stresu i konfrontacji niż ma to miejsce w modelu sądowym. Publicznym walorem rozwodu notarialnego jest umożliwienie sądom prowadzenia innych spraw, co tym samym ma niebagatelny wpływ na redukcję opóźnień w wymiarze sprawiedliwości, zważywszy, że sprawy rozwodowe pochłaniały sądom wiele czasu był to niewątpliwym sukces. Z powołaniem na nieoficjalne dane wskazuje się, że na początku obowiązywania reformy około pięćset par rozwiódło się za pomocą nowej metody, co stanowiło ponad jedną czwartą wszystkich rozwodów. Na podstawie tej sformułowano ocenę, że w pierwszym roku od wejścia w życie nowelizacji kodeksu rodzinnego, rozwód przed notariuszem znalazł szerokie uznanie⁴⁶⁴.

⁴⁶² S. Aras Kramar, *Javnobijeznički razvod braka...*, s. 238.

⁴⁶³ B. Novak, *Das neue slowenische Familienrecht*, Zeitschrift für das gesamte Familienrecht 2017, nr 18, s. 1480-1481.

⁴⁶⁴ S. Krajlić, *New family...*, s. 170-171.

Litwa

Na Litwie od 1 stycznia 2023 roku⁴⁶⁵ obowiązują zmiany w art. 3.51 Litewskiego kodeksu cywilnego (*Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas* z 18.07.2000r.⁴⁶⁶, dalej k.c. litewski) oraz uzupełnienia zawarte w jego art. 3.54¹-3.54⁴, które przewidują nową możliwość rozvodu w postępowaniu przed notariuszem. W piśmiennictwie uwagę zwraca się na to, że dodanie nowego trybu nawiązuje do reguły 1:2 ust. 2 Europejskich Zasad Prawa Rodzinnego. Zgodnie z tym postanowieniem rozwód winien być orzekany przez właściwy organ, którym może być sąd lub organ administracji⁴⁶⁷. Równolegle zgodnie z art. 6 ust. 1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, o Prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym rozstrzyga niezawisły i bezstronny sąd. Notariusz został wskazany jako organ właściwy do orzekania o rozwodzie albowiem uznawany jest za sędziego prewencyjnego, któremu państwo powierza wykonywanie funkcji zapewniających realizację interesu publicznego, działającego w sferze stosunków cywilnoprawnych oraz dokonującego prawnego kształtowania praw podmiotowych i faktów prawnych⁴⁶⁸. Zgodnie z art. 3.51 ust. 1 k.c. lit. małżeństwo może zostać rozwiązane za porozumieniem stron, jeśli będą łącznie spełnione następujące przesłanki:

- 1) od zawarcia małżeństwa upłynął minimum rok;
- 2) oboje małżonkowie zawarli porozumienie w sprawie skutków rozvodu w tym podziału majątku, alimentów na rzecz dzieci, itp.;
- 3) oboje małżonkowie są w pełni zdolni do dokonywania czynności prawnych.

Jeżeli występują ww. okoliczności małżeństwo rozwiązuje się przed sądem w postępowaniu uproszczonym. Po spełnieniu przesłanek przewidzianych w art. 3.51 ust. 3 k.c. lit. rozwód może nastąpić przed notariuszem. Przesłankami tymi są:

- 1) nie prowadzenie wspólnego gospodarstwa dłużej niż rok;

⁴⁶⁵ TAR 2022, nr 2022-15441;

⁴⁶⁶ Valstybes zinios, 2000-09-06, nr 74-2262.

⁴⁶⁷ K. Boele-Woelki i in., *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses*, Antwerp-Oxford 2004, s. 20 i nast.

⁴⁶⁸ E. Triškunienė, T. Viškelienė, *Divorce at the notary: Protection of Creditors Interests*, TalTech Journal of European Studies, 2023, vol. 13, nr 2, s. 115-131.

- 2) brak pożycia małżeńskiego i nie istnienie wspólnych małoletnich dzieci.

Notariusz podobnie jak sąd musi sprawdzić zgodność zawieranej umowy z prawem. Rozwód przed notariuszem daje stronom możliwość ułatwienia oraz przyspieszenia postępowania rozwodowego. Rozwód stanie się prawomocny następnego dnia roboczego od dnia zatwierdzenia go przez notariusza art. 3.66 k.c. lit., a zatem rozwód przed notariuszem zapewnia nieporównywalnie szybszy i bardziej komfortowy sposób rozwiązania małżeństwa⁴⁶⁹.

Grecja

W Grecji prawo rozwodowe zostało zmienione ustawą nr 4509/2017⁴⁷⁰. Art. 22 zmienił art. 1138 I 1441 kodeksu cywilnego greckiego (Αστικός κώδικας – dalej AK). W art. 1138 AK przewidziano, że małżeństwo może zostać rozwiązane w drodze rozwodu przed sądem lub w drodze porozumienia pomiędzy małżonkami. Zgodnie z nową treścią art. 1441 ust. 1 AK małżonkowie mogą w drodze pisemnej umowy lub też wspólnego oświadczenia cyfrowego rozwiązać małżeństwo. Strony mogą rozwieść się przed notariuszem nawet jeśli posiadają małoletnie dziecko w sytuacji, gdy dojdą do porozumienia odnośnie do wykonywania władzy rodzicielskiej, alimentów i kontaktów, jednakże takie porozumienie ważne jest tylko dwa lata. W związku z tym strony zobowiązane są renegocjować umowę po tych dwóch latach i dostosowywać ją do nowych okoliczności. Zgodnie z ust. 2 ww. Art. Porozumienie ulega automatycznemu przedłużeniu, chyba, że jedno z rodziców oświadczy na piśmie drugiemu przed upływem terminu, że nie chce go przedłużać. Zgodnie z art. 1441 ust. 3a AK porozumienie o rozwiązaniu małżeństwa oraz odrębna umowa w sprawie podziału władzy rodzicielskiej, pieczy, miejsca zamieszkania, kontaktów oraz alimentów są przedkładane notariuszowi przez pełnomocników działających w imieniu każdego z małżonków. Dokumenty obejmujące umowę rozwodową oraz umowę dotyczącą dzieci muszą być podpisane albo przez małżonków I ich pełnomocników, albo tylko przez pełnomocników. Od zawarcia umowy rozwodowej upłynąć musi minimum 10

⁴⁶⁹ Op. cit.

⁴⁷⁰ L. Kyritsis, *Griechenland* [w:] *Ausländisches Familienrecht*, red. J. Rieck, S. Lettmaier, C.H. Beck 2023, nb. 42.

dni zanim małżonkowie lub ich pełnomocnicy będą mogli podpisać także elektronicznie akt notarialny o rozwodzie. Przekroczenie ww. terminu nie wpływa na skuteczność umowy i aktu notarialnego lecz rodzi odpowiedzialność notariusza. Małżeństwo zostaje rozwiązane, a rozwód staje się prawomocny od chwili wpisania go w rejestrze urzędu stanu cywilnego, w którym małżeństwo było zarejestrowane⁴⁷¹.

Estonia

W Estonii rozwodu oprócz sądu może udzielić urząd stanu cywilnego lub notariusz za porozumieniem małżonków na podstawie wspólnego pisemnego wniosku bądź też sąd w oparciu o powództwo wniesione przez jednego z małżonków przeciwko drugiemu. Rozwód przed sądem odbywa się, kiedy jedno z małżonków nie wyraża zgody na rozwód lub na warunki jego przeprowadzenia bądź też w sytuacji, w której Urząd Stanu Cywilnego nie jest organem właściwym do udzielenia rozwodu⁴⁷².

⁴⁷¹ M. Kontogeorgou, *Die neue einvernehmliche Scheidung in Griechenland im Spiegel der EuEheVO*, Naue Zeitschrift für Familienrecht, 2018, nr 9, s. 386.

⁴⁷² Zob. § 64 estońskiego kodeksu prawa rodzinnego (Perekonnaseadus/Family Law Act) z dnia 18 listopada 2009 r. Wersja kodeksu w języku estońskim wraz z tłumaczeniem na język angielski dostępne na stronie internetowej oficjalnego publikatora aktów prawnych Riigi Teataja: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013016/consolide> - dostęp dnia 1 listopada 2022 roku. Zob. też § 44 ust. 1 ustawy o rejestracji stanu cywilnego (Perekonnaseisutoimingute seadus/Vital Statistics Registration Act) z 20 maja 2009 r., uaktualniona wersja ustawy w języku estońskim wraz z tłumaczeniem na język angielski dostępne na stronie internetowej Riigi Teataja: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/504022014001/consolide/current#33925357-c0ca-4ba6-9802-c8bb090d2adc> zob. też § 29 ust. 1 pkt 7 oraz § 30 ust. 1 ustawy o czynnościach notarialnych (Notariaadiseadus/Notaries Act) z dnia 6 grudnia 2000 r., uaktualniona wersja ustawy w języku estońskim wraz z tłumaczeniem na język angielski dostępne na stronie internetowej Riigi Teataja: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/511112013002/consolide/current>.

Urząd stanu cywilnego lub notariusz może udzielić rozwodu za porozumieniem małżonków na podstawie wspólnego pisemnego wniosku, jeżeli obydwójce małżonkowie zamieszkują na terytorium Estonii.

Rozwód nie wywiera wpływu na osobiste relacje pomiędzy małżonkami, po rozwiązaniu małżeństwa sąd bądź urząd stanu cywilnego może na jego wniosek przywrócić małżonkowi wcześniejsze nazwisko, a w przeciwnym wypadku małżonek zachowuje nazwisko przyjęte po zawarciu małżeństwa.

Po rozwodzie majątek małżonków podlega podziałowi w zależności od istniejącego pomiędzy nimi ustroju majątkowego. W sytuacji wspólności majątkowej małżeńskiej, małżonkowie zazwyczaj dzielą majątek pomiędzy siebie po równo, zgodnie z przepisami dotyczącymi zniesienia współwłasności. Małżonkowie nie są zobligowani do podziału majątku po rozwodzie. Jeżeli małżonkowie wyrażą wolę podziału majątku po uzyskaniu rozwodu, majątek dzieli się zgodnie z wybranym ustrojem majątkowym lub zgodnie z umową małżeńską majątkową.

Rozwód nie wywiera wpływu na kwestie związane z władzą rodzicielską, albowiem rodzice sprawują pieczę nad dziećmi wspólnie. Co do zasady rodzice powinni uzgodnić, z którym z nich dziecko ma zamieszkać, które z nich i w jakim zakresie będzie odpowiedzialne za jego wychowanie oraz w jaki sposób i przez jaki okres mają być płacone świadczenie alimentacyjne. Jeśli rodzice nie chcą bądź nie są w stanie skorzystać z prawa do wspólnej pieczy, każde z nich może zwrócić się do sądu o przyznanie mu części lub całości praw do sprawowania pieczy nad dzieckiem. Rozwiedziony małżonek jest uprawniony do otrzymywania alimentów w sytuacjach do ukończenia przez dziecko trzeciego roku życia, jeśli po orzeczeniu rozwodu nie jest w stanie zapewnić sobie utrzymania z uwagi na konieczność sprawowania opieki nad dzieckiem oraz jeśli po rozwodzie małżonek nie jest w stanie zapewnić sobie utrzymania z uwagi na wiek bądź stan zdrowia oraz jeżeli w chwili rozwodu istniała konieczność korzystania ze wsparcia w związku z wiekiem lub ze stanem zdrowia. Alimentów powyższych domagać się można także w sytuacji, gdy konieczność korzystania ze wsparcia istniała już w czasie, kiedy małżonek utracił prawo do alimentów od drugiego małżonka z innych względów przewidzianych w przepisach prawa. Obowiązek alimentacyjny istnieje, dopóki od osoby uprawnionej do alimentów nie będzie można oczekiwać, że będzie ona w stanie zapewnić sobie dochód.

Urząd stanu cywilnego bądź notariusz może udzielić rozwodu za porozumieniem stron. Skutki prawne rozwodu na przykład kwestie związane z podziałem majątku małżonków, mogą zostać określone w umowie zawartej pomiędzy małżonkami. Nie przewidziano żadnych pozasądowych metod rozstrzygania sporów między małżonkami dotyczących okoliczności rozwodu.

Urząd stanu cywilnego oraz notariusz udzielają rozwodu na podstawie wspólnego pisemnego wniosku złożonego przez małżonków. Małżonkowie winni potwierdzić we wniosku, iż nie pozostają w sporze dotyczącym dzieci, podziału majątku wspólnego ani roszczeń alimentacyjnych. Do wniosku należy załączyć dokument potwierdzający fakt zawarcia małżeństwa. Jeżeli jedno z małżonków nie może z uzasadnionych przyczyn stawić się w urzędzie stanu cywilnego osobiście celem złożenia wspólnego wniosku, może wnieść odrębny wniosek poświadczony przez notariusza⁴⁷³.

Włochy

Włoski rząd wprowadził dwie nowe alternatywne procedury pozasądowego rozwiązania małżeństwa przez rozwód na podstawie Dekretu z mocą ustawy nr 132 z dnia 12 września 2014 roku, przekształconego następnie w ustawę nr 162/2014. Pierwsza z tych procedur polega na możliwości sporządzenia przez strony porozumienia w obecności adwokata, znanego jako *convenzione di negoziazione assistita*. W ramach tej procedury małżonkowie mają możliwość polubownego rozstrzygnięcia sporu na drodze pozasądowej, przy wsparciu prawników. Na zgodny wniosek stron mogą znieść skutki cywilne swojego małżeństwa, rozwiązać małżeństwo lub zmienić warunki separacji bądź rozwodu, nawet jeżeli małżeństwo obejmuje małoletnie dzieci, dzieci pełnoletnie o znacznym stopniu niepełnosprawności lub zależne finansowo. Dzięki tej procedurze małżonkowie mogą uniknąć konieczności wszczynania postępowania sądowego, co przewidują artykuły 2 i 6 ustawy.

Druga procedura dotyczy małżonków niemających małoletnich dzieci ani dzieci pełnoletnich o znacznym stopniu niepełnosprawności lub zależnych finansowo. Umożliwia

⁴⁷³ dane zamieszczone na stronie - https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-ee-pl.do?member=1#toc_10 - dostęp dnia 26 stycznia 2021 roku.

ona zawarcie porozumienia przed urzędnikiem stanu cywilnego, w którym małżonkowie potwierdzają separację sądową, zniesienie lub uchylenie skutków cywilnych ich małżeństwa albo zmieniają warunki separacji lub rozvodu. To rozwiązanie prawne, określone w artykule 12 ustawy, stanowi kolejną opcję pozwalającą na polubowne zakończenie związku małżeńskiego bez konieczności angażowania sądu⁴⁷⁴.

Łotwa

Przesłanki rozwiązania małżeństwa na Łotwie zostały określone w dziale *Prawo rodzinne* łotewskiego kodeksu cywilnego oraz w rozdziale *P* ustawy o notariacie. Małżeństwo może zostać rozwiązane zarówno przez sąd, jak i przez notariusza (*notārs*). Sąd może orzec rozwód na wniosek jednego lub obojga małżonków, natomiast notariusz ma taką możliwość, jeśli małżonkowie osiągnęli porozumienie w sprawie rozwiązania ich związku i nie posiadają wspólnego małoletniego dziecka ani majątku wspólnego. W przypadku posiadania wspólnego małoletniego dziecka lub majątku, rozwód przed notariuszem jest możliwy tylko wtedy, gdy strony zawarły pisemne porozumienie dotyczące wykonywania władzy rodzicielskiej, prawa do osobistej styczności z dzieckiem, obowiązku alimentacyjnego oraz podziału majątku wspólnego. Jeżeli małżonkowie nie osiągną takiego porozumienia, kwestie te będą rozstrzygane przez sąd jednocześnie z pozwem o rozwód.

Jeżeli rozwód ma zostać orzeczony przez sąd, sąd musi stwierdzić, że doszło do rozkładu pożycia małżeńskiego, co oznacza, że małżonkowie zamieszkują oddzielnie i nie ma perspektyw na ich ponowne wspólne zamieszkanie. Rozwiązanie małżeństwa przez notariusza jest możliwe, jeżeli małżonkowie doszli do porozumienia w sprawie zakończenia związku, a notariusz otrzymał od nich wspólny wniosek podpisany przez oboje małżonków. W sytuacji, gdy mają wspólne małoletnie dziecko lub majątek wspólny, do wniosku należy dołączyć pisemne porozumienie dotyczące tych kwestii.

Sąd ma prawo odmówić rozwiązania małżeństwa nawet w przypadku rozkładu pożycia, jeżeli uzna, że utrzymanie małżeństwa jest konieczne ze względu na dobro wspólnego małoletniego dziecka małżonków. Z chwilą uprawomocnienia się wyroku

⁴⁷⁴ dane zamieszczone na stronie - https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-it-pl.do?member=1#toc_10 - dostęp dnia 26 stycznia 2021 roku.

rozwodowego lub wydania przez notariusza zaświadczenia o rozwodzie, wygasają wszystkie prawa i obowiązki wynikające ze stosunku prawnego łączącego małżonków. Po rozwiązaniu małżeństwa każda ze stron może ponownie zawrzeć związek małżeński. Zgodnie z kodeksem cywilnym małżonek, który zmienił nazwisko po zawarciu małżeństwa, ma prawo zachować to nazwisko po rozwodzie lub, na wniosek, sąd bądź notariusz może przyznać mu prawo do używania nazwiska, które nosił przed zawarciem małżeństwa.

W przypadku rozwodu przed notariuszem, strony nie są związane żadną określoną właściwością miejscową i mogą zwrócić się do dowolnego notariusza w całym kraju. Jednakże w przypadku rozwodów o charakterze transgranicznym, które są objęte rozporządzeniem Rady (WE) nr 2201/2003, jeżeli rozwód nie podlega jurysdykcji łotewskiej zgodnie z przepisami Unii Europejskiej lub międzynarodowymi, notariusz nie może rozpocząć postępowania rozwodowego i jest zobowiązany do poinformowania małżonków o braku możliwości wszczęcia procedury.

Wniosek rozwodowy składany u notariusza powinien zawierać: imię, nazwisko oraz osobisty numer identyfikacyjny każdego z małżonków (jeżeli małżonek nie posiada osobistego numeru identyfikacyjnego, należy podać datę urodzenia), datę zawarcia związku małżeńskiego oraz numer wpisu w księdze stanu cywilnego, państwo, w którym zarejestrowano małżeństwo, nazwę organu lub wyznanie oraz imię i nazwisko duchownego, przed którym zawarto związek małżeński, informacje o tym, czy małżonkowie mają wspólne małoletnie dzieci oraz czy osiągnęli porozumienie co do wykonywania władzy rodzicielskiej nad małoletnimi dziećmi, prawa do osobistej styczności z dziećmi i obowiązku alimentacyjnego, informacje o tym, czy małżonkowie posiadają majątek wspólny i czy zawarli porozumienie dotyczące jego podziału, a także informacje dotyczące nazwisk małżonków po uzyskaniu rozwodu.

Do wniosku należy załączyć oryginał aktu małżeństwa lub jego odpis, wyciąg wydany przez urząd stanu cywilnego albo oświadczenie z urzędu stanu cywilnego potwierdzające zawarcie związku małżeńskiego⁴⁷⁵.

⁴⁷⁵ dane zamieszczone na stronie - https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-lv-pl.do?member=1#toc_10 - dostęp dnia 26 stycznia 2021 roku.

Portugalia

W Portugalii alternatywnym sposobem rozwiązywania małżeństwa jest rozwód w urzędzie stanu cywilnego. Przed wszczęciem postępowania rozwodowego urząd stanu cywilnego bądź sąd musi poinformować małżonków o istnieniu oraz celach usług mediacji rodzinnej. Mediacja rodzinna stanowi pozasądową metodę rozwiązywania konfliktów pomiędzy członkami rodziny, w ramach której strony biorące w niej osobisty i bezpośredni udział starają się dojść do porozumienia przy wsparciu mediatora.

O rozwód za zgodą stron można wystąpić do urzędu stanu cywilnego, z wyjątkiem sytuacji, w których porozumienie zostało zawarte w ramach spornego postępowania rozwodowego oraz pod warunkiem, że do wniosku o wydanie postanowienia o rozwodzie za obopólnym porozumieniem załączono:

- szczegółowy wykaz składników wspólnego majątku małżonków;
- umowę w sprawie rozporządzania wspólnym domem;
- umowę w sprawie wypłaty świadczeń alimentacyjnych na rzecz małżonka znajdującego się w niedostatku;
- zaświadczenie o wydaniu wyroku sądu regulującego kwestie związane ze sprawowaniem władzy rodzicielskiej lub umowę w sprawie sprawowania władzy rodzicielskiej nad małoletnimi dziećmi, jeżeli kwestia ta nie była przedmiotem orzeczenia sądu⁴⁷⁶.

3. Reformy prawa rodzinnego we Francji i Hiszpanii jako przykład pozytywnych zmian w prawie rozwodowym

Reformy prawa rozwodowego we Francji i Hiszpanii stanowią istotne przykłady, jak państwa mogą dostosowywać swoje regulacje prawne do zmieniających się potrzeb społeczeństwa oraz skutecznie reagować na przeciążenie sądów sprawami rodzinnymi. Oba

⁴⁷⁶ dane zamieszczone na stronie - https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-pt-pl.do?member=1#toc_10 - dostęp dnia 26 stycznia 2021 roku.

kraje, pomimo różnic kulturowych i prawnych, podjęły zdecydowane kroki w kierunku uproszczenia i uelastycznienia procedur rozwodowych, co w znaczący sposób wpłynęło na ich systemy prawne oraz społeczne postrzeganie rozwodów.

We Francji prawo rozwodowe przeszło długą drogę od czasów rewolucji, kiedy to po raz pierwszy wprowadzono możliwość rozwodu. W 1792 roku, zgodnie z zasadami rewolucyjnymi, rozwód został uznany za prawo obywatelskie, co miało na celu ograniczenie wpływu Kościoła katolickiego na życie społeczne. Prawo to było wyjątkowo liberalne, umożliwiając rozwód z różnych przyczyn, takich jak niezgodność charakterów, co w tamtym okresie było rewolucyjnym podejściem do instytucji małżeństwa. W czasie rządów Napoleona, rozwód został znacznie ograniczony, a w okresie restauracji Burbonów całkowicie zniesiony. Dopiero pod koniec XIX wieku rozwód powrócił do francuskiego systemu prawnego, jednakże był obwarowany wieloma restrykcjami⁴⁷⁷. W 1975 roku, w odpowiedzi na zmiany społeczne i rosnącą liczbę rozwodów, Francja zliberalizowała swoje przepisy, wprowadzając możliwość rozwodu bez orzekania o winie. Kluczową reformą była jednak ta z 2017 roku, kiedy to wprowadzono możliwość rozwodu za obopólną zgodą przed notariuszem.

Francuskie prawo rozróżnia następujące rodzaje rozwodów:

- rozwód za obopólną zgodą *divorce par consentement mutuel*, zakłada, że małżonkowie są zgodni, co do źródła zerwania wspólnoty małżeńskiej oraz wszystkich jej skutków;
- rozwód sporny - *divorces contentieux*;
- rozwód zaakceptowany - *divorce accepté*;
- rozwód wskutek ustania wspólności małżeńskiej - *divorce pour altération définitive du lien conjugal*;
- rozwód z orzeczeniem winy - *divorce pour faute*.

Według danych Instytutu Statystyki i Badań Ekonomicznych za 2014 rok, we Francji orzeczono 123.500 rozwodów, co daje około 338 rozwodów dziennie, z czego ponad

⁴⁷⁷ P. Pomianowski, *Rozwód w prawie francuskim w latach 1792-1816*, Studia Lublinensia, Vol. XXV, 3, 2016, s. 767-782.

połowa, bo aż 54% odbywała się za porozumieniem stron⁴⁷⁸. Jednym z podstawowych argumentów za przyjęciem reformy prawa rozwodowego był właśnie ogrom spraw w sądach, stąd też powstał pomysł o powierzeniu kompetencji do rejestrowania rozwodów notariuszom, albowiem mogło to w znaczącym stopniu spowodować odciążenie sądów⁴⁷⁹.

Nowy rozwód *bez sędziego* nie dotyczył jednak postępowań, które rozpoczęły się przed dniem 1 stycznia 2017 roku. Rozwód notarialny nie może mieć miejsca, jeżeli jedno z dzieci pary prosi o przesłuchanie przez sędziego ani jeśli jedno z małżonków korzysta ze statusu osoby dorosłej chronionej (np. jeśli znajduje się pod opieką bądź kuratelą, itp.). Wszyscy pozostali małżonkowie mogą skorzystać z nowego rozwodu za obopólną zgodą, jednak muszą uzgodnić wszelkie jego elementy, jak podział majątku czy też alimenty. Każdy z małżonków musi się zwrócić o pomoc do swojego adwokata. Dwóch prawników ustala warunki rozwodu, które przedkładane są małżonkom w celu uzyskania zgody, korespondencja kierowana jest do klienta, listem poleconym za potwierdzeniem odbioru. Małżonkowie mają okres piętnastu dni do namysłu od dnia otrzymania umowy. Termin ten jest obligatoryjny, nie podlega skróceniu pod rygorem unieważnienia.

Umowa rozwodowa jest prywatnym aktem podpisanym przez każdego małżonka oraz jego adwokata w trzech egzemplarzach, po jednym dla każdego małżonka oraz jeden egzemplarz jest dla notariusza. Tę ostatnią należy przekazać w ciągu siedmiu dni od dnia podpisania. Na wniosek jednego z prawników porozumienie składa się do protokołu notariusza, którego rolą jest przestrzeganie procedury, zarówno pod względem formy, jak i terminów.

Każda umowa musi zawierać następujące elementy:

- dane notariusza, do którego adresowana jest umowa, odpowiada on zarówno za jej rejestrację jak i sprawdzenie czy jest ona poprawna;
- dane każdego z małżonków w postaci nazwiska, imienia (imion), zawodu, miejsca zamieszkania, obywatelstwa oraz daty i miejsca urodzenia;

⁴⁷⁸ dane zamieszczone na stronie - <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/francja-wprowadza-rozwody-za-porozumieniem-stron-u-notariusza/9c05lt3>, dostęp dnia 26 stycznia 2024 roku.

⁴⁷⁹ LOI n° 2016-1547 du 18 novembre 2016 de modernisation de la justice du XXIe siècle, Journal officiel « Lois et Décrets » n°0269 du 19 novembre 2016.

- dane dzieci pary w postaci nazwiska, imienia (imion), miejsca zamieszkania, obywatelstwa oraz daty i miejsca urodzenia;
- datę oraz miejsce zawarcia związku małżeńskiego;
- dane prawników wybranych przez małżonków, a także pasek rejestracji,
- oświadczenie o likwidacji, które umożliwia dzielenie się majątkiem małżonków, a także oryginalny akt dotyczący nieruchomości podlegającej rejestracji gruntów;
- dane odnośnie do wypłaty alimentów lub wsparcia wyrównawczego;
- informację wyjaśniającą, że małoletnie dzieci pary zostały rzeczywiście poinformowane przez rodziców o ich prawie do bycia wysłuchanym przez sędziego rodzinnego i że nie chcą skorzystać z tej możliwości (formularz załączony do umowy).

Powyższa umowa wchodzi w życie natychmiast. Jeśli małżonkowie chcą, aby stała się skuteczna w późniejszym terminie, to muszą wskazać to w umowie i podać wybraną datę. Dzięki temu rozwiązaniu, rozwód może zostać przeprowadzony szybko i sprawnie. Koszt to 50,40 euro, co stanowi ułamek kosztów tradycyjnego postępowania sądowego. Reforma ta została wprowadzona w ramach szerszego pakietu zmian prawnych, mających na celu modernizację francuskiego wymiaru sprawiedliwości, znanego jako ustawa *Sprawiedliwość XXI wieku*⁴⁸⁰.

Zwolennicy reformy twierdzili, iż *mieści się ona w logice systemu, gdyż rozwód stał się obecnie umową podobną do innych*. Przeciwnicy zaś ostrzegali, że tak daleko idące uproszczenie rozwodu może być niekorzystne dla jednego z małżonków, na przykład w przypadku zależności materialnej. Przedstawiciele organizacji społecznych i stowarzyszeń rodzinnych uważali, iż możliwość zażądania przez dziecko, aby rozwód rodziców odbył się w sądzie, może od niego wymagać zbyt trudnej decyzji. Nie ma gwarancji, iż rodzice nie odwołają dziecka od możliwości bycia wysłuchanym. Większość adwokatów była przeciwna reformie, a jeden z sędziów nazwał ją *operacją bez chirurga*⁴⁸¹. Aude Mirkovic ze stowarzyszenia *Famille et Liberte*, powiedziała, że *robi się wszystko, by*

⁴⁸⁰ F. Fernrand, *Stand des Scheidungsrechts in Frankreich* [w:] *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht. Beiträge zum europäischen Familien- und Erbrecht*, red. A. Dutta, D. Schwab, D. Henrich, P. Gottwald, M. Löhnig, Vol. 18, Bielfeld 2017, s. 167 i nast.

⁴⁸¹ S. Katzenmaier, *Frankreich* [w:] *Ausländisches Familienrecht*, red. J. Rieck, S. Lettmaier, C.H. Beck 2023, nb. 13.

ułatwić rozwód, podczas gdy jeden choćby krok na rzecz (uratowania) małżeństwa byłby dla dziecka co najmniej równie korzystny, jak wszystkie wysiłki, by chronić je w wypadku rozwodu. Osobne argumenty krytyczne odnosiły się do strefy transgranicznej, albowiem odnosząc się do *okólnika* francuskiego Ministerstwa Sprawiedliwości, omawiany tryb przewidziany jest także dla osób nie będących obywatelami francuskimi, a nawet nie posiadających miejsca zwykłego pobytu we Francji, nadto adwokaci nie muszą być dopuszczeni do wykonywania zawodu we Francji. Kolejne problemy dotyczyły uznania takiego rozwodu. Niektóre umowy międzynarodowe dwustronne zawarte przez Francję np. z Algierią nie uznają rozwodu w drodze aktu prywatnego⁴⁸².

Hiszpańskie prawo rozwodowe, mimo że posiada własną specyfikę, również przeszło znaczące zmiany w ostatnich dekadach. Od 1981 roku, kiedy to po długim okresie dyktatury Francisco Franco przywrócono w Hiszpanii instytucję rozwodu, kraj ten stopniowo liberalizował swoje przepisy, aby dostosować je do europejskich standardów. W 2005 roku wprowadzono ustawę nr 15/2005⁴⁸³ znoszącą obowiązek wcześniejszej separacji jako warunku rozwodu oraz konieczność podawania przyczyny rozpadu małżeństwa. Nowe przepisy pozwalają na uzyskanie rozwodu na podstawie wniosku jednego z małżonków, bez potrzeby uzasadniania powodów zakończenia związku. Reforma ta była odpowiedzią na rosnące zapotrzebowanie społeczne na szybsze i bardziej elastyczne procedury rozwodowe. Hiszpania wprowadziła również możliwość rozwodów przed notariuszem, co jest opcją dostępną dla małżonków, którzy nie mają wspólnych małoletnich dzieci lub gdy te dzieci są samodzielne finansowo. Instytucję rozwodu przed notariuszem można zrekonstruować na podstawie art. 82, 83, 87, 89 i 90 *Código Civil* (hiszpański kodeks cywilny⁴⁸⁴) oraz art. 54 prawa o notariacie (*Ley del Notariado de 28 de mayo de 1862*⁴⁸⁵).

⁴⁸² Op. cit.

⁴⁸³ Prawo o postępowaniu nieprocesowym (*Ley 15/2015, de 2 de Julio, de la Jurisdicción Voluntaria*).

⁴⁸⁴ Szerzej A. Cavallé Cruz, *Viabilidad del divorcio de muto acuerdo ante notario*, El Notario del Siglo XXI, 2021, nr 42.

⁴⁸⁵ BOE-A-1862-4073.

Wyżej wymienione przepisy wbudowują instytucję rozwodu notarialnego do ogólnej regulacji rozwodu⁴⁸⁶.

Procedura rozwodowa w Hiszpanii została znacznie uproszczona. Małżonkowie mogą złożyć wniosek o rozwód już po trzech miesiącach od zawarcia małżeństwa, co skraca czas oczekiwania na formalne zakończenie związku. W przypadkach szczególnych, takich jak przemoc domowa, rozwód może być orzeczony natychmiast, co zapewnia ochronę ofiarom takich sytuacji.

Do pozwu o separację sądową, unieważnienie małżeństwa lub rozwód należy załączyć:

1. akt małżeństwa i akty urodzenia dzieci;
2. dokumenty będące podstawą pozwu złożonego przez małżonka lub małżonków;
3. dokumenty wymagane do przeprowadzenia oceny sytuacji finansowej małżonków oraz, w stosownych przypadkach, dzieci małżonków, takie jak deklaracje podatkowe, wyciągi z listy płac, wyciągi bankowe, akty własności lub zaświadczenia o wpisie składników majątku do rejestru, jeżeli strony wnoszą o zarządzanie środkami o charakterze majątkowym;
4. projekt umowy ("*CONVENIO REGULADOR*"), jeżeli małżonkowie wytoczyli powództwo o separację sądową lub rozwód, wnosząc wspólny pozew.

W sytuacji wyboru drogi notarialnej powyższe dokumenty są niezbędne do sporządzenia dokumentu urzędowego, jednak nawet w obecności notariusza w trakcie sporządzania dokumentu urzędowego małżonkom musi towarzyszyć praktykujący adwokat (może być wspólny), Hiszpania powierzyła notariuszom funkcje odpowiadające sędziemu. Rozwód nie stał się zatem sprawą prywatną, tak jak ma to miejsce we Francji, gdyż cechuje go wykonywanie władzy publicznej⁴⁸⁷.

Aby przedstawić proces rozwodowy w Hiszpanii w sposób uporządkowany i logiczny, należy zacząć od ogólnych przepisów dotyczących rozwodów, a następnie przejść do bardziej szczegółowych procedur i środków odwoławczych.

⁴⁸⁶ Á. Núñez Iglesias, *Apuntes sobre el divorcio ante notario y su naturaleza*, Revista de Derechi Civil, 2015, nr 4, s. 165.

⁴⁸⁷ Á. Núñez Iglesias, *El divorcio*, s. 16.

Hiszpańskie prawo rozwodowe jest dostępne zarówno dla małżonków tej samej płci, jak i płci przeciwnej, co wynika z ustawy nr 13/2005, która wprowadziła równouprawnienie w zakresie zawierania i rozwiązywania małżeństw. Zgodnie z tą ustawą, rozwód i separacja są dostępne dla wszystkich małżonków, a związek małżeński wywołuje te same skutki niezależnie od płci małżonków.

Procedura rozwodowa w Hiszpanii może przybierać różne formy, w zależności od tego, czy małżonkowie zgadzają się co do warunków rozwodu, czy też występują między nimi spory. W przypadku rozwodów na zgodny wniosek, małżonkowie przedstawiają notariuszowi projekt porozumienia, który obejmuje wszystkie kwestie związane z rozwodem, takie jak podział majątku, opieka nad dziećmi i alimenty.

Taka forma rozwodu jest bardziej dostępna i tańsza, umożliwiając szybkie zakończenie małżeństwa bez konieczności angażowania sądu. To rozwiązanie pozwala na uniknięcie długotrwałych i kosztownych sporów sądowych.

Jeśli małżonkowie nie są w stanie osiągnąć porozumienia, rozwód odbywa się na drodze sądowej. W takim przypadku postępowanie rozpoczyna się od złożenia pozwu rozwodowego przez jednego z małżonków lub wspólnie przez obie strony. Gdy rozwód jest przedmiotem sporu, sąd rozstrzyga o wszystkich aspektach związanych z rozwiązaniem małżeństwa, w tym o podziale majątku, opiece nad dziećmi oraz alimentach. Jeśli rozwód jest wynikiem trwałego rozkładu pożycia małżeńskiego, a jedna ze stron wnosi o rozwód z orzeczeniem o winie drugiego małżonka, postępowanie może być dłuższe i bardziej skomplikowane, ponieważ sąd musi ustalić, która ze stron ponosi winę za rozpad małżeństwa⁴⁸⁸.

Od orzeczeń sądowych w sprawach rozwodowych można wnosić środki zaskarżenia w postaci apelacji, którą należy wnieść w ciągu dwudziestu dni do sądu pierwszej instancji, który wydał zaskarżony wyrok. Sąd prowincji jest właściwy do rozpoznania apelacji. W niektórych przypadkach możliwe jest wniesienie skargi kasacyjnej do Sądu Najwyższego Hiszpanii lub nadzwyczajnego środka zaskarżenia za naruszenie przepisów postępowania do Izby Cywilnej Sądu Najwyższego.

W przypadku postępowania rozwodowego wszczętego na wspólny wniosek małżonków od wyroku lub postanowienia sądu, w którym sąd zatwierdza w całości projekt

⁴⁸⁸ F. J. Gómez Gállego, *Naturaleza...*, s. 535 i nast.

umowy przedłożonej sędziemu do zatwierdzenia, apelacja nie przysługuje. Wyjątkiem od tej reguły jest możliwość apelacji przez prokuratora, jeśli bierze on udział w postępowaniu w interesie małoletnich lub dzieci niemających zdolności do czynności prawnych.

W Hiszpanii zróżnicowanie przepisów dotyczących rozwodów wynika z podziału na wspólnoty autonomiczne, które mają swoje specyficzne regulacje prawne dotyczące kwestii rodzinnych. W niektórych wspólnotach, takich jak Katalonia, Aragonia czy Kraj Basków, obowiązują szczególne przepisy preferujące wspólną pieczę nad dziećmi jako standardową formę opieki po rozwodzie⁴⁸⁹.

W Hiszpanii krytyka dotycząca tematu rozwodów notarialnych dotyczyła m.in. przymusu adwokackiego. Obowiązek ten został poddany krytycy głównie ze względu na cel reformy, to znaczy przyspieszenie trwania sprawy oraz obniżenie kosztów, notariusz miał także pełnić funkcję doradcze przy sporządzaniu aktu rozwodowego. Zwracano uwagę na to, że uczestnictwo profesjonalnych pełnomocników jest niezasadne szczególnie w przypadkach kiedy małżonkowie nie prowadzą żadnych negocjacji, a chodzi jedynie o nadanie formy prawnej tego, co sami uzgodnili⁴⁹⁰. Dyskusyjna była także dopuszczalność przeprowadzenia rozwodu notarialnego bez osobistego udziału którejkolwiek ze stron. Wątpliwości powyższe wynikały przede wszystkim z interpretacji wykładni językowej art. 82 c.c., osobistego charakteru rozwodu oraz kontrowersji dotyczących dopuszczalności stosowania w drodze analogii art. 55 c.c. regulującego zawarcie małżeństwa przez przedstawiciela. Przewyższył pogląd akceptujący możliwość tego, żeby małżonkowie nie musieli osobiście uczestniczyć w rozwodzie. Na ich rzecz może działać nuncjusz, który jest pełnomocnikiem, albowiem przenosi on tylko wolę nieobecnego małżonka. Nuncjusz musi przedstawić dokument urzędowy, który sporządził małżonek. Treść dokumentu winna być kompleksowa, dlatego też niezbędnym jest, ażeby zawierała dane identyfikujące nuncjusza, adwokata, postanowienia zawarte w umowie rozwodowej oraz jednoznaczną wolę rozwiązania małżeństwa⁴⁹¹. Przesłankę negatywną można wywieść z art. 54 ust. 1 hiszpańskiego prawa o notariacie, zmodyfikowaną ustawą nr 8/2021 z 2 czerwca 2021 roku

⁴⁸⁹ M. Pareña Vicente, *Divorcio*, op. cit.

⁴⁹⁰ J. Perez Hereza, *La separación y divorcio notarial*, *El Notario del Siglo XXI*, 2015, nr 63, s. 22 i nast.

⁴⁹¹ *Ibidem*.

zmieniającą przepisy prawa cywilnego i procesowego w celu wspierania osób niepełnosprawnych w wykonywaniu zdolności do czynności prawnych⁴⁹². Wedle tego przepisu małżonkowie, jeśli nie posiadają małoletnich dzieci, nieobjętych emancypacją lub starszych, względem których sąd przyznał środki ochronne, mają prawo wyrazić zgodę na rozwód za obopólnym porozumieniem, poprzez sporządzenie umowy regulacyjnej w akcie urzędowym⁴⁹³. W przypadku gdy małżonkowie posiadają pełnoletnie lecz zależne od nich dzieci, to te dzieci muszą potwierdzić tę część umowy, która je dotyczy⁴⁹⁴. Artykuł ten statuuje także właściwość miejscową. Sprawa rozwodowa rozpoznawana jest przed notariuszem właściwym dla ostatniego wspólnego miejsca zamieszkania lub zwykłego pobytu którejkolwiek ze stron. Kryteria te traktowane są alternatywnie⁴⁹⁵. Treść umowy określona jest w art. 90 c.c. W literaturze wskazano, że nic nie stoi na przeszkodzie na dodaniu do umowy postanowień, dla których bariery wynikające z przepisów rozwodowych nie miałyby zastosowania, albowiem ograniczenia wynikają jedynie z ustaw, moralności oraz porządku publicznego (art. 1255 c.c.)⁴⁹⁶. W tym kontekście trzeba rozważyć jakie jest znaczenie umowy rozwodowej oraz zakresu kontroli jej zapisów przez notariusza. W literaturze hiszpańskiej eksponuje się miejsce ww. porozumienia w konstrukcji rozwodu przed notariuszem. Idea umowy uwydatniała się w pracach legislacyjnych. Artykuł 89 c.c. stwierdza, że *[...] skutki rozwiązania małżeństwa przez rozwód powstają [...] z chwilą wyrażenia zgody obojga małżonków w akcie urzędowym [...]*⁴⁹⁷. Dostrzegana jest zarazem złożoność treści umowy, albowiem z jednej strony obejmuje wolę rozwiązania małżeństwa, z drugiej zaś zawiera elementy, które

⁴⁹² F. J. Mondero San Martin, *¿Es posible el divorcio notarial por poderes?*, El Notario del Siglo XXI, 2021, nr 96, s. 164 i nast.

⁴⁹³ J. Perez Hereza, *La separación...*, s. 25.

⁴⁹⁴ J. Ferrer Riba, *Stand des Scheidungsrechts in Spanien [w:] Scheidung ohne Gericht ? Neue Entwicklungen im europäischen Familien- und Erbrecht*, red. A. Dutta, D. Schwab, D. Henrich, P. Gottwald, M. Löhnig, Bielfeld 2017, s. 137.

⁴⁹⁵ M. Pareña Vicente, *El divorcio sin juez en el Derecho español y francés : entre el divorcio por notario y el divorcio por abogado. Dificultades teóricas y prácticas*, Anuario de Derecho Civil, 2019, t. LXXII, s. 28.

⁴⁹⁶ Á. Núñez Iglesias, *Apuntes sobre el divorcio...*, s. 166.

⁴⁹⁷ Op. cit., s. 162.

w swojej istocie regulują nowe relacje. Hiszpania powierzyła notariuszom funkcje odpowiadające sędziemu. Rozwód nie stał się zatem sprawą prywatną, tak jak ma to miejsce we Francji, gdyż cechuje go wykonywanie władzy publicznej⁴⁹⁸. Po zapisaniu treści umowy rozwodowej, notariusz przeprowadza kontrolę nie tylko pod kątem jego legalności, ale również słuszności. Po spełnieniu wszystkich przesłanek akt rozwodowy ma charakter konstytutywny dla nowego stanu cywilnego⁴⁹⁹.

Porównując te systemy z polskim porządkiem prawnym, można wskazać kilka kluczowych obszarów, w których warto wprowadzić zmiany. Przede wszystkim, uproszczenie procedur rozwodowych poprzez wprowadzenie rozwodów przed notariuszem mogłoby znacząco odciążyć polskie sądy i przyspieszyć postępowania. Tego rodzaju rozwiązanie powinno być dostępne dla małżonków, którzy zgodnie wnioskuje o rozwód i nie mają wspólnych małoletnich dzieci. Wprowadzenie mediacji jako obowiązkowego etapu przed postępowaniem rozwodowym mogłoby pomóc w rozwiązaniu wielu sporów bez konieczności angażowania sądu, co wpłynęłoby na zmniejszenie liczby rozwodów prowadzonych w atmosferze konfliktu.

Wprowadzenie powyższych elementów do polskiego systemu prawnego mogłoby przyczynić się do jego większej efektywności, zmniejszenia obciążenia sądów oraz zminimalizowania negatywnych skutków rozwodów dla wszystkich zaangażowanych stron. Reforma polskiego prawa rozwodowego, wzorowana na doświadczeniach Francji i Hiszpanii, powinna uwzględniać specyfikę polskiego społeczeństwa, ale jednocześnie dążyć do większej elastyczności i szybkości w rozwiązywaniu małżeństw.

⁴⁹⁸ Á. Núñez Iglesias, *El divorcio*, s. 16.

⁴⁹⁹ M. Pareña Vicente, *Divorcio a la francesa, la inquietante evicción del notario en el divorcio por mutuo acuerdo del Código de Napoleón*, *El Notario del Siglo XXI*, revista del Colegio Notarial de Madrid, 2018, nr 79, s. 51-53 oraz F. J. Gómez Gállego, *Naturaleza de las decisiones del notario en su función de jurisdicción voluntaria*, *Anales de la Academia Matritense del Notariado*, 2017, t. 57, s. 535 i nast.

4. Próby reform prawa rozwodowego w krajach europejskich niezakończone zmianami prawnymi

Aby uzyskać pełny obraz zmian rozwodowych chciałbym przedstawić, że w niektórych państwach, próby odejścia od monopolu sądowego nie udały się.

W Belgii rozważane było wprowadzenie rozwodu notarialnego lub administracyjnego⁵⁰⁰. Niezależnie od tego umowa rozwodowa jest znana belgijskiemu prawu rozwodowemu od 2007 roku system rozwodowy w Belgii opiera się na dwóch przesłankach po pierwszym trwałym rozkładzie pożycia małżeńskiego, a po drugie za porozumieniem stron. Ten drugi jest możliwy jeśli małżonkowie uzgodnią wszystkie skutki majątkowe, osobiste i alimentacyjne. Rozróżnia się przy tym porozumienie dotyczące praw i obowiązków małżonków jak również te dotyczące małoletnich dzieci. Unormowania wymagają zupełny podział majątku wspólnego, wzajemne dziedziczenie w czasie trwania postępowania rozwodowego, miejsce pobytu lub zamieszkania małżonków w trakcie rozwodu, podział pieczy nad dziećmi, który w sytuacji wspólnego wykonywania obowiązków musi obejmować szczegółowe ustalenia dotyczące zamieszkania, alimentów i ewentualnie środków utrzymania małżonka. Ażeby wszcząć postępowanie strony muszą złożyć w sądzie pisemne porozumienie wraz z wnioskiem rozwodowym. Wniosek ten podpisują oboje małżonkowie albo co najmniej jeden adwokat lub notariusz. Umowa rozwodowa jest wiążąca również wtedy kiedy postępowanie rozwodowe zostało zakończone jednostronnie, zaś postanowienia umowne dotyczące dzieci, mogą być zmienione w każdej chwili przez sąd rodzinny, albowiem ten aspekt umowy podlega porządkowi publicznemu. Jeśli uda się osiągnąć tylko częściowe porozumienie, małżonkowie nie mogą kontynuować tej procedury lecz muszą wszcząć postępowanie rozwodowe z powodu rozkładu pożycia i doprowadzić do rozstrzygnięcia spornych kwestii przez sąd.

⁵⁰⁰ W. Pintens, *Stand des Scheidungsrechts in Belgien*, [w:] *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht. Beiträge zum europäischen Familien- und Erbrecht*, red. A. Dutta, D. Schwab, D. Henrich, P. Gottwald, M. Löhing, Bielfeld 2017, s. 187.

W Niderlandach idea demonopolizacji rozwodu również się pojawiła, opracowano tam projekt ustawy dotyczący rozwodu bez udziału sądu, został on jednak wycofany przez Ministra Sprawiedliwości⁵⁰¹.

Dyskusja dotycząca reformy prawa rozwodowego pojawiła się także w Niemczech, gdzie rozważano rezygnację z monopolu sądowego oraz udziału adwokatów⁵⁰². Projekt ustawy o reformie postępowania w sprawach rodzinnych (FamFG) z 2005/2006 r. przewidywał zastąpienie wniosku o rozwód wspólnym oświadczeniem woli małżonków udokumentowanym przez notariusza. Uproszczona procedura rozwodowa zwana także *Divorce Light* wywołała burzliwą dyskusję publiczną⁵⁰³. W zmianie tej można co najwyżej mówić o zamiastce rozwodu przed notariuszem albowiem jak wynika z uzasadnienia projektu, koniecznym jest odbycie rozprawy przed sądem, gdzie sąd musi z urzędu osobiście wysłuchać strony i w razie potrzeby przeprowadzić postępowanie wyjaśniające, a zatem sąd winien badać ważność oświadczeń zawartych przed notariuszem⁵⁰⁴. Aktualnie otwiera się dyskusja nad dopuszczeniem rozwodu poza murami sądu. Podnoszona jest kwestia, że należy przekazać kompetencje notariuszom, gdyż zapewnia to parytet w negocjacjach małżonkom, co nie zawsze jest gwarantowane

⁵⁰¹ W. Breemhaar, *Stand des Scheidungsrechts in den Niederlanden*, [w:] *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht. Beiträge zum europäischen Familien- und Erbrecht*, red. A. Dutta, D. Schwab, D. Henrich, P. Gottwald, M. Löhing, Bielfeld 2017, s. 216.

⁵⁰² D. Coester – Waltjen, *Privat- und Parteiautonomie vs. Staatliche Schutz- und Ordnungsinteressen im Privatrecht andererseits*, *juristen Zeitung*, 2017, nr 22, s. 1078; B. Heiderhoff, *Aktuelle Fragen zum Scheidungs- und Scheidungsverbundverfahren*, *Neue Zeitschrift für Familienrecht*, 2018, nr 12, s. 541.

⁵⁰³ M. Braeuer, *Pflichten des Notars bei der Beurkundung einer Scheidungsfolgenvereinbarung im Hinblick auf die bevorstehende Ehescheidung*, *Familie Partnerschaft Recht*, 2007, nr 6, s. 259; J. Heinemann, *10 Jahre Reform der freiwilligen Gerichtsbarkeit durch das FamFG*, *Praxis der Freiwilligen Gerichtsbarkeit* 2019, nr 4, s. 147.

⁵⁰⁴ T. Rauscher, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Staudinger BGB – Buch 4: Familienrecht: §§ 1564-1568*, red. Ch. Von Bar, Neubearbeitung 2018, przed §§ 1564, nb. 105.

w postępowaniu przed sądem⁵⁰⁵. Uznaje się przy tym, że kompetencja notariusza powinna być niepodważalna.

5. Podsumowanie

Rozdział ten dostarcza szczegółowej analizy reform prawa rozwodowego w wybranych krajach europejskich, które wprowadziły alternatywne procedury rozwodowe, takie jak rozwód przed notariuszem, rozwód przed urzędnikiem stanu cywilnego oraz rozwód na podstawie umowy małżonków zatwierdzanej przez sąd. Oprócz wymienionych przeze mnie w niniejszej rozprawie państw Europy, należy wskazać, że reforma prawa rozwodowego szeroko objęła również państwa Ameryki Południowej, gdzie pionierem nowych rozwiązań była Kuba⁵⁰⁶, w 2005 roku dołączyły do niej Peru⁵⁰⁷, Ekwador⁵⁰⁸, Kolumbia⁵⁰⁹ oraz Brazylia⁵¹⁰, ale z uwagi na duże różnice społeczno-kulturowo-prawne nie rozwijałam tych wątków.

⁵⁰⁵ op. cit., nb 107b, 111b.

⁵⁰⁶ G. Cerdeira Bravo de Mansilla, *Matrimonio (no) formalizado y divorcio notarial en Cuba: una propuesta de future para España*, Revista de Derecho Privado, 2011, nr 6, s. 3 I nast.

⁵⁰⁷ Ley N.º 29227 15 de mayo de 2008 Ley que regula el Procedimiento No Contencioso de la Separación Convencional y Divorcio Ulterior en las Municipalidades y Notarías, Normas Legales 372361.

⁵⁰⁸ Art. 18 ust. 22 Ley Notarial, Registro Oficial 158 de 11-nov.-1966, zmiana Registro Oficial No. 913 – Viernes 30 de Diciembre de 2016.

⁵⁰⁹ Decreto 4436 de 2005 (noviembre 28) por el cual se reglamenta el artículo 34 de la Ley 962 de 2005, y se señalan los derechos notariales correspondientes, DIARIO OFICIAL. AÑO CXL. N. 46108. 30.

⁵¹⁰ A. Albuquerque, *Brasilien*, [w:] *Ausländisches Familienrecht*, red. J. Rieck, S. Lettmaier, C.H. Beck 2023, nb. 18.

Przekładając ww. wnioski na grunt rodzimego prawa, można zauważyć, że idea rozwodu pozasądowego coraz mocniej przebija się w polskiej doktrynie⁵¹¹, o czym szerzej napiszę w ostatnim rozdziale.

W ten sposób kontynuuje wątki poruszone w poprzednim rozdziale, w którym wykazano liczne niedoskonałości polskiego systemu rozwodowego, takie jak nadmierne sformalizowanie oraz przewlekłość postępowań. Te problemy prowadzą do znacznego obciążenia sądów i pogłębiają konflikty pomiędzy małżonkami. Analiza rozwiązań stosowanych w innych krajach europejskich jest odpowiedzią na potrzebę zidentyfikowania wzorców, które mogłyby poprawić efektywność i dostępność polskiego systemu rozwodowego.

Zmieniające się realia społeczne i demograficzne w Europie, w tym wzrost liczby rozwodów oraz zmiana postrzegania małżeństwa jako związku cywilnoprawnego, który może zostać rozwiązany w sposób szybki i mniej konfliktowy, stanowią podstawę do poszukiwania bardziej dostępnych form rozwiązywania małżeństw. Rozwiązania przyjęte w takich krajach jak Francja, Hiszpania, Rumunia, Słowenia, Litwa, Grecja i Estonia pokazują, że alternatywne formy rozwodów mogą skutecznie odpowiadać na te wyzwania. Przeprowadzone reformy w tych krajach nie tylko liberalizowały podstawy rozwodowe, ale także przyczyniły się do zmniejszenia roli sądów w procesie rozwodowym, co umożliwiło szybsze i mniej kosztowne zakończenie małżeństwa.

Przeprowadzone analizy wskazują, że rozwody przed notariuszem mają wyraźną przewagę nad rozwodami przed urzędnikiem stanu cywilnego. Notariusz, jako wyspecjalizowany prawnik, ma większe możliwości kompleksowej analizy sytuacji majątkowej i kwestii związanych z opieką nad dziećmi, co pozwala na lepsze dopasowanie postanowień rozwodowych do indywidualnych potrzeb stron. Dodatkowo, notariusze mogą pełnić rolę mediatorów, co sprzyja rozwiązaniu konfliktów w sposób bardziej ugodowy i bez konieczności angażowania sądu. Takie rozwiązanie jest również bardziej prywatne i mniej formalne, co redukuje stres związany z procedurą rozwodową.

⁵¹¹ Zob. J. Zaporowska, J. Mazurkiewicz, *Rozwód przed rejentem. Co słyszać u niemieckich notariuszy*, Rzeczpospolita 1995, nr 272, s. 15, por. K. Gromek, *Ratio legis wdrażania w Polsce procedur poprzedzających rozprawę rozwodową*, Monitor Prawniczy 2023, nr 1, s. 33, por. A. Mrotek, *Atypowe czynności notarialne*, Toruń 2023, s. 280 i nast., por. M. Andrzejewski, *O potrzebie...*, s. 108 i nast.

W kontekście polskiego systemu prawnego, zastosowanie metody komparatystycznej, która polegała na porównaniu przepisów prawnych, procedur oraz ich efektywności w wybranych krajach, pozwoliło zidentyfikować potencjalne kierunki reformy. Analiza pokazała, że kraje, które wprowadziły alternatywne formy rozwodów, osiągnęły znaczne korzyści, takie jak odciążenie sądów, skrócenie czasu trwania postępowań oraz zmniejszenie konfliktów między małżonkami. Przykłady z Hiszpanii, Rumunii i Litwy potwierdzają, że wprowadzenie rozwodów przed notariuszem mogłoby być korzystnym rozwiązaniem także dla Polski.

Teza postawiona we wstępie rozdziału, zakładająca konieczność wprowadzenia nowych form rozwodów w Polsce, została potwierdzona. Wprowadzenie rozwodów przed notariuszem, urzędnikiem stanu cywilnego oraz rozwodów na zgodny wniosek stron bez konieczności angażowania sądu mogłoby uprościć i przyspieszyć procedury rozwodowe, odciążyć sądy oraz zmniejszyć negatywne skutki rozwodów dla stron i ich dzieci. Zastosowanie metody komparatystycznej pozwoliło na zrozumienie, w jaki sposób różne systemy prawne radzą sobie z podobnymi problemami oraz jakie rozwiązania okazały się najbardziej skuteczne. Analiza wykazała, że polski system prawny powinien być bardziej otwarty na alternatywne formy rozwodów, co mogłoby przynieść wymierne korzyści w kontekście uproszczenia procedur, zwiększenia ich dostępności oraz lepszego dostosowania do współczesnych potrzeb społecznych.

Wprowadzenie takich rozwiązań wymaga jednak dokładnej analizy i dostosowania przepisów, aby zapewnić ochronę praw obu stron oraz dzieci. Potrzebne są również odpowiednie mechanizmy kontrolne, które zagwarantują, że decyzje o rozwodzie podejmowane są świadomie i dobrowolnie. W tym kontekście doświadczenia innych krajów mogą stanowić cenne źródło inspiracji dla polskiego ustawodawcy, który powinien dążyć do stworzenia nowoczesnego i przyjaznego systemu rozwodowego, odpowiadającego na współczesne potrzeby społeczeństwa.

Wnioski z tej analizy będą stanowiły jedną z podstaw do sformułowania optymalnego modelu rozwiązywania małżeństwa w polskim systemie prawnym, co zostanie omówione w kolejnym rozdziale. Przedstawione tam zostaną szczegółowe rekomendacje dotyczące wdrożenia nowych procedur rozwodowych, uwzględniających polskie realia społeczne i prawne, oraz możliwe kierunki reformy, które mogą przyczynić się do stworzenia bardziej efektywnego, dostępnego i przyjaznego systemu rozwodowego w Polsce.

Opracowanie optymalnego modelu wymaga uwzględnienia zarówno najlepszych praktyk zagranicznych, jak i specyfiki polskiego systemu prawnego oraz oczekiwań społecznych, które wyraźnie wskazują na potrzebę uproszczenia procedur rozwodowych i zapewnienia odpowiedniej ochrony prawnej wszystkim zainteresowanym stronom.

ROZDZIAŁ V

PRÓBA NAKREŚLENIA OPTYMALNEGO MODELU ROZWIĄZYWANIA MAŁŻEŃSTWA W PRAWIE POLSKIM

1. Wstęp

Ostatni rozdział pracy koncentruje się na szczegółowym omówieniu optymalnego modelu rozwodowego w Polsce, bazując na wcześniejszej analizie reform rozwodowych w wybranych krajach europejskich oraz przeglądzie dotychczasowych projektów poselskich, które mimo wprowadzenia do Sejmu, nie doczekały się implementacji.

Celem tego rozdziału jest zarysowanie propozycji nowoczesnych rozwiązań prawnych, które mogłyby znacząco usprawnić i uprościć procedury rozwodowe w Polsce, jednocześnie respektując konstytucyjną ochronę małżeństwa i rodziny.

Optymalny model rozwodowy dla Polski powinien opierać się na trzech filarach:

- zwiększeniu roli notariuszy w postępowaniach rozwodowych;
- obligatoryjnej mediacji na wstępnym etapie rozwiązywania sporów małżeńskich;
- uproszczeniu procedur rozwodowych⁵¹².

Rozwiązania te miałyby na celu zredukowanie obciążenia sądów, przyspieszenie postępowań rozwodowych oraz minimalizację negatywnych emocji, które często towarzyszą postępowaniom sądowym.

Najważniejszy filar optymalnego modelu zakłada wprowadzenie rozwodów przed notariuszem. Takie rozwiązanie sprawdziło się w wielu krajach europejskich, takich jak

⁵¹² Zob. A. Bieranowski, *Rozłączenie...*, zob. J. Mazurkiewicz, „Rozwodzić”..., zob. A. Cybulko, A. Siedlecka-Andrychowicz, *Mediator: role, umiejętności, osobowość*, [w:] E. Gmurzyńska, R. Morka (red.), *Mediacje. Teorie i praktyka*, Warszawa 2009, s. 167-190.

Hiszpania⁵¹³, Rumunia⁵¹⁴, Estonia⁵¹⁵ czy Słowenia⁵¹⁶, gdzie notariusze, jako urzędnicy publiczni, zostali uprawnieni do udzielania rozwodów w przypadkach, gdy małżonkowie są zgodni co do rozwiązania małżeństwa oraz nie posiadają wspólnych małoletnich dzieci. Notariusze mają odpowiednie kompetencje prawne i wiedzę, aby ocenić zgodność oświadczeń woli stron, a także upewnić się, że decyzje podejmowane są świadomie i dobrowolnie. W polskim systemie prawnym rozwód przed notariuszem mógłby stanowić alternatywę dla postępowań sądowych w przypadkach niespornych, co znacząco odciążałoby sądy, a także zwiększyłoby wydajność i dostępność systemu rozwodowego.

Notariusz, jako osoba zaufania publicznego, mógłby w ramach swojej kompetencji sporządzać akt poświadczenia rozwodu, który stanowiłby podstawę do dokonania wpisu o rozwodzie w rejestrze stanu cywilnego. Takie rozwiązanie pozwoliłoby uniknąć długotrwałych postępowań sądowych w sprawach, które nie wymagają rozbudowanego postępowania dowodowego. Dodatkowo, notariusz mógłby sporządzać akty notarialne dotyczące podziału majątku wspólnego czy ustalenia obowiązku alimentacyjnego, co w znaczący sposób usprawniłoby procedurę rozwodową. Wprowadzenie rozwodów przed notariuszem powinno być jednak ograniczone do sytuacji, w których obie strony są zgodne co do warunków rozwodu i nie mają wspólnych małoletnich dzieci. Taka konstrukcja

⁵¹³ A. Cavallé Cruz, *Viabilidad del divorcio de muto acuerdo ante notario*, El Notario del Siglo XXI, 2021, nr 42.

⁵¹⁴ N. Crâciun, *The divorce by the public notary*, Bulletin of the Transilvania, Proceedings 2014, vol. 2, s. 189, zob. także A. Nistoreanu, *Considerations regarding the divorce by agreement of the spouses, according to the notary procedure*, Challenges of the Knowledge Society, 2011, vol. 1, s. 409 i nast.

⁵¹⁵ ustawy o rejestracji stanu cywilnego (Perekonnaseisutoimingute seadus/Vital Statistics Registration Act) z 20 maja 2009 r., uaktualniona wersja ustawy w języku estońskim wraz z tłumaczeniem na język angielski dostępne na stronie internetowej Riigi Teataja - <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/504022014001/consolide/consolidated?pubk=33925357c0ca-4ba6-9802-c8bb090d2adc>.

⁵¹⁶ S. Aras Kramar, *Javnobijeznički razvod braka u reformiranom slovenskom pravu*, Pravni vjesnik, 2020, nr 3-4, s. 233.

minimalizuje ryzyko naruszenia interesów osób trzecich, w szczególności dzieci, oraz gwarantuje ochronę praw obu stron.

Kolejny filar modelu, to obligatoryjna mediacja jako wstępny etap postępowania rozwodowego. Mediacja pozwala na polubowne rozwiązanie spornych kwestii, takich jak podział majątku, opieka nad dziećmi czy wysokość alimentów, co może znacznie skrócić czas trwania postępowania rozwodowego. Mediacja powinna być prowadzona przez wykwalifikowanych mediatorów, którzy będą w stanie pomóc małżonkom w osiągnięciu porozumienia w atmosferze współpracy, bez konieczności angażowania sądu. Zastosowanie mediacji jako obowiązkowego etapu przed rozpoczęciem postępowania rozwodowego mogłoby przyczynić się do zmniejszenia liczby spraw rozwodowych kierowanych do sądów, co z kolei wpłynęłoby na odciążenie wymiaru sprawiedliwości oraz skrócenie czasu trwania postępowań sądowych⁵¹⁷.

Wprowadzenie mediacji jako obowiązkowego etapu przed rozwodem mogłoby również pomóc w zmniejszeniu napięć i konfliktów pomiędzy małżonkami, co jest szczególnie ważne w przypadku, gdy małżonkowie mają dzieci. W takich sytuacjach celem mediacji powinno być nie tylko rozwiązanie kwestii majątkowych, ale również ustalenie zasad dotyczących opieki nad dziećmi i sposobu utrzymywania kontaktów z nimi po rozwodzie. Mediacja mogłaby być prowadzona zarówno przed notariuszem, jak i w ośrodkach mediacyjnych, co pozwoliłoby na elastyczne dostosowanie procedury do potrzeb małżonków.

Trzeci filar optymalnego modelu to usprawnienie procedur rozwodowych poprzez uproszczenie wymagań formalnych oraz skrócenie czasu trwania postępowań rozwodowych. Obecnie postępowania rozwodowe w Polsce są często długotrwałe i skomplikowane, co stanowi obciążenie zarówno dla stron, jak i dla sądów. Wprowadzenie rozwodów przed notariuszem mogłoby znacząco skrócić czas trwania postępowań w przypadkach niespornych, umożliwiając małżonkom szybkie i efektywne rozwiązanie małżeństwa. Warto również rozważyć zmiany w Kodeksie postępowania cywilnego, które umożliwiłyby sądom szybsze rozpoznawanie spraw rozwodowych, np. poprzez

⁵¹⁷ Zob. K. Czayka-Chełmińska, M. Glegoła-Szczap, *O specyfice mediacji rodzinnej. Kilka refleksji na marginesie rozwiązań prawnych regulujących w Polsce stosowanie mediacji*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Mediacja*, Warszawa 2009, s. 271- 280.

wprowadzenie uproszczonego postępowania rozwodowego w przypadkach, gdy małżonkowie są zgodni co do rozwiązania małżeństwa oraz jego skutków.

Optymalny model rozwodowy powinien również uwzględniać potrzebę ochrony interesów małoletnich dzieci. W przypadkach, gdy małżonkowie mają wspólne małoletnie dzieci, rozwód powinien być orzekany wyłącznie przez sąd, który będzie w stanie dokładnie ocenić, czy zaproponowane przez strony rozwiązania są zgodne z dobrem dziecka. Sąd powinien mieć możliwość skierowania stron na mediację, jeśli uzna, że istnieje szansa na osiągnięcie porozumienia w kwestiach dotyczących opieki nad dziećmi i obowiązku alimentacyjnego⁵¹⁸.

Wprowadzenie rozwodów przed notariuszem wymaga również odpowiednich zmian legislacyjnych. Należałoby zmienić ustawę Prawo o notariacie, wprowadzając do niej przepisy dotyczące kompetencji notariuszy w zakresie orzekania rozwodów oraz sporządzania aktów poświadczenia rozvodu. Konieczne byłoby również opracowanie wzorów dokumentów, które byłyby wykorzystywane przez notariuszy w postępowaniach rozwodowych, oraz zapewnienie odpowiednich szkoleń dla notariuszy, aby mieli oni pełną wiedzę i kompetencje do prowadzenia takich postępowań. Optymalny model rozwodowy w Polsce składający się z tych trzech filarów, a oparty na doświadczeniach innych krajów europejskich, stanowiłby nowoczesne i efektywne narzędzie do rozwiązywania małżeństw, które odpowiadałoby na współczesne potrzeby polskiego społeczeństwa.

W ostatnim rozdziale pracy zostaną szczegółowo omówione rekomendacje dotyczące wdrożenia proponowanego modelu, w tym propozycje zmian legislacyjnych, które umożliwiłyby wprowadzenie rozwodów przed notariuszem oraz mediacji jako obowiązkowego etapu postępowania rozwodowego. Zostaną również przedstawione możliwe kierunki dalszych reform, które mogą przyczynić się do stworzenia bardziej przyjaznego i nowoczesnego systemu rozwodowego w Polsce.

⁵¹⁸ Zob. R. Dubowski, *Materialnoprawne...*, s. 244 i nast. por. D. Wybrańczyk, *Rozwód...*, s. 77 i nast.

2. Dotychczas podejmowane próby reformy prawa rozwodowego w Polsce

Reformowanie prawa rozwodowego w Polsce było podejmowane trzykrotnie: w II, VII oraz IX kadencji Sejmu. Każda z tych inicjatyw legislacyjnych miała na celu dostosowanie przepisów rozwodowych do zmieniających się realiów społecznych oraz uproszczenie i przyspieszenie procedur, jednak wszystkie napotkały na istotne przeszkody.

Celem tego podrozdziału jest omówienie każdej z prób, przedstawienie zaproponowanych zmian, przyczyn ich niepowodzenia oraz krytyki, jaką wywołały⁵¹⁹.

II Kadencja Sejmu - Pierwsza Próba Reformy

Pierwsza poważna próba reformy prawa rozwodowego miała miejsce w trakcie drugiej kadencji Sejmu, kiedy to pod obrady trafił projekt ustawy poselskiej. Projekt ten proponował wprowadzenie zasady *repudium*, która umożliwiałaby rozwiązanie małżeństwa na żądanie jednego z małżonków, bez konieczności dowodzenia trwałego i zupełnego rozkładu pożycia. Istotnym elementem tej propozycji było wyeliminowanie potrzeby orzekania o winie, co miało służyć łagodzeniu konfliktów między małżonkami oraz uproszczeniu postępowania rozwodowego⁵²⁰.

W projekcie przewidziano również zniesienie większości przesłanek negatywnych, z wyjątkiem troski o dobro dziecka. Oznaczało to, że nawet jeśli tylko jeden z małżonków był winny rozpadu związku, nie stanowiłoby to przeszkody w uzyskaniu rozwodu. Propozycja zakładała także, że sąd nie mógłby oddalić pozwu rozwodowego z powodów, takich jak sprzeczność rozwodu z zasadami współżycia społecznego. Dodatkowo, zamiast obowiązku płacenia alimentów, małżonek, który popadłby

⁵¹⁹ R. Dubowski, *Materialnoprawne...*, s. 235-236.

⁵²⁰ Zob. art. 1 pkt 1-2 poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, II kadencja Sejmu RP, druk nr 800 z dnia 28 września 1994 r., dalej jako: „projekt poselski z II kadencji”. Projekt dostępny na stronie sejmowej: http://orka.sejm.gov.pl/proc2.nsf/projekty/800_p.htm - dostęp 10.09.2024 roku.

w niedostatek po rozwodzie, mógłby żądać jednorazowego odszkodowania, co miało na celu zmniejszenie długoterminowych zobowiązań finansowych między stronami⁵²¹.

Pomimo tych innowacji, projekt spotkał się z licznymi sprzeciwami. Krytycy obawiali się, że wprowadzenie zasady *repudium* mogłoby prowadzić do nadmiernego uproszczenia rozwodów, co stałoby w sprzeczności z konstytucyjną ochroną małżeństwa i rodziny. Argumentowano, że zmiany te mogłyby zagrozić stabilności małżeństw oraz interesom dzieci, które mogłyby zostać pokrzywdzone w wyniku rozwodów bez orzekania o winie. W czasie pierwszego czytania projekt wzbudził wiele kontrowersji, co znalazło odzwierciedlenie w wyniku głosowania: 194 posłów było przeciw, 94 opowiedziało się za, a 43 wstrzymało się od głosu. Choć projekt został skierowany do dalszych prac komisji, ostatecznie nie udało się go uchwalić przed zakończeniem kadencji Sejmu, co doprowadziło do jego upadku.

Główne zarzuty wobec projektu dotyczyły jego niezgodności z art. 18 Konstytucji RP, który gwarantuje szczególną ochronę małżeństwa jako związku kobiety i mężczyzny. Przeciwnicy reformy wskazywali, że takie zmiany mogłyby osłabić instytucję małżeństwa i negatywnie wpłynąć na dzieci, zwłaszcza w sytuacjach, gdyby jeden z małżonków działał egoistycznie, wnioskował o rozwód w sposób lekkomyślny, nie bacząc na dobro rodziny. Ponadto, podkreślano, że całkowite zniesienie orzekania o winie mogłoby prowadzić do niesprawiedliwości, szczególnie w przypadkach, gdy jeden z małżonków był wyłącznie odpowiedzialny za rozpad związku⁵²².

VII Kadencja Sejmu - Kolejne Próby Liberalizacji Prawa Rozwodowego

W trakcie VII kadencji Sejmu zostały przedstawione dwa projekty ustaw mających na celu reformę prawa rozwodowego, które miały wprowadzić dalsze zmiany liberalizujące przepisy i oferować bardziej elastyczne podejście do kwestii rozwodów. Chociaż projekty

⁵²¹ Por. art. 1 pkt 2 projektu poselskiego z II kadencji oraz art. 56 § 2 k.r.o., zob. art. 1 pkt 3 projektu poselskiego z II kadencji i art. 1 pkt 6-8 projektu poselskiego z II kadencji.

⁵²² R. Dubowski, *Materialnoprawne...*, s. 235-236.

różniły się jedynie pod względem proceduralnym, to ich założenia merytoryczne były zbieżne⁵²³.

Główna zmiana, jaką przewidywały oba projekty, polegała na utrzymaniu wymogu trwałego i zupełnego rozkładu pożycia, przy jednoczesnym wyeliminowaniu potrzeby orzekania o winie. W efekcie, rozwód mógłby zostać orzeczony na wniosek małżonka, który byłby uznany za wyłącznie winnego rozkładu, ale jego wina nie miałaby wpływu na alimenty czy inne konsekwencje rozwodowe. Taka zmiana miała na celu zmniejszenie napięć i sporów pomiędzy stronami, a także uproszczenie procedur dla małżeństw, które de facto już nie funkcjonują.

Kolejną nowością, którą wprowadzały oba projekty, było umożliwienie rozwodu na wspólny wniosek małżonków przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego. W myśl proponowanych przepisów, małżonkowie, którzy nie mieli wspólnych małoletnich dzieci, mogliby złożyć zgodny wniosek o rozwód, który byłby zatwierdzony po 30 dniach od jego złożenia, o ile żaden z małżonków nie wycofałby swojego oświadczenia. Taki rozwód miał być prostszy, szybszy i mniej kosztowny, co miało na celu zmniejszenie obciążenia sądów oraz poprawę dostępności do wymiaru sprawiedliwości⁵²⁴.

Projekty te spotkały się jednak z krytyką, głównie z powodu obaw, że liberalizacja przepisów posunie się zbyt daleko. Przeciwnicy reform podkreślali, że przeniesienie części rozwodów do urzędów stanu cywilnego oraz rezygnacja z orzekania o winie mogłaby osłabić ochronę prawną rodziny i naruszyć zasady współżycia społecznego. Jak zauważyła

⁵²³ *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw*. Temu Projektowi nie nadano numeru druku sejmowego. ²znajduje się na stronie sejmowej: [http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/Projekty/7-020-676-2013/\\$file/7-020-676-2013.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/Projekty/7-020-676-2013/$file/7-020-676-2013.pdf) - dostęp 10.09.2024 r.. Informacje o dacie wniesienia projektu w poz. 60 w wykazie projektów bez druku sejmowego: <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/agent.xsp?symbol=PROJNOWEUST&NrKadencji=7&Kol=D&Typ=UST>.

⁵²⁴ Zob. art. 1 pkt 1 projektu nr 1 i 2, zob. art. 1 pkt 2-3 projektu nr 1 i 2 oraz art. 1 pkt 4 projektu nr 1, zob. art. 1 pkt 5 projektu nr 1 oraz art. 1 pkt 4 projektu nr 2, zob. art. 1 pkt 5 projektu nr 1 oraz art. 1 pkt 4 projektu nr 2.

J. Haberko⁵²⁵, takie zmiany mogłyby prowadzić do zbyt łatwego udzielania rozwodów, bez dostatecznego zabezpieczenia interesów stron, zwłaszcza tych znajdujących się w trudniejszej sytuacji finansowej.

W odpowiedzi na te zastrzeżenia, zwolennicy reformy wskazywali na fakt, że obowiązujące przepisy dotyczące rozwodów są zbyt skomplikowane, co często potęguje konflikty między małżonkami. Argumentowali, że konieczność orzekania o winie wydłuża procesy rozwodowe, co negatywnie wpływa zarówno na małżonków, jak i na ich dzieci. Mimo tych argumentów, projekty nie uzyskały wystarczającego poparcia politycznego i zakończyły swój bieg legislacyjny na etapie prac komisji, podobnie jak wcześniejsze próby reformy⁵²⁶.

IX Kadencja Sejmu – próba przeniesienia części spraw rozwodowych do Urzędów Stanu Cywilnego

Ostatnia próba reformy prawa rozwodowego miała miejsce w IX kadencji Sejmu, kiedy to posłowie Lewicy przedstawili projekt ustawy zakładający przeniesienie części spraw rozwodowych na drogę administracyjną, realizowaną przez kierowników urzędów stanu cywilnego. Propozycja ta miała na celu odciążenie sądów oraz przyspieszenie procedur rozwodowych, zwłaszcza w przypadkach, gdy małżonkowie są zgodni co do rozwiązania małżeństwa⁵²⁷.

Projekt zakładał, że małżonkowie bez wspólnych małoletnich dzieci, którzy zgadzają się na rozwód, mogliby uzyskać rozwód przed urzędnikiem stanu cywilnego na podstawie zgodnych oświadczeń woli. Kierownik USC miałby uprawnienia do wydania decyzji

⁵²⁵ J. Haberko, *Rozwiązanie małżeństwa w drodze „umowy? Uwagi na tle projektu zmian Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz ustawy – Prawo o aktach stanu cywilnego*, ZPBAS 2013, nr 2, s. 15-17.

⁵²⁶ R. Dubowski, *Materialnoprprawne....*, s. 235-236.

⁵²⁷ Zob. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw. Projekt dostępny jest na stronie sejmowej: [https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-335-2020/\\$file/9-020-335-2020.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-335-2020/$file/9-020-335-2020.pdf), [dostęp 10.09.2024 r.].

administracyjnej o rozwodzie, a rozwód stawałby się skuteczny z chwilą jego wpisania do rejestru stanu cywilnego. Takie rozwiązanie miało na celu uproszczenie procedury oraz zminimalizowanie stresu związanego z postępowaniem sądowym.

Krytyka tego projektu koncentrowała się na dwóch głównych kwestiach - po pierwsze, zarzucano mu niezgodność z konstytucyjną zasadą ochrony rodziny, wynikającą z art. 18 Konstytucji RP, podnoszono, że rozwody przeprowadzane przez urzędników stanu cywilnego mogą być mniej starannie rozpatrywane niż te, które sąd rozstrzyga w ramach postępowania cywilnego. Po drugie, wskazywano na brak odpowiednich kwalifikacji urzędników stanu cywilnego do prowadzenia takich postępowań, co mogłoby skutkować naruszeniem praw stron oraz nieprawidłowym przebiegiem procedury rozwodowej⁵²⁸.

Ostatecznie projekt nie uzyskał wystarczającego poparcia, a prace nad nim zostały wstrzymane. Podobnie jak poprzednie inicjatywy, nie udało się go wprowadzić w życie z powodu braku konsensusu politycznego oraz obaw dotyczących potencjalnych skutków społecznych.

Główne przyczyny niepowodzenia dotychczasowych prób reformy prawa rozwodowego w Polsce można wskazać następująco: Wszystkie projekty spotkały się z zarzutami dotyczącymi niezgodności z art. 18 Konstytucji RP, który chroni małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny. Wskazywano, że proponowane zmiany mogą prowadzić do nadmiernego uproszczenia procedury rozwodowej i osłabienia ochrony rodziny.

W Polsce, gdzie tradycyjny model rodziny jest silnie zakorzeniony, jakiegokolwiek próby liberalizacji prawa rozwodowego spotykają się z silnym oporem społecznym. Proponowane zmiany postrzegane były jako zagrożenie dla stabilności rodziny i wartości społecznych.

Projekty nie zyskały szerokiego poparcia politycznego, co uniemożliwiło ich skuteczne procedowanie. Brak konsensusu politycznego, zarówno wśród partii rządzących, jak i opozycyjnych, doprowadził do odrzucenia wszystkich propozycji na etapie prac komisji sejmowych.

Krytycy argumentowali, że wprowadzenie rozwodów przed urzędnikami stanu cywilnego lub na wniosek małżonka wyłącznie winnego może prowadzić do negatywnych

⁵²⁸ J. Boć, *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, Wrocław 1998, s. 48.

skutków społecznych, takich jak wzrost liczby rozwodów oraz pogorszenie sytuacji finansowej stron.

Wszystkie te czynniki sprawiają, że reformowanie prawa rozwodowego w Polsce jest procesem niezwykle trudnym, wymagającym nie tylko zmiany przepisów, ale również szerokiej debaty społecznej i konsensusu politycznego.

3. Optymalny model prawa rozwodowego w Polsce

– wnioski *de lege ferenda*

Polski system prawny regulujący rozwody, mimo licznych nowelizacji, nie spełnia w pełni oczekiwań współczesnego społeczeństwa, szczególnie w zakresie efektywności, ochrony interesów dzieci oraz minimalizacji negatywnych skutków rozwodów⁵²⁹. Zmiany społeczne, gospodarcze i kulturowe, takie jak rosnąca liczba rozwodów, zmieniająca się rola kobiet w społeczeństwie, a także wzrost akceptacji dla różnorodnych form życia rodzinnego, wymagają nowych rozwiązań prawnych, które będą lepiej odpowiadały na współczesne potrzeby⁵³⁰. Obecne przepisy, opierające się na tradycyjnym modelu małżeństwa, mogą być nieadekwatne w kontekście współczesnych realiów, co rodzi konieczność ich gruntownej reformy. Poniższe postulaty *de lege ferenda* mają na celu dostosowanie prawa rozwodowego do potrzeb współczesnego społeczeństwa poprzez uproszczenie procedur, zwiększenie dostępności alternatywnych form rozwiązywania sporów oraz lepszą ochronę interesów dzieci.

Jednym z kluczowych postulatów *de lege ferenda* jest wprowadzenie rozwodów przed notariuszem jako alternatywnej formy rozwiązania małżeństwa w przypadkach, gdy małżonkowie są zgodni co do rozwodu i nie mają wspólnych małoletnich dzieci. Obecny

⁵²⁹ J. Mazurkiewicz bardzo dosadnie podkreśla konieczność zmian w prawie rozwodowym, twierdząc, że *konieczność udowadniania przez nich [małżonków] zupełnego i trwałego rozkładu pożycia zasadza się na przypuszczeniu, że sami zainteresowani być może pochopnie i nierozważnie oceniają swoją sytuację, jeśli nawet nie kłamią, to nie za bardzo wiedzą, na czym ich dobro czy szczęście małżeńskie ma polegać* - zob. J. Mazurkiewicz, „Rozwodzić” jest przeciwieństwem „zwodzić”..., s. 459.

⁵³⁰ Zob. U. Gałęska, *Przeobrażenia więzi...*, s. 27-41.

system wymaga przeprowadzenia rozwodu przed sądem, nawet jeśli strony zgadzają się co do warunków rozwiązania małżeństwa, co prowadzi do niepotrzebnych obciążeń sądów i nadmiernego formalizmu. Zgodnie z obowiązującymi przepisami, każdy rozwód wymaga przeprowadzenia formalnego postępowania sądowego, co wiąże się z dodatkowymi kosztami, stresem oraz czasem oczekiwania na rozprawę. W sytuacjach, w których obie strony są zgodne co do zakończenia małżeństwa i nie posiadają wspólnych dzieci, takie rozwiązanie wydaje się zbyt formalne i nadmiernie skomplikowane⁵³¹.

Postulowane zmiany przewidują, że rozwody w przypadkach niespornych mogłyby być przeprowadzane przez notariuszy. Notariusz, jako osoba zaufania publicznego, posiadająca odpowiednie kwalifikacje prawne, mógłby przeprowadzać rozwód na podstawie wspólnego wniosku małżonków, którzy zgodnie wyrażają wolę zakończenia małżeństwa. Notariusz, po zweryfikowaniu, że małżonkowie są zgodni, a ich decyzje są świadome i dobrowolne, sporządzałby akt rozwodowy, który miałby moc prawną równą wyrokowi sądu. Akt rozwodowy byłby wpisywany do rejestru stanu cywilnego, co zapewniałoby jego pełną legalność i transparentność. W przypadku, gdy którakolwiek ze stron uznałaby, że jej interesy zostały naruszone, powinno przysługiwać jej prawo do odwołania się do sądu, co gwarantowałoby dodatkową ochronę prawną⁵³².

Wprowadzenie rozwodów przed notariuszem przyniosłoby wiele korzyści, a przede wszystkim znacząco przyspieszyłoby procedury rozwodowe w przypadkach niespornych, odciążając sądy i redukując formalności związane z rozwodami. Małżonkowie mogliby liczyć na szybsze zakończenie małżeństwa, bez konieczności oczekiwania na rozprawę sądową, co również zmniejszyłoby koszty postępowania. Rozwody przed notariuszem byłyby również mniej stresujące dla stron, ponieważ nie wymagałyby stawiennictwa przed sądem i udziału w długotrwałych postępowaniach dowodowych. Ponadto, takie rozwiązanie odciążałoby sądy od spraw o niskim stopniu skomplikowania, co pozwoliłoby im skupić się na bardziej skomplikowanych i konfliktowych sprawach rozwodowych.

Warto również zauważyć, że rozwody przed notariuszem funkcjonują już z powodzeniem w wielu krajach europejskich. Na przykład w Hiszpanii oraz Rumunii rozwody przed notariuszem stanowią sprawdzoną praktykę prawną, która pozwala na

⁵³¹ A. Malicki, J. Naulak, *Rozwód...*, s. 85 i nast.

⁵³² Zob. A. Bieranowski, *Rozłączenie ...* por. R. Dubowski, *Materialnoprawne...*

szybkie i efektywne rozwiązywanie małżeństw w przypadkach niespornych. Doświadczenia tych krajów pokazują, że wprowadzenie takiej instytucji do polskiego prawa mogłoby przynieść znaczące korzyści dla małżonków oraz dla systemu sądownictwa⁵³³.

Kolejnym istotnym postulatem *de lege ferenda* jest wprowadzenie obowiązkowej mediacji w sprawach rozwodowych, w których występują sporne kwestie dotyczące podziału majątku, alimentów, opieki nad dziećmi czy innych aspektów związanych z zakończeniem małżeństwa. Obecnie mediacja jest dostępna w polskim systemie prawnym, jednak jej stosowanie w praktyce jest ograniczone i zależne od woli stron. Wprowadzenie obowiązkowej mediacji mogłoby przyczynić się do zmniejszenia liczby konfliktów rozwodowych oraz skrócenia czasu trwania postępowań sądowych⁵³⁴.

Mediacja jest formą alternatywnego rozwiązywania sporów, która pozwala stronom na polubowne rozwiązanie konfliktu z pomocą neutralnego mediatora. Mediator, jako osoba bezstronna, pomaga małżonkom osiągnąć porozumienie w atmosferze współpracy, co zmniejsza ryzyko eskalacji konfliktów i umożliwia szybsze zakończenie sporu. Mediacja jest szczególnie efektywna w przypadkach, w których małżonkowie muszą uzgodnić kwestie dotyczące opieki nad dziećmi, podziału majątku czy alimentów, a konflikt między stronami nie pozwala na szybkie i sprawiedliwe rozstrzygnięcie tych kwestii przez sąd⁵³⁵.

Postuluję wprowadzenie obligatoryjnej mediacji jako etapu poprzedzającego postępowanie sądowe w sprawach rozwodowych. Małżonkowie, którzy nie osiągnęli porozumienia co do warunków rozvodu, powinni zostać skierowani do mediacji przed wniesieniem sprawy do sądu. Mediacja powinna być przeprowadzana przez profesjonalnych mediatorów, posiadających odpowiednie kwalifikacje z zakresu prawa rodzinnego oraz technik mediacyjnych. W sytuacji, gdy mediacja zakończy się sukcesem, strony mogłyby

⁵³³ Ibidem

⁵³⁴ Instytucja mediacji opisana jest m.in. w art. 436 § 1 k.p.c.

⁵³⁵ Zob. K. Czayka-Chełmińska, M. Glegoła-Szczap, *O specyfice mediacji rodzinnej. Kilka refleksji na marginesie rozwiązań prawnych regulujących w Polsce stosowanie mediacji*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Mediacja*, Warszawa 2009, s. 271- 280.

zawrzeć ugodę, która zostałaby zatwierdzona przez sąd, co umożliwiłoby szybkie i polubowne zakończenie małżeństwa⁵³⁶.

Obligatoryjna mediacja mogłaby znacząco zredukować liczbę spraw sądowych oraz przyczynić się do szybszego zakończenia postępowań rozwodowych. Małżonkowie, którzy są skłonni do współpracy, mogliby w ten sposób uniknąć długotrwałych i kosztownych procesów sądowych, a jednocześnie oszczędzić sobie i swoim dzieciom stresu związanego z rozwodem. Wprowadzenie mediacji jako obowiązkowego etapu przed sądem mogłoby również przyczynić się do lepszej ochrony interesów dzieci, ponieważ strony byłyby bardziej skłonne do wypracowania wspólnych rozwiązań dotyczących opieki nad nimi, co minimalizowałoby negatywne skutki rozwodu dla dzieci⁵³⁷.

Mediacja, jako alternatywna forma rozwiązywania sporów, ma również potencjał do zmniejszenia eskalacji konfliktów między małżonkami. Często bowiem rozwody są przyczyną długotrwałych i wyniszczających sporów, które dodatkowo komplikują kwestie dotyczące podziału majątku i opieki nad dziećmi. Dzięki mediacji możliwe jest wypracowanie rozwiązań, które będą satysfakcjonujące dla obu stron, co z kolei prowadzi do zmniejszenia liczby spraw, które wymagają interwencji sądu. Tego rodzaju podejście promuje współpracę i wzajemne zrozumienie między małżonkami, co jest szczególnie istotne w kontekście dalszego współdziałania w wychowywaniu dzieci po rozwodzie⁵³⁸.

Obecnie nawet w przypadkach, gdy małżonkowie osiągnęli porozumienie co do warunków rozwodu, konieczność przeprowadzenia pełnej procedury sądowej prowadzi do niepotrzebnych opóźnień i dodatkowych kosztów. Dotyczy to szczególnie małżeństw posiadających wspólne małoletnie dzieci, które są zgodne co do warunków opieki nad nimi oraz alimentów. W takich sytuacjach obowiązujące przepisy, które wymagają pełnego postępowania dowodowego, są zbędne i nieproporcjonalne do rzeczywistych potrzeb stron⁵³⁹.

⁵³⁶ Zob. A. Cybulko, A. Siedlecka-Andrychowicz, *Mediator: role, umiejętności, osobowość*, [w:] E. Gmurzyńska, R. Morka (red.), *Mediacje. Teorie i praktyka*, Warszawa 2009, s. 167-190.

⁵³⁷ Ibidem.

⁵³⁸ Zob. A. Cybulko, *Konflikt*, [w:] E. Gmurzyńska, R. Morka (red.), *Mediacje. Teorie i praktyka*, Warszawa 2009, s. 51-86.

⁵³⁹ Zob. K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Rozwód...*, s. 209 i nast.

Postulowane zmiany przewidują uproszczenie procedur sądowych w przypadkach, gdy małżonkowie osiągnęli porozumienie. W takich sytuacjach sądy powinny mieć możliwość zatwierdzenia porozumienia bez konieczności prowadzenia długotrwałego postępowania dowodowego. Małżonkowie mogliby złożyć wspólny wniosek o rozwód wraz z porozumieniem dotyczącym opieki nad dziećmi, alimentów oraz podziału majątku, a sąd ograniczałby się jedynie do sprawdzenia, czy przedstawione porozumienie jest zgodne z dobrem dzieci oraz nie narusza prawa. Takie rozwiązanie przyspieszyłoby postępowania rozwodowe, odciążęło sądy oraz zmniejszyło stres i formalności związane z rozwodem.

Uproszczenie procedur sądowych w sprawach niespornych miałoby istotne znaczenie w kontekście ochrony interesów dzieci. Szybkie zatwierdzenie porozumienia między małżonkami umożliwiłoby minimalizację negatywnych skutków rozvodu dla dzieci, ponieważ małżonkowie mogliby szybciej przystąpić do realizacji ustalonych warunków opieki i alimentów. Sąd, działając w ramach uproszczonej procedury, mógłby skupić się na weryfikacji zgodności porozumienia z dobrem dzieci, bez konieczności angażowania stron w długotrwałe postępowania dowodowe⁵⁴⁰.

Wprowadzenie rozwodów przed notariuszem wymagałoby również stworzenia centralnego rejestru rozwodów notarialnych, który zapewniłby pełną transparentność procedur oraz umożliwił kontrolę nad zgodnością aktów rozwodowych z obowiązującymi przepisami prawa. Rejestr ten powinien być prowadzony przez Ministerstwo Sprawiedliwości i obejmować wszystkie akty rozwodowe sporządzone przez notariuszy. Centralny rejestr rozwodów zapewniłby dostępność informacji dla sądów oraz organów administracji publicznej, co umożliwiłoby monitorowanie zgodności procedur rozwodowych

⁵⁴⁰ Podobne rozwiązanie postulowane było w Niemczech w ramach reformy prawa rodzinnego, rozważano tam wprowadzenie uproszczonej procedury rozwodowej zwanej *Divorce Light*, zob. M. Braeuer, *Pflichten des Notars bei der Beurkundung einer Scheidungsfolgenvereinbarung im Hinblick auf die bevorstehende Ehescheidung*, Familie Partnerschaft Recht, 2007, nr 6, s. 259; J. Heinemann, *10 Jahre Reform der freiwilligen Gerichtsbarkeit durch das FamFM*, Praxis der Freiwilligen Gerichtsbarkeit 2019, nr 4, s. 147.

⁵⁴⁰ T. Rauscher, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Staudinger BGB – Buch 4: Familienrecht: §§ 1564-1568*, red. Ch. Von Bar, Neubearbeitung 2018, przed §§ 1564, nb. 105.

z prawem oraz zagwarantowanie, że rozwody są przeprowadzane zgodnie z ustalonymi standardami.

Wprowadzenie centralnego rejestru rozwodów notarialnych miałoby kluczowe znaczenie z punktu widzenia transparentności procedur rozwodowych. Rejestr ten umożliwiłby kontrolę nad zgodnością rozwodów z prawem, a także zapewniłby łatwy dostęp do informacji o zawartych rozwodach dla stron trzecich, takich jak sądy, urzędy stanu cywilnego czy inne organy publiczne. Dzięki centralnemu rejestrowi rozwodów notarialnych możliwe byłoby również monitorowanie statystyk dotyczących liczby rozwodów przeprowadzanych w Polsce oraz identyfikacja ewentualnych problemów związanych z ich przeprowadzaniem⁵⁴¹.

Wprowadzenie rozwodów przed notariuszem oraz obligatoryjnej mediacji wymaga odpowiedniego przygotowania i przeszkolenia notariuszy oraz mediatorów. Notariusze, którzy mieliby przeprowadzać rozwody, powinni uzyskać dodatkowe kwalifikacje w zakresie prawa rodzinnego, ochrony interesów dzieci oraz technik mediacyjnych. Szkolenia te miałyby na celu zapewnienie, że notariusze są w pełni przygotowani do przeprowadzania rozwodów zgodnie z obowiązującymi standardami prawnymi i etycznymi.

Mediatorzy powinni być zobowiązani do regularnych szkoleń, które zapewnią im odpowiednie kompetencje do prowadzenia mediacji w sprawach rozwodowych. W szczególności mediatorzy powinni posiadać wiedzę z zakresu prawa rodzinnego, psychologii oraz technik rozwiązywania konfliktów, aby móc skutecznie pomagać małżonkom w rozwiązywaniu sporów. Regularne szkolenia mediatorów zapewniłyby wysoką jakość usług mediacyjnych oraz gwarantowałyby, że mediacje są prowadzone w sposób profesjonalny i zgodny z najlepszymi standardami.

Wprowadzenie proponowanych zmian wymaga również przeprowadzenia ogólnopolskich kampanii informacyjnych i edukacyjnych, które przybliżyłyby obywatelom nowe możliwości związane z rozwodami notarialnymi oraz mediacją. Kampanie te powinny promować polubowne rozwiązywanie sporów rozwodowych oraz informować

⁵⁴¹ Zmiana winna nastąpić poprzez rozszerzenie kompetencji notariuszy w Ustawie *Prawo o Notariacie* (ustawa z dnia 14 lutego 1991 r., t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1001).

o korzyściach wynikających z takich rozwiązań, jak niższe koszty postępowania, krótszy czas trwania rozwodu oraz mniejszy stres związany z formalnościami.

Kampanie informacyjne powinny również zwracać szczególną uwagę na ochronę interesów dzieci podczas rozwodów. Społeczeństwo powinno być świadome obowiązków rodziców oraz możliwości współpracy w ramach mediacji, aby minimalizować negatywne skutki rozwodu dla dzieci. Kampanie edukacyjne mogą przyczynić się do zmniejszenia liczby konfliktów między małżonkami oraz zwiększenia świadomości społecznej na temat polubownych metod rozwiązywania sporów rozwodowych.

Przedstawione postulaty *de lege ferenda* mają na celu stworzenie bardziej elastycznego, efektywnego i sprawiedliwego systemu rozwodowego, który lepiej odpowiada na potrzeby współczesnego społeczeństwa.

4. Rekomendacje dla polskiego ustawodawcy - propozycje zmian legislacyjnych dla wdrożenia nowego modelu rozwodowego

Wprowadzenie proponowanej reformy prawa rozwodowego w Polsce, obejmującej rozwody przed notariuszem, obowiązkową mediację oraz uproszczone procedury rozwodowe, wymagałoby zmian w kilku kluczowych aktach prawnych. Poniżej przedstawiam szczegółowy opis zmian, jakie należałoby wprowadzić w polskim systemie prawnym:

1. Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁵⁴² – poprzez dodanie przepisów dotyczących rozwodów notarialnych, a to wprowadzenie rozdziału, który określiłby warunki i procedury rozwodów przed notariuszem, w tym przesłanki dopuszczalności (brak wspólnych małoletnich dzieci, zgodna wola stron, brak spornych kwestii majątkowych) oraz określał kompetencje notariusza do przeprowadzania rozwodów, sporządzania aktu rozwodowego oraz jego skutków prawnych, w tym wpisu do rejestru stanu cywilnego. Ponadto wprowadzenie obowiązku skierowania sprawy na mediację w przypadku rozwodów spornych, zanim sprawa trafi do sądu. Przepisy powinny określać sytuacje, w których mediacja jest wymagana, oraz procedurę jej przeprowadzania. Jak również wprowadzenie

⁵⁴² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2809).

przepisów pozwalających na uproszczone postępowanie rozwodowe dla małżonków posiadających wspólne małoletnie dzieci, którzy osiągnęli porozumienie we wszystkich kluczowych kwestiach.

2. Kodeks postępowania cywilnego⁵⁴³ - wprowadzenie regulacji określających, że w przypadku rozwodów notarialnych sądy nie mają kompetencji do rozpoznawania sprawy, chyba że pojawią się sporne kwestie wymagające interwencji sądu. Uregulowanie procedury odwoławczej od aktu rozwodowego sporządzonego przez notariusza. Małżonkowie powinni mieć możliwość odwołania się do sądu, jeżeli uznają, że akt rozwodowy został sporządzony z naruszeniem prawa lub interesów stron. Dodanie przepisów o obowiązkowej mediacji dla spraw rozwodowych spornych. Przepisy powinny określać tryb kierowania spraw do mediacji, kompetencje mediatorów oraz procedury przeprowadzania mediacji.

Uregulowanie uproszczonych procedur rozwodowych w sytuacjach, gdy małżonkowie posiadają wspólne małoletnie dzieci, ale osiągnęli pełne porozumienie we wszystkich istotnych kwestiach.

3. Ustawa Prawo o notariacie⁵⁴⁴ - Rozszerzenie kompetencji notariuszy poprzez wprowadzenie przepisów umożliwiających notariuszom przeprowadzanie rozwodów oraz sporządzanie aktów rozwodowych. Notariusze powinni mieć prawo do sporządzania i rejestrowania aktów rozwodowych, weryfikowania zgodności oświadczeń woli małżonków oraz przekazywania informacji do centralnego rejestru rozwodów.

Określenie procedury sporządzania aktów rozwodowych, w tym wymagań dokumentacyjnych oraz zasad rejestrowania rozwodów w centralnym rejestrze. Przepisy powinny również regulować kwestię odmowy przez notariusza sporządzenia aktu rozwodowego w przypadku stwierdzenia niezgodności z przepisami prawa.

⁵⁴³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r., (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550, 1429, 1606, 1615, 1667, 1860, 2760, z 2024 r. poz. 858, 859, 863, 1222, 1237).

⁵⁴⁴ Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r., (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1001).

4. Ustawa Prawo o aktach stanu cywilnego⁵⁴⁵ - poprzez wprowadzenie przepisów dotyczących rejestru rozwodów notarialnych.

Utworzenie centralnego rejestru rozwodów notarialnych, który będzie prowadzony przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Rejestr ten powinien zawierać informacje o wszystkich rozwodach przeprowadzonych przed notariuszem, a także umożliwiać sądom, organom administracji publicznej oraz instytucjom opiekuńczym dostęp do tych danych.

Wprowadzenie przepisów dotyczących wpisu o rozwodzie do rejestru stanu cywilnego na podstawie aktu rozwodowego sporządzonego przez notariusza. Przepisy powinny określać, jakie informacje muszą być zawarte w takim akcie oraz jakie są procedury jego rejestracji.

5. Ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych⁵⁴⁶ - poprzez zmianę stawek opłat sądowych. Wprowadzenie zmian dotyczących opłat sądowych w sprawach rozwodowych,

w szczególności wprowadzenie preferencyjnych stawek opłat dla rozwodów notarialnych oraz mediacji. Przepisy powinny zachęcać małżonków do korzystania z mediacji oraz rozwodów notarialnych poprzez obniżenie kosztów związanych z tymi procedurami.

Wprowadzenie przepisów umożliwiających zwrot kosztów mediacji w przypadku, gdy mediacja zakończy się porozumieniem małżonków. Przepisy te mogłyby przyczynić się do popularyzacji mediacji jako skutecznego narzędzia rozwiązywania sporów.

6. Ustawa o pomocy społecznej⁵⁴⁷ - poprzez umożliwienie małżonkom korzystania z bezpłatnej pomocy prawnej i mediacyjnej, w szczególności w przypadkach rozwodów spornych lub gdy w grę wchodzi ochrona interesów dzieci. Wprowadzenie przepisów regulujących finansowanie takich usług przez państwo mogłoby przyczynić się do poprawy dostępu do sprawiedliwości dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej.

⁵⁴⁵ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r., (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1378, 1615).

⁵⁴⁶ Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r., (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 959, 1237).

⁵⁴⁷ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r., (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1283).

7. Rozporządzenia Wykonawcze – poprzez wydanie nowych rozporządzeń wykonawczych. Wprowadzenie szczegółowych przepisów wykonawczych, które określałyby zasady przeprowadzania rozwodów notarialnych, procedury mediacji, oraz rejestracji rozwodów w rejestrze stanu cywilnego. Rozporządzenia te powinny regulować kwestie organizacyjne, takie jak wzory dokumentów, terminy, zasady rejestracji oraz procedury odwoławcze.

8. Kodeks etyki Notariusza oraz standardy pracy Mediatora – poprzez aktualizację kodeksu etyki notariusza oraz ustanowienie standardów pracy mediatora.

Wprowadzenie zapisów dotyczących etyki przeprowadzania rozwodów, w szczególności ochrony interesów dzieci oraz neutralności i bezstronności notariuszy w procesie rozwodowym.

Określenie standardów postępowania mediatorów w sprawach rozwodowych, w tym wymogów dotyczących ochrony interesów dzieci oraz neutralności i poufności procedur mediacyjnych.

5. Podsumowanie

W niniejszej pracy przeprowadzono szczegółową analizę obowiązujących regulacji prawnych dotyczących rozwodów w Polsce oraz zidentyfikowano główne problemy, które wymagają reformy. Praca koncentruje się na ocenie skuteczności obecnych przepisów w kontekście dynamicznie zmieniających się realiów społecznych i demograficznych. Małżeństwo, będące fundamentalną instytucją społeczną i prawną, odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu relacji międzyludzkich oraz organizacji życia rodzinnego⁵⁴⁸. Jednak współczesne społeczeństwo, charakteryzujące się rosnącą liczbą rozwodów i zmieniającym się modelem rodziny, wymaga nowoczesnych i elastycznych przepisów prawnych, które odpowiedzą na nowe wyzwania i potrzeby obywateli⁵⁴⁹.

⁵⁴⁸ K. Michałowska, *Rodzina w ujęciu Konstytucji RP* [w:] *Niemajątkowe wartości życia rodzinnego w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 141-146.

⁵⁴⁹ J. Winiarz [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, cz. I, red. J.S. Piątkowski, Ossolineum 1985, s. 156-157; J. Gwiazdomorski, *Zawarcie małżeństwa*, Państwo i prawo, 1949, nr 4, s. 45;

Obecny system prawa rozwodowego w Polsce, oparty na przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz Kodeksu postępowania cywilnego, mimo licznych nowelizacji, nadal nie spełnia oczekiwań obywateli. Przepisy te, stworzone w latach sześćdziesiątych XX wieku, nie uwzględniają współczesnych zmian społecznych, takich jak zmiana roli kobiet, wzrost liczby związków nieformalnych oraz coraz większa akceptacja dla związków jednopłciowych. Wymóg zupełnego i trwałego rozkładu pożycia małżeńskiego jako przesłanka rozwodu często nie odzwierciedla rzeczywistej sytuacji małżonków, co prowadzi do niepotrzebnego wydłużania postępowań, eskalacji konfliktów oraz nadmiernego formalizmu.

W toku analizy wskazano na liczne problemy obecnego systemu prawnego, takie jak nadmierna sformalizowanie procedur rozwodowych, konieczność orzekania o winie oraz długotrwałość postępowań, które negatywnie wpływają na życie małżonków i ich dzieci. Wprowadzenie bardziej elastycznych i zrozumiałych procedur mogłoby znacząco poprawić efektywność systemu prawnego oraz zwiększyć dostępność wymiaru sprawiedliwości dla obywateli. Jednym z proponowanych rozwiązań jest rozwód przed notariuszem, który mógłby stanowić alternatywę dla postępowań sądowych w przypadkach, gdy małżonkowie są zgodni co do rozwiązania małżeństwa oraz nie mają wspólnych małoletnich dzieci. Takie rozwiązanie, funkcjonujące z powodzeniem w wielu krajach europejskich, mogłoby znacząco odciążyć sądy oraz przyspieszyć proces rozwodowy⁵⁵⁰.

M. Nazar, *Zawarcie małżeństwa według prawa polskiego z uwzględnieniem postanowień podpisanego 28 lipca 1993 r. konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 1996, nr 3, s. 466 i nast.; K. Pietrzykowski, *Zawarcie małżeństwa i przesłanki jego ważności w prawie międzynarodowym prywatnym*, Warszawa 1985, s. 11-12; M. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2020, art. 1, nb. 43; T. Sokołowski, *Model kodeksu rodzinnego. Nowa koncepcja małżeństwa, rozwodu i innych związków a regulacja polskiego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 2021, z. 2, s. 238-246.

⁵⁵⁰ J. Zaporowska, J. Mazurkiewicz, *Rozwód przed rejentem. Co słyszeć u niemieckich notariuszy*, Rzeczpospolita, 1995, nr 272, s. 15; K. Gromek, *Ratio legis wrażania w Polsce procedur poprzedzających rozprawę rozwodową*, Monitor Prawniczy, 2023, nr 1, s. 33; D. Wybrańczyk, *Rozwód...*, s. 62 i nast. oraz powołana tam literatura; A. Mrotek, *Atypowe czynności notarialne*, Toruń 2023, s. 280 i nast.; M. Andrzejewski, *O potrzebie zmian w polskim prawie rozwodowym*, Studia Prawnicze, 2016, nr 3, s. 108 i nast.; A. Pacholska, *Rozwód a zgodna wola rozwiązania*

Analiza wykazała również, że wprowadzenie obowiązkowej mediacji w spornych sprawach rozwodowych mogłoby przyczynić się do zmniejszenia liczby spraw sądowych oraz poprawy relacji między małżonkami. Mediacja, jako metoda polubownego rozwiązywania sporów, jest skutecznym narzędziem, które pozwala na wypracowanie porozumienia w trudnych kwestiach dotyczących podziału majątku, opieki nad dziećmi czy alimentów, bez konieczności angażowania sądu. Wprowadzenie mediacji jako obowiązkowego etapu przed rozpoczęciem postępowania rozwodowego mogłoby zmniejszyć napięcia między stronami oraz przyspieszyć zakończenie małżeństwa w atmosferze współpracy i wzajemnego zrozumienia⁵⁵¹.

W pracy zastosowano różnorodne metody badawcze, które umożliwiły kompleksową analizę problematyki prawa rozwodowego. Metoda prawno-porównawcza pozwoliła na szczegółowe zbadanie przepisów dotyczących rozwodów w innych krajach europejskich oraz zidentyfikowanie najlepszych praktyk, które mogłyby zostać zaimplementowane w Polsce. Metoda dogmatyczno-prawna umożliwiła szczegółową analizę obowiązujących przepisów prawa rozwodowego, co pozwoliło na zidentyfikowanie głównych problemów i luk prawnych wymagających zmiany. Badania ankietowe przeprowadzone w ramach metody socjologicznej dostarczyły cennych informacji na temat społecznego podejścia do rozwodów oraz oceny obowiązujących przepisów. Wyniki tych badań wskazują, że Polacy dostrzegają potrzebę reformy prawa rozwodowego, jednak obawiają się uproszczenia procedur, które mogłoby prowadzić do nadużyć i braku ochrony prawnej w sytuacjach konfliktowych.

Analiza statystyk dotyczących liczby rozwodów, ich przyczyn oraz czasu trwania postępowań wykazała, że większość rozwodów odbywa się bez orzekania o winie, co potwierdza społeczną potrzebę uproszczenia procedur rozwodowych. Czas trwania postępowań rozwodowych, który średnio wynosi od siedmiu do jedenastu miesięcy, jest zbyt długi, co negatywnie wpływa na życie małżonków oraz ich dzieci. Porównanie polskiego prawa rozwodowego z przepisami obowiązującymi w innych krajach wykazało, że

związku w prawie polskim na tle praw wybranych państwa europejskich, Rodzina i Prawo, 2012, nr 23, s. 21 i nast.

⁵⁵¹ E. Gmurzyńska, R. Morka (red.), *Mediacje...*, s. 51-86.

wprowadzenie rozwodów notarialnych oraz obowiązkowej mediacji mogłoby przyczynić się do stworzenia bardziej efektywnego i przyjaznego systemu rozwodowego⁵⁵².

Niniejsza praca wykazała, że obecny system prawa rozwodowego w Polsce wymaga pilnej reformy. Wprowadzenie tych zmian wymaga szerokiego wsparcia społecznego, legislacyjnego oraz kampanii informacyjnych, aby społeczeństwo mogło w pełni korzystać z nowych możliwości.

Główne tezy pracy wskazują na konieczność wprowadzenia rozwodów pozasądowych, które mogłyby skrócić czas trwania postępowań oraz zmniejszyć koszty, co szczególnie istotne jest w przypadkach niespornych. Analiza porównawcza systemów rozwodowych w innych krajach europejskich wykazała, że wprowadzenie rozwodów przed notariuszem oraz obowiązkowej mediacji mogłoby znacząco poprawić wydolność polskiego systemu prawnego. Ponadto, istnieje potrzeba wzmocnienia roli mediacji jako narzędzia rozwiązywania sporów, co może prowadzić do zmniejszenia liczby spraw sądowych oraz poprawy relacji pomiędzy byłymi małżonkami.

Zastosowanie metody historycznej pozwoliło na zrozumienie ewolucji prawa rozwodowego w Polsce, ukazując, jak zmieniały się regulacje dotyczące rozwodów na przestrzeni wieków oraz jakie czynniki wpływały na kształtowanie się obecnych przepisów. Analiza ta wykazała, że współczesne prawo rozwodowe, mimo nawiązania do historycznych tradycji, musi odpowiadać na nowe wyzwania społeczne, takie jak rosnąca liczba rozwodów i zmieniające się struktury rodzin.

W ramach metody analizy treści dokonano przeglądu literatury prawniczej oraz dokumentów legislacyjnych, co pozwoliło na zidentyfikowanie głównych trendów i dyskusji dotyczących reformy prawa rozwodowego. Wyniki analizy treści wskazują, że w debacie publicznej dominuje potrzeba uproszczenia procedur rozwodowych, wprowadzenia rozwodów pozasądowych oraz wzmocnienia roli mediacji. Na podstawie tych analiz

⁵⁵² Zob. J. Witkowski (przew.), *Rocznik...*, s. 280-299, J. Witkowski (przew.), *Rocznik ...*, s. 242-261, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 238-257, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 238-257, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 236-255, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 230-249, D. Rozkrut (przew.), *Rocznik...*, s. 230-249.

opracowano konkretne propozycje zmian legislacyjnych, które mogą przyczynić się do poprawy funkcjonowania polskiego systemu rozwodowego.

Wprowadzenie reformy prawa rozwodowego wymaga również zmian w kilku kluczowych aktach prawnych, takich jak Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o notariacie oraz Prawo o aktach stanu cywilnego. Wprowadzenie nowych przepisów dotyczących rozwodów notarialnych oraz mediacji wymagałoby także odpowiednich rozporządzeń wykonawczych oraz szkoleń dla notariuszy i mediatorów, aby zapewnić im odpowiednie kompetencje do przeprowadzania rozwodów oraz prowadzenia mediacji.

Ostateczne wnioski z przeprowadzonej analizy wskazują na potrzebę wprowadzenia szeroko zakrojonej reformy prawa rozwodowego, która obejmowałaby:

1. Wprowadzenie rozwodów notarialnych jako alternatywy dla rozwodów sądowych w przypadkach niespornych.
2. Obowiązkową mediację w przypadkach spornych, co może przyczynić się do zmniejszenia liczby spraw rozwodowych kierowanych do sądów oraz poprawy relacji pomiędzy byłymi małżonkami.
3. Uproszczenie procedur sądowych dla małżeństw posiadających małoletnie dzieci, co pozwoli na szybsze i mniej stresujące zakończenie małżeństwa.
4. Zmiany legislacyjne oraz stworzenie centralnego rejestru rozwodów notarialnych w celu zapewnienia pełnej transparentności procedury rozwodowej.
5. Szkolenia dla notariuszy oraz mediatorów, które zapewnią odpowiednie kompetencje do przeprowadzania rozwodów oraz mediacji.
6. Kampanie informacyjne, które będą edukować społeczeństwo na temat nowych możliwości rozwodowych oraz korzyści wynikających z wprowadzenia proponowanych reform.
7. Ochronę interesów dzieci jako priorytetową kwestię w kontekście reformy prawa rozwodowego.

Wprowadzenie proponowanych zmian mogłoby znacząco poprawić funkcjonowanie polskiego systemu rozwodowego, zapewniając małżonkom szybsze i bardziej komfortowe zakończenie małżeństwa w przypadkach niespornych, a jednocześnie chroniąc interesy dzieci oraz zwiększając wydolność pracy sądów. Propozycje te mają na celu stworzenie

nowoczesnego i przyjaznego systemu rozwodowego, który odpowiadałby na potrzeby współczesnego społeczeństwa.

BIBLIOGRAFIA

1. Abraham W., *Dziewosłęb. Studium z dziejów pierwotnego prawa małżeńskiego w Polsce*, Lwów 1922;
2. Adamczyk A., Adamczyk M., *Odpowiedzialność odszkodowawcza państwa*. Kielce 2018;
3. Adamczyk A., *Źródła prawa regulujące odpowiedzialność odszkodowawczą państwa w Polsce w ujęciu historycznym* [w:] Adamczyk A., Adamczyk M., *Odpowiedzialność odszkodowawcza państwa*, Kielce 2018;
4. Adamski F., *Socjologia małżeństwa i rodziny*, Warszawa 1982;
5. Albuquerque A., *Brasilien*, [w:] *Ausländisches Familienrecht*, red. Rieck J., Lettmaier S., C.H. Beck 2023, nb. 18;
6. Alcaraz Varo E., Hugues B., Gomez A., *El espanol juridico*, Madrid 2009;
7. Alvarez M., *Tipos de escrito III: Epistolar, administrative y juridico*, Madrid 2002;
8. Andrzejewski M., *O potrzebie zmian w polskim prawie rozwodowym*, *Studia prawnicze* 2016, nr 3;
9. Andrzejewski M., *Prawna ochrona rodziny - skrypt dla studentów pedagogiki i innych nauk społecznych*, Warszawa 2018;
10. Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002;
11. Aras Kramar S., *Javnobilježnički azvod braka u reformiranom slovenskom pravu*, *Ravni vjesnik*, 2020, nr 3-4;
12. Ardeleanu A.M., *Principles of European Family Law Regarding Divorce – Special View over The Romanian Civil Code*, *Acta Universitatis Danubius*, 2013, Nr 2;
13. Babbie E.R., *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2004;
14. Balon A., *Nowe prawo małżeńskie obowiązujące od 1 stycznia 1946*, Kraków 1946;
15. Balwicka-Szczyrba M., [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2023, Legalis;
16. Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012;
17. Bardach J. (red.), Senkowska-Gluck M., *Historia państwa i prawa Polski*, t. 3: *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, Warszawa 1981;
18. Baziński A., *Stały rozkład pożycia jako warunek rozwodu*, *PiP* 1947, z. 3;
19. Bedyńska S., Brzezicka A., *Statystyczny drogowskaz. Praktyczny poradnik analizy danych w naukach społecznych na przykładach z psychologii*, Warszawa 2007;

20. Benitez-Piaya Chacon, S., *Notas sobre el anteproyecto de Ley por la que se modifica elCodigo Civil en materia de separacion y divorcio (nuevo articulo 81.2)*, Miramar, Revista del I. Colegio de Abogados de Malaga, septiembre-octubre de 2004, nr 19;
21. Berutowicz W., *Zasada dyspozycyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1957;
22. Biel Ł., *Translation of Multilingual EU Law as a Sub-genre of Legal Translation*, Warszawa 2007;
23. Bieliński A. Pannert M., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2011;
24. Bieranowski A., *Rozłączenie małżonków – rozważania na temat notarialnego rozvodu i separacji*, Rejent, nr 2(394), Warszawa 2024;
25. Biernacka A., *Wybrane pojęcia dotyczące zawarcia i unieważnienia małżeństwa w świetle hiszpańskiego Kodeksu Cywilnego w tłumaczeniu na język polski*, Lingua Legis nr 26, 2018;
26. Biskupski S., *Obronca węzła w kanonicznym procesie*, Łódź 1937;
27. Biskupski S., *Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego*, Warszawa 1956, t. 1;
28. Boć J., *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, Wrocław 1998;
29. Boele-Woelki K., Braat B., Sumner I., *European Family Law in Action, Volume II Maintenance Between Former Spouses*, CEFL Series, nr 3, Interesentia, Antwerp 2002;
30. Boele-Woelki K. *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses*, EFL Series, nr 7, Interesaria, Antwerp 2004;
31. Bogucka M., *Władza i społeczeństwo w czasach Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Warszawa 1991;
32. Bone E. von, *The Roman Family Court (iudicium domesticum) and its Historical Development in France and the Netherlands*, Osaka University Law Review 2013, nr 60;
33. Berutowicz W., *Zasada dyspozycyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1957;
34. Borkowski S., Sokołowski T., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2018;
35. Breemhaar W., *Stand des Scheidungsrechts in den Niederlanden*, [w:] *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht. Beiträge zum europäischen Familien- und Erbrecht*, red. A. Dutta, D. Schwab, D. Henrich, P. Gottwald, M. Löhnig, Bielefeld 2017;
36. Bross S., *Miłość, małżeństwo, rodzina*, Katowice 1948;
37. Brzozowski K., *O właściwą wykładnię art. 24 pr.małż.*, PiP 1948, z. 12;
38. Butterwick R., *Polska rewolucja a Kościół katolicki. 1788-1792*, Kraków 2012;

39. Byra S., *Konflikt interpersonalny – istota i funkcje*, [w:] Lewicka A. (red.), *Profesjonalny mediator – zostań nim. Poradnik metodyczny*, Lublin 2008;
40. Canete Quesada, A., *El anteproyecto de la Ley por la que se modifica el Código Civil en materia de separación y divorcio*, Diario LaLey, nr 6140, del 2 de diciembre de 2004, pp. 2 y 3;
41. Cerdeira Bravo de Mansilla G., *Matrimonio (no) formalizado y divorcio notarial en Cuba: una propuesta de futuro para España*, Revista de Derecho Privado 2011, nr 6;
42. Cieślarczyk M., Chojnacki Z., *Techniki i narzędzia badawcze stosowane w pracach magisterskich i doktorskich*, Warszawa 2006;
43. Coester-Waltjen D., *Privat- und Parteiautonomie vs. staatliche Schutz- und Ordnungsinteressen im Privatrecht andererseits*, Juristen Zeitung 2017, nr 22;
44. Craciun N., *The divorce by the public notary*, Bulletin of the Transilvania, Proceedings 2014, nr 2;
45. Creswell J.W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Kraków 2013;
46. Czacki T., *Dzieła*, Poznań 1844;
47. Czayka-Chełmińska K., Glegoła-Szczap, M., *O specyfice mediacji rodzinnej. Kilka refleksji na marginesie rozwiązań prawnych regulujących w Polsce stosowanie mediacji*, [w:] Mazowiecka L. (red.), *Mediacja*, Warszawa 2009;
48. Cybulko A., *Konflikt*, [w:] Gmurzyńska E., Morka R. (red.), *Mediacje. Teorie i praktyka*, Warszawa 2009;
49. Czech B. (red.), *Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Katowice 1997;
50. Czech B. (red.), *Małżeństwo w prawie świeckim i w prawie kanonicznym*, Katowice 1996;
51. Czech B., „Wina” czy „odpowiedzialność” za rozkład pożycia małżeńskiego? Uwagi do projektu kodeksu rodzinnego, PS 2019/7-8/26-46;
52. Czech B., [w:] K. Piasecki (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. V, Warszawa 2011;
53. Czuma I., *Uwagi o projekcie prawa małżeńskiego Komisji Kodyfikacyjnej R.P.*, RPEiS 1931, Nr 4, s. 307;
54. Dąbkowski P., *Zarys prawa polskiego prywatnego*, Lwów 1922;
55. Dąbrowska U., *Przebieg sprawy o rozwód lub separację*, Warszawa 2014;

56. Dąbrówka A., Geller E., *Słownik antonimów. 64 000 znaczeń przeciwnych i uzupełniających języka polskiego*, Warszawa 1996;
57. Dessertine D., *Divorcer a Lyon*, Lyon 1981;
58. Díez-Picazo y Gullón Ballestreros, *Sistema de Derecho Civil*, Vol. II, nr 9^a, Ede. Madrid 2001, s. 476;
59. Dobrzański B., Ignatowicz J. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 1975;
60. Dolecki H., Sokołowski T., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2013;
61. Domański M., *Oddalenie powództwa o rozwód w sprawach, w których małżonkowie mieli wspólne małoletnie dzieci, w świetle orzecznictwa sądów powszechnych*, Prawo w Działaniu, nr 14, 2013;
62. Doroszewski W. (red.) *Słownik Języka Polskiego*, Warszawa 1958-1962;
63. Drabik L., Kubiak-Sokół A., Sobol E., *Słownik Języka Polskiego*, Warszawa 2021;
64. Dubowski R., *Materialnoprawne przesłanki rozwodu - analiza krytyczna i postulaty de lege ferenda*, Józefów 2017;
65. Dutta A., Schwab D., Henrich D., Gottwald P., Lohing M., *Scheidungsrecht. Beiträge zum europäischen Familien- und Erbrecht*, Vol. 18, Bielefeld 2017;
66. Fiodorczyk R., *Rozwód w zunifikowanym prawie małżeńskim z 1945 r. Geneza, konstrukcja, orzecznictwo*, MHI, t. 2, Białystok 2004;
67. Fiodorczyk P., *Z prac nad unifikacją osobowego prawa małżeńskiego w 1945 roku*, MHI, t. 1, Białystok 2003;
68. Flaga-Gieruszyńska K., Zieliński A., *Rozwód. Materialnoprawne podstawy rozwodu oraz postępowanie odrębne w sprawie o rozwód*, Warszawa 2021;
69. Fortońska A., *Prawa i obowiązki niemajątkowe małżonków*, Kortowski Przegląd Prawniczy;
70. Forwał-Dolata K., *Przyczyny unieważnienia małżeństwa w polskim prawie rodzinnym oraz w wybranych państwach UE. Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego*, nr 1, Kraków 2013;
71. Fras M. (red.), Habdas M. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2023;
72. Gajda J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Akty stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2002;
73. Gajda P.M., *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, Tarnów 2000;

74. Gałęska U., *Przeobrażenia więzi rodzinno-społecznych w rodzinie w XXI wieku*, Wychowanie w Rodzinie, 2015, t. XI/1;
75. Garcia Vila J.A., *Divorcio Notarial*, notariosyregistradores.com;
76. Garlicki L., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2002;
77. Gmurzyńska E., Morka R. (red.), *Mediacje. Teorie i praktyka*, Warszawa 2009;
78. Gołąb S., *Projekty polskiej procedury cywilnej. Powstanie – uzasadnienie – zdania odrębne*, Kraków 1930;
79. Gonzales Beilfuss Cristina, *Rozwód notarialny: Zagadnienia prawa międzynarodowego prywatnego*, Komunikat na posiedzeniu Akademii Orzecznictwa i Legislacji Katalonii, 13 kwietnia 2021;
80. Góra-Błaszczkowska A., *Postanowienia sądu pierwszej instancji niezaskarżalne zażaleniem*, Pal. 2001, Nr 9-10;
81. Góralski W., *Forma zawarcia małżeństwa według art. 1 § 2 KRO*, [w:] *Prawo Kanoniczne*, 46 (2003), nr 1-2;
82. Górecki J., *Rozwód. Studium socjologiczno-prawne*, Warszawa 1965;
83. Górecki J., *Wina rozvodu a moralność*, PiP 1965, z. 1;
84. Grodzicki S., *Studia galicyjskie rozprawy i przyczynki do historii ustroju Galicji*, Kraków 2007;
85. Gromek K., *Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2016;
86. Gromek K., *Rozwód de lege lata i de lege ferenda*, Monitor Prawniczy, 2/2004;
87. Grzybowski S., *Prawo małżeńskie w Polsce przedrozbiorowej*, Kraków 2000;
88. Grzybowski S., *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1980;
89. Grzybowski S.M., Różański I., *Prawo małżeńskie. Komentarz. Wyciąg z motywów Komisji Kodyfikacyjnej - tezy polityczne - wzory*, Kraków 1946;
90. Gudowski J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Orzecznictwo. Piśmiennictwo*, Warszawa 2024;
91. Góralski W., *Funkcje publiczne duchownego [rzy zawieraniu małżeństwa konkordatowego]*, [w:] Mezglewski A. (red.), *Funkcje publiczne związków wyznaniowych*, Lublin 2007;
92. Góralski W., *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*, Warszawa 1998;
93. Górny M., *Historia prawa małżeńskiego w Polsce międzywojennej*, Kraków 2007;
94. Gwiazdomorski J., *Polskie prawo małżeńskie, Zarys dla nieprawników*, Kraków 1948;
95. Gwiazdomorski J., *Rozkład wspólności jako podstawa rozvodu*, NP. 1955, nr 5;

96. Gwiazdomorski J., *W sprawie wytycznych SN do art. 29 k.r.*, NP. 1957, nr 1;
97. Haak H., *Ustanie małżeństwa. Komentarz*, Toruń 1998;
98. Haberko J., *Rozwiązanie małżeństwa w drodze „umowy”?* Uwagi na tle projektu zmian Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz ustawy – Prawo o aktach stanu cywilnego, Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sądowych Kancelarii Sejmu, 2013, nr 2;
99. Halban L., *Powstanie i rozwój zapowiedzi małżeńskich w wiekach średnich*, Lwów 1925;
100. Heiderhoff B., *Aktuelle Fragen zum Scheidungs- und Scheidungsverbundverfahren*, Neue Zeitschrift für Familienrecht 2018, nr 12;
101. Heinemann J., *10 Jahre Reform der freiwilligen Gerichtsbarkeit durch das FamFG*, Praxis der Freiwilligen Gerichtsbarkeit 2019, nr 4;
102. Hijas Fernandez E., *La pension compensatoria y sus condiciones*, LaLey, Madrid 2003;
103. Hildebrand H., *Inna droga tworzenia prawa*, Z Dziejów Prawa, t. 4, Katowice 2003;
104. Ignaczewski, J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2020;
105. Ignaczewski J. (red.), *Komentarz do spraw o rozwód*, Warszawa 2016;
106. Ignaczewski J. (red.), *Sądowe komentarze tematyczne. Rozwód i separacja*, Warszawa 2014;
107. Ignatowicz J., *Orzekanie w procesie rozwodowym o małżeńskich sprawach majątkowych w świetle orzecznictwa*, Studia Cywilistyczne 1982, t. 32;
108. Ignatowicz J., *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1996;
109. Ignatowicz J., Nazar M., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010;
110. Ignatowicz J. [w:] J.S. Piątkowski (red.), *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, cz. 1, Wrocław 1985;
111. Jadcak-Żebrowska M., *Prawa i obowiązki małżonków*, Wolters Kluwer Polska 2017, LEX;
112. Jaglarz J., *Problem kodyfikacji prawa małżeńskiego w Polsce*, Poznań 1934;
113. Jaroszyński F., *Historia i kultura Żydów Janowca nad Wisłą, Kazimierza Dolnego i Puław. Fenomen kulturowy miasteczka – sztetl*. Materiały z sesji naukowej V Janowieckie Spotkania Historyczne, Janowiec 2003;
114. Jemielity W., *Akta stanu cywilnego w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim*, Prawo Kanoniczne 38 (1995), nr 1-2;
115. Jędrejek G. (red.), *Prawo rodzinne*, Warszawa 2015;

116. Jimenez Blanco P., *La desjudicializacion del divorcio en la Union Europea y su impacto en los Reglamentos europeos*, Cuadernos de Derecho Transnacional, 2022, vol. 14, nr 2;
117. Jodłowski J., *Glosa do orzeczenia SN z dnia 18 kwietnia 1975 roku, sygn. akt III CRN 404/74*, PiP 1975, Nr 10;
118. Junel P., *Les limites du mouvement continu de dejudiciarisation*, Dalloz actualite le 4 septembre 2018;
119. Kaleta S., *Prawo rodzinne w systemie prawa polskiego*, S.C. 1961;
120. Kamińska K., *Zasada rekryminacji jako negatywna przesłanka rozvodu*, Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, Zeszyt 1 (33)/2019;
121. Kardas P., Sroka T., Wróbel W., *Państwo prawa i prawo karne*, Księga jubileuszowa profesora Andrzeja Zolla, Warszawa 2012;
122. Kędzierska A., *O rozkładzie pożycia jako o przesłance rozwodowej*, NP. 1956, nr 4;
123. Kierzkowska D. (red.), *Court Interpreting and Legal Translation in the Enlarged Europe*, Warszawa 2006;
124. Kocik J., *Wzory małżeństwa i rodziny. Od tradycyjnej jednorodności do współczesnych skrajności*, Kraków 2002;
125. Kolańczyk K., *Prawo rzymskie*, Warszawa 2000;
126. Kołodziejcki S., *Dobro wspólnych nieletnich dzieci - jako przesłanka odmowy orzeczenia rozvodu*, Pal. 1965;
127. Komorowska J., *Konflikty małżeństw miejskich w świetle ankiety czytelniczej*, Przegląd Socjologiczny 24, 131-192, Warszawa 1974;
128. Kontogeorgou M., *Die neue einvernehmliche Scheidung in Griechenland in Spiegel der EuEheVO*, Neue Zeitschrift für Familienrecht, 2018, nr 9;
129. Kosek M., *Ochrona małżeństwa i rodziny we włoskim prawie rozwodowym*, Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne Nr 46/2021;
130. Kosicki L., *Odpowiedzialność rodzicielska w prawie polskim*, Warszawa 2020;
131. Koranyi, K., *Prawo małżeńskie w dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2006;
132. Korzan K., *Charakter i skutki wyroków wydanych w sprawach małżeńskich*, S.C. 1975, t. 25-26;
133. Korzan K., *Orzeczenia konstytucyjne w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1972;
134. Kotlarska - Michalska A., *Analiza porównawcza wybranych wskaźników więzi rodzinnej wielkomiejskich małżeństw w starszym wieku*, Poznań 1990;
135. Kotłowski D., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy – wybór orzecznictwa*, Warszawa 2014;

136. Kozak J., *Niedopuszczalność powództwa wzajemnego*, NP 1991, Nr 4-6;
137. Kozik L., *Wzory małżeństwa i rodziny. Od tradycji jednorodności do współczesnych skrajności*, Kraków 2002;
138. Krajczyński J., *Swoboda wyboru formy zawarcia małżeństwa w Polsce*, Ius Matrimoniale 16 (22), 2011;
139. Kraljić S., *New family code dejudicialization of divorce in Slovenia*, Balkan Social Science Review 2020, t. 15;
140. Kraszewski J.I., *Polska w czasie trzech rozbiorów 1772-1799: studia do historii ducha i obyczaju*, t. 1: 1772-1787, Warszawa 1902;
141. Krzemiński Z., *Przesłuchanie stron w procesie rozwodowym*, Pal. 1960, Nr 5;
142. Krzemiński Z., *Rozwód. Praktyczny komentarz. Orzecznictwo. Piśmiennictwo. Wzory pism*, Kraków 2006;
143. Krzemiński Z., *Wyrok w sprawach małżeńskich*, Pal. 1973, Nr. 3;
144. Kulesza - Woroniecka I., *Rozwody w rodzinach magnackich w Polsce XVI - XVIII wieku*, Poznań - Wrocław 2002;
145. Lesiński B., Walachowicz J., *Powszechna historia państwa i prawa: wybór tekstów źródłowych*, Poznań 1975;
146. Lewandowska E., *Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny... – Konstytucyjny model małżeństwa*, Kortowski Przegląd Prawniczy, nr 3/2016;
147. Lewicka A. (red.), *Profesjonalny mediator – zostań nim. Poradnik metodyczny*, Lublin 2008;
148. Lipska M., *Wpływ prawa kanonicznego na osobowe prawo małżeńskie w Polsce przedrozbiorowej*, [w:] *Matrimonium spes mundi. Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym, polskim i międzynarodowym. Księga dedykowana ks. prof. Ryszardowi Sztuchmillerowi.*, T. Płoski (red.) i J. Krzywkowska, Olsztyn 2008;
149. Lisowski Z., *Prawo małżeńskie (projekt ustawy)*, Poznań 1934;
150. Lissowski G., Haman J., Jasiński M., *Podstawy statystyki dla socjologów*, Warszawa 2008;
151. Litak, S., *Kościół i prawo w dawnej Polsce*, Lublin 1991;
152. Łobocki M., *Metody badań pedagogicznych*, Kraków 1999;
153. Lutostański K., *Z badań nad pierwiastkiem prywatnym i publicznym w procesie cywilnym*, Warszawa 1907;
154. Majer P., *Uwagi odnośnie do małżeństwa konkordatowego – art. 10 Konkordatu z 1993 roku a ustawodawstwo państwowe*, Ius Matrimoniale 6 (12) 2001;

155. Majer P., *Zawarcie małżeństwa kanonicznego bez skutków cywilnych*, Kraków 2009;
156. Malicki A., Naulak J., *Rozwód – refleksje prawno-społeczne*, Pal. 2003, Nr 9–10;
157. Makiła D., Naworski Z., *Historia prawa na ziemiach polskich. Polska przedrozbiorowa. Zarys wykładu*, Toruń 1995;
158. Malicki A., Naulak J., *Rozwód – refleksje prawno-społeczne*, Pal. 2003, Nr 9–10;
159. Malinowska-Kwiatkowska I., *Małżeństwo przed urzędnikiem świeckim w przedrewolucyjnej Francji*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Nauki Humanistyczno-Społeczne. Prawo, 1990, z. 30 (219);
160. Maraszek M., *Związek małżeński na gruncie prawa polskiego oraz prawa kanonicznego*, Warszawa 2010;
161. Markowska-Gos E., *Małżeństwo a odpowiedzialność. Socjologiczno-prawna analiza rozwodów w Polsce*, Kultura – Przemiany – Edukacja, t. XI (2022);
162. *Materiały z 76-79 posiedzenia komisji konstytucyjnej zgromadzenia narodowego* (wypowiedź J. Ciemniewskiego) w dn. 17-18 września i 1-2 października 1996 r., [w:] Komisja Konstytucyjna Zgromadzenia Narodowego, Biuletyn XXXIX, Warszawa 1997;
163. Mazowiecka L. (red.), *Mediacja*, Warszawa 2009.
164. Mazurkiewicz J., *Abyście mogli pomóc. Z myślą o dziecku i rodzinie*, Rzeczpospolita 1993, nr 233;
165. Mazurkiewicz J., Zaporowska J., *Dobro dziecka na pierwszym miejscu*, Rzeczpospolita 1998, nr 52;
166. Mazurkiewicz J., Cisek A., Strzebinczyk, *Prawo do godności, prawo do miłości*, Gazeta Prawnicza 1987, nr 7;
167. Mazurkiewicz J., *Rodzinne do remontu! Czyli o potrzebie wielkiej reformy prawa rodzinnego*, [w:] 50 lat kodeksu cywilnego. Perspektywy rekodyfikacji, Załucki M., Stec P., Kraków 2015;
168. Mazurkiewicz J., „Rozwodzić” jest przeciwieństwem „zwodzić”, czyli o potrzebie zasadniczej reformy [w:] *Rozprawy z prawa cywilnego, własności intelektualnej i prawa prywatnego międzynarodowego. Księga pamiątkowa dedykowana prof. B. Gawlikowi*, red. J. Pisuliński, P. Tereszkievicz, F. Zoll, Warszawa 2012;
169. Mazurkiewicz J., *Słowo wstępne* [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy po nowelizacji*, Mazurkiewicz J. (red.), Wrocław 2010;
170. Mazurkiewicz J., Zaporowska J., *Władza czy piecza*, Rzeczpospolita 1995, nr 167;

171. Mączyński A., *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, Księga jubileuszowa profesora Andrzeja Zolla, Warszawa 2012;
172. Mączyński A., Sokołowski T., *National Report for CEFL – Ground for Divorce and Maintenance Between Former Spouses*, Polska 2002;
173. Mezglewski A. (red.), *Funkcje publiczne związków wyznaniowych*, Lublin 2007;
174. Mezglewski A., Tunia A., *Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa cywilnego*, Warszawa 2007;
175. Mondero San Martin F.J., *Es posible el divorcio notarial por poderes?*, El Notario del Siglo XXI, 2021, nr 96;
176. Michałowska K., *Rodzina w ujęciu Konstytucji RP*, Warszawa 2017;
177. Mostowik P., *Kwestia przystąpienia przez Polskę do rozporządzenia unijnego Rzym III*, Europejski Przegląd Sądowy 2016, nr 10;
178. Mrotek A., *Atypowe czynności notarialne*, Toruń 2023;
179. Nasiłowska I., *Postępowanie dowodowe w sprawach o rozwód w procesie cywilnym oraz stwierdzenie o nieważności małżeństwa w procesie konanicznym – analiza porównawcza*, Warszawa 2017;
180. Naumann E., *Rozwód w prawie polskim*, Dziecko Krzywdzone 2008, nr 25;
181. Nazar M., *Niektóre zagadnienia małżeństwo i rodziny w świetle unormowań Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Rejent 1997, nr 5(73);
182. Niedolisteck L., *Jak wziąć rozwód we Francji*, artykuł internetowy;
183. Nistoreanu A., *Considerations regarding the divorce by agreement of the spouses, according to the notary procedure*, Challenges of the Knowledge Society, 2011, vol. 1;
184. Novak B., *Das neue slowenische Familienrecht*, Zeitschrift für das gesamte Familienrecht, 2017, nr 18;
185. Olejniczak A., *Materialnoprawne przesłanki udzielenia rozwodu*, Poznań 1980;
186. Olejniczak A., *Negatywne przesłanki rozwiązania małżeństwa we współczesnych europejskich systemach rozwodowych*, Ruch Prawny, Ekonomiczny i Socjologiczny 1983, nr 2;
187. Olejniczak A., *O pogłębianiu rozkładu pożycia i winie małżonków*, Toruń 2008;
188. Olejniczak A., *Zarys charakterystyki współczesnych europejskich systemów rozwodowych*, Państwo i Prawo, 1982;
189. Osajda K., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Przepisy wprowadzające KRO*, t. 5, Warszawa 2017;

190. Pacholska A., *Pozytywne przesłanki rozwodu w prawie państw Unii Europejskiej – analiza prawnoporównawcza*, Palestra 2/2020;
191. Pawliczak J., *Rozwiązanie małżeństwa na podstawie prawa obcego a orzekanie o winie rozkładu pożycia*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, rok XXVI, z. 4/2017;
192. Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Olsztyn 1996, t.3;
193. Pazdan M., *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, Warszawa 2017;
194. Perena Vicente M., *El divorcio sin juez en el Derecho español y Frances: entre el divorcio por notario y el divorcio por abogado. Dificultades teoricas y practicas*, Anuario de Derecho Civil, 2019, t. LXXII;
195. Perez Hereza J., *La seperacion y divorcio notarial*, El Notario del Siglo XXI, 2015, nr 63;
196. Phillips R., *Family Breakdown in Late 18th-century France. Divorces in Rouen 1792-1803*, Oxford-New York 1980;
197. Piasecki K., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2011;
198. Piasecki K., *Prawo małżeńskie*, Warszawa 2011;
199. Picard J., *Quel avenir pour le notaire francais?*, Petites Afiches, 2017, nr 174-175;
200. Pietrzykowski J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, Warszawa 1990, 1993;
201. Pikula M., *Ochrona praw dziecka w polskim systemie prawnym*, Kraków 2021;
202. Pilich M., *Uznawanie rozwodów prywatnych w unijnym prawie kolizyjnym objętym wzmocnioną współpracą państw członkowskich - wprowadzenie i wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 20.12.2017 r., C-372/16, Soha Sahyouni przeciwko Raja Mamisch*, Europejski Przegląd Sądowy 2021, nr 10;
203. Pintens W., *Stand des Scheidungsrechts in Belgien*, [w:] *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht. Beiträge zum europäischen Familien- und Erbrecht*, red. A. Dutta, D. Schwab, D. Henrich, P. Gottwald, M. Löhnig, Bielefeld 2017;
204. Pisuliński J., Tereszkiewicz P., Zoll F., *Rozprawy z prawa cywilnego, własności intelektualnej i prawa prywatnego międzynarodowego. Księga pamiątkowa dedykowana prof. B. Gawlikowi*, Warszawa 2012;
205. Płaza S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. I: X-XVIII w., Kraków 1997;
206. Poczobut J., *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, Warszawa 2017;

207. *Polska Procedura Cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem. Przedruk wyczerpanych druków z r. 1921 i 1923*, I. Warszawa 1928;
208. Pomianowski P., *Liczba rozwodów ogłoszonych na ziemiach polskich na podstawie Kodeksu Napoleona*, Czasopismo Prawno-Historyczne 2016, t. 68, z. 1;
209. Pomianowski P., *Rozwód w XIX wieku na centralnych ziemiach polskich. Praktyka stosowania Kodeksu Napoleona w latach 1808 – 1852*, Warszawa 2018;
210. Pomianowski P., *Rozwód w prawie francuskim w latach 1792-1816*, Studia Lublinensia, Vol. XXV, 3, 2016;
211. *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy z dnia 17 listopada 1964r. – Kodeks postępowania cywilnego*, II kadencja Sejmu RP, druk 800 z dnia 28 września 1994 r.;
212. *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy – Prawo o aktach stanu cywilnego*, VII kadencja Sejmu RP, wniesiony 22 czerwca 2012 r., bez nr druku;
213. *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw*, VII kadencja Sejmu RP, wniesiony 12 czerwca 2013 r. bez nr druku;
214. Poveda Gonzalez P., *La pension compensatoria temporal*, en. “Diez anos de abogadis de familia”, La Ley, Madrid 2003;
215. *Projekt prawa małżeńskiego uchwalony przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929*, Komisja Kodyfikacyjna, Podsekcja I Prawa Cywilnego, t. I, z. 1, Warszawa 1931;
216. *Protokół posiedzeń Komitetu Reformy od jego rozpoczęcia się dnia 4 lipca 1814r.*, Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, sygn. 5233;
217. Radwański Z., Wąsicki J., *Wprowadzenie pruskiego prawa krajowego na ziemiach polskich*, CPH 1954, t. 6, z. 1;
218. Rajski J., *Gwarancje procesowe prawidłowego rozpatrywania i rozstrzygani spraw rozwodowych*, NP. 1959, nr 7-8;
219. Rauscher T., [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Staudinger BGB - Buch 4: Familienrecht: §§ 1564-1568*, red. Ch. von Bar, Neubearbeitung 2018, przed §§ 1564, nb. 105.
220. Reisch Z., Siedlecki W. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 1975, t. 1;
221. Rieck J., Lettmaier S., *Auslandisches Familienrecht*, C.H. Beck 2023, nb. 17;

222. Roca y Trias, en. AA. VV. *Comentarios a las reformas de Derecho de familia*, vol. 1, Madrid 1984;
223. *Rocznik Demograficzny GUS*, Warszawa 2012;
224. Rodriguez Navarro Fernandez, *La limitacion temporal de la Pension compensatoria en el Codigo Civil (Estudio Jurisprudencial y doctrinal)*, Pamplona 2002;
225. Rostworowski M., *Materiały do dziejów Komisji Rządzącej*, Kraków 1918;
226. Rozkrut D. (przew.), *Rocznik Demograficzny 2015*, Warszawa 2016;
227. Rozkrut D. (przew.), *Rocznik Demograficzny 2016*, Warszawa 2017;
228. Rozkrut D. (przew.), *Rocznik Demograficzny 2017*, Warszawa 2018;
229. Rozkrut D. (przew.), *Rocznik Demograficzny 2018*, Warszawa 2019;
230. Rozkrut D. (przew.), *Rocznik Demograficzny 2019*, Warszawa 2020;
231. Rozkrut D. (przew.), *Rocznik Demograficzny 2020*, Warszawa 2021;
232. Rozkrut D. (przew.), *Rocznik Demograficzny 2021*, Warszawa 2022;
233. Rozkrut D. (przew.), *Rocznik Demograficzny 2022*, Warszawa 2023;
234. Ruiz Rico, J.M. y Casado Casado, B. *Las uniones de hecho no matrimoniales*, Revista Critica de Derecho Inmoviliario, nr. 685 septiembre-octubre 2004, pp. 2332;
235. Rybak A., *Zjawisko preferencji techniki sondażu w kontekście badań reprezentatywnych w schemacie mieszania technik*, [w:] J. Piekarski, D. Urbaniak-Zajac, S. Pasikowski (red.). *Krytyka metodologiczna w praktyce tworzenia wiedzy*, Łódź 2019;
236. Rzewuska M., *Zasada rekryminacji – «strażnik instytucji małżeństwa*, Studia Prawnoustrojowe 22, UWM 2013;
237. Sabuda A., *Ochrona dobra dziecka jako element przesłanek i przeszkód w orzeczeniu rozwodu*, NP. 1980, nr 7-8;
238. Safian M., *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, Warszawa 2016;
239. Safian M. (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*, t. 1, Warszawa 2007, 2012;
240. Sagnac P., *La legislation civile de la revolution francaise (1789-1804)*, Paris 1898;
241. Samsonowicz H., *Kultura prawna w Polsce średniowiecznej*, Warszawa 1990;
242. Sapota A., *Rozwód i separacja w normach kolizyjnych prawa europejskiego*, Europejski Przegląd Sądowy 2010, nr 1;
243. Sawczuk - Skibińska K., *Rozkład pożycia a możliwość pojednania małżonków w procesie o rozwód*, Warszawa 2016;
244. Siedlecki W., *Orzeczenia konstytucyjne w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa-Wrocław 1967;

- 245. Siedlecki W., *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1957, Nr 12;
- 246. Siedlecki W., *Zasady wyrokowania w procesie cywilnym*, Warszawa 1956;
- 247. Smoczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze. Analiza i wykładnia*, Warszawa 2001;
- 248. Smoczyński, T. (red.), *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2019;
- 249. Smoczyński T., *Rodzina i prawo rodzinne w świetle nowej Konstytucji*, [w:] Państwo i prawo z 1997, z. 11-12;
- 250. Smoczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2014;
- 251. Smoczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze. Analiza i wykładnia*, Warszawa 2001;
- 252. Sobański R., *Uwagi o zmianach w prawie polskim postulowanych art. 10 Konkordatu z 28 lipca 1993*, [w:] Czech B. (red.), *Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Katowice 1997;
- 253. Sobociński W., *Jan Wincenty Bandtkie obrońcą Kodeksu Napoleona* (Przyczynki biograficzno - naukowe i memoriał z 1815r.), *Rocznik Lubelski* 1960r., z. 3;
- 254. Sobrowolski M., *Status prawny rodziny*, *Przegląd Sejmowy* nr 3 (158)/2020;
- 255. Sokołowski T., *Model kodeksu rodzinnego. Nowa koncepcja małżeństwa, rozwodu i innych związków a regulacja polskiego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2021, z. 2;
- 256. Sokołowski T., *Skutki prawne rozwodu*, Poznań 1996;
- 257. Sokołowski T., *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Poznań 2013;
- 258. Stankiewicz M., *Władza rodzicielska i kontakty z dzieckiem w praktyce sądów polskich*, Gdańsk 2019;
- 259. *Statystyka sądowa: sprawy cywilne o rozwód, separacji oraz alimenty w latach 2013-2019*, Ministerstwo Sprawiedliwości 2020;
- 260. Stawarska-Rippel A., *O pierwszym radzieckim kodeksie procedury cywilnej. Postępowanie cywilne od dekretów o sędzie do początków rekodyfikacji radzieckiego prawa*, Białystok-Katowice 2010;
- 261. Stawarska-Rippel A., *Państwowy arbitraż w ZSRR*, *Miscellanea Historico-Iuridica* 8/2009;
- 262. Stawarska-Rippel A., *Trzy transformacje w procedurze cywilnej w Polsce w XX wieku. Wzorce rozwiązań*, *Zeszyty Prawnicze UKSW* 11.2, 2011;
- 263. Stec P. (red.), M. Załucki (red.), *Wprowadzenie do prawa cywilnego* [w:] *Podstawy prawa cywilnego z umowami w administracji*, Warszawa 2011, wyd. 2;

264. Stec P., *Kodeks cywilny – między dekodyfikacją a rekodyfikacją*, [w:] Stec P. (red.) Załucki M. (red.), *50 lat kodeksu cywilnego. Perspektywy rekodyfikacji*, Kraków 2015;
265. Stelmachowski A., *Dobro dziecka w procesie rozwodowym*, NP. 1953, nr 8-9;
266. Stojanowska W., *Problematyka rozwodów w świetle badań*, Warszawa 1977;
267. Stojanowska W., *Rozwód a dobro dziecka*, Warszawa 1979;
268. Stojanowska W., *Władza rodzicielska w polskim prawie rodzinnym*, Warszawa 2006;
269. Strzebińczyk J., *Prawo rodzinne*, Kraków 2016;
270. Suwart J., *Konflikty małżeńskie w świetle badań socjologicznych*, Problemy Rodziny, 1967, nr 5;
271. Sójka-Zielińska K., *Kodeks Napoleona: historia i współczesność*, Warszawa 2008;
272. Sychowicz M., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, K. Piasecki (red.), Warszawa 2011;
273. Szczaniecki M., *Wybór źródeł do historii państwa i prawa w dobie nowożytnej*, Warszawa 2001;
274. Szer S., *Nowe prawo małżeńskie*, PiP 1946, z. 2;
275. Szer S., *Prawo rodzinne*, Warszawa 1956;
276. Szer S., *Prawo rodzinne w zarysie*, Warszawa 1969;
277. Szpunar A., *O obowiązku alimentacyjnym między rozwiedzionymi małżonkami*, RPEiS 1989, z. 1;
278. Szpunar A., *Obowiązek alimentacyjny między rozwiedzionymi małżonkami*, NP 1964, nr 9;
279. Szpunar A., *Obowiązek alimentacyjny między małżonkami po rozwodzie*, Studia Cywilistyczne, tom XXXI, Kraków 1981;
280. Szpunar A., *Roszczenia alimentacyjne rozwiedzonego małżonka*, NP 1954, nr 10;
281. Szpunar A., *Rozkład pożycia jako przesłanka rozwodu*, NP 1954, Nr 4.
282. Szpunar A., *Rozwód na żądanie małżonka wyłącznie winnego rozkładu*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, Rok L, zeszyt 3, 1988;
283. Szreder M., *Metody i techniki sondażowych badań opinii*, Warszawa 2010;
284. Sztombka J., *Wywiad środowiskowy w sprawach rozwodowych*, NP 1978, Nr 5;
285. Sztumski J., *Wstęp do metod i badań społecznych*, Katowice 1995;
286. Świątkowski H., *Z zagadnień nowego prawa małżeńskiego*, PiP 1946, z. 1;
287. Święcicki W., *Tezy z zakresu prawa małżeńskiego zawarte w orzeczeniach Sądu Najwyższego wydanych do dnia 1 lipca 1948 r.*, Łódź 1948;

288. Traer J.F., *The French Family Court, History* 1974, Vol. 59, nr 195;
289. Trinkuniene E., Viskeliene T., *Divorce at the Notary: Protection of Creditors Interests*, TalTech Journal of European Studies, 2023, vol. 13, nr 2;
290. Tyszka Z., *Analiza przemian wybranych kategorii rodzin polskich*, Poznań 1990;
291. Ulanowski B., *Materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce w wieku XVI*, cz. I, Kraków 1892;
292. Urysz P., *Prawo małżeńskie kościoła katolickiego w Polsce przedrozbiorowej*, Lublin 1997;
293. Walaszak A., *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1971;
294. Watola A., *Wytyczne wymiaru sprawiedliwości – geneza, podstawowe założenia i ich znaczenie dla sądownictwa powszechnego w pierwszych latach Polski Ludowej*, Z dziejów Prawa, t. 3, Katowice 2010;
295. Wawilowa M., *Jeszcze o interesie dziecka w procesie rozwodowym*, NP 1954, nr 2;
296. Wengerek E., *Przegląd orzecznictwa*, NP 1964, Nr 9;
297. Wieczorek M., *Demograficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania rozwodów w Polsce, Monografie i Opracowania*, SGH, Warszawa, 1990;
298. Wierciński J., *Opinia prawna dotycząca projektu zmiany ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw*, Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, 2013, nr 4;
299. Wijffels A., *French Civil Procedure (1806-1975)* [w:] *European Traditions in civil Procedure*, ed. C.H. Van Rhee, Antwerp-Oxford 2005;
300. Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Warszawa 2003;
301. Winiarz J., *Dyskusja w Dziale Prawa Cywilnego INP PAN nad pracą prof. Aleksandra Woltera "Przesłanki rozwodowe w prawie polskim"*, PiP 1961, z. 6;
302. Winiarz J., Gajda J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001;
303. Wiślicz T., *Upodobanie. Małżeństwo i związki nieformalne na wsi polskiej XVII - XVIII wieku*, Warszawa 2012;
304. Witecki J., *Prawo małżeńskie i przepisy wprowadzające prawo małżeńskie. Komentarz*, Łódź 1946;
305. Witkowski W., *Wybór tekstów źródłowych z historii prawa (epoka feudalizmu i kapitalizmu)*, Lublin 1978;
306. Witkowski J. (przew.), *Rocznik Demograficzny 2013*, Warszawa 2014;
307. Witkowski J. (przew.), *Rocznik Demograficzny 2014*, Warszawa 2015;

308. Wojnarska-Krajewska E., *Opinia prawna na temat poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw*, Zeszyty prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, 2013, nr 4;
309. Wolter A., *Przesłanki rozwodu w prawie polskim*, Autoreferat pracy przedstawionej na zebraniu w Dziale Prawa Cywilnego dnia 18 II 1961, Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN 1961, Nr 2;
310. Wysocka-Bar A., *Prawo rozwodowe w pracach Komisji Europejskiego Prawa Rodzinnego*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2018, z. 2;
311. Wyśłobocki T., *Obywatelki. Kobiety w przestrzeni publicznej we Francji przełomu wieków XVIII i XIX*, Kraków 2014;
312. *Wytyczne z 1968 - punkt I Uchwały pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 1968 roku*, III CZP 70/66, OSN 1968, nr 5, poz. 77;
313. Vara González J.M., *Divorcio ante notario: problemas de ejecución*, El Notario del Siglo XXI 2021, nr 95;
314. Załucki M., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2023;
315. Zaporowska J., Mazurkiewicz J., *Rozwód przed rejentem. Co słyhać u niemieckich notariuszy*, Rzeczpospolita 1995, nr 272;
316. *Zasady Europejskiego Prawa Rodzinnego dotyczące rozwodu i alimentów między były małżonkami*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 2018, z. 2;
317. Zawadzki S., *Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim*, Warszawa 1860, t. 1;
318. Zawadzki W. (red.), *Polska Stanisławowska w oczach cudzoziemców*, Wrocław 1963, t. 1;
319. *Zasady projektu prawa małżeńskiego uchwalonego przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929, Komisja Kodyfikacyjna, Podsekcja I prawa cywilnego*, t. I, z. 3, Warszawa 1931;
320. Zdrójkowski Z., *Dawne polskie prawo prywatne ziemskie od połowy XV do połowy XVIII wieku*. Odbitka z Historii państwa i prawa Polski, t. II – wydanie II, Warszawa – Toruń 1966;
321. Zieliński A., *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2009;
322. Zieliński A., *Rozwód. Materialnoprawne podstawy rozwodu oraz postępowanie odrębne w sprawie o rozwód. Komentarz praktyczny wraz z wzorami*, Warszawa 2013.

WYKAZ ORZECZNICTWA

Orzecznictwo Sądu Najwyższego

Uchwały pełnego składu SN (wytyczne):

1. Uchwała całej Izby Cywilnej SN z 18.03.1968 r., zawierająca wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie stosowania przepisów art. 56 oraz art. 58 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, III CZP 70/66, OSNCP 1968, z. 5, poz. 77.
2. Uchwała całej Izby Cywilnej SN z 09.06.1976 r., zawierająca zalecenia kierunkowe w sprawie wzmożenia ochrony rodziny, III CZP 46/75, OSNC 1976/9/184, z. 5.

Pozostałe uchwały SN:

1. Uchwała SN (7) z 12 maja 1952 roku, sygn. akt C 1572/51, OSN 1953, Nr 4, poz. 96
2. Uchwała SN z 18.03.1968 r., sygn. akt III CZP 70/66.
3. Uchwała SN z dnia 7.06.1972 r. (III CZP 43/72).
4. Uchwała SN z 9.6.1976 r., III CZP 46/75, OSNCP 1976, Nr 9, poz. 184.

Orzeczenia SN:

1. Orzeczenie SN z dnia 13.06.1946 r., C. III. 639/46.
2. Orzeczenie SN z dnia 25.07.1946 r., C III 386/3/46, OSN 1947/1, poz. 30.
3. Orzeczenie SN z dnia 25.08.1947 r., C. II. 747/47.
4. Orzeczenie SN z dnia 29.12.1947 r., C.I. 1679/47
5. Orzeczenie SN z dnia 22.01.1948 r., C. III. 852/47.
6. Orzeczenie SN z dnia 27.02.1948 r., C III 2338/47.

7. Orzeczenie SN z dnia 10.06.1948 r., C. I. 286/48.
8. Orzeczenie SN z dnia 18.08.1948 r., To. C. 113/48.
9. Orzeczenie SN z dnia 31.10.1950 r., C. 225/50.
10. Orzeczenie SN z dnia 7.11.1950 r., C. 262/50.
11. Orzeczenie SN z dnia 19.12.1950 r., C 322/50.
12. Orzeczenie SN z dnia 19.12.1950 r., C. 347/50.
13. Orzeczenie SN z dnia 23.01.1951 r., C. 689/50.
14. Orzeczenie SN z dnia 28.08.1951 r., C. 154/51.
15. Orzeczenie SN z dnia 5.01.1952 r., C 431/51.
16. Orzeczenie SN z dnia 26.03.1952 r., C. 813/51.
17. Orzeczenie SN z dnia 5.04.1952 r., C. 926/51.
18. Orzeczenie SN z dnia 23.05.1952 r., C. 407/52.
19. Orzeczenie SN z dnia 9.05.1952 r., C. 1096/51.
20. Orzeczenie SN z dnia 8.07.1952 r., C 1115/52.
21. Orzeczenie SN z dnia 18.09.1952 r., C. 1283/52.
22. Orzeczenie SN z dnia 13.01.1953 r., C 1631/52.
23. Orzeczenie SN z dnia 7.03.1953 r., C. 2031/52.
24. Orzeczenie SN z dnia 12.12.1953 r., I CR 1889/54.
25. Orzeczenie SN z dnia 11.11.1954 r., II C. 1492/53.
26. Orzeczenie SN z dnia 7.11.1955 r., III Cr 1328/54.
27. Orzeczenie SN z dnia 9.03.1956 r., IV CR. 36/55.
28. Orzeczenie SN z 14.05.1956 r., I CR 746/55.
29. Orzeczenie SN z dnia 19.06.1956 r., I C.R. 49/56.
30. Orzeczenie SN z dnia 26.08.1958 r., 3 CR 327/57.
31. Orzeczenie SN z dnia 25.03.1959 r., I CR. 1218/57.
32. Orzeczenie SN z dnia 21.04.1960 r., 4 CR 631/59.
33. Orzeczenie SN z dnia 2.12.1960 r., I CR 506/59.
34. Orzeczenie SN z dnia 6.02.2002 r., V CKN, 741/2000.

Wyroki SN:

1. Wyrok SN z dnia 7.12.1965 r., III CR 278/65.

2. Wyrok SN z dnia 18.03.1968 r., III CZP 70/66.
3. Wyrok SN z dnia 13.03.1998 r., I CKN 539/97.
4. Wyrok SN z dnia 25.05.1998 r., I CKN 704/97.
5. Wyrok SN z dnia 26.10.2000 r., II CKN 956/99.
6. Wyrok SN z dnia 21.11.2002 r., III CKN 665/00.

Orzecznictwo sądów apelacyjnych:

Wyrok SA w Poznaniu z dnia 5.10.2004 r., I ACa 683/04.

WYKAZ SKRÓTÓW

1. **BGB** – Kodeks cywilny niemiecki z 1896 r. *Bürgerliches Gesetzbuch*
2. **hiszp. ustawa rozwodowa z 1932 r.** - Ustawa z dnia 2 marca 1932 r. o rozwodach (*La ley de Divorcio 2 de marzo de 1932*);
3. **k.c.** - Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2016 r., poz. 380 ze zm.);
4. **k.c. hiszp.** - Królewski Dekret z dnia 24 lipca 1889 r. – Kodeks cywilny (Real Decreto de 24 de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil);
5. **k.c. port.** - Kodeks cywilny portugalski z dnia 25 listopada 1966 r. (Código Civil);
6. **c.c.r.** - Kodeks cywilny rumuński z dnia 17 lipca 2009 r. (Codul civil);
7. **DZ** – Słoweński kodeks rodzinny z dnia 31.03.2017 r. (Družinski zakonik);
8. **AK** – grecki kodeks cywilny z dnia 22 grudnia 2017 r. (Αστικός κώδικας);
9. **k.c. belg.** – Kodeks cywilny belgijski (*Burgerlijk Wetboek*)
10. **k.c. franc.** – Kodeks cywilny francuski z 21.03.1804 r. (*Code Napoléon, Code civil des Français*)
11. **k.c. kolumb.** – Kodeks cywilny kolumbijski (*Ley 57 de 1887, Código Civil*)
12. **Konstytucja RP** - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. , nr 78, poz. 483 ze zm.);
13. **k.p.c.** - Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2016 r., poz. 1822 ze zm.);
14. **k.p.r. est.** - Estoński kodeks prawa rodzinnego z dnia 18 listopada 2009 r. (Perekonnaseadus);
15. **k.r.** - Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. – Kodeks rodzinny (Dz.U. z 1950 r., nr 34, poz. 308 ze zm.);
16. **KRO** - Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy (Dz.U. z 2015 r., poz. 2082 ze zm.);
17. **k.r. rum.** - Kodeks rodzinny rumuński z dnia 4 stycznia 1953 r. (Codul familiei);
18. **p.a.s.c.** - Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2014r., poz. 2064);
19. **pr. małż.** - Dekret z dnia 25 września 1945 r. – Prawo małżeńskie (Dz.U. z 1945 r., nr 48, poz. 270);

20. **przep. wprowadz. pr. małż.** - Dekret z dnia 25 września 1945 r. – Przepisy wprowadzające prawo małżeńskie (Dz.U. z 1945 r., nr 48, poz. 271);
21. **VZ** – Litewski kodeks cywilny z dnia 18 lipca 2000 r. ze zm. (Valstybes zinios).

SPIS TABEL

Tabela 1 - ilość rozwodów 2013.....	148
Tabela 2 - - ilość rozwodów - 2014.....	149
Tabela 3 - ilość rozwodów 2015.....	149
Tabela 4 - ilość rozwodów 2016.....	150
Tabela 5 - ilość rozwodów 2017.....	150
Tabela 6 - ilość rozwodów 2018.....	151
Tabela 7 - ilość rozwodów 2019.....	151
Tabela 8 - ilość rozwodów 2020.....	152
Tabela 9 - ilość rozwodów 2021.....	152
Tabela 10 - ilość rozwodów 2022.....	153
Tabela 11 - ilość rozwodów bez orzekania o winie 2013.....	155
Tabela 12 - ilość rozwodów bez orzekania o winie 2014.....	156
Tabela 13 - ilość rozwodów bez orzekania o winie 2015.....	157
Tabela 14 - ilość rozwodów bez orzekania o winie 2016.....	158
Tabela 15 - ilość rozwodów bez orzekania o winie 2017.....	159
Tabela 16 - ilość rozwodów bez orzekania o winie 2018.....	160
Tabela 17 - ilość rozwodów bez orzekania o winie 2019.....	161
Tabela 18 - ilość rozwodów bez orzekania o winie 2020.....	162
Tabela 19 - ilość rozwodów bez orzekania o winie 2021.....	163
Tabela 20 - ilość rozwodów bez orzekania o winie 2022.....	164
Tabela 21 - ilość małżeństw nie posiadających małoletnich dzieci 2013	166
Tabela 22 - ilość małżeństw nie posiadających małoletnich dzieci 2014	166
Tabela 23 - ilość małżeństw nie posiadających małoletnich dzieci 2015	167
Tabela 24 - ilość małżeństw nie posiadających małoletnich dzieci 2016	167

Tabela 25 - ilość małżeństw nie posiadających małoletnich dzieci 2017	168
Tabela 26 - ilość małżeństw nie posiadających małoletnich dzieci 2018	168
Tabela 27 - ilość małżeństw nie posiadających małoletnich dzieci 2019	169
Tabela 28 - ilość małżeństw nie posiadających małoletnich dzieci 2020	169
Tabela 29 - ilość małżeństw nie posiadających małoletnich dzieci 2021	170
Tabela 30 - ilość małżeństw nie posiadających małoletnich dzieci 2022	170
Tabela 31 - długość okresu od wniesienie pozwu do orzeczenia rozwodu 2013.....	172
Tabela 32 - długość okresu od wniesienie pozwu do orzeczenia rozwodu 2014.....	172
Tabela 33 - długość okresu od wniesienie pozwu do orzeczenia rozwodu 2015.....	173
Tabela 34 - długość okresu od wniesienie pozwu do orzeczenia rozwodu 2016.....	173
Tabela 35 - długość okresu od wniesienie pozwu do orzeczenia rozwodu 2017.....	173
Tabela 36 - długość okresu od wniesienie pozwu do orzeczenia rozwodu 2018.....	174
Tabela 37 - długość okresu od wniesienie pozwu do orzeczenia rozwodu 2019.....	174
Tabela 38 - długość okresu od wniesienie pozwu do orzeczenia rozwodu 2020.....	174
Tabela 39 - długość okresu od wniesienie pozwu do orzeczenia rozwodu 2021.....	175
Tabela 40 - długość okresu od wniesienie pozwu do orzeczenia rozwodu 2022.....	175

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1 - ilość rozwodów 2013-2022.....	153
Wykres 2 - stosunek rozwodów bez orzekania o winie do rozwodów z orzekaniem winy.....	165
Wykres 3 - stosunek rozwodów małżeństw mających małoletnie dzieci do małżeństw nieposiadających małoletnich dzieci	171
Wykres 4 Płeć respondentów. Źródło własne	180
Wykres 5 Wiek respondentów. Źródło własne.....	181
Wykres 6 Wykształcenie respondentów. Źródło własne.....	181
Wykres 7 Miejsce zamieszkania. Źródło własne.....	182
Wykres 8 Status zawodowy. Źródło własne.....	182
Wykres 9 Stosunek do rozwodu. Źródło własne	183
Wykres 10 Pochopność zawartego małżeństwa. Źródło własne	183
Wykres 11 Stopień zagrożenia. Źródło własne	184
Wykres 12 Powód zagrożenia. Źródło własne	184
Wykres 13 Płeć powoda. Źródło własne	185
Wykres 14 Powód rozwodu. Źródło własne.....	185
Wykres 15 Wpływ rozwodu na stan emocjonalny dzieci. Źródło własne.....	186
Wykres 16 Zagrożenia dla dzieci na skutek rozwodu. Źródło własne	186
Wykres 17 Pozytywne skutki rozwodu. Źródło własne	187
Wykres 18 Stan cywilny. Źródło własne.....	187
Wykres 19 Rozwiedzeni. Źródło własne	188
Wykres 20 Stosunek do małżeństwa. Źródło własne	188
Wykres 21 Rozwód przed notariuszem. Źródło własne	189